

TRAVAUX
DU
CERCLE LINGUISTIQUE
DE COPENHAGUE
VOL. XXXIII

BETINGELSE, GENERALISERING OG REALITET
HVIS-KONSTRUKTIONER I DANSK TALESprog

Af
Torben Juel Jensen

C.A. REITZEL
COPENHAGEN 2008

TRAVAUX
DU
CERCLE LINGUISTIQUE
DE COPENHAGUE

VOL. XXXIII

TORBEN JUEL JENSEN

C.A. REITZEL
COPENHAGEN 2008

Betingelse, generalisering og realitet
hvis-konstruktioner i dansk talesprog

TRAVAUX
DU
CERCLE LINGUISTIQUE
DE COPENHAGUE

VOL. XXXIII

Series editor: Eva Skafte Jensen

BETINGELSE, GENERALISERING OG REALITET
HVIS-KONSTRUKTIONER I DANSK TALESprog

Af
TORBEN JUEL JENSEN

C.A. REITZEL
COPENHAGEN 2008

© The Linguistic Circle of Copenhagen

Produced by Tommar Grafisk, Roedovre
and printed by Special-Trykkeriet Viborg a/s

Printed in Denmark 2008
C.A. Reitzels Forlag, København
ISBN 9788778765222

Distributed by
C.A. Reitzel, Ltd.
Nørregade 20
DK-1165 Copenhagen K
Denmark

www.careitzel.dk
info@careitzel.com

No part of this publication may be reproduced in any form
without the prior permission of the copyright owners.
Enquiries should be addressed to the publishers.

Indhold

Forord	9
Indledning	11
Kapitel 1. Undersøgelsens empiriske grundlag	19
Tekster og talere	19
Korpusdata	22
Digital opmærkning	24
Kapitel 2. Betingelsessætningens semantik	27
Den logiske implikation og betingelsessætninger i dagligsprog ...	27
Pragmatisk analyse	30
Mulig-verdens-semantisk analyse	32
Non-assertorisk analyse	34
Funktionelt lingvistiske tilgange til betingelsessætninger	35
Funktionelt-grammatiske analyser: Halliday, Dik & Givón	36
Om begreberne irrealis, non-realis og non-realtitet	39
Betingelsesledsætningen som rumskaber	44
Betingelseskonnektivets anvendelse i forskellige kognitive domæner	48
Beskrivelsen af danske betingelseskonstruktioner	54
Resultater	56
Beskrivelse af <i>hvis</i> -konstruktionens varianter	57
Hypotetiske betingelsessætninger	57

Generaliserende betingelsessætninger	64
Epistemiske betingelsessætninger	68
Talehandlingsbetingelsessætninger	71
Metalingvistiske betingelsessætninger	74
Fordeling af varianter	75
Kapitel 3. Epistemisk stilling	79
Kategorisering af tempus-former	84
Resultater	85
<i>Hvis</i> -ledsætninger	85
Irreal datid og modalverber	88
Relation mellem <i>hvis</i> -ledsætningens og følgesætningens tempus	90
Irreal præteritum vs. pluskvamperfektum	94
Præteritum	96
Pluskvamperfektum	100
Konklusion	101
Kapitel 4. Betingelsessætningens funktioner	105
Betingelsesledsætningers konversationelle funktion	105
Betingelsesledsætninger og informationsstruktur	108
Undersøgelse af funktion og placering af <i>hvis</i>-ledsætninger	116
Kategorisering af <i>hvis</i> -ledsætninger i forhold til informationsstatus	117
Kategorisering af <i>hvis</i> -ledsætninger i forhold til konversationel funktion	123
Placering af <i>hvis</i> -ledsætning	125
Resultater	127
Initialt placerede ledsætninger	128
Finalt placerede ledsætninger	133
Alenestående <i>hvis</i> -ledsætninger	140
Anvendelsesvariant, informationsstatus og konversationel funktion	142
Opsummering	146

Hvis-konstruktionens subjekt	149
Resultater	149
Valorisering af følgesætning	154
Resultater	159
Placering af hvis-ledsætningen	162
Resultater	162
Konklusion	165
Generaliserende varianter	167
Hypotetiske varianter	168
Epistemiske varianter	169
Talehandlingsvarianter	170
Metalingvistiske varianter	170
 Kapitel 5. Genre, samtalerolle og hvis-konstruktioner ...	171
Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview	
betragtet som genrer	171
Sammenligning af medarbejdersamtaler og sociolingvistiske	
interview	176
Varianter	177
Tempus	178
Valorisering af følgesætning	179
Subjekt	180
Opsummering	181
Sammenligning af samtaleledere og samtaledeltagere	182
Varianter	184
Tempus	186
Subjekt	187
Opsummering	188
Sammenligning af variablene genre og samtalerolle	188
 Kapitel 6. Anvendelse af hvis-konstruktioner	
i to samtaler	191
Medarbejdersamtale	193
Kvantitativ beskrivelse	197

Kvalitativ analyse	200
Afsnit 1 og 12: hypotetiske varianter med fremtidig reference .	200
Afsnit 3: analogiserende <i>hvis</i> -konstruktioner	206
Positiv og negativ valorisering	212
Afsnit 6, 9 og 13: generaliserende varianter	215
Sociolingvistisk interview	217
Kvantitativ beskrivelse	221
Kvalitativ analyse	225
Afsnit 6: generaliserende varianter	225
Afsnit 10, 13 og 17: hypotetiske varianter	228
Anvendelsen af irreal datid i de to udvalgte samtaler	232
Opsummering	235
 Kapitel 7. Konklusion	 241
 Summary	 253
 Litteratur	 267

Forord

Denne bog beskriver resultaterne af forskning udført i forbindelse med mit specialestudium om den danske *hvis*-konstruktion og mit ph.d.-projekt om irrealitetsmarkører i dansk talesprog. Jeg var under begge projekter tilknyttet Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet, og jeg blev under begge projekter vejledt af professor Frans Gregersen, under ph.d.-projektet tillige af lektor Dorte Duncker. Ph.d.-projektet blev finansieret af Statens Humanistiske Forskningsråd.

Bogen er en sammenskrevet og revideret version af min specialeafhandling (Jensen 1999) og dele af min ph.d.-handling (Jensen 2005); de rent empiriske resultater stammer dog alle fra ph.d.-projektet med undtagelse af den undersøgelse af sammenhængen mellem funktion og placering af *hvis*-ledsætninger, som beskrives i kapitel 4. En mere udførlig redegørelse for de overvejelser vedrørende korpuslingvistiske metoder og sammenhængen mellem grammatik og korpuslingvistik generel, der ligger bag undersøgelsens design, kan findes i min ph.d.-afhandling. Her redegøres også udførligt for de automatiske og manuelle bearbejdningsprocesser af korpusset, som ligger bag de resultater, der fremlægges i bogen.

Jeg skylder begge mine vejledere stor tak for støtte, inspiration og kritik i løbet af den lange arbejdsproces, der har ført frem til denne bog: Tak til Frans Gregersen, som har bidraget med masser af gode ideer, og som hele tiden har troet på, at det, der nok har lignet spredt fægtning fra min side, med tiden skulle føre frem til noget godt. Tak til Dorte Duncker, som har været en uvurderlig bistand på især det metodiske område og altid har givet sig tid, når jeg var kørt fast i en it-mæssig problemstilling, og som med sin konstruktivt kritiske læsning af udkast til min afhandling har bidraget væsentligt til at højne akribien i mine analyser og kategoriseringer. Endelig takker jeg lektor Søren Frimann Trads, som har stillet udskrifter af med-

arbejdersamtaler til rådighed for mit ph.d.-projekt, og denne bogs redaktør, lektor Eva Skafte Jensen, for mange gode kommentarer til manuskriptet.

Indledning

En af de egenskaber, der ofte regnes for at være særligt menneskelig, er evnen til at forestille sig, at ting kunne være anderledes, end de rent faktisk er. Det er denne evne, der gør det muligt for os at planlægge handlinger, som i et fremtidigt perspektiv kan medvirke til at ændre den foreliggende virkelighed i en mere gunstig retning. Og det er denne evne, der ligger bag menneskelige følelser som skuffelse, fortrydelse, lettelse, skam og skyld.

Sproget understøtter uden tvivl denne evne, idet det sætter os i stand til at *kommunikere* om fænomener, der ikke er en del af den aktuelle situation. Denne egenskab ved sproget illustreres par excellence af fænomenet *betingelsessætninger*. I dansk grammatik kan betingelsessætninger realiseres ved hjælp af bestemte underordningskonjunktioner (først og fremmest *hvis*) og ved ledsætninger med spørgeformet helsætningsordstilling:

hvis jeg ikke skulle have været på gymnasiet, ville jeg have været frisør
bliver det godt vejr i morgen, tager vi på stranden

Ved at anvende en betingelsessætning kan den talende udtale sig om fænomener og udføre talehandlinger, der er afhængige af bestemte betingelsers opfyldelse. Taleren udtaler sig her i forhold til et domæne, der præsenteres som adskilt fra den aktuelle virkelighed ved at være *hypotetisk* eller endda *kontrafaktisk*, altså i modstrid med virkeligheden, som taleren opfatter den. Muligheden for at anvende betingelsessætninger udvider således det sproglige handlerum i en diskurs betydeligt, og dette gør efter min mening disse grammatiske konstruktioner yderst interessante.

Denne bog præsenterer med inspiration fra især den kognitive lingvist Gilles Fauconnier en analyse af betingelseskonstruktioner som *rumskabe-re*: De fungerer (blandt andet) som instruktioner til tilhøreren om at opstil-

le et *mentalt rum*. Mentale rum er ifølge Fauconnier kognitive strukturer, der blandt andet har den overordentligt vigtige funktion, at de i en kommunikationssituation organiserer afsenders og modtagers kognitive repræsentation af de sagsforhold og referenter, som diskursen omhandler. De mentale rum opstilles løbende under diskurs – initieret, struktureret og forbundet med hinanden på baggrund af styringer fra grammatik, kontekst og kulturel referenceramme.

Som jeg har argumenteret udførligt for andetsteds (Jensen 2005: 7 ff.), opfatter jeg betingelsessætninger som del af en større gruppe af *non-realitetsmarkører*.¹ Det vil sige sproglige markeringer af, at den situation eller begivenhed, der tales om, ifølge taleren ikke uden videre kan betragtes som virkelig. Sådanne markører fungerer som rumskabere ved at opstille eller henvise til et *non-realt* mentalt rum – et rum, som er kendetegnet ved at adskille sig med hensyn til *realitets-* eller *epistemisk* værdi fra det rum, der hidtil har dannet baggrund for ponering af og henvisning til diskursreferenter, idet dets kompatibilitet med dette er *uafklaret*.

Non-realitetsmarkører kan være leksikalske eller, som det ses i forbindelse med betingelseskonstruktioner, grammatiske. I nudansk grammatik er non-realitet først og fremmest kodet i form af ”sætningsmodus” (valget mellem tomt og udfyldt forfelt), såkaldte subjektive hovedsætninger (Han-

1. Jeg anvendte i min ph.d.-afhandling (Jensen 2005) termen *irrealitetsmarkører* som betegnelse for disse sproglige tegn, men er siden kommet til den erkendelse, at det er mere hensigtsmæssigt at anvende termen *non-realitet* om det kognitivt og interaktionelt funderede domæne eller funktion, der henvises til. For det første fordi *irrealitet* ligger for tæt op ad termen *irrealis*, som betegner et helt bestemt fænomen i dansk grammatik, der ikke er direkte relateret til irrealitet (dvs. non-realitet). Nemlig den betydning, det medfører, når datidigt *tempus* anvendes til at signalere afstand fra realiteten (jf. kapitel 3). For det andet fordi begrebet *irrealitet* *betydningsmæssigt* ligger meget tæt op ad et mere etableret begreb i dansk grammatik, nemlig non-realitet (non-realis). Jeg anvender derfor i denne bog termen non-realitetsmarkører i stedet for irrealitetsmarkører.

Den eneste egentlige forskel mellem begreberne ”irrealitetsmarkør”, som jeg anvendte begrebet i Jensen 2005, og ”non-realitetsmarkør” er, at non-realitetsmarkører også inkluderer helhedsspørgsmål og imperativer. Dette retfærdiggøres af, at helhedsspørgsmål og imperativer ligesom spørgeformede betingelses(led)sætninger kodes topologisk i form af ”tomt fundamentfelt”, dvs. det finitte verbal står umiddelbart efter eventuelle konjunktioner og før subjektet, hvis der er et subjekt i sætningen. Helhedsspørgsmål og imperativer er dog efter min mening en særskilt gruppe af non-realitetsmarkører og adskiller sig således også på det udtryksmæssige plan fra de øvrige non-realitetsmarkører ved ikke at kunne markeres med irreal datid, medmindre der samtidig forekommer andre non-realitetsmarkører i sætningen.

sen & Heltoft 1999, kap. 15: 19), modalverber, visse underordningskonjunktioner og, til en vis grad, epistemiske adverbier:

Bliver det godt vejr i morgen, tager vi på stranden (spørgeformet betingelsessætning)

Bare det (dog) bliver godt vejr i morgen! (subjektiv hovedsætning)

Det bør/kan/vil/skal være/blive godt vejr i morgen (modalverber)

Hvis det bliver godt vejr i morgen, tager vi på stranden (*hvis*-konstruktion)

Det bliver måske/sandsynligvis/nødvendigvis/nok godt vejr i morgen (epistemiske adverbier)

Alle de ovenstående sætninger kan siges at stå i modsætning til nedenstående umarkerede sætning, hvor det involverede sagsforhold prædikeres at gælde i virkeligheden, som taleren opfatter den:

Det bliver godt vejr i morgen

Betingelseskonstruktioner adskiller sig på flere områder fra de øvrige grammatiske non-realitetsmarkører, der er nævnt ovenfor. Først og fremmest ved den egenskab, at konstruktionen som helhed ud over at opstille et non-realt rum prædikere en *relation* mellem betingelsesledsætningens indhold og indholdet af betingelsesledsætningens *oversætning*. Betingelseskonstruktioner adskiller sig desuden fra modalverber og epistemiske adverbier ved, at taleren *ikke* forpligter sig i forhold til, hvordan det non-reale (betingede) mentale rum er relateret til *moderrummet* – som i de fleste diskursgenrer oftest vil være virkeligheden, som taleren opfatter den. Med mindre betingelsesledsætningen er markeret med *irreal datid* (jf. kapitel 3), vil det dog under normale omstændigheder indikeres, at indholdet ikke er i direkte modstrid med talerens antagelser om moderrummet.

Non-realitet, herunder hypoteticitet og kontrafakticitet, er langt fra et perifert fænomen i sprogbrugen. Vi bruger faktisk meget tid på at tale og skrive om fænomener, der kun er forestillede: situationer og begivenheder, der er hypotetiske, kontrafaktiske og/eller forudsagte. Når vi taler sammen, opstår der således et netværk af mentale rum, som hver især vurderes forskelligt af taleren og tilhøreren med hensyn til graden af realitet, og der opbygges et diskursunivers, der er langt mere rummeligt end den "virkelige" verden. I den proces er de ovennævnte sproglige markører – og ikke mindst

deres indbyrdes forskelle – af afgørende betydning, idet det altid er vigtigt for deltagerne i en diskurs at have klarhed over de forskellige sagsforholds relation til "virkeligheden". Som det vil blive beskrevet i denne bog, opstilles non-reale mentale rum altid i et eller andet omfang som analogier til virkeligheden, og de har derfor en del til fælles med denne. Det er den kendsgerning, som gør det muligt for os at drage slutninger og i det hele taget tale meningsfuldt om en betinget, og eventuelt kontrafaktisk, situation. Det, der udtrykkes i forbindelse med et betinget mentalt rum, falder derfor også i et mere eller mindre udefineret omfang tilbage på den virkelige verden: Bag enhver tale om non-reale situationer ligger der en dagsorden hos taleren, som bunder i helt aktuelle behov eller hensigter på samtaletidspunktet. De undersøgelser, hvis resultater beskrives i bogen, har haft som formål at afdække, hvordan og ikke mindst hvorfor betingelseskonstruktioner anvendes i mundtlig diskurs: Hvad er det for en konceptualisering af et skel mellem "realitet" og "non-realitet", de repræsenterer, og hvordan markerer taleren sin forholden sig til indholdet af det mentale rum, der opstilles? Hvad er deres funktion i de kontekster, hvor de anvendes? Hvorledes påvirkes deres betydning og funktion af den sproglige kontekst, de indgår i? Hvorledes påvirker situationelle forhold anvendelsen?

Det synspunkt på grammatik, som ligger til grund for undersøgelserne, er overvejende *kognitivt lingvistisk* og *sprogbrugsbaseret*. Det kognitivt lingvistiske udgangspunkt giver sig udslag i hypotesen om, at sproget bedst kan anskues som en integreret del af kognition,² og at det derfor vil give vigtige indsigter at studere grammatiske fænomener i lyset af viden om ikke-sproglig kognition, herunder modeller af hukommelse, perception, opmærksomhed og ikke mindst kategorisering. Dette skyldes, at det menneskelige "kognitive apparat" i form af vores kognitive evner og konceptuelle systemer – og disses kropslige basering – virker som en vigtig, motiverende faktor i grammatikaliseringsprocesser og sprogudvikling generelt. Endvidere er vores kognitive apparat det redskab, vi nødvendigvis må benytte os af i erkendelsen og anvendelsen af de sproglige konventioner, som grammatikken repræsenterer. I forlængelse af den kognitive semantik anskues betingelseskonstruktioners betydning således ikke ud fra deres sandhedsbetingelser (hvordan verden skulle se ud, for at sætningens indhold er sandt),

2. Naturligvis samtidig med, at sprogets kommunikative og identitetsbærende funktioner holdes for øje.

men ses derimod som instruktioner til tilhøreren om at konstruere mening ved at bringe heterogen og inkomplet betydning sammen i en homogen form. Endvidere knyttes betingelsessætningens semantik til det vanskeligt definerbare, men kognitivt fremtrædende begreb *kausalitet*, og konstruktionens anvendelsesmuligheder analyseres i lyset af teorien om, at mennesker generelt forstår abstrakte erfaringsdomæner via metaforiske forbindelser til de mere konkrete og umiddelbare erfaringer, vi har i relation til den *socio-fysiske*, eksterne virkelighed.

Det sprogbrugsbaserede udgangspunkt giver sig udslag i at *hvis*-konstruktionen som grammatisk fænomen beskrives gennem en *systematisk* analyse af de konkrete forekomster i den tekstsamling, jeg har valgt som grundlag for undersøgelsen. Bag valget af denne korpuslingvistiske metode ligger for det første en skepsis over for beskrivelse af sproglige fænomener ved hjælp af introspektive metoder. Introspektion – dvs. indfødte sprogbrugers intuitioner vedrørende sproglige udtryks velformethed, betydning eller anvendelsesmuligheder – er formentlig nødvendig i sprogbeskrivelsen; men langt fra alle aspekter af sproget er umiddelbart tilgængelige for bevidste overvejelser, ligesom *variabiliteten* i sprogbrugen oftest er langt større, end en introspektiv analyse forudser. Systematisk analyse af sprogbrugsdata er for det andet den eneste forsvarlige måde at indsamle evidens for *frekvenser* af konstruktioner eller ord, idet mennesker kun har en meget vag intuition på dette område. Frekvensdata er et stærkt underprioriteret område i grammatikbeskrivelsen. De er efter min mening ikke desto mindre væsentlige, idet meget tyder på, at ikke blot strukturelle egenskaber, men også frekvensforskelle i anvendelsen af grammatiske konstruktioner har afgørende betydning for sprogbrugerens erkendelse og kognitive repræsentation af den sproglige orden, som grammatikken repræsenterer. Dette skal blandt andet forstås således, at hyppigt anvendte, polymorfemiske udtryk har en selvstændig og helhedspræget status, selvom de kan beskrives som analytisk opbyggede ud fra generelle regler.

Jeg mener dog samtidig, at de kvantitative resultater, som er det umiddelbare resultat af en korpuslingvistisk undersøgelse, må suppleres med mere kvalitative mikro-analyser, der kan lægge mere vægt på sjældne fænomener i korpusset og undersøge de tvetydigheder og nuancer, som en kvantitativ analyses mere håndfast klassifikatoriske tilgang nødvendigvis må undertrykke for at opnå statistisk pålidelige og generaliserbare resultater. Desuden behøves funktionelle fortolkninger af de kvantitative mønstre,

ligesom mere intuitivt baserede strukturelle analyser kan afføde vigtige spørgsmål og hypoteser til korpuslingvistiske undersøgelser. Den metode, resultaterne afspejler, er således ikke rendyrket induktiv korpuslingvistik, idet teorier om betingelseskonstruktionens strukturelle og anvendelsesmæssige egenskaber, som først og fremmest er fremkommet på basis af introspektive metoder og/eller inspireret af empiriske undersøgelser af ikke-sproglig kognition, indgår som hypoteser i analysen af de sprogbrugsdata, som korpusset repræsenterer.

Hvis-konstruktionen er uden tvivl den mest almindelige og universelle form for betingelsessætning i moderne dansk talesprog; men det er langt fra den eneste. Som jeg senere vil vende tilbage til, kan betingelsessætninger i dansk også realiseres med andre underordningskonjunktioner end *hvis*, fx *såfremt*, *dersom* og *om*. Min undersøgelse har dog vist, at disse overordentligt sjældent optræder som betingelseskonjunktioner – i hvert fald i talesprog af den type, som har ligget til grund for denne undersøgelse. De optræder således for sjældent til, at der kan drages generaliseringer ud fra det anvendte tekstkorpus, og de er derfor udeladt af den egentlige undersøgelse. Spørgeformede betingelseskonstruktioner forekommer derimod med en vis hyppighed i korpusset, skønt langt sjældnere end *hvis*-konstruktioner. De inddrages dog heller ikke i undersøgelsen, hvilket primært skyldes, at den er baseret på et korpus, der ikke som udgangspunkt var grammatisk tagget. Herved bliver automatisk søgning efter sætninger med "omvendt" ordstilling (herunder spørgeformede betingelsessætninger) overordentlig vanskelig, om ikke umulig, hvilket er den vigtigste grund til, at jeg ikke inddrager spørgeformede betingelsessætninger i undersøgelsen. Bogen omhandler således udelukkende *hvis*-konstruktionen, og selvom det absolut er min opfattelse, at denne har væsentlige ligheder med de andre typer af betingelseskonstruktioner i dansk, kan det langt fra tages for givet, at dens grammatiske egenskaber og anvendelsesmuligheder kan generaliseres til at gælde betingelseskonstruktioner generelt.

Undersøgelsen baserer sig på den *talesproglige* anvendelse af *hvis*-konstruktioner af tre grunde. Den første er, at talesprog i flere henseender er den mest basale form for sprog: Det er det første sproglige medium, vi lærer at beherske; det er det sproglige medium, alle mennesker, med få undtagelser, behersker; det er den form for sprog, de fleste af os anvender mest, og det anvendes i forhold til skriftsproget langt mere spontant og ureflekteret som følge af, at det produceres under tidspres. Den anden grund er, at anvendel-

sen af talesprog i langt mindre grad end skriftsprog er underlagt eksplicit normering og således alt andet lige må antages at repræsentere en større grad af diversitet (eftersom sproglig normering har som formål at eliminere bestemte former for sproglig variation i sprogsamfundet). Den tredje grund er, at størstedelen af den eksisterende forskning i sproglig non-realitet direkte eller indirekte er baseret på skriftsprog, mens talesprogsgrammatik generelt er underudforsket.

I bogens første kapitel redegøres der kort for sammensætningen og bearbejdningen af det tekstkorpus, der har dannet grundlag for undersøgelsen. De følgende fem kapitler beskriver hver især dele af undersøgelsens resultater, samt den teori og forskningshistorie, der ligger til grund for den foreliggende undersøgelses design og analyser. Kapitel 2 præsenterer de vigtigste eksisterende analyser af betingelsessætningers semantik samt den foreliggende forskning vedrørende danske betingelseskonstruktioners semantik. I forlængelse heraf beskrives resultaterne af en semantisk analyse af samtlige *hvis*-konstruktioner i korpusset, hvis formål har været at undersøge variationsbredden i anvendelsen af *hvis*-konstruktioner og afdække konventionaliserede anvendelser samt ikke mindst disses relative hyppigheder. Kapitel 3 omhandler fænomenet *epistemisk stilling*: talerens markering af sin holdning til realiteten eller fakticiteten af det mentale rum, betingelsessætningen opstiller. I danske *hvis*-konstruktioner sker markering af epistemisk stilling ved hjælp af tempussystemet, og i kapitlet analyseres forekomsten af *irreal datid* i korpussets *hvis*-konstruktioner samt sammenhængen mellem tempusform og irrealis-betydning. I kapitel 4 indkredses *hvis*-konstruktionens *diskursive* funktioner tentativt gennem kvantitative undersøgelser af et antal formelle og funktionelle sproglige variable i forbindelse med de forekommende *hvis*-konstruktioner. I kapitel 5 sammenlignes de delkorpora, som det samlede korpus kan opdeles i med hensyn til *samtalegenre* og *talerens rolle* i samtalen. På denne måde afdækkes det (i rent kvantitativt perspektiv), hvorledes de non-lingvistiske variable genre og samtalerolle influerer på anvendelsen af *hvis*-konstruktioner. I kapitel 6 underkastes to samtaler fra korpusset en detaljeret og kvalitativt præget analyse. Denne analyse har som overordnet formål haft at efterspore *hvis*-konstruktionernes funktion og anvendelse i et bredere og mere interaktionsorienteret perspektiv, end det lader sig gøre i en systematisk undersøgelse af det fulde tekstkorpus. Udvælgelsen af de to samtaler, samt de passager i de to samtaler, der analyseres, er sket på baggrund af den kvantitative undersøgelses resul-

tater. Herved har den kvalitative undersøgelse kunnet underbygge og kvalificere den kvantitative undersøgelse ved gennem en form for diskursanalyse at fortolke de tendenser, den større, kvantitative undersøgelse har konstateret.

Kapitel 1. Undersøgelsens empiriske grundlag

Tekster og talere

Det empiriske grundlag for de undersøgelser, der beskrives i denne bog, er et tekstkorpus af moderne dansk talesprog bestående af i alt 50 samtaler af en varighed på hver 1-3 timer. Det drejer sig for det første om samtaler fra tekstkorpuset *BySoc* og for det andet om fem medarbejderudviklingssamtaler, som er optaget og udskrevet af Søren Frimann Trads i forbindelse med hans ph.d.-projekt "Interpersonelle relationer i medarbejdersamtaler" (Frimann Trads 2000). *BySoc* er primært valgt ud fra den betragtning, at det er den største samling af udskrevet dansk talesprog i digital form, der er alment tilgængelig. Medarbejdersamtalerne er valgt, fordi denne type af samtaler på flere områder, jeg på forhånd har antaget at være vigtige i relation til anvendelsen af *hvis*-konstruktioner, adskiller sig fra samtalerne i *BySoc*-materialet. Jeg vil i kapitel 5 redegøre nærmere for valget af netop disse to teksttyper og forskellene mellem dem.

BySoc-materialet er indsamlet i slutningen af 1980'erne i forbindelse med forskningsprojektet *Projekt Bysociolingvistik* med henblik på sociolingvistiske undersøgelser af københavnsk talesprog (Gregersen, Albris & Pedersen 1991). Tekstkorpuset udgøres dels af interview med en enkelt informant og en interviewer som deltagere, dels af gruppesamtaler mellem flere informanter og en interviewer. Projektet er, bl.a. for at holde den geografiske variabel konstant, designet som et *neighbourhood study* med informanter, der er født og opvokset i den københavnske bydel Nyboder. På grund af det sociolingvistiske sigte er informanterne kategoriseret i forhold til alder (i de fire aldersgrupper 14-24, 25-40, 41-59 og 60+ år), socialgruppe (middelklasse / arbejderklasse)³ og køn, og de er udvalgt med henblik på

at have fem repræsentanter for alle de mulige kombinationer af aldersgruppe, køn og socialgruppe. De udskrevne samtaler, i alt ca. 1,4 mio. løbende ord, er efterfølgende gjort tilgængelige for digital søgning af Peter Juel Henriksen som tekstkorpusset BySoc via BySoc's hjemmeside på internettet (http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/index.cgi). Det er denne version af udskrifterne, der ligger til grund for undersøgelsen.

Om BySoc-korpusset repræsenterer *autentisk* talesprog, kan naturligvis diskuteres i og med, at det er indsamlet ved kunstigt at skabe en samtalsituation med det ene formål at optage "naturlig" og "spontan" tale på bånd. I Projekt Bysociolingvistik er der anvendt to strategier til opnåelse af denne naturlighed og spontanitet: For det første er det i *gruppesamtaler* forsøgt at samle deltagere, som også i andre sammenhænge mødtes regelmæssigt, og lade feltarbejderen deltage i samtalen på lige fod med de øvrige (som "naturlig deltager"). For det andet har feltarbejderen i interviewene benyttet de teknikker, der er udviklet af først og fremmest sociolingvisten William Labov i forbindelse med det, Labov benævner *det sociolingvistiske interview* (Labov 1984). Målet i forbindelse med samtalerne har været at få de enkelte informanter til at tale med forskellige grader af formalitet i løbet af de enkelte samtaler (ikke-afslappet/afslappet stil). Det har her i hovedparten af tilfældene være den "afslappede" diskurs, der har været sværest at fremkalde, idet interviewerne jo er fremmede for informanterne, og interviewene i sig selv umiddelbart er en unaturlig situation for deltagerne. Idealet i Projekt Bysociolingvistik har derfor, ligesom i sociolingvistiske interview generelt, været i løbet af samtalen at opnå, at intervieweren bliver en *intimate stranger* for informanten: en talepartner, der på samme tid er en ven og en fremmed. Ved at intervieweren på denne måde kommer til at optræde som en autentisk samtalepartner, er det i mange tilfælde opnået, at samtalen bliver afslappet og personlig (Albris 1991: 49-55). BySoc-samtalernes genreegenskaber vil blive beskrevet nærmere i kapitel 5.

3. Kategoriseringen af informanter i arbejder- og middelklasse sker på basis af de tre objektive indikatorer *job-kategori* (arbejder med ting / arbejder med sprog), *arbejdsmæssig position* (underordnet / ledende 1-10 personer / ledende >10 personer / semi-autonom) og *uddannelsesniveau* (folkeskole + maksimalt 3 års teoretisk uddannelse / gymnasieuddannelse + mindst 4 års yderligere teoretisk uddannelse). De tre indikatorer vejes jævnbyrdigt i klassifikationen af samtaledeltagerne. Hver enkelt indikator har en "arbejderklasse-værdi" og en "middelklasse-værdi" – for positionskategoriens vedkommende to arbejderklasse-værdier (underordnet / leder af 1-10 personer) og to middelklasse-værdier (leder af mere end 10 personer / semi-autonom) (Gregersen, Albris & Pedersen 1991: 21 f.).

Med henblik på nærværende projekts tidsramme var det nødvendigt at indskrænke den del af BySoc-korpusset, der skulle indgå i undersøgelsen. Samtidig har jeg ønsket at holde de to delkorpora så sammenlignelige så muligt med hensyn til de registrerede non-lingvistiske parametre, således at det ideelt set kun er samtalegenren, der er forskellig fra BySoc-delkorpusset til Frimann Trads-delkorpusset. *I undersøgelsen er derfor kun medtaget de BySoc-samtaler, hvori der indgår samtaledeltagere⁴ i alderen 25-59 år* (svarende til de to midterste af Projekt Bysociolingvistik fire aldersgrupper: IIa og IIb). Når dette aldersinterval er valgt, skyldes det, at alle talerne i medarbejdersamtalerne aldersmæssigt også befinder sig i dette interval, og at de to delkorpora på denne måde ville blive mest sammenlignelige, idet variablen alder holdes konstant.

De fem *medarbejdersamtaler*, der indgår i korpusset, har alle en varighed på ca. 2 timer og fandt sted i 1998 på en jysk virksomhed, der fremstiller elektroniske produkter. Talerne er to forskellige ledere, en fabrikschef og en produktionsleder; fem medarbejdere med titlerne it-chef, indkøbschef, produktionsleder, specialist (ingeniør) og timelønnet medarbejder samt Søren Frimann Trads selv, der var til stede som observatør under samtalerne. Alle otte talere er mænd i alderen 34-55 år,⁵ som alle undtagen den timelønnede medarbejder må kategoriseres som "middelklasse" efter Projekt Bysociolingvistik kriterier.⁶ Da alle talere i medarbejdersamtale-delkorpusset er mænd, er det ikke direkte sammenligneligt med BySoc-korpusset som helhed, idet talerne i sidstnævnte delkorpus for ca. halvdelen vedkommende er kvinder. Dette er der naturligvis taget hensyn til i sammenligningen af de to delkorpora, som beskrives i kapitel 5.

Variablen "talers geografiske herkomst" (dvs. eventuelle dialektale forskelle) indgår principielt ikke i undersøgelsen. Medarbejdersamtalerne er optaget på en virksomhed i Nordvestjylland, men talernes geografiske oprindelse er ikke kendt. Båndoptagelserne af samtalerne har ikke været til min rådighed, men Søren Frimann Trads har oplyst, at ingen af talerne taler

4. Her medregnes ikke interviewlederne, som alle tilhørte aldersgruppen 25-59 år.

5. Søren Frimann Trads (personlig kommunikation).

6. I BySoc-korpusset er informanterne kategoriseret i middel- og arbejderklasse i forhold til *familiens sociale position*, dvs. at familiens enkelte medlemmer er kategoriseret i forhold til den primære forsørgers status. I medarbejdersamtalerne har jeg kategoriseret talerne i forhold til deres egen status, idet jeg ikke har nogen oplysninger om deres familie.

egentlig lokal dialekt, men derimod nordjysk regionalsprog med større eller mindre islæt af vestjysk dialekt. BySoc-delkorpuset består som nævnt af samtaler optaget i København, og for 36 ud af de i alt 47 taleres vedkommende er deres herkomst kendt, idet de er registreret som værende født og opvokset i Nyboder. Disse talere står for knap 60 % af det, der bliver sagt i det samlede korpus. En væsentlig del af de 11 øvrige talere i BySoc-delkorpuset kan formentlig også betegnes som mere eller mindre indfødte københavnere (eller som havende et københavnsk præget talesprog), og korpuset må således som helhed primært siges at repræsentere københavnsk talesprog.⁷

Korpusdata

Den del af BySoc-korpuset, der blev inddraget i undersøgelsen, består af 45 enkelt- og gruppeinterview. Dette delkorpus indeholder i alt knap 857000 ord⁸ og udgør ca. 61 % af det samlede BySoc-korpus. I nogle af disse samtaler indgår også talere, der er under 25 eller over 59 år, men disse taleres replikker indgår ikke i den kvantitative undersøgelse; det samme gælder replikker udtalt af talere, hvis alder ikke er angivet. Den del af BySoc-

7. Da talerne i medarbejdersamtalerne taler nordjysk regionalsprog, mens talerne i de sociolinguistiske interview må formodes overvejende at have et københavnsk præget talesprog, er det principielt set muligt, at forskelle med hensyn til anvendelse af *hvis*-konstruktioner, der konstateres mellem de to grupper af tekster, er betinget af den geografiske variabel snarere end genrevariablen. For at tage højde for dette potentielle problem har jeg for det første rådført mig med lektor Karen Margrethe Pedersen, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, KU, med hensyn til dialektalt betingede forskelle, som kan tænkes at have en indflydelse på resultaterne i en sammenligning af Frimann- og BySoc-delkorpuset. Det drejer sig ifølge Pedersen for det første om særlige verbalkonstruktioner og tempuskongruens i forbindelse med modalverber i traditionelle dialekter, for det andet om en tendens til anvendelse af *dersom* i stedet for *hvis* i jysk dialekt og for det tredje om en tendens i traditionelle dialekter til generisk anvendelse af *én* eller *vi* frem for *man*. Jeg vender tilbage til dette i forbindelse med resultatbehandlingen. Endvidere har jeg, som det vil blive beskrevet i kapitel 6, undersøgt de kvantitative forskelle mellem medarbejdersamtaler og sociolinguistiske interview gennem en kvalitativt orienteret undersøgelse af to samtaler.

8. Her medregnes kun den regulære transskription, dvs. ikke kommentarer og beskrivelser af nonverbale elementer; men ufuldstændige ord (selvafbrydelser) er medregnet. Som ét ord regnes her enhver sammenhængende streng af bogstaver og/eller tal, inklusive eventuelle bindestreger og digitale mærker for lydforlængelse, stammen og selvaafbrydelse i forbindelse hermed.

korpusset, der indgår i den kvantitative undersøgelse, består således af i alt 756 496 ord udtalt af 47 forskellige talere.

Det samlede korpus, der indgår i den kvantitative undersøgelse, dvs. BySoc- og Frimann-delkorpusset, indeholder i alt 844 476 ord udtalt af 55 forskellige talere. Korpusset består af 50 samtaler a gennemsnitligt 111 minutter, i alt 92 timer og 39 minutter.

Fordelingen af ord og talere i det samlede korpus, der indgår i den kvantitative undersøgelse, fremgår af nedenstående tabeller:

	Sociolingvistiske interview (BySoc)		Medarbejdersamtaler (Frimann)		Samlet	
	Ord	Talere	Ord	Talere	Ord	Talere
Samtaleleder ⁹	200 062	4	45 325	2	245 387 (29 %)	6
Samtaledeltager	556 434	43	42 655	6	599 089 (71 %)	49
Samlet	756 496 (90 %)	47	87 980 (10 %)	8	844 476	55

Køn	Ord	Talere
Mænd	497 670 (59 %)	26
Kvinder (alle i BySoc)	346 806 (41 %)	29

Socialklasse	Ord	Talere
Middelklasse	282 319 (33 %)	23
Arbejderklasse	358 911 (43 %)	24
Ikke kategoriseret ¹⁰	203 246 (24 %)	8

Når der i det efterfølgende refereres til enkeltsamtaler, vil det i forbindelse med BySoc-delkorpusset ske i forhold til de ottecifrede interviewnumre, som er angivet i Projekt Bysociolingvistik's søgemaskine. I forbindelse med Frimann-delkorpusset har jeg selv tildelt de fem samtaler følgende tekstidentifikationskoder:

9. Hertil medregnes lederen i medarbejdersamtalerne og feltarbejderen i BySoc-samtalerne; øvrige talere er kategoriseret som samtaledeltagere.
10. Af de otte talere, der ikke er kategoriseret mht. socialklasse, udgøres halvdelen af de fire interviewere i BySoc-samtalerne. Den altovervejende del (98 %) af ordene udtalt af ikke-kategoriserede talere er udtalt af disse fire talere, som formentligt alle ville være blevet kategoriseret som middelklasse efter kriterierne i BySoc-projektet, idet de "arbejder med sprog" (i modsætning til "arbejder med ting") og er akademisk uddannede (Gregersen, Albris & Pedersen 1991). Således kan mindst 56,6 % (33 + 23,6 %) af ordene i korpusset siges at være udtalt af middelklassetalere.

Frimann1: Medarbejdersamtale nr. 1 Fabrikschef & It-chef

Frimann2: Medarbejdersamtale nr. 2. Fabrikschef & Indkøbschef

Frimann3: Medarbejdersamtale nr. 3. Produktionsleder & Timelønnet medarbejder

Frimann4: Medarbejdersamtale nr. 4. Produktionsleder & Ingeniør/specialist

Frimann5: Medarbejdersamtale nr. 5. Fabrikschef & Produktionsleder

Det ovenfor beskrevne korpus udgør det empiriske grundlag for alle de undersøgelser, der beskrives i bogen, med tre undtagelser: Den ene undtagelse er undersøgelsen af frekvensen af andre betingelseskonjunktioner end *hvis*, der beskrives i kapitel 2 (s. 55 f.). Denne er foretaget ved hjælp af Projekt BySociolingvistik's internettilgængelige søgemaskine og har det samlede BySoc-korpus (med samtlige talere) som søgedomæne. Den anden undtagelse er undersøgelsen af sammenhængen mellem funktion og placering af *hvis*-ledsætninger, som beskrives i kapitel 4 (s. 116 ff.). I denne delundersøgelse indgår kun 295 *hvis*-konstruktioner, som alle stammer fra BySoc-korpusset, og som er udvalgt ved at tage hver niende fuldførte *hvis*-konstruktion i det samlede BySoc-korpus (jf. Jensen 1999: 37-38 for en nærmere beskrivelse af denne udvælgelsesprocedure). Endelig er den kvalitativt prægede analyse af anvendelsen af *hvis*-konstruktioner, der beskrives i kapitel 6, udelukkende baseret på to af samtalerne i korpusset, én medarbejdersamtale og ét sociolingvistisk interview.

Digital opmærkning

De to grupper af tekster, medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview, forelå som udgangspunkt i to forskellige digitale formater, og udskrifterne opererer hverken med helt samme inventar af indholdskategorier (registreringer af eksempelvis betoning, pauser, overlappende tale og transkriptør-kommentarer) eller repræsentation heraf.¹¹ Dette er naturligvis ik-

11. De to grupper af tekster, medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview, følger begge som udgangspunkt udskriftskonventionerne under standarden "Dansk Standard for udskrifter og registrering af talesprog", 2. udgave (DS2). Det betyder, at teksten er udskrevet i normal ortografi uden interpunktionstegn, og at ordrækkefølgen i udskriften er den samme som på båndoptagelsen af samtalen. Begge delkorpora afviger dog fra standarden på flere punkter (og ikke de samme) (Frimann Trads 2000: 424-426; Gregersen & Pedersen 1991: 3; http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/engine_main.cgi?).

ke hensigtsmæssigt, eftersom det var helt afgørende for undersøgelsen at kunne foretage automatiske søgninger, optællinger og excerpinger fra det samlede korpus. Der blev derfor udarbejdet et inventar af indholdskategorier, der er fælles for alle teksterne i korpusset, ved at identificere, hvilke indholdskategorier der er ens i de to transskriptionspraksisser, og hvilke der i større eller mindre grad adskiller sig fra hinanden eller kun findes i én af transskriptionspraksisserne. Det fælles inventar af indholdskategorier udgør således fællesmængden af indholdskategorier i de to transskriptionspraksisser, således at ingen information, der er til stede i de oprindelige udskrifter, er gået tabt i det bearbejdede korpus. Herefter blev alle tekster konverteret til standarden *Standard Generalized Markup Language* (SGML), hvorunder alle repræsentationer og afgrænsninger af indholdskategorier i de oprindelige udskrifter blev konverteret til digitale mærker (Jensen 2005: 111-120 & 459-463).

I denne bog vil uddrag fra samtalerne blive vist i replikformat med angivelse af et identifikationsmærke for taleren: Informanterne i BySoc-samtaler angives med tal, mens feltarbejderen angives med et *A*. I medarbejder-samtaler angives medarbejderen med et *m*, lederen med et *l* og observatøren med et *o*). Nedenfor ses de anvendte notationer:

Betoning (emfase)	Kapitælskrift
Lydforlængelse	:
Spørgende intonation	?
Pause	P
Pause udfyldt med vejtrækning	{vejtrækning}
Tøven (med lyd)	T
Selvfærdydelse (ufuldstændigt ord)	XXX-
Stammen	*
Citat (bruges når en taler imiterer en anden person)	"
Nonverbalt indhold	{ XXX }
Overlappende tale	<u>XXX</u>
Uforståelig passage	(uf)
Usikker transskription	?(XXX)?
Kommentar (fra BySoc's kommentarlinje)	(kommentar: XXX)
Spatium	{spatium}
Proprium	XXX

Mine egne kommentarer til udskriften vil i bogen være omgivet af dobbelte klammer: [[XXX]].

Udgangspunktet for den kvantitative analyse af korpusset, som beskrives i bogen, er en analytisk, det vil sige *informationsberigende*, opmærkning af det samlede korpus, som det foreligger efter den *informationsbevarende* opmærkning, der er beskrevet ovenfor. Til grund for den informationsberigende opmærkning af korpusset ligger naturligvis et analyseapparat, hvorefter de relevante dele vil blive beskrevet løbende i forbindelse med redegørelsen for undersøgelsens resultater. Den digitale opmærkning gør det muligt ikke blot at registrere forekomsterne af *hvis*, men også at sammenholde disse med egenskaber ved de sætninger, hvori de forekommer, fx tempus, subjekttype og betingelsesledsætningens placering i forhold til dens oversætning. Dette er sket ved tilføjelse af digitale mærker med analytisk information i kildeteksten. Digital opmærkning har den fordel, at den analytiske information netop tilføjes selve kildeteksten, og at analysen således altid sker i forhold til den fulde kontekst og ikke i forhold til excerper af mere eller mindre begrænset omfang.

Grundet korpussets størrelse var en vigtig del af arbejdet med opmærkningen at automatisere så meget så muligt af opmærkningsprocessen. Opmærkningen skete gennem en serie af automatiske processer, der løbende blev optimeret, efterhånden som flere og flere af samtalerne blev færdigopmærket (jf. Jensen 2005: 132 ff.). Den automatiske opmærkning blev dog i fuld udstrækning kontrolleret manuelt, og de automatiske processer blev alene anvendt som en støtte af den manuelle opmærkning i form af tidsbesparelse og konsekvens i opmærkningen.¹²

12. Når jeg valgte at foretage den meget tidskrævende korrekturlæsning af hele opmærkningen skyldes det, at jeg i forhold til undersøgelsens formål har anset konsistens og nøjagtighed i opmærkningen for at være essentiel – og vigtigere end den eventuelle forøgelse af korpusstørrelsen, som en mindre tidskrævende redigering af opmærkningen ville have muliggjort. Således kan en tilsyneladende lav fejlprocent i opmærkningen på fx 5 % være fatal, hvis det netop er i disse 5 % af forekomsterne, at de eksempler findes, som kan føre til en bedre forståelse af *hvis*-konstruktionernes fulde anvendelsesmuligheder – nemlig dem, som bryder med de forventninger, man havde i forvejen.

Kapitel 2. Betingelsessætningens semantik

Den logiske implikation og betingelsessætninger i dagligsprog

I logikken har betingelsessætningen, *implikationen*, været af central betydning siden Aristoteles. Anvendelse af betingelsessætninger har her været afgørende i undersøgelsen af slutningers og argumenters gyldighed. Den klassiske logiske implikation, hvis p så q , angiver, at q følger af p – dvs. at der findes et gyldigt argument med p som præmis og q som konklusion (Lübcke 1996: 149), og den har primært været inddraget i forbindelse med læren om hypotetiske syllogismer og de to gyldige slutninger i forbindelse hermed: *modus ponendo ponens* (Hvis p , så q . p . Ergo q) og *modus tollendo tollens* (Hvis p , så q . Ikke q . Ergo ikke p).

I den moderne, symbolske logik er implikationen formaliseret i form af et logisk *konnektiv*, som forbinder to *propositioner* (domme). En proposition er en sætning – eller en del heraf – som beskriver, at noget er tilfældet, og som således har en sandhedsværdi (enten sand eller falsk). Som logisk konnektiv er implikationen, ofte symboliseret ved $\supset$, en *sandhedsfunktion*: Den har den egenskab, at den gør sandhedsværdien af et sammensat udtryk beregneligt alene ud fra sandhedsværdierne af de enkelte sætninger, den forbinder. Implikationen forbinder en *forsætning*, p , (også benævnt *antecedens* eller *protasis*) med en *følgesætning*, q (også benævnt *konsekvens* eller *apodosis*).¹³ Som logisk konnektiv gælder følgende sandhedstabel for implikationen:

13. Med betegnelserne for- og følgesætning impliceres der ikke nogen rækkefølge på det udtryksmæssige plan af betingelsessætningens to delsætninger; følgesætningen kan således godt være placeret *før* følgesætningen i en *hvis*-konstruktion. Dette emne behandles i kapitel 4.

p	q	$p \supset q$
S	S	S
S	F	F
F	S	S
F	F	S

Denne implikation kaldes normalt for *materiel implikation* og er, som det fremgår af sandhedstabellen, kun falsk (F), såfremt forsætningen er sand (S) samtidig med, at følgesætningen er falsk.

Sandhedsfunktionerne¹⁴ er udformet som resultat af den formalisering af logikken med forbillede i matematikken, der begyndte hos Gottfried W. Leibniz og udvikledes fuldt hos den tyske matematiker Gottlob F. L. Frege. Udviklingen af et formelt logisk sprog havde som formål at kompensere for, hvad der blev anset for mangler og uklarheder i naturligt sprog, og udgøre et instrument for stringent tænkning. Den nuværende definition af sandhedsfunktionerne har primært sin rod i de engelske logikere og matematikere Alfred N. Whitehead og Bertrand Russells værk "Principia Mathematica" (1973 [1910]), hvor Freges ideer videreudvikles og systematiseres. Sandhedsfunktionerne udgør et logisk system, der er formaliseret for at opnå maksimal enkelhed. Alle elementerne kan derfor defineres ud fra to primitiver: negationen – og enten konjunktionen $\wedge$ eller disjunktionen $\vee$. Den materielle implikation $p \supset q$ kan således defineres som $\neg(p \wedge \neg q)$ eller $\neg p \vee q$.

På grund af stringensen i systemet af sandhedsfunktioner har den materielle implikation været et oplagt udgangspunkt, når betingelsessætninger i dagligsprog er blevet undersøgt ud fra en logisk indfaldsvinkel. Mest konsekvent gennemføres dette af Ludwig J. J. Wittgenstein i "Tractatus Logico-Philosophicus" (1993 [1921]), hvor en hovedtese netop er, at meningsfulde sætninger kan analyseres alene ud fra en sandhedsbetingelses- og sandhedsfunktionelt baseret semantik. En ren sandhedsfunktionel analyse af betingelsessætninger støder dog på alvorlige vanskeligheder, idet den materielle implikation kun i begrænset omfang synes at stemme overens med betydningen af betingelsessætninger, som de anvendes i dagligsprog. Blandt de mest afgørende kritikere af en rent sandhedsfunktionel tolkning af betingelsessætninger i dagligsprog er den engelske filosof Peter F. Strawson, som påviser,

14. Hertil regnes ud over $\supset$ også negationen ($\neg$), konjunktionen $\wedge$, disjunktionen $\vee$, den materielle bi-implikation *hvis og kun hvis* $\equiv$ og Sheffers streg *ikke både og* ($\downarrow$).

at forskellene mellem det sandhedsfunktionelle system og almindelig sprogbrug er langt større end ofte antaget (Strawson 1971 [1952]).

Den vigtigste forskel mellem den materielle implikation og betingelsessætninger i dagligsprog er, at for- og følgesætning i dagligsproglige betingelsessætninger forventes at være forbundet med en *kausalitets-* eller *relevansforbindelse*. Eksempelvis vil sætningen "hvis brie er en ost, så er det ofte frostvejr om vinteren" synes besynderlig, skønt den set som materiel implikation uproblematisk er sand, fordi både p og q er sande.¹⁵

Et andet alvorligt problem i forbindelse med den sandhedsfunktionelle analyse af betingelsessætninger er den *kontrafaktiske* betingelsessætning, som er kendetegnet ved, at forsætningen empirisk set er falsk, fx "hvis jeg var en bil, ville jeg være en Volvo". Disse sætninger er ifølge sandhedstabellen for den materielle implikation altid sande, uanset følgesætningens sandhedsværdi. Ikke desto mindre synes visse kontrafaktiske betingelsessætninger umulige eller i hvert fald absurde i almindelig sprogbrug. Sætningen "hvis jeg havde haft franske forældre, ville jeg være italiener" kan ligesom sætningen "hvis jeg havde haft franske forældre, ville jeg være franskmand" analyseres som $p \supset q$. Hvis p her forudsættes at være empirisk falsk, har sætningerne derfor samme sandhedsværdi (sand); men anden sætning synes under normale omstændigheder åbenlyst mere rimelig end den første.

Når betingelsessætninger anvendes som udtryk for (non-konstative) *ta-lehandlinger*, fx "hvis du slår min græsplæne, lover jeg at give dig 10 kr.", opstår der ikke overraskende problemer med at tildele for- og følgesætning sandhedsværdier. Dette er dog ikke et specielt problem for betingelsessætninger, men, som John L. Austin har henledt opmærksomheden på, for sandhedsbetingelsesbaseret semantik i det hele taget (Austin 1997 [1962]). Et specielt problem i forbindelse med betingelsessætninger er det dog, at visse sætninger i dagligsproget kun synes at prædikere *følgesætningen*, mens forsætningen er nærmest redundant i forhold til sandhedsbetingelserne for betingelsessætningen som helhed. Det drejer sig om sætninger som "there are biscuits on the sideboard if you want them", som Austin introducerer i diskussionen om betingelsessætningers semantik (Austin 1970

15. Betingelsessætninger i dagligsprog adskiller sig også fra den klassiske logiske implikation (jf. s. 27), idet en acceptabel sætning i dagligsprog ikke behøver at være *analytisk* sand. Mange betingelsessætninger i dagligsprog er *syntetiske* og udtrykker en form for kausalitet: "hvis det regner i morgen, bliver festen aflyst", "hvis vand opvarmes til 100°C, koger det".

[1956]). En sådan sætnings sandhed vil i dagligsprog udelukkende afhænge af *følgesætningens* sandhed, hvorimod forsætningens sandhedsværdi synes ligegyldig. I eksempelsætningen afhænger sandhedsværdien således alene af, hvorvidt de omtalte småkager rent faktisk findes på det anviste sted – og ikke af, hvorvidt adressaten har lyst til dem eller ej.

Som et sidste alvorligt problem for den sandhedsfunktionelle analyse af betingelsessætningen kan nævnes den i logikken almindeligt kendte "fejlslutning" i forbindelse med betingelsessætninger i dagligsprog: slutningen fra sætningen *hvis p så q* til sætningen *hvis ikke p så ikke q*. I formel logik er slutningen ikke tilladt; men denne *perfektionering* af betingelsessætningen til en bi-implikation er i mange tilfælde en "inviteret slutning" i den dagligsproglige anvendelse af betingelsessætninger. Dette ses især i forbindelse med betingelsessætninger anvendt som forudsigelser, løfter, trusler, udtryk for lovmæssigheder eller ordrer samt ved kontrafaktiske betingelsessætninger. En sætning som "Hvis du slår plænen, giver jeg dig 10 kr." vil således ofte blive tolket på en måde, som indebærer både "du slår plænen" $\supset$ "jeg giver dig 10 kr." og "du slår *ikke* plænen" $\supset$ "jeg giver dig *ikke* 10 kr." (Geis & Zwicky 1971). Denne logisk ikke-valide, men pragmatisk set velmotiverede slutning påvises empirisk i undersøgelser af forsøgspersoners fortolkning af betingelsessætninger (Fillenbaum 1978; Fox & Geis 1984).

Problemerne med at relatere den sandhedsfunktionelle analyse af betingelseskonnektivet til dagligsprogets betingelsessætninger har inden for logikken og sprogfilosofien været genstand for stor debat i anden halvdel af forrige århundrede, og litteraturen på området er omfattende. I det følgende vil de tre efter min mening væsentligste løsningsforslag til analysen af betingelsessætningers semantik og sandhedsbetingelser blive behandlet: den pragmatiske analyse, den modallogiske mulig-verdens-semantik, og den non-assertoriske analyse.

Pragmatisk analyse

Den pragmatiske analyse er først foreslået af H. P. Grice (1975). Ifølge Grice er betingelseskonnektivet i dagligsprog *semantisk set* identisk med den materielle implikation. Han nægter dog ikke dermed, at betingelsessætninger i sprogbrugen divergerer i betydning fra den materielle implikation; men han argumenterer for, at dette kan forklares pragmatisk ved i analysen at inddrage de almindelige betingelser for konversation. De ikke-sandheds-

funktionelle egenskaber ved betingelsessætninger er således at opfatte som *konversationelle implikaturer*. Disse implikaturer opstår som følge af, at en konversation normalt ikke består af en række uforbundne bemærkninger, men at bidragene derimod er et resultat af en kooperativ vilje hos deltagerne med et mere eller mindre fælles accepteret mål eller en fælles retning for øje. Derfor forventes det, at deltagerne overholder det, Grice kalder "the Cooperative Principle", og som han formulerer således:

"Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged" (Grice 1975: 45).

Dette overordnede princip kan specificeres nærmere som maksimer i kategorierne *Quantity*, *Quality*, *Relation* og *Manner*.

Den ikke-sandhedsfunktionelle forbindelse mellem for- og følgesætning, betingelsessætninger i dagligsprog synes at indikere, kan ifølge Grice forklares ved det kooperative princip. Når en taler siger "hvis p så q ", er den bogstavelige mening $p \supset q$, hvilket som nævnt svarer til "enten *ikke- p* eller q " (jf. s. 28). Hvis taleren følger maksimerne for konversationel hjælpsomhed, må det antages, at dette udsagn er det stærkeste udtryk, vedkommende kan bruge uden at overtræde maksimen om kvalitet (udsagnet skal være sandt). Hvis taleren derimod vidste, at *ikke- p* eller at q var sandt, ville det ikke være hjælpsomt at ytre det mindre informative $p \supset q$. Det ville her normalt være mere hjælpsomt at ytre enten "*ikke- p* " eller " q ". Derfor antages det normalt, at en taler, der ytrer sætningen "hvis p så q ", ikke ved, hvorvidt *ikke- p* eller q gælder, men at vedkommende med ytringen udtrykker, at p på en eller anden måde er en god grund for q . Grices teori kan ses som en videreførelse af den såkaldt metalingvistiske analyse¹⁶ med den forskel, at "argumentbetydningen" (svarende til den klassiske logiske implikation) ik-

16. De metalingvistiske analyser af betingelsessætninger har som grundantagelse, at en betingelsessætning i dagligsprog udgør et *argument*: Følgesætningen impliceres logisk enten af forsætningen alene eller af forsætningen sammen med yderligere underforståede eller kontekstuelle givne præmisser. En syntetisk betingelsessætning kan således oversættes fra en objektsproglig påstand om verden til en metasproglig påstand med klare tekstbetingelser: at der findes en mængde sande påstande og en sand eller gyldig lovmæssighed, som *sammen med* betingelsessætningens antecedens logisk medfører dens konsekvens (Mackie 1973; Alstrup Rasmussen 1981).

ke henføres til semantikken, men til pragmatikken for betingelseskonnektiv.

Den forbindelse mellem for- og følgesætning, der i dagligsprog altid synes at blive impliceret med en betingelsessætning, kan altså ifølge Grice forklares via de konversationelle implikaturer. Efter min mening strider denne temmelig komplicerede, indirekte vej til den ikke-sandhedsfunktionelle betydning dog imod det faktum, at den tilsyneladende opstår umiddelbart og universelt i fortolkningen af betingelsessætninger. Derfor er jeg i modsætning til Grice langt mere tilbøjelig til at henføre denne betydning til det basale, semantiske niveau i beskrivelsen af betingelseskonjunktionen.

Mulig-verdens-semantisk analyse

Den mulig-verdens-semantiske analyse er, som navnet angiver, baseret på teorien om mulige verdner (*possible worlds*). Denne teori kan ses som en metafysisk realistisk (sandhedsbetingelsesbaseret) parallel til Fauconniers kognitivt baserede *mental space*-analyse, som jeg senere vil vende tilbage til. Analysen af betingelseskonnektivet er i den mulig-verdens-semantiske analyse baseret på modallogikken, og den kan betragtes som en videreudvikling af den amerikanske logiker C. I. Lewis' *strenge implikation*.

Den strenge implikation udvikles af C. I. Lewis for at imødegå de paradokser, der som tidligere nævnt opstår, når den materielle implikation anvendes som forklaring af betingelsessætningers betydning i dagligsprog. I den strenge implikation, $\Box(p \supset q)$, er *nødvendighedsoperatoren* $\Box$ føjet til den materielle implikation, og den kræver dermed for at være sand, at p ikke *kunne* være sand samtidig med, at q er falsk. Formuleret i mulig-verdens-termer betyder den strenge implikation, at $p \supset q$ gælder i *alle* mulige verdner (Allwood, Andersson & Dahl 1983: 110; Lübecke 1996: 298). Lewis' strenge implikation løser dog ikke alle problemerne med hensyn til betingelsessætningers semantik, først og fremmest fordi betingelsessætninger i dagligsprog ikke altid er så "strenge" som den strenge implikation. Således kan en betingelsessætning i dagligsprog sagtens være acceptabel, selvom $p \supset q$ ikke gælder i enhver tænkelig mulig verden. En sætning som "hvis det havde været godt vejr i går, var vi taget på stranden" kan således opfattes som acceptabel og meningsfuld i en given kontekst, selvom der åbenlyst er mulige verdner, hvori følgesætning er falsk samtidig med, at forsætningen er sand – fx i den mulige verden, hvor det er godt vejr, men hvor taleren alle-

rede tidligt på dagen har fået hedeslag, og det derfor er udelukket at tage på stranden.

Dette problem forsøger Robert Stalnaker (1981 [1968]a, 1981b & 1981 [1976]c) og David Lewis (1973) at løse med teorien om, at en betingelsessætnings sandhedsværdi ikke skal bestemmes i forhold til *alle* mulige verdner, men i den *nærmeste* mulige verden. Evalueringen af en betingelsessætnings sandhedsværdi beskrives således:

"First, add the antecedent (hypothetically) to your stock of beliefs; second, make whatever adjustments are required to maintain consistency (without modifying the hypothetical belief in the antecedent); finally, consider whether or not the consequent is then true" (Stalnaker 1981 [1968]a: 44).

Sandhedsbetingelserne for betingelsessætninger skal altså med andre ord defineres i forhold til den mulige verden, i hvilken forsætningen er sand, men som i øvrigt afviger mindst muligt fra den aktuelle verden.

I denne analyse forklares betingelseskonjunktionen således som et konnektiv, der i betydning ligger mellem den materielle implikation $p \supset q$ (som udelukkende definerer sandhedsbetingelser ud fra den aktuelle verden) og den strenge implikation $\Box(p \supset q)$. Dette "konditionelle konnektiv" er semantisk forskelligt fra $\supset$, og det kan forklare de førnævnte forskelle i logiske egenskaber. Stalnaker og Lewis er imidlertid uenige om muligheden for entydigt at udpege én verden, i forhold til hvilken sandhedsværdien for betingelsessætningen skal afgøres – specielt for kontrafaktiske betingelsessætningers vedkommende.

Ifølge Stalnaker udpeges den mulige verden ved hjælp af det, han kalder en selektionsfunktion (*selection function*). Denne funktion tager den aktuelle verden (*base world*) og antecedensen som argumenter og har den relevante mulige verden som funktionsværdi. David Lewis (1973) foreslår derimod, at en betingelsessætning må tildeles en *mængde* af tilgængeligheds-sfærer af mulige verdner centreret omkring den aktuelle verden. Hvor stor mængden er, fremgår ikke af betingelsessætningen, og det giver anledning til tvetydigheder. Lewis mener således i modsætning til Stalnaker, at tvetydigheden og indetermineretheden med hensyn til sandhedsværdi er en del af i hvert fald kontrafaktiske betingelsessætningers semantik. Dette skyldes, at det ikke følger utvetydigt af dem, hvor strenge de er, dvs. hvilke mulige verdner deres sandhedsværdi skal afgøres i.

Lewis og Stalnaker er til gengæld enige om, at betingelsessætninger *ikke* semantisk implicerer en ikke-sandhedsfunktionel forbindelse mellem for- og følgesætning. Forventningen om en forbindelse af logisk eller kausal art opstår først, når pragmatikken i sprogbrugen tages med i betragtning. Lewis og Stalnaker lægger sig altså på dette punkt på linje med Grice, der dog som bekendt går videre end Lewis og Stalnaker, idet han forklarer *alle* divergenserne mellem den materielle implikation og betingelsessætninger i dagligsprog pragmatisk.

Non-assertorisk analyse

I de non-assertoriske¹⁷ analyser betragtes betingelsessætninger som *betingede assertioner*: En betingelsessætning er som talehandling betragtet ikke en kategorisk hævden af en påstand, men en betinget hævden af *følgesætningen* under den forudsætning, at forsætningen er sand.

En repræsentant for denne retning er den australske filosof J. L. Mackie, som formulerer sin analyse af *if* således:

"to say 'If P, Q' is to assert Q within the scope of the supposition that P"
(Mackie 1973: 93).

Ovennævnte funktion af betingelseskonnektivet er ifølge Mackie den primære, mens betingelsessætninger som udtryk for ubetingede propositioner, som de behandles i logikken, er udtryk for afledte specialanvendelser.

Mackies analyse har efter min mening den fordel, at den uproblematisk kan beskrive, hvordan andre talehandlinger end de konstative kan fungere i forbindelse med betingelsessætninger: Ordre og spørgsmål med videre kan på samme måde som assertioner placeres inden for betingelsesledsætningens skopus. Mackie argumenterer endvidere for, at betingelsessætninger i deres basale anvendelse slet ikke har sandhedsværdier, heller ikke i de tilfælde, hvor følgesætningen manifesterer en konstativ talehandling. Dette skyldes, at betingelsessætningerne her anvendes til at assertere en proposition, som er betinget af blot *mulige* eller direkte kontrafaktiske situationers indtræden. De kan således kun tildeles sandhedsværdier i to tilfælde: Det ene tilfælde er, hvis den begivenhed eller situation, forsætningen beskriver,

17. Denne betegnelse stammer fra Alstrup Rasmussen (1981).

bliver realiseret, og betingelsessætningen derfor bliver en kategorisk assertion af følgesætningen. Det andet tilfælde er, hvis antecedensen er så velbeskrevet, at man kan konstatere, om den *nødvendigvis*, logisk, ville medføre konsekvensen (Mackie 1973: 106).

Problemet ved Mackies analyse er efter min mening, at betingelsessætninger i dagligsprog kan vurderes som mere eller mindre rimelige, også selvom de ikke falder ind under de to tilfælde, hvor de ifølge Mackie kan tildeles egentlige sandhedsværdier. Som jeg senere vil give eksempler på, kan en kontrafaktisk betingelsessætning sagtens danne udgangspunkt for en diskussion om, hvilken konsekvens der ville have været mest sandsynlig eller rimelig, såfremt en antecedens, der i den aktuelle situation betragtes som kontrafaktisk, var blevet realiseret. Og denne diskussion vil i mange tilfælde give dyb mening for samtaleparterne, også selvom antecedensen langt fra er så velbeskrevet, at man kan konstatere, om den *nødvendigvis*, logisk, ville medføre konsekvensen. Som det senere vil blive nærmere uddybet, mener jeg endvidere, at en betingelsessætning rent faktisk (også) repræsenterer en kategorisk påstand: påstanden om, at der eksisterer en relation mellem antecedens og konsekvens.

Funktionelt lingvistiske tilgange til betingelsessætninger

Inden for den funktionelle lingvistik har der i langt højere grad end inden for logikken, sprogfilosofien og den formelle lingvistik været en tendens til at beskrive betingelsessætninger i en semantik, der ikke inddrager sandhedsbetingelser. De fleste nyere lingvistiske teorier om betingelsessætningers semantik tager et udgangspunkt, der ligner Mackies: En betingelsessætning manifesterer en *betinget* talehandling og kan derfor heller ikke beskrives adækvat som en sammensætning af to ligeværdige propositioner – og slet ikke en sandhedsfunktionel sammensætning. Det grammatiske faktum, at forsætningen i en betingelsessætning (i hvert fald i mange indoeuropæiske sprog) oftest er underordnet følgesætningen, får således langt mere opmærksomhed end i formelt semantisk baserede teorier, der tager udgangspunkt i den sandhedsfunktionelle analyse af implikationen i form af parataktiske primitiver (jf. s. 28). Specielt inden for den kognitivt orienterede del af den funktionelle lingvistik har betingelsessætninger i de sidste årtier været genstand for stor interesse i forbindelse med undersøgelse af fænomener som konceptualisering og epistemicitet.

I det følgende vil jeg behandle de teorier om betingelsessætningers semantiske egenskaber, som mest direkte har dannet grundlag for min undersøgelse: funktionel grammatik og den kognitivt semantiske analyse af betingelseskonjunktionen som *rumskaber* med mulighed for anvendelse i forhold til forskellige *kognitive domæner*. Disse teorier har det tilfælles, at betingelsessætninger analyseres i en pragmatisk og kognitiv kontekst i stedet for en logisk og metafysisk.

Funktionelt-grammatiske analyser: Halliday, Dik & Givón

M. A. K. Halliday analyserer i sin version af funktionel grammatik, *systemisk* funktionel grammatik, betingelsesledsætningen som et sætningselement, der kvalificerer betydningen af dens oversætning ved at specificere omstændigheder, som realiseringen af den overordnede sætning afhænger af (*kontingens*). Betingelseskonjunktionen er ifølge Halliday en realisering af den "logico-semantiske" relation "betingelse" (*condition*) og repræsenterer som sådan sprogets *ideationelle* metafunktion.¹⁸ Den hører således i sig selv til den *repræsenterende* del af sætningsstrukturen, som dels udtrykker betydning, der organiserer erfaring (*experience*), dels mere generelle logiske relationer mellem ord og nexi (Halliday & Matthiessen 2004: 309-310). Halliday bemærker dog, at den betingende relation ikke behøver at forbinde de to involverede nexi i forhold til deres repræsenterende dimension, som grammatikken strukturerer i form af *figurer* bestående af processer og deltagere, der udfolder sig i tid og sted (Halliday & Matthiessen 2004: 168 ff.). Relationen kan også konstrueres i den *udvekslende* dimension (dvs. den interpersonelle del af sætningsstrukturen):

"...the enhancing relation may be internal rather than external; that is, the b-clause may relate to the enactment of the proposition or proposal realized by the a-clause rather than to the figure that it represents. For example, *if it is not too*

18. Den ideationelle metafunktion er en af i alt tre funktionelle komponenter i sproget, som ifølge Halliday alle realiseres gennem grammatikken, og som tilsammen udgør den funktionelle motivering af sproglig struktur. De to øvrige metafunktioner er den *tekstuelle* (sproget som tekst og dermed nødvendigheden af skabe/vise relevansen og sammenhængen af en *meddelelse* i forhold til konteksten) og den *interpersonelle* (sproget som udøven af personlige og sociale relationer i en interpersonel kontekst, en *udveksling* involverende en taler og mindst én tilhører) (Halliday & Matthiessen 2004: 64 ff. & 106 ff.).

personal an inquiry, what limits do you set... means 'if it is not..., I ask you...'; that is, the condition is on the act of questioning, not on the content of the question." (Halliday & Matthiessen 2004: 419)

Simon Dik analyserer i sin funktionelle grammatik betingelsesledsætninger som *betingelsessatellitter*, der specificerer et "hypotetisk billede", i hvilket oversætningen gælder (Dik 1990: 237 ff., Hengeveld 1997: II 95). Diks begreb *billede* (*picture*) betegner en mental, perceptuel eller konceptuel repræsentation og ligger relativt tæt op ad Fauconniers begreb *mentalt rum*, som vil blive behandlet senere. Dik skelner mellem to overordnede typer af betingelsessætninger, som adskiller sig fra hinanden med hensyn til, på hvilket niveau i sætningsstrukturen¹⁹ betingelsesledsætningen relaterer sig til oversætningen. *Propositionelle* betingelsessætninger, fx "If John stays Peter will leave", præsenterer sandheden af en proposition som tilstrækkelig betingelse for sandheden af en anden proposition. Det vil sige, at taleren med en propositionel betingelsessætning udsiger, at i et billede, hvor betingelsesledsætningens proposition er sand, er oversætningens proposition også sand (Dik 1990: 242). I disse tilfælde analyseres betingelsesledsætninger således som *propositionelle satellitter* i Diks funktionelle grammatik, idet de relaterer betingelsen til oversætningens propositionelle indhold – svarende omtrent til det, Halliday kalder sætningsstrukturens repræsenterende dimension. Dik regner herudover med en anden hovedtype af betingelseskonstruktioner, *illokutionære* betingelsessætninger, hvor betingelsesledsætningen skal analyseres som en *illokutionær* satellit til oversætningen, fx "If you are interested, John is a catholic". Ilokutionære satellitter specificerer betingelse i forhold til egenskaberne af den *talehandling*, taleren udfører med betingelsessætning-

19. Ifølge den Dik'ske funktionelle grammatik kan sprogbrugen beskrives ud fra en underliggende (og universel) lagdelt sætningsstruktur samt et system af udtryksregler, som bestemmer form, rækkefølge og prosodisk kontur i det aktuelle sprog. Det "nederste" lag i den underliggende sætningsstruktur udgøres af et *prædikat*, som med en eller flere størrelser, der fungerer som argumenter, danner den *nukleare prædikation*. Denne beskriver en *state of affairs* (SoA): "the conception of something that can be the case in some world". Ud fra den nukleare prædikation bygges sætningen op lag for lag ved hjælp af grammatiske *operatorer* og leksikalske, oftest adverbier, *satellitter*: først til en "kvalificeret" SoA (*core predication*), dernæst til en lokaliseret, kvalificeret SoA (*extended predication*), herefter til et "muligt faktum" (*proposition*), præsenteret gennem talerens øjne, og endelig til en talehandling, dvs. den egentlige, kommunikativt anvendelige sætning (*clause*) (Hengeveld 1997: I 49 ff.).

gens følgesætning. De er således metakommunikative og relaterer sig oftest til *relevansen* for tilhøreren af en given talehandling (Dik 1990: 252 ff.).

I modsætning til hos Halliday knyttes betingelsesledsætninger i den Dik'ske funktionelle grammatik til fænomenet *modalitet*, idet de som propositionelle eller illokutionære satellitter angiver henholdsvis "subjective attitudinal or modal evaluations on the part of S" og modifikationer eller specifikationer af "the illocutionary value of the clause as a whole" (Hengeveld 1997: 152-53). I betingelsessætninger af den propositionelle type er betingelsesledsætninger ifølge Hengeveld udtryk for "proposition-oriented modality",²⁰ mens de i illokutionære betingelsessætninger er udtryk for "illocutionary modification" (Hengeveld 2004).

Også Talmy Givón knytter i sin funktionelle grammatik betingelsessætninger til modalitet. Ifølge Givón, som definerer begrebet modalitet overordentlig bredt, koder modalitetsmarkører pragmatiske funktioner inden for et funktionelt domæne, hvis grundlag er en implicit kontrakt mellem taler og tilhører vedrørende den måde, ytringers propositionelle indhold skal opfattes på. Domænet er overordnet struktureret i form af fire *modaliteter*: præsupposition, realis-assertion, irrealis-assertion og negativ assertion:

"a) Presupposition

The proposition is taken for granted to be true, either by definition, prior agreement, generic culturally-shared convention, by being obvious to all present at the speech situation, or by having been uttered by the speaker and left unchallenged by the hearer.

20. Ifølge Hengeveld kan begrebet modalitet som helhed kun defineres negativt som alle grammatiske elementer, der opererer i forhold til en situation eller proposition, og som *ikke* er direkte orienteret mod at placere begivenheden i den aktuelle verden, som taleren opfatter den. Positive definitioner kan ifølge Hengeveld kun gives separat i forhold til, hvad han anser for at være tre hovedtyper af modalitet: *participant-oriented modality* (karakteriserer relationen mellem en deltager i en *states of affairs* (SoA) og den potentielle realisation af denne SoA), *event-oriented modality* (evaluerer aktualiteten af en SoA "objektivt" i forhold til talerens viden om mulige SoA'er) og *proposition-oriented modality* (udtrykker talerens forpligtelse i forhold til den proposition, sætningen udtrykker). Disse tre typer af modalitet opererer i forhold til tre forskellige niveauer i sætningsstrukturen (1987: 56; 1988: 233; 2004). Begrebet *illokution* er beslægtet med modalitet, idet det inkluderes i ovenstående, negative definition. Ilokution adskiller sig dog fra begrebet modalitet ved at være orienteret mod at identificere sætninger som tilfælde af bestemte typer af talehandlinger, mens modalitet er orienteret mod at modificere *indholdet* af talehandlinger (Hengeveld 2004).

b) Realis assertion

The proposition is strongly asserted to be true. But challenge from the hearer is deemed appropriate, although the speaker has evidence or strong grounds for defending their strong belief.

c) Irrealis assertion

The proposition is weakly asserted to be either possible, likely or uncertain (epistemic submodes), or necessary, desired or undesired (valuative-deontic submodes). But the speaker is not ready to back up the assertion with evidence or other strong grounds; and challenge from the hearer is readily entertained, expected or even solicited.

d) Negative assertion

The proposition is strongly asserted to be false, most commonly in contradiction to the hearer's explicit or assumed beliefs. A challenge from the hearer is anticipated, and the speaker has evidence or other strong grounds for backing up their strong belief."

(Givón 2001: I 301-302)

De tre førstnævnte modaliteter repræsenterer tilsammen en epistemisk skala, der går fra højeste til laveste grad af sikkerhed (hos taleren) angående indholdets sandhed, mens den negative assertion repræsenterer en høj grad af forvisning om, at propositionen er *falsk* (Givón 1982; 2001: I 302). Betingelsesledsætninger er ifølge Givón eksempler på markering af irrealis-eller, for kontrafaktiske betingelsesledsætningers vedkommende, negativ assertion. I den sidstnævnte type af betingelsessætninger er det med grammatiske virkemidler såsom tempus eller modus markeret, at den betingende propositions sandhedsværdi ikke som i "irrealis-betingelsessætninger" er uafgjort, men falsk. Da betingelseskonstruktionens følgesætning præsenteres som betinget af betingelsesledsætningen og dermed falder under skopus af modalitetsmarkøren, bærer også den en tydelig henholdsvis irrealis-eller *non fact*-betydning (Givón 2001: I 311 & II 330 ff.).

Om begreberne irrealis, non-realis og non-realitet

Som det vil blive beskrevet udførligt i kapitel 3, mener jeg ikke, at kontrafakticitet er egentligt kodet i danske betingelsessætninger, men at der er ta-

le om en pragmatisk betinget slutning i forbindelse med betingelsessætninger, der er markeret med *irreal datid*. Det skal desuden bemærkes, at Givóns begreb *irrealis* ikke svarer til begrebet *irrealis*, som det anvendes i denne bog, og i den kontinentale tradition i øvrigt. Jeg vender tilbage til førstnævnte anvendelse af begrebet *irrealis* sidst i dette afsnit. I denne bog anvendes termen *irrealis* som betegnelse for en specifik, sproglig betydning, der i dansk grammatik kodes ved datidsmorfemer, enten præteritum eller perifrastisk pluskvamperfektum, jf. s. 81. Det, Givón benævner *irrealis*- og negativ assertion, svarer derimod (omtrent) til begrebet *non-realitet*, som det anvendes i denne bog, og som ligesom Givóns begreber er *funktionelt* defineret. For at bruge Hjelmlevs termer henviser *non-realitet* altså ikke i sig selv til indholdsstruktur, men til indholdssubstans.

Begrebet *non-realitet* er således fra min side tænkt som en substanspendant til det indholdsstrukturelt definerede begreb *non-realis*, der først foreslås af Erik Hansen som en betegnelse for (blandt andet) indholdssiden til udtrykket "tomt fundamentfelt" (Hansen & Harms Larsen 1970). *Non-realis* står i kontrast til *realis* manifesteret ved udfyldt fundamentfelt. Som Lisbeth Falster Jacobsen formulerer det, udgør fundamentfeltet således en positionsklasse med to udtryksværdier: manifest konstituent og nul. Dette udtrykssparadigme har et indholdssparadigme, som Falster Jacobsen formulerer som + og -DEKLARATIV, og som således implicerer to forskellige "epistemiske basisværdier" for sætningskonstruktionen (Falster Jacobsen 1998: 48). I den foreløbige udgave af "Grammatik over det danske sprog" (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15) benævner Hansen og Heltoft fænomenet *non-deklarativ ledstilling*:

"Når fundamentfeltet er tomt, det finitte verbum er det første udfyldte led, og subjektet står på subjektsplassen, er sætningen *non-deklarativ* og kan ikke være en simpel konstatering. Indholdssiden til *non-deklarativ ledstilling* er *non-realis*, dvs. at afsenderen ikke forpligter sig på, at udsagnet er sandt." (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 14)

De sammenfatter i samme forbindelse, og efter min mening meningsfuldt, Hansens oprindeligt seks typer af hovedsætninger med tomt fundamentfelt til fire: helhedsspørgsmål (ja/nej-spørgsmål), emotive udråb (fx "har man nogensinde hørt mage!" og "var det ikke det jeg sagde!"), hypotetiske kontekster (herunder spørgeformede betingelsessætninger) og imperativer (Hansen & Heltoft 1999, kap. 15: 14-17).

Ifølge Hansen og Harms Larsen (1970) manifesteres non-realis i dansk grammatik ikke kun ved tomt fundamentfelt, men kan også i sætninger med udfyldt fundamentfelt markeres med optativ modus, negation eller modaladverbier. Peter Harms Larsen bemærker i samme forbindelse, at betydningselementet non-realis også optræder i visse ledsætningstyper, nemlig ledsætninger indledt med konjunktionerne "om" eller "hvis", og at elementerne "om" eller "hvis" i ledsætningsstrukturers konjunktionalfelt og Ø i helsætningsstrukturers forfelt kan betragtes som kombinatoriske allomorfer af samme morfem (Hansen & Harms Larsen 1970: 37 ff.). Jeg anvender dog i denne bog termen non-realitet²¹ som betegnelse for dette overordnede, kognitivt og funktionelt definerede domæne og forbeholder således termen non-realis som betegnelse for det specifikke indhold, der kodes af udtrykket "tomt fundamentfelt".

Irrealis-begrebet, som det anvendes af Givón og i den nyere engelsk-amerikanske tradition (jf. Palmer 2001), tager sit udgangspunkt som betegnelse for specifikke grammatiske markeringer (modus-former) i specielt amerikanske, australske og ny guineanske sprog (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 236; Mithun 1995 & 1999):

"The realis portrays situations as actualized, as having occurred or actually occurring, knowable through direct perception. The irrealis portrays situations as purely within the realm of thought, knowable only through imagination." (Mithun 1999: 173)

Denne anvendelse har imidlertid i de senere år været genstand for kritik, idet få om overhovedet nogen sprog synes at have én markør, der dækker hele irrealis-spektret, og fordi de sproglige kontekster og grammatiske konstruktioner, der klassificeres som irrealis og realis, varierer fra sprog til sprog (Bybee, Perkins & Pagliuca 1994: 238; Mithun 1995; Bybee 1998; Bendix 1998).²² Mithun (1995) og Fleischman (1995) argumenterer, i forbindelse med behandlingen af henholdsvis modalitetsmarkører i amerikanske sprog og irreal datid, for begrebet irrealis som en vigtig betydningska-

21. Som tidligere nævnt (jf. note 1) anvendte jeg i min ph.d.-afhandling i stedet termen *irrealitet* som betegnelse for dette domæne.

22. De konstruktionstyper, der ofte markeres som irrealis, er kontrafaktiske, betingelses-, fremtidige, deontiske, imperative, spørgende og negerede konstruktioner (Mithun 1999: 179).

tegori bag grammatiske markører for modalitet/modus, og at irrealis/realis-terminologien kan belyse vigtige tværspørgsmål om konvergenser:²³

"The comparison of these seemingly disparate systems shows complete accord in the nature of the basic Irrealis/realis distinction that underlies them. In all of the languages, events and states classified as nonactualized, those that remain within the realm of thought and imagination, are overtly distinguished from those portrayed as actualized, having occurred or currently occurring. The differences among the systems lie in the application of the distinction to various contexts, the categorization of individual grammatical constructions within each language." (Mithun 1995: 386)

Også denne metasproglige anvendelse af begreberne irrealis og realis som udtryk for konceptuelle domæner svarende til Givóns (jf. s. 38) anses dog som problematisk af Bendix (1998) og Bybee (1998) på grund af den manglende entydige korrespondens mellem det begrebsmæssige domæne og de grammatiske udtryk:

"Clearly, there is a conceptual domain that contains many ways in which a situation can be conceived as unreal. In fact, it is largely coextensive with the domains of modality as outlined above. But perhaps lack of reality is not the most important feature of these domains; perhaps from the point of view of what people want to communicate, the more specific meanings such as obligation, per-

23. Givón mener ligeledes ikke, at det faktum, at de fleste sprog ikke har én entydig grammatisk markør for alle irrealis-kontekster er et gyldigt argument mod irrealis som universel grammatisk kategori, idet typologiske generalisationer sjældent indebærer, at et funktionelt domæne er grammatikaliseret til højeste grad (egentlig kodning) i alle sprog. Der er derimod tale om forudsigelser, som specificerer, hvad det sproglige kildemateriale for grammatikaliseringen er, ifald domænet grammatikaliseres, og hvilke dele af domænet der er tilbøjelig til at blive grammatikaliseret for andre dele. Dette er ifølge Givón tilfældet i forbindelse med irrealis, idet det i et givent sprog altid er de semantiske domæner, der indebærer en lav grad af sikkerhed i forbindelse med epistemiske bedømmelser og/eller en lav grad af manipulation i forbindelse med evaluerende/deontiske bedømmelser, som grammatikaliseres først i form af en markør for irrealis/konjunktiv modus (Givón 2001: I 313). Idet ethvert sprog har adskillige (men altså forudsigelige) potentielle kilder til grammatikalisering af irrealis-markører, er det kun naturligt, at grammatikaliseringsprocessen foregår på en uensartet facon, sub-domæne for sub-domæne (Givón 2001: I 358).

mission, imperative, and possibility are more useful. A highly generalized notion such as 'lacking in reality' is probably too abstract to be of much communicative use." (Bybee 1998: 267)

Bybee mener, at irrealitet (ligesom modalitet) spænder over flere parallelle konceptuelle domæner, hvis egentlige forbindelse snarere er diakron end synkron, og at de grammatiske markører for modalitet som følge af grammatikaliseringsprocesser ofte bliver polyseme med delbetydninger i forskellige kontekster, hvoraf nogle er mere centrale end andre. Delbetydningerne kan ikke nødvendigvis sammenfattes under én definition, idet de grammatiske kategorier er prototypebaserede. Tendensen til at se skellet mellem realis og irrealis som definerende for modalitetssystemer skyldes ifølge Bybee den strukturalistiske arv fra Roman Jakobson: at grammatiske oppositioner er binære, og at grammatiske morfemer har én abstrakt og invariant betydning, som eksisterer i kraft af det system af oppositioner den tilhører, og som er til stede i alle dens brugskontekster (Bybee 1998).

Jeg er grundlæggende enig med Bybee i synet på, at grammatiske kategorier (ofte) er radialt struktureret (jf. Lakoff 1987: 91 ff.) og således ikke *nødvendigvis* kan beskrives ved et eller flere definerende kendetegn. Jeg mener heller ikke, at "irrealis-betydningen" (som jeg som nævnt for at skelne det fra anvendelsen som betegnelse for specifikke grammatiske markeringer benævner non-realitet i denne bog) i sig selv er definerende for betingelsessætninger som grammatisk kategori. Ikke desto mindre mener jeg, at begrebet non-realitet er væsentligt for beskrivelsen af en helt central egenskab ved betingelsessætninger. Denne egenskab er i forbindelse med i hvert fald dansk grammatik til stede i alle *hvis*-konstruktionens anvendelser: funktionen som markør af, at en ytrings indhold, eller dele heraf, ikke skal opfattes som tilhørende den aktuelle, kendte virkelighed, som den foreligger i fortid, nutid og fremtid. Jeg mener således, at *hvis*-konstruktioner ligesom andre non-realitetsmarkører (herunder modalitetsmarkører) fungerer som det, den franskfødte kognitivist Gilles Fauconnier betegner *rumskabere* (*space builders*), og at de således instruerer tilhøreren om at henføre dele af en ytrings indhold til et *mentalt rum*, som adskiller sig fra den "virkelighed", der hidtil har dannet grundlag for diskursen (det vil oftest sige virkeligheden, som taleren opfatter den).

Betingelsesledsætningen som rumskaber

I bogen "Mental Spaces" (1994 [1985]) integrerer Gilles Fauconnier analysen af betingelsesledsætningers semantik i sin omfattende teori om *mentale rum*. Det sker ved, at betingelsesledsætningen analyseres som en instruktion til tilhøreren om at opstille et mentalt rum, i hvilket følgesætningen gælder. Fauconnier definerer begrebet mentalt rum således:

"I introduce the notion of mental spaces, constructs distinct from linguistic structures but built up in any discourse according to guidelines provided by linguistic expressions. In the model, mental spaces will be presented as structured, incrementable sets – that is, sets with elements (a, b, c,...) and relations holding between them (R_{1ab} , R_{2a} , R_{3cbf} ,...), such that new elements can be added to them and new relations established between their elements" (Fauconnier 1994 [1985]: 16).

Mentale rum har blandt andet den overordentlig vigtige funktion, at de i en kommunikationssituation organiserer afsender og modtagers kognitive repræsentation af de sagsforhold og referenter, som diskursen omhandler. De mentale rum opstilles løbende under diskurs – initieret, struktureret og forbundet med hinanden på baggrund af styringer fra grammatik, kontekst og kulturel referenceramme.

Mentale rum adskiller sig fra modallogikkens teori om *mulige verdner* (jf. s. 32) ved, at hvor en mulig verden er en principielt fuldstændig specificeret, ikke-sproglig og ikke-kognitiv model af en verden,²⁴ er et mentalt rum en *diskursiv* struktur. Et mentalt rum er således kognitivt baseret, hvor en mulig verden er en *metafysisk* størrelse. Mentale rum bruges til at *tale om* virkelige og mulige verdner, men deres elementer behøver ikke at have direkte reference til elementer i verden (Fauconnier 1994 [1985]: xxxvi):

24. David Lewis tager dette helt bogstaveligt i det, han kalder en *realisme* om mulige verdner: "I believe that there are possible worlds other than the one we happen to inhabit. If an argument is wanted, it is this. It is uncontroversially true that things might be otherwise than they are...I believe that things could have been different in countless ways; I believe in permissible paraphrases of what I believe; taking the paraphrase at its face value, I therefore believe in the existence of entities that might be called 'ways thing could have been'. I prefer to call them 'possible worlds'." (Lewis 1973: 84)

"truth and reference are far from absent in the overall theory of space configurations; because spaces contain elements with assigned properties, they have a potential for acquiring real-world truth values under specific matchups of elements with objects. And yet the configurations can be operated on to yield inferences and additional structure without instantiating any of the potential matchups. One suspects that this feature is a major factor behind some unusual aspects of human creativity. When language is narrowly limited to its information-carrying function, there has to be a matchup: Giving correct information is to refer to things and beings, and to say something true about them. But for most other uses, for instance, scientific and literary imagination, social interaction, argumentation, proof and persuasion, poetry, swearing, potential reference is sufficient." (Fauconnier 1997: 69-70)

Hermed er Fauconniers teori udtryk for et opgør med den "metafysisk realistiske" tilgang til studiet af reference og sproglige kategoriseringer, som mulig-verdens-analyser er et udtryk for.

Sproglige udtryk, der opretter et nyt mentalt rum eller refererer til et allerede introduceret rum, benævnes *rumskabere* (*space builders*). Disse kan udgøres af adverbialer, der angiver tid eller sted (fx *i 1980*, *på billedet*, *i Frankrig*); epistemisk/evidentielle adverbialer (fx *i virkeligheden*, *muligvis*, *sandsynligvis*); verber, der angiver epistemicitet eller evidentialitet (fx *tro*, *mene*), og konjunktionaler som *hvis A*, *så B*. Når et mentalt rum etableres, inkluderes det ifølge Fauconnier altid i et andet rum, dets moderrum (*parent space*).²⁵ Dette kan enten gøres helt eksplicit ved syntaktisk indlejring af de to rumskabere, fx "Peter *håber*, at Pia *tror* han er klog", eller sluttes pragmatisk ud fra den forudgående diskurs. Hvis intet moderrum specificeres for et mentalt rum, sluttes det, at tekstens/diskursens basisrum (*base space*) er moderrummet. Det vil i de fleste ikke-fiktive tekstgenrer sige det mentale rum, som repræsenterer talerens opfattelse af virkeligheden.

Kendetegnende for et mentalt rum er det, at det kun er en *partiel* model af den "verden" eller det domæne, der tales om, og det behøver heller ikke nødvendigvis at være logisk sammenhængende. Herved adskiller begrebet

25. I en nyere fremstilling af teorien formuleres denne "inkludering" mere komplekst som en hierarkisk sammenkædning (*linking*) af de rum, der etableres igennem en diskurs, til et todimensionalt netværk med udgangspunkt i basisrummet. Igen gennem en diskurs kan synsvinklen (*viewpoint*) via rumforbindere (*space connectors*) skifte imellem de forskellige mentale rum i netværket (Sweetser & Fauconnier 1996).

mentalt rum sig fra det Dik'ske begreb *billede* (jf. s. 37), som Dik selv relaterer til psykologen Philip Johnson-Lairds (1983 & 1986) teori om *mentale modeller* (Dik 1990: 258). Forskellen mellem mentale rum og mentale modeller er først og fremmest, at mentale modeller er modeller af verden, mens et mentalt rum først og fremmest er en model af *diskurs*. Således kan en umulig situation præsenteres i et mentalt rum, fx i et *reductio ad absurdum*, mens der ikke kan konstrueres en mental model for en umulig (logisk selvmodsigende) situation (Fauconnier 1994 [1985]: xxxix). En mental model er altså en ren psykologisk størrelse, mens et mentalt rum i langt højere grad er diskursivt baseret. Et mentalt rum er desuden sprogligt stærkt underspecificeret, og det meste af strukturen overføres, i det omfang det er nødvendigt for at drage slutninger, fra andre mentale rum. Dette sker via en proces, Fauconnier betegner *rum-optimering* (*space optimization*):

"When a daughter space M is set up within a parent space R, structure M implicitly so as to maximize similarity with R. In particular, in the absence of explicit contrary stipulation, assume that

- a. elements in R have counterparts in M,
- b. the relations holding in R hold for the counterparts in M, and
- c. background assumptions in R hold in M" (Fauconnier 1994 [1985]: 91).

Denne optimering af rummet i forhold til dets moderrum kan i større eller mindre grad *hæmmes* afhængigt af, hvilken type rumskaber der er tale om, og af pragmatiske aspekter af diskursen samt generel baggrundsviden. I denne forbindelse sker der en suspendering af den implikatur i "dagligdags" konstruktion og fortolkning af mentale rum, som siger, at mennesker normalt deler overbevisninger (*beliefs*), som i øvrigt er korrekte (Fauconnier 1994 [1985]: 110).

Rumoptimering er eksempel på det generelle fænomen, som Sweetser og Fauconnier senere betegner som *spredning*:

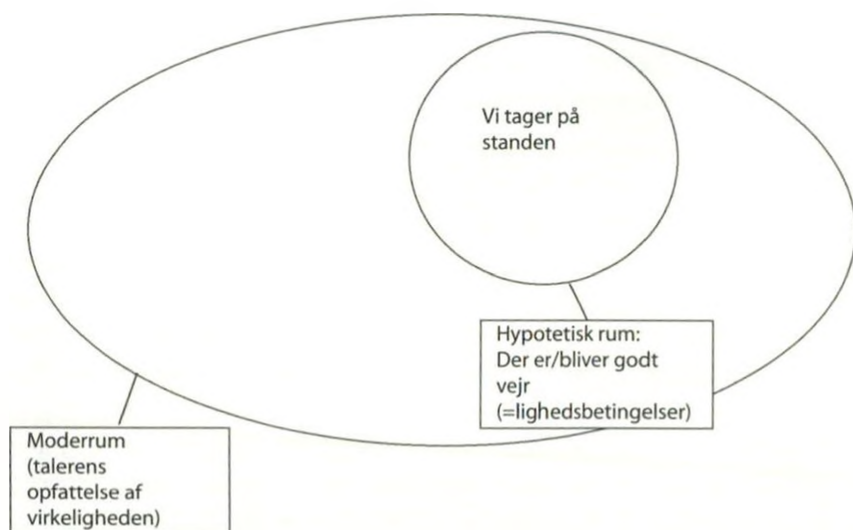
"Another very general discourse mechanism which provides the partitioned spaces with the required structure for proper inferencing and local elaboration is the phenomenon of *Spreading*. Pragmatic and grammatical conditions allow structure from one space to be automatically (but sometimes conditionally) transferred to one or many other spaces simultaneously." (Sweetser & Fauconnier 1996: 22)

Fænomenet spredning betyder også, at struktur og elementer, der tilføres et datterum, "flyder opad" til moderrummet, medmindre dette forhindres enten af den eksisterende struktur i dette rum eller af eksplicitte sproglige markeringer som fx anvendelse af *irreal datid* (jf. kapitel 3).

Ifølge Fauconnier opstiller forsætningen i en betingelsessætning et *hypotetisk* mentalt rum, i hvilket følgesætningen prædikeres at gælde. Dette hypotetiske mentale rums relation til moderrummet er specificeret i form af *lighedsbetingelser* (*matching conditions*), under hvilke indholdet bliver del af moderrummet (Fauconnier 1997: 131 ff.). Det vil altså sige, at en sætning som nedenstående:

Hvis det bliver godt vejr, tager vi på stranden

kan analyseres som involverende nedenstående konfiguration af mentale rum:

Hvis det erfares, at det sagsforhold, som *hvis*-ledsætningen udtrykker, rent faktisk gælder i moderrummet (at lighedsbetingelserne er opfyldt), projiceres strukturen i det betingede rum tilbage i moderrummet: Følgesætningen gælder ubetinget også i dette rum.

Som nævnt i indledningen anser jeg det for et vigtigt karakteristikon for det mentale rum, som opstilles af en *hvis*-ledsætning, at det adskiller sig fra

moderrummet med hensyn til *realitetsstatus* – realitetsværdien er uafklaret. Det opstillede rum er altså non-realt. Dette gælder også for de rum, der opstilles af *modale* non-realitetsmarkører som modalverber og epistemiske adverbier, men i modsætning hertil forpligter taleren sig med en *hvis*-ledsætning ikke til *hvordan* (og hvor tæt) det non-reale mentale rum er relateret til moderrummet. Medmindre der samtidig anvendes irreal datid, vil det dog ofte impliceres, at taleren ikke finder det usandsynligt, at lighedsbetingelserne er eller vil blive opfyldt i moderrummet, og at følgesætningen således gælder eller kommer til at gælde her.

Jeg tilslutter mig i denne bog Fauconniers analyse af betingelsesledsætningen som skaber af et mentalt rum med relativt veldefinerede lighedsbetingelser. Jeg foretrækker dog at kalde dette rum for et *betinget* rum frem for et hypotetisk rum, idet det rum, der opstilles af *hvis*-konstruktioner, ikke i alle tilfælde kan siges at være hypotetisk (dette fænomen bliver beskrevet senere i dette kapitel).

Betingelseskonnektivets anvendelse i forskellige kognitive domæner

Fauconniers analyse af betingelsessætninger som rumskabere videreudvikles af Eve Sweetser og Barbara Dancygier, på baggrund af især Charles J. Fillmores analyser af den engelske *if*-konstruktion (Fillmore 1986 & 1990), til en omfattende beskrivelse af betingelsessætninger som *grammatiske konstruktioner*.

Eve Sweetser (Sweetser 1990 & 1996, Dancygier & Sweetser 2005) pointerer betingelseskonstruktionens komplekse karakter som rumskaber:

“Conditional constructions in general are neither simple markers of a new mental space, nor descriptions which could apply either inside an evoked mental space or outside in the ‘base space’. The conditional construction exists precisely to set up a relationship between a conditional mental space and a proposition which applies specifically within that space, so subordination of the apodosis content to the protasis space is part of the deal.” (Sweetser 1996: 320)

Sweetser afviser, at betingelseskonnektivet i dagligsprog skulle være semantisk identisk med den materielle implikation, og tilslutter sig i stedet ligesom Dik (jf. s. 37) en definition af betingelsessætningens semantik, som

tidligere er foreslået af Johan van der Auwera (Sweetser 1990: 114). Auwera analyserer betingelsessætninger på baggrund af en hypotese om betingelsessætningers semantik, som han benævner *Sufficiency Hypothesis*:

”a propositional content *if p, then q* means that *p* is a sufficient condition for *q*.”

(Van der Auwera 1986: 200)

Hermed lægger han sig tilsyneladende i forlængelse af den metalingvistiske analyse (jf. note 16) med en betoning af, at der udsiges en relation mellem *p* og *q* – at *p* medfører *q*. Forskellen er imidlertid, at denne relation ikke nødvendigvis er af logisk art.

Betingelsessætninger i dagligsprog udtrykker altså ifølge Sweetser ikke kun en ekstensionel forbindelse mellem sandhedsværdierne af for- og følgesætning, men også en forbindelse mellem deres indhold. Dette er forklaringen på, at sætninger som ”hvis en brie er en ost, så er det koldt om vinteren” opfattes som absurde. Sweetser mener i øvrigt ligesom Mackie (jf. s. 34), at en formel analyse af ”if...then” må involvere *vellykkethed* (*felicity*) snarere end sandhedsværdi, idet betingelsessætningers følgesætninger ofte udtrykker talehandlinger som spørgsmål, ordrer mv. (Sweetser 1990: 142). Sweetseres analyse adskiller sig fra Mackies ved at betone, at betingelsessætninger ud over den betingede assertion af *q* også manifesterer en kategorisk påstand om, at *p* er *tilstrækkelig betingelse* for *q*.

Betingelseskonnektivet har således i sig selv en relativt abstrakt betydning. Denne beriges imidlertid alt efter, i hvilket *kognitivt domæne* forsætning og følgesætning relateres til hinanden. Betingelseskonnektivet kan ud over at relatere for- og følgesætning i forhold til *indholdsdomænet* (det vil sige den ydre, sociofysiske virkelighed) også anvendes i forhold til det, Sweetser benævner det *epistemiske domæne*, *talehandlingsdomænet* og *det metalingvistiske domæne*.²⁶ Disse anvendelser er motiveret dels af det omgivende sprogsystem og dels af en generel kognitiv tendens til at anvende

26. Dancygier og Sweetser regner derudover med yderligere to typer af anvendelser: *meta-metaforiske* betingelsessætninger, som udtrykker en relation mellem metaforiske forbindelser, fx ”If the beautiful Golden Gate is the thoroughbred of bridges, the Bay Bridge is the workhouse”, og *metaspatiske* betingelsessætninger, fx ”If Utah’s your sister, are you Wyoming or Nevada?” (Dancygier & Sweetser 2005: 132-137). Disse (sjældent forekommende) typer af betingelsessætninger forekommer ikke i korpusset og vil derfor ikke blive yderligere behandlet.

forståelsen af den ydre, konkrete verden metaforisk i struktureringen af mere abstrakte domæner. Som følge af forskelle mellem de fire domæner er *relationen* mellem betingelsessætningens for- og følgesætning meget forskellig (Sweetser 1990: 113 ff.).

Indholdsbetingelsessætninger bruges til at beskrive relationer mellem begivenheder eller tilstande i "den virkelige verden" og angiver "that the realization of the event or state of affairs described in the protasis is a sufficient condition for the realization of the event or state of affairs described in the apodosis". En sætning som "if Mary goes, John will go" angiver således, at en tilstand i den virkelige verden, som inkluderer, at Mary går, også inkluderer, at John går. Denne anvendelse af betingelseskonstruktionen er den basale, mens brugen af betingelsessætninger i de øvrige, mere abstrakte domæner er *metaforiske* udvidelser af konstruktionens betydning.²⁷ Den udbredte tolkning af betingelsessætninger som udtryk for *kausaltitet* har ifølge Sweetser sin rod i dette domæne: Hvis realiseringen af en situation eller begivenhed i "den virkelige verden" prædikeres at være en tilstrækkelig betingelse for, at en anden situation eller begivenhed realiseres, vil det i mange tilfælde være naturligt at antage, at den ene begivenhed forårsager den anden.

I *epistemiske* betingelsessætninger udtrykkes det, at "knowledge of the truth of the hypothetical premise expressed in the protasis would be a sufficient condition for concluding the truth of the proposition expressed in the apodosis". Som eksempler nævner Sweetser blandt andet "if she's divorced, (then) she's been married" og "if John went to that party, (then) he was trying to infuriate Miriam". Sådanne sætninger er formelt parallelle til indholdsbetingelsessætninger, men afviger på den måde, at forbindelsen mellem for- og følgesætning her er en forbindelse mellem to *epistemiske tilstande* i stedet for mellem to situationer eller begivenheder i den sociofysiske virkelighed. Epistemiske betingelsessætninger kan parafraseres som "hvis jeg ved (antecedens), så konkluderer jeg (konsekvens)".

27. Sweetser's behandling af betingelsessætninger indgår i hendes argumentation for eksistensen af en generel udviklingstendens i de indoeuropæiske sprogs semantik og sprogbrug. Hendes hovedpointe er, at der bag historiske udviklinger i ords betydning ofte ligger en almen tendens til at anvende vores ordforråd fra *real-world*-domænet til at tale om de mere abstrakte domæner "speech act" og "epistemic". Denne tendens er kognitivt baseret og skyldes, at vi i vidt omfang forstår de mere abstrakte domæner via metaforiske "mappings" til de mere konkrete og umiddelbare erfaringer af kraftdynamiske strukturer, som vi kender fra den *sociofysiske*, eksterne virkelighed (*real-world*-domænet) (Sweetser 1990: 58ff.).

I *talehandlingsbetingelsessætninger* manifesterer følgesætningen en talehandling, som er betinget af opfyldelsen af den tilstand, forsætningen beskriver, fx "if I may say so, that's a crazy idea", "if you went to the party, was John there?". Sådanne sætninger foregiver, at den pågældende talehandling kun udføres, såfremt visse betingelser er opfyldt. Alle talehandlingsbetingelsessætninger kan parafraseres som "hvis (antecedens) så lad os antage, at jeg udfører denne talehandling (konsekvens)". Talehandlingsbetingelsessætninger svarer til den type af betingelsessætninger, Dik benævner illokutionære betingelsessætninger, mens de typer, Sweetser benævner indholds- og epistemiske betingelsessætninger, af Dik behandles som én type, propositionelle betingelsessætninger (jf. s. 37).

Metalingvistiske betingelsessætninger er nært beslægtet med talehandlingsbetingelsessætningerne. Kategorien udgøres af sætninger som "Grandma is 'feeling lousy', if you allow me to put it that way" og "John managed to solve the problem, if that was at all difficult". Sådanne sætninger præsenterer anvendelsen af et sprogligt udtryk som betinget og adskiller sig fra talehandlingsbetingelsessætninger ved ikke at relatere betingetheden til talehandlingens kraft, men til korrektheden af det sproglige udtryk (Sweetser 1990: 113ff.).

Delvist uafhængigt af den ovenfor beskrevne kategorisering af betingelseskonstruktioner efter anvendelsesdomæne opdeler Sweetser og Dancygier betingelsessætninger i to grupper: *forudsigende* (*predictive*) og *ikke-forudsigende* (*non-predictive*) betingelsessætninger (Dancygier 1993; Dancygier & Sweetser 1997 & 2005).

I en *forudsigende* betingelsessætning forudsiges konsekvensen ud fra antagelsen af antecedensen. Kendetegnende for forudsigende betingelsessætninger er den egenskab, at de under fortolkningen bliver *perfektioneret* (jf. s. 30): Slutningen "hvis ikke-*p*, ikke-*q*" følger uafvendeligt fra udsagnet "hvis *p*, *q*". Dette følger af, at forudsigende betingelsessætninger prædikerer en "forudsigelses-relation" mellem for- og følgesætning. I en sætning som "if it rains they'll cancel the tennis game" henviser *if* til et mentalt rum, i hvilket *p* gælder, og hvor *q* følger; men *if* opstiller samtidig et *alternativt* mentalt rum, hvor *p* ikke gælder, og hvor *ikke-q* forventes at gælde. Grunden til dette ligger i forudsigende betingelsessætningers pragmatik:

"The purpose of a predictive conditional utterance of this kind is precisely to express conditional prediction of game cancellation, based on a (causal) correlati-

on between rain and cancellation, and *not* based on other factors which might arise. The assumption has to be made that this correlation, rather than other ones, is the most important for predicting this event. So under circumstances where a conditional is taken as being used for prediction, the importance of the p/q correlation will motivate the hearer to set up an alternative space where $\neg p$ and $\neg q$ hold" (Dancygier & Sweetser 1997: 112).

Hvis denne implikatur ikke gælder, er taleren som samtalepartner ikke særligt *hjælpsom* i Grice'sk forstand. Taleren fraskriver dog med en forudsigende betingelsessætning ikke alle andre faktorer end p mulighed for indflydelse på realiseringen af q ; men i den *struktur af mentale rum*, der sættes op af den pågældende ytring, eksisterer sådanne uforudsete begivenheder ikke.²⁸

Perfektioneringen til en bi-implikation er altså en naturlig følge af forudsigende betingelsessætningers semantik. Derimod drages denne slutning normalt ikke i forbindelse med *ikke-forudsigende* betingelsessætninger. I fortolkningen af disse sætninger opstilles kun ét mentalt rum, og der drages således normalt heller ikke nogen *hvis og kun hvis*-slutning. Sætninger som "if you are hungry, there are biscuits on the sideboard" (talehandling) og "if he typed her thesis, he loves her" (epistemisk) vil således normalt ikke blive tolket på en måde, der involverer, at henholdsvis informationen vedrørende småkager og konklusionen om ægte kærlighed kun gælder, hvis for sætningerne gælder (Dancygier & Sweetser 1997: 113 ff.).

Forudsigende betingelsessætninger er, i engelsk grammatik, ifølge Dancygier og Sweetser formelt markerede ved *bagudvendt forskydning af tempus* i betingelsesledsætningen (*tense backshift*):

"the time reference intended by the speaker is systematically later than the time referred to by the verb form in its prototypical (non-conditional) uses" (Dancygier 1993: 406).

28. Dancygier og Sweetser lægger sig her i forlængelse af V. H. Dudman, som bemærker, at taleren med sådanne sætninger (som han benævner *projective judgements*) ikke i absolut forstand hævder, at den fremtidige situation q følger af p under alle omstændigheder. Forudsigelserne er følsomme over for det, Dudman kalder *abhorrent refinements*, indbrud af uforudsete og/eller usædvanlige omstændigheder, idet ikke alle eventualiteter kan tages i betragtning. Sådanne begivenheder og den deraf følgende manglende opfyldelse af forudsigelsen betragtes dog som irrelevante i den *tematiske spekulation*, en sådan ytring repræsenterer, og accepteres som sådan af tilhøreren (Dudman 1984: 183).

Denne bagudvendte forskydning af tempus manifesteres for det første af muligheden for brug af datidsmorfemer til at markere ”negativ” epistemisk stilling, som vil blive behandlet i næste kapitel, og for det andet af det fænomen, Dancygier kalder *if-backshift*. Sidstnævnte forskydning er ifølge Dancygier og Sweetser kendetegnende for alle forudsigende konstruktioner (ikke kun forudsigende *if*-konstruktioner) og betegner det karakteristikon, at modalverbet *will* aldrig forekommer med futurisk betydning i *led*-sætningen, som således er i egentlig præsensform, selvom der henvises til fremtiden. I en sætning som ”if it rains, the match will be cancelled” er *if*-ledsætningens tempus således præsens, selvom tidsreferencen reelt er fremtidig, og engelsk grammatik derfor (ifølge Dancygier og Sweetser) normalt kræver ”*will-future*”.²⁹ Præsensformen markerer, at ledsætningen her fungerer som skaber af et mentalt rum, der tjener som baggrund for en forudsigelse fra talerens side, men som ikke i sig selv repræsenterer en forudsigelse (Dancygier & Sweetser 2005: 43 ff.):

”The future forms characteristic of future-reference predictive conditional apodoses [*will* og *gonna*] are future because they have a predictive function (similar to the predictive function of non-conditional *will* predictions). The protases lack this predictive function, and therefore have no reason to be marked for anything except the newly reset present baseline of the space in which they hold, and which they are involved in setting up.” (Dancygier & Sweetser 2005: 92)

I ikke-forudsigende *if*-konstruktioner svarer verbernes former derimod altid til det, man ville forvente ud fra deres tidsreference – der er altså ikke tale om *backshift*. Således kan *will* optræde i ikke-forudsigende betingelsessætningers forsætninger: ”if he won’t arrive before nine, there’s no point in ordering for him” (epistemisk), og det er i ikke-forudsigende betingelsessætninger ikke muligt at anvende datidigt tempus til angivelse af negativ epistemisk stilling (dvs. irreal datid). Ifølge Dancygier og Sweetser er indholds-betingelsessætninger altid forudsigende; epistemiske og metalingvistiske betingelsessætninger kan være såvel forudsigende som ikke-forudsigende, mens talehandlingsbetingelsessætninger altid er ikke-forudsigende (Dancygier & Sweetser 2005: 110 ff.).

29. Med hensyn til forbindelsen mellem modalitet og tempusformer i for- og følgesætninger bygger Dancygier og Sweetser videre på observationer, Fillmore tidligere har fremført vedrørende tilladte kombinationer af verbalforbindelser i betingelsessætninger (Fillmore 1986 & 1990).

Beskrivelsen af danske betingelseskonstruktioner

Den forudgående beskrivelse af betingelsessætninger har, i det omfang den har været sprogspecifik, omhandlet andre sprog end dansk, først og fremmest engelsk. Med hensyn til betingelsessætninger i dansk grammatik er litteraturen sparsom. Der er ikke publiceret nogen selvstændige behandlinger af danske betingelseskonstruktioner, og den følgende fremstilling baserer sig derfor alene på de større almene beskrivelser af dansk grammatik, som de ses hos Kristian Mikkelsen (1975 [1911]), Paul Diderichsen (1974 [1946]) og Aage Hansen (1968).

Diderichsen skriver om betingelsesledsætningers syntaktiske funktion, at de "vistnok også [er] at opfatte som implikative Sætninger med adverbialt Fællesled" (Diderichsen 1974 [1946]: 213). Denne opfattelse deles af Aage Hansen, som behandler *hvis*-ledsætninger under overskriften adverbialledsætninger: forudsættende ledsætninger, "der står som adverbialer i storsætningen og svarer til de ikke-sætningsformede adverbialer i en simpel sætning" (Hansen 1967: III 384).

Den mest udførlige beskrivelse af betingelseskonjunktionens anvendelsesmuligheder ses hos Aage Hansen, der beskriver konjunktionen *hvis*' betydning således:

"Dette ord [*hvis*] indleder sætninger der angiver forudsætningen, betingelsen for eller grundlaget for rigtigheden, berettigelsen af det i den øvrige sætning udsagte, eller at det har relation til et bestemt muligt tilfælde" (Hansen 1967: III 387).

Som en hyppig anvendelse af *hvis* nævner Hansen brugen "som indleder af forsigtige, høflige anmodninger eller henstillinger som: Jeg er her igen om ti minutter – hvis De vil høre lidt efter ham saa længe" (Hansen 1967: III 389). Denne meget kortfattede beskrivelse synes nogenlunde at dække de betydninger, som Sweetser har beskrevet for den engelske *if*-konstruktion, hvilket indikerer, at danske *hvis*-konstruktioner kan anvendes i samme domæner som *if*-konstruktionen: indholds-, talehandlings-, det epistemiske og det metalingvistiske domæne.

Hvis-konstruktionen er ikke den eneste mulige realisering af betingelsessætninger ved hjælp af konjunktioner i dansk grammatik. Kristian Mikkelsen, som grundigst behandler paradigmet af "betingelseskonjunktioner" i dansk, opremser således ud over *hvis* også *dersom*, *såfremt*, *ifald*, *om*, *når*, *mod at* og *så sandt som*, alle med betydningen "under den forudsætning at...". Næg-

tende betingelsesledsætninger kan indledes med *medmindre*, *uden når* og *undtagen når* (Mikkelsen 1975 [1911]: 534). Den Danske Ordbog angiver som synonymer til *hvis ifald*, *såfremt*, *dersom* og *om* (Hjorth & Kristensen 2003: II 796). Endelig findes der som tidligere nævnt i dansk grammatik muligheden for at danne de såkaldt spørgeformede betingelsessætninger (jf. s. 11), ligesom det, under de rette pragmatiske betingelser, er muligt at konstruere betingelsessætninger ved hjælp af sideordningskonjunktioner: ”luk døren, eller jeg giver dig en på kassen”, ”du hjælper mig med at slå græsplænen, og jeg giver dig en tier”. *Hvis*-konstruktionen er dog ifølge Mikkelsen (sammen med *dersom*-konstruktionen) den almindeligste form for betingelsessætning i moderne dansk (Mikkelsen 1975 [1911]: 534); samme synspunkt ses i Ordbog over det Danske Sprog, som angiver, at *hvis* ”i de fleste anv. har trængt andre betingelseskunj. tilbage” (Dahlerup m.fl. 1926: 8. bd. 904).

Jeg er i høj grad enig i ovenstående synspunkt. Af de øvrige ”betingelseskonjunktioner”, Mikkelsen opremser, forekommer i det samlede BySoc-korpus kun *såfremt* (4 gange) og *medmindre* (5 gange), mens tekststrengen *hvis* forekommer 3319 gange³⁰ (Jensen 1999: 36). Jeg har dog ikke undersøgt forekomsten af betingelseskonjunktionerne *om* og *når*. For begges vedkommende skyldes dette først og fremmest, at de i en stor del af forekomsterne ikke fungerer som betingelseskonjunktioner, og for *når*’s vedkommende endvidere, at ”betingelseskonjunktionen” *når* langt fra kan betragtes som en prototypisk betingelseskonjunktion som beskrevet i første del af dette kapitel: Konjunktionen *når* kan godt nok anvendes med betydningen ”på den betingelse at” og er her mere eller mindre synonym med visse anvendelser af *hvis* (Hjorth & Kristensen 2005: IV 325); men i modsætning til *hvis* markerer *når* aldrig non-realitet. Den henfører derimod sætningens indhold til et *realt* (men generaliserende) mentalt rum.

Konjunktionen *om* kan derimod markere non-realitet og således have stor semantisk lighed med *hvis*. *Om* var ifølge Mikkelsen indtil det 18. århundrede den almindeligste betingelseskonjunktion, hvorefter den blev fortrængt af det nedertyske låneord *hvis* (*wes*). I moderne dansk optræder *om* stadig i visse tilfælde som non-realitetsmarkerende betingelseskonjunktion

30. En del af disse forekomster udgøres af pronominet *hvis* (”*hvis* kone er hun?”, ”En mand *hvis* navn er meget kendt”). Dette pronomen udgør dog kun en meget lille del af den samlede forekomst af *hvis*, ca. 1 % af tilfældene (Jensen 1999: 37). De angivne frekvenser er fremkommet via søgning med Projekt Bysociolingvistik’s søgemaskine i internetversionen af det samlede BySoc-korpus.

(fx "om alt går vel" og "han er, om jeg så må sige, ikke verdens smukkeste mand"). I hovedparten af forekomsterne fungerer *om* imidlertid *ikke* som betingelseskonjunktion, hvorfor frekvensen af betingelseskonjunktionen *om* ikke umiddelbart kan opgøres.³¹

Det er således kun ledsætninger indledt med konjunktionerne *hvis* og *om*, der sammen med spørgeformede ledsætninger optræder med nævneværdig hyppighed som (non-reale) betingelsesledsætninger i moderne dansk talesprog af den type, som behandles i denne undersøgelse. *Hvis*-konstruktioner er uden tvivl langt hyppigere end de to andre typer af betingelseskonstruktioner, og jeg har derfor af praktiske grunde udelukkende indtaget konjunktionen *hvis* i den empiriske undersøgelse.

Resultater

Den del af den empiriske undersøgelse, der beskrives i det følgende, har som formål at afdække *hvis*-konstruktionens semantiske potentiale, som det kan iagttages ud fra de i alt 1948 fuldførte *hvis*-konstruktioner i korpusset.³²

31. Tekststrengen *om* forekommer 5774 gange i det samlede BySoc-korpus. Disse forekomster repræsenterer altovervejende dels præpositionen *om* ("bryder du dig om dialekter", "de stod jo om morgenen og skulle af sted") dels konjunktionen *om* som indleder af en ledsætning, som indeholder et indirekte spørgsmål, eller som udtrykker usikkerhed eller tvivl ("så skal de undersøge om du skal over og spionere", "så sagde hun om jeg ikke kunne komme over hver gang") (jf. Diderichsen 1974 [1946]: 205; Hjort & Kristensen 2005: IV 344)). Derudover kan tekststrengen *om* også repræsentere et adverbium, fx "vende sig om" og "lave om" (Hjort & Kristensen 2005: IV 344).
32. Samtlige forekomster af tekststrengen *hvis* i korpusset blev opmærket automatisk. Af disse blev tre typer af forekomster efterfølgende frasorteret og altså ikke medregnet blandt de nævnte 1948 forekomster. Det drejer sig for det første om forekomster af *pronominet* *hvis* (jf. note 30), som udgør ca. 1 % af samtlige forekomster af tekststrengen *hvis* i korpusset. For det andet drejer det sig om forekomster af *hvis* i sætninger, der afbrydes, før en mening er udtrykt, eller i hvilke der optræder alvorlige anakolutier, fx "nej man må have en som hvis man var (uf)" (60000490). Sådanne forekomster er frasorteret, fordi den tolkning, der ligger i at kategorisere *hvis*-konstruktioner i varianter, her bliver for usikker og subjektiv. I alt 13 % af forekomsterne blev frasorteret af denne grund. Endelig blev en del forekomster frasorteret, fordi der er tale om *gentagelser* af *hvis* inden for samme ledsætning, fx "og hvis P1 hvis det går galt ik' P1 hvad kan man så gøre P1 {vejtrækning}" (60000340). I sådanne tilfælde er kun én af forekomsterne medregnet som en selvstændig *hvis*-ledsætning i undersøgelsen. I alt 2,7 % af forekomsterne blev registeret som gentagelser og således ikke medregnet i de kvantitative undersøgelser.

Endvidere er et vigtigt formål at undersøge den relative hyppighed af de forskellige realiseringsmuligheder af dette potentiale i sprogbrugen, altså hvilke typer af betingelsessætninger der er hyppigt anvendte, og hvilke der er sjældent anvendte i moderne dansk talesprog. På baggrund af den eksisterende litteratur om betingelsessætninger, som er beskrevet i det forudgående, blev samtlige forekomster i korpusset derfor kategoriseret i et antal anvendelsestyper på baggrund af den måde, *hvis*-ledsætningen semantisk relaterer sig til sin oversætning (følgesætningen), og den type mentalt rum, ledsætningen opstiller. Definitionen af disse anvendelsestyper, som i sig selv repræsenterer en kvalitativ analyse af den betydningsmæssige variation blandt de *hvis*-konstruktioner, som forekommer i korpusset, vil blive beskrevet i det følgende afsnit. Den relative hyppighed af anvendelsestyperne vil blive beskrevet i slutningen af kapitlet.

Beskrivelse af *hvis*-konstruktionens varianter

Analysen af korpusset viser, at *hvis*-konstruktioner med hensyn til relationen mellem for- og følgesætning og arten af det opstillede mentale rum kan kategoriseres i fem (muligvis seks) hovedtyper. Det drejer sig for det første om de to typer, jeg har benævnt *hypotetiske* og *generaliserende* betingelsessætninger, og som begge må relateres til den type betingelsessætninger, som Sweetser benævner indholds betingelsessætninger. Derudover drejer det sig om *epistemiske*, *talehandlings-* og *metalingvistiske* betingelsessætninger. Definitionerne af de forskellige varianter (anvendelsestyper) bygger på Sweetser og Dancygiers arbejder, som har vist sig meget relevante også i forhold til den danske *hvis*-konstruktion, men adskiller sig dog på flere punkter fra disse – først og fremmest som følge af den operationalisering af de relativt abstrakte definitioner, der har været nødvendigt for at kategorisere *alle* de anvendelser af *hvis*-konstruktionen, der forekommer i korpusset. Varianternes egenskaber opsummeres i nedenstående figur:

Indholdsbetingsessætning

Udtrykker forbindelse mellem to begivenheder/tilstande i den ekstralingvistiske og ekstrakognitive verden.

p (forsætning) muliggør eller forårsager q (følgesætning).

Hypotetisk

Forudsigende forbindelse mellem p og q

Beskriver *hypotetisk* situation

"hvis (forsætning), så forudsiger jeg at (følgesætning)"

Generaliserende

Samforekomst af p og q

Beskriver *generaliseret* situation

"hver gang (forsætning), så sker (følgesætning)"

Epistemisk betingelsessætning

Udtrykker forbindelse mellem sandheden af en proposition (præmis) og en *konklusion/bedømmelse*.

p og q er relateret via en *slutning* foretaget af taleren eller en citeret protagonist

"hvis jeg ved (forsætning), så konkluderer jeg (følgesætning)"

Talehandlings- betingelsessætning

Udtrykker forbindelse mellem en tilstand eller begivenhed eller sandheden af en proposition og udførelsen af en *talehandling*.

p og q er relateret via konversationelle normer

"hvis (forsætning), så lad os antage, at jeg udfører denne talehandling (følgesætning)"

Metalingvistisk betingelsessætning

Udtrykker forbindelse mellem tilhørers accept og brug af et *sprogligt udtryk*.

p og q er metalingvistisk relateret

"hvis (forsætning), så anvender jeg følgende sproglige udtryk (følgesætning)"

Hypotetiske betingelsessætninger

Hypotetiske betingelsessætninger svarer til den type betingelseskonstruktioner, som Sweetser benævner (forudsigende) indholdsbetingsessætninger (jf. s. 50 og 51). De er kendetegnet ved, at såvel for- som følgesætning beskriver ekstralingvistiske og ekstrakognitive tilstande eller begivenheder. *Hvis*-ledsætningen hos hypotetiske varianter beskriver med andre ord en *real world*-tilstand eller begivenhed, der muliggør eller forårsager den *real world*-tilstand eller begivenhed, som følgesætningen beskriver. Som jeg senere vil vende tilbage til, er den hypotetiske betingelsessætning efter min mening ikke den eneste type af indholdsbetingsessætning i dansk. Specielt for den hypotetiske betingelsessætning er det imidlertid, at den er *forudsigende*: *Hvis*-ledsætningen opstiller et fremtidigt og/eller kontrafaktisk mentalt rum, og følgesætningen udtrykker en forudsigelse fra talerens side med hensyn til de konsekvenser, det fører med sig, hvis virkeligheden udvikler sig på en måde, eller havde udviklet sig på en måde, så det mentale rums *lighedsbetingelser* tilfredsstilles (jf. s. 47).

I kategoriseringen af en betingelsessætning som hypotetisk er det såle-

des først og fremmest afgørende, at *hvis*-ledsætningen beskriver en begivenhed eller tilstand, der i forhold til talerens opfattelse af virkeligheden (som denne fremgår ud fra *hvis*-konstruktionens sproglige udtryk samt den kontekst, den forekommer i) *ikke er realiseret* på taletidspunktet. Dette ses først og fremmest i forbindelse med *hvis*-ledsætninger, der beskriver begivenheder, hvis eventuelle realisering henlægges til fremtiden:

m ...*hvis øh [kones navn] får fodfæste i [by i udland] i en klinik P0,5 eller sådan noget P0,5* så er det hende der så er det hendes karriere der er bestemmende P1,5 *hvis vi derimod øh vælger at flytte tilbage* hvad vi på nuværende tidspunkt nok tror hælder til jamen så P0,5 så er det jo her P0,5 så** det mest oplagte job for mig med de egenskaber jeg har nu eller de ku- eller den viden P1,5 øh det er P0,5 det er et øh P0,5 kundecenter (Frimann2)

A og så bliver denT [[resultatet af BySoc-undersøgelsen]] P1 siger jeg meget determineret så bliver den så til en publikation som man P1 såT kan P1 købe og ja *hvis vi har mange eksemplarer* så l jo de første der fårT

l mm

A der får nogen frieksemplarer

l ja

A *hvis der er noget at tage af*

l ja

A menT P1 du skal nok

l men i hvert fald et sammendrag (60000610)

l T P1 altså [E%] har ikke haft piger ud over mig P2 siden vi mødte hinanden og vi mødte hinanden i gymnasiet vi startede i gymnasiet sammen

A det vil sige det er det er dig det er kun dig der har et åbent ægteskab {latter}

l ja men altså hvis jeg skal være jaloux så skal jeg være jaloux på [S% K%] og {leende} sådan nogen ting ik' fordi han læser meget og hanT P2 og så kan han sådan fuldstændig fordybe sig i et eller andetT fysisk problem

A mm

l somT P2 som går lidt hen over hovedet på mig ik' altså

A mm

l P1 T der er vi lidt forskellige

A mm P2

- 1 men og derfor ved jeg ikke hvordan jeg ville reagere *hvis han pludselig*
 A mm
 1 *kommer med en stormende forelskelse* det ved jeg ikke
 A mm
 1 men det tror jeg egentlig ikke P1 det tror jeg godt jeg kan tackle altså P2
 (60000610)

Til sætninger af denne type regner jeg også *hvis*-konstruktioner, som henføres til en citeret protagonist i et fortidigt scenarium, og som *i forhold til den fortalte tid* har fremtidig tidsreference:

- 2 det var ligesom det skur vi har dernede nu ik' {vejtrækning} så så lå hun oppe på taget {vejtrækning} og så havde jeg en cykel stående P1 eller jeg havde et eller andet stå- jeg tror det også var en cykel
 1 jo det var en cykel
 2 der stod inde P1 inde i skuret ik' P1 nå så sagde hun "*hvis du kommer herind* så får du denne her rive i hovedet" ik' og jeg ville have min cykel ud jo P1 nejT jeg ved ikke hvor gammel jeg har været men jeg havde i hvert fald sådan enT du ved enT flyverdragt på jo med hætte ik'
 A mm
 2 og det har nok reddet mig at jeg havde den hætte på der du {vejtrækning}
 1 ja
 2 så fik jeg lige riven gokket oven i hovedet P1 (600010410)
 1 ...han sagde at *hvis vi kunne vente fire år* så kunne vi få en herovre på hjørnet (60010410)
 1 men så fik jeg at vide at *hvis jeg tog en tiende klasse og en teknisk forberedelse* P1 så ville han godt s- P1 altså han ville sørge for at jeg kom ind ik'
 (60000520)

Den anden hovedtype af hypotetiske varianter er *hvis*-konstruktioner, der beskriver begivenheder eller tilstande, som henlægges til et fortidigt eller nutidigt tidspunkt, men hvor taleren indikerer, at der *ikke* er tale om en begivenhed eller tilstand, der har fundet/finder sted. At der i sådanne tilfælde er tale om hypotetiske mentale rum, kan enten konstateres ved, at det ud fra konteksten fremgår, at taleren ikke opfatter rummets lighedsbetingelser som opfyldt:

A ogT P1 så var det løb kørt

I ja

A og så erT der adoption som denT sidste mulighed og {vejtrækning} der ved jeg ikke jeg synes også man skal tage sig gevaldigt sammen til og adoptere

I mm

A måske også fordi vi har fået konstateret vores barnløshed så sent

I jaT

A hvis vi vidste det som tyveårige såT

I ja så var det noget helt andet jaT {spatium} ja er det ? (60000610)

m jeg kører det jo selv P0,5 altså farver og sådan noget ikke

I ja

m men øh jeg har jo P0,5 nogen at snakke sammen med ind i mellem altså jeg har [produktnummer15]-gruppen jeg har [produktnummer6]-gruppen

I ja

m som jeg så går ind og fortæller hvad* der sker

I ja

m P2,5 det** ligger jo sådan lidt skjult for andre det er jo rigtigt

I jo men behøves det at gøre det P1,5 undgår du ikke en masse spørgsmål hvis det er sådan offentligt tilgængeligt

m jo men ?(hvordan)? fanden skal jeg gøre det det kan man da ikke gøre (Frimann4)

eller det kan være direkte markeret sprogligt af taleren ved, at tempus er forskudt bagud i forhold til tidsreferencen (irreal datid, jf. næste kapitel):

I ja P1 jamen ve- T ja også ja hvis det stod til [A% % % %] så havde han også ligeså langt hår som dig

A mm

I han er helt syg hver gang hanT ser enten (uf) eller y- (uf) på fjernsynet mand {vejtrækning} “nejT se deres hår må jeg ikke få sådan et hår lilleemor?” {vejtrækning} “gu’ må du ej” {ler} (600010410)

I men men spørgsmålet er om P0,5 altså du har ikke behov for det men det kunne godt være at det kunne godt måske give lidt mere forståelse for hinandens arbejde at *hvis vi nu alligevel snakkede sammen en GANG i mellem*

m ja

I det behøves jo ikke sådan at være utroligt tit jo (Frimann4)

Dancygier og Sweetser argumenterer som tidligere beskrevet for, at forudsigende betingelsessætninger i engelsk er formelt kendetegnet ved, at der forekommer et fremtids- eller, rettere, *forudsigelses*-markerende modalverbum (*will* eller *gonna*) i følgesætningen, mens forsætningen *ikke* kan indeholde et sådant modalverbum (jf. s. 53).³³ I dansk grammatik kan en betydning, der svarer til den "forudsigelsesmarkerende" anvendelse af det engelske *will*, ses i forbindelse med "futuriske" varianter af modalverbet *ville* (Jensen 2005: 198-202 & 312-315). Analysen af korpusset viser da også, at futuriske varianter af *ville* stort set aldrig forekommer i hypotetiske (og dermed forudsigende) betingelsessætningers forsætninger; men dette er et generelt træk for *hvis*-ledsætningerne, uanset hvilken variant der er tale om. Det er således ikke muligt at afgøre ud fra undersøgelsen, om forudsigelsesbetydningen har nogen indflydelse på muligheden for futurisk *ville* i *hvis*-ledsætninger, eller om det, som Diderichsen foreslår, simpelthen er betingelsesledsætninger som sådan, der ikke tillader futurisk *ville* (Diderichsen 1976 [1946]: 137). Analysen af korpusset tyder i det hele taget ikke på, at der er samme tætte forhold mellem futurisk *ville* og forudsigelse i dansk grammatik, som Dancygier & Sweetser finder mellem *will* (og *gonna*) og forudsigelse i engelsk grammatik. Selvom det kan iagttages, at futuriske varianter af *ville* meget sjældent forekommer i følgesætningen i andre varianter af *hvis*-konstruktioner end den hypotetiske, så er det kun en lille del af de hypotetiske *hvis*-konstruktioner, hvori futurisk *ville* forekommer (Jensen 1999: 56).

I korpusset findes en type betingelsessætning, som jeg ikke har set omtalt i den internationale litteratur:

- A ...hvis vi kunne prøve at ringe sammen der på et tidspunkt P1 T ved du hvad så skal du have mit privatnummer for detT det er weekenden *hvis du vil ringe hjem til mig* (60000700)

33. Dancygier & Sweetser bemærker dog, at det i talesprog og uformelt skriftsprog er muligt at anvende præsens med fremtidig tidsreference også i forudsigende betingelsessætningers følgesætninger. Her er "forudsigelsesbetydningen" således ikke formelt markeret, men opstår pragmatisk ud fra konteksten. Desuden får følgesætningen her den særbetydning, at den udtrykker en foreliggende plan snarere end en egentlig forudsigelse fra talerens side (Dancygier & Sweetser 2005: 89 ff.). Også i forudsigende betingelsessætninger, der udtrykker "generiske korrelationer" (*generic correlations*) ses det ifølge Dancygier og Sweetser ofte, at forudsigelsesbetydningen ikke markeres med *will* eller *gonna* i følgesætningen (ibid.: 102).

I vi fik for øvrigt lige en bog her forleden dag om introduktion til F% % % % % % *hvis der var nogen der ville på tjeneste på F% % % % % %* (60000500)

A ...så snart jeg kommer hjem P1 så bliver det [[båndet hvorpå interviewet er optaget]] kopieret P2 fordi vi må ikke spille på det P1 *hvis det skulle P1 altså gå i stykker* (60010700)

Jeg har kategoriseret disse forekomster som hypotetiske indholdsbetingelsessætninger, fordi der beskrives en relation mellem to begivenheder eller tilstande i den "virkelige verden". Det er dog muligt, at de bør regnes som en helt selvstændig anvendelsestype. Relationen mellem for- og følgesætningen adskiller sig således meget fra den relation, der normalt udtrykkes i indholdsbetingelsessætninger: kausalitet mellem to begivenheder. Betydningen af *hvis* kan derimod i denne type af betingelsessætninger parafraseres med "for det tilfælde at...".³⁴ Der er således tale om, at forsætningen beskriver *hensigten* med den begivenhed, følgesætningen beskriver, og realiseringen af sidstnævnte begivenhed kan ikke, som det ellers ses i indholdsbetingelsessætninger, betragtes som betinget af forsætningens realisering. Hermed minder denne type af *hvis*-konstruktioner om talehandlingsbetingelsessætninger; men i modsætning til ved talehandlingsbetingelsessætninger er der ikke tale om, at forsætningen relaterer sig til den *talehandling*, følgesætningen manifesterer. Den relaterer sig i stedet til det sagsforhold, følgesætningen refererer til (herved adskiller denne type af *hvis*-konstruktion sig også fra den metalingvistiske, hvor forsætningen relaterer sig til følgesætningens *sproglige udtryk*).

Denne type af betingelsessætning er muligvis et specielt fænomen for den danske *hvis*-konstruktion, i hvert fald er den tilsyneladende ikke beskrevet i den internationale litteratur om betingelsessætninger. Den er dog sjældent forekommende i korpusset (i alt 18 forekomster), hvorfor det ikke er muligt at behandle den yderligere.

34. Denne (talesproglige) anvendelse af *hvis* beskrives i Ordbog over det Danske Sprog, bl.a. med følgende belæg "(vi) raabte baade Marys og Andrews Navne udover den bratte Brink. hvis de muligvis skulde være stegne ned ad trappen" (Dahlerup m.fl. 1926: 8. bd. 905). Også i Den Danske Ordbog nævnes denne anvendelse som en underbetydning af konjunktionen *hvis*, her med belægget "Grete blev placeret på bagsædet med en spand, hvis hun skulle kaste op" (Hjort & Kristensen 2004: II 797).

Generaliserende betingelsessætninger

Analysen af korpusset viser, at en stor del af indholdsbetingelsessætningerne ikke er egentlig hypotetiske, men *generaliserende*³⁵:

- A ...til gengæld altså *hvis man er glad for at være et sted* P1 ja så vil man også somme tider P1 give meget altså specielt måske man er tilfreds med ringere løn ik' (60000440)
- 1 altså *hvis jeg er sammen med nogen som taler meget affekser-T affekteret og P1 altså specielt i lægekredse* så har jeg mere tilbøjelighed til at gå den anden vej ff og vise at sådan er jeg i hvert fald ikke (småatter) (60000610)

Sådanne betingelsessætninger refererer til indholdsdomænet, men de begivenheder eller situationer, som betingelseskonjunktionen forbinder, er i modsætning til i forbindelse med hypotetiske betingelsessætninger ikke konkrete og partikulære, men *generiske eller habituelle*. Kendetegnende for disse sætninger er det, at *hvis* uden større betydningsforskydninger kunne udskiftes med *når* (jf. s. 55). I modsætning til den type betingelsessætning, som ovenfor er beskrevet som hypotetisk, henviser en generaliserende betingelsessætning altså ikke til et mentalt rum, der kan siges at være egentlig non-realt. Tværtimod kan taleren have erfaret realiseringen af den begivenhed eller tilstand, som forsætningen refererer til, mange gange. *Hvis*-ledsætningen i generaliserende betingelsessætninger må derimod siges at opstille et *generelt* mentalt rum, som ikke i egentlig forstand adskiller sig fra moderrummet med hensyn til realitetsværdi, men snarere i *generaliseringsgrad*. Det vigtigste kendetegn ved de generelle mentale rum har de dog efter min mening til fælles med egentligt non-reale rum: De adskiller sig fra moderrummet ved at indeholde begivenheder og tilstande som *ikke er kon-*

35. Definitionen af det, jeg kalder den generaliserende betingelsessætning, er inspireret af Angeliki Athanasiadou & René Dirven (1996), som benævner en tilsvarende anvendelse af den engelske *if*-konstruktion for COE(*Course Of Event*)-betingelsessætninger. Min anvendelse af skellet hypotetiske og generaliserende/COE betingelsessætninger svarer dog ikke helt til Athanasiadou og Dirvens, idet jeg har valgt udelukkende at definere disse typer af betingelsessætninger i relation til indholdsbetingelsessætninger, mens Athanasiadou og Dirven til COE-betingelsessætninger regner anvendelsestyper (*inferencing conditionals*), som jeg i overensstemmelse med Sweetssers definitioner har kategoriseret som epistemiske. For en mere udførlig beskrivelse af relationen mellem denne undersøgelses kategoriseringer og Athanasiadou og Dirvens henvises til Jensen 1999 (s. 18-19 og 40-41).

kret forekommende. Ronald Langacker foreslår, at udtryk med generel validitet betragtes som refererende til et strukturelt plan i vores kognitive repræsentation af verden, og de begivenheder eller tilstande, der henvises til, som ikke-konkrete (*non-actual*):

"Knowledge of the world's structure, and of the actual events to which it gives rise, are represented on separate planes. The event instances that occur on the *structural plane* are *arbitrary* instances (as opposed to *actual* ones). That is, the notion of multiple instances figures in the conception of the world's structure that the speaker is entertaining – the occurrence of such instances (in accordance with enabling conditions) constitutes one fragment of the speaker's 'blueprint' for how the world is supposed to work in the normal course of events. The instances contained in the blueprint are non-actual and thus have no particular location in time or reality. As arbitrary instances 'conjured up' for purposes of conceiving how the world is supposed to work in general, they have no status in actuality." (Langacker 1997: 208)

Jeg mener således, at de begivenheder eller tilstande, som med en generaliserende betingelsessætning relateres til hinanden, må betragtes som reale, men ikke-konkrete.

De ikke-hypotetiske indholds-betingelsessætninger er ikke særegne for dansk grammatik, idet Athanasiadou & Dirven (1996 & 1997) påviser, at denne type betingelsessætning også har stor forekomst i engelsk. Også Langacker bemærker denne anvendelsesmulighed af betingelseskonstruktionen og dens affinitet med generiske og habituelle udtryk (Langacker 1997). Forekomsten af generaliserende betingelsessætninger problematiserer efter min mening Dancygier og Sweetseres påstand om, at alle indholds-betingelsessætninger er forudsigende (Dancygier 1993; Dancygier & Sweetser 1997 & 2005), idet en habituel generaliserende betingelsessætning ikke kan siges at udtrykke en forudsigelse, men derimod blot prædikerer *samforekomst* (*cooccurrence*) af de to begivenheder eller tilstande, som beskrives af for- og følgesætning:

- I mm jeg kan huske *hvis jeg ikke måtte noget* så jeg blev eddertosset men detT
jeg kunne jo ikke blive tosset på ham jeg sagde jo ikke noget til P1 min far
vel

A nej

- I så kunne jeg finde på at g- d- og gå ind og hamre søm ind i væggen derinde
 P1 så sad han og bandede over hvorfor helvede overboen begyndte at banke
 søm i nu ik' (60000470)

Også den alment anerkendte påstand om, at en betingelsessætnings forsætning altid udtrykker hypotetisk eller i hvert fald ukontrollerbar information, problematiseres betydeligt af forekomsten af generaliserende betingelsessætninger.

Den manglende behandling af generaliserende betingelsessætninger er kendetegnende for hovedparten af den omfattende forskning i betingelsessætninger, der primært synes funderet i introspektive metoder. Jeg mener derfor, at resultaterne af min undersøgelse i høj grad understreger behovet for at anvende tekstbaserede undersøgelser i sprogforskningen. At den hidtidige forskning vedrørende betingelsessætninger og konditionalitet helt overvejende har fokuseret på betingelsessætninger af den hypotetiske type, kan ses som et indicium på, at den hypotetiske betingelsessætning (af såvel lingvistisk naive sprogbrugere som af lingvister) opfattes som den *prototypiske* anvendelse af betingelseskonstruktioner. Den hypotetiske betingelsessætning er således den type betingelseskonstruktion, der har flest af de egenskaber, som generelt regnes som kendetegnende for betingelsessætninger (herunder "forudsigelses-betydningen", impliceringen af hypoteticitet og muligheden for grammatisk markering af kontrafakticitet med *irreal* *da*-*tid*). Den skævvridning i forskningen vedrørende betingelsessætninger, der ligger i, at den generaliserende betingelsessætning stort set er blevet overset, kan således ses som en prototypeeffekt.

Generaliserende betingelsessætninger er altså en type af indholdsbetingelsessætninger, der i modsætning til de hypotetiske beskriver sagsforhold, som i forhold til talerens opfattelse af virkeligheden *er* realiserede. Der er dog ikke tale om konkret, men om *generel* tidsreference, og følgesætningen beskriver således det, som plejer at ske, eller som kan ske på et hvilken som helst tidspunkt under betingelse af, at lighedsbetingelserne for det mentale rum, forsætningen opstiller, realiseres. Generaliserende betingelsessætninger kan således parafraseres "hver gang (forsætning eksklusive *hvis*), så sker (følgesætning)".

Den generalisering, som generaliserende betingelsessætninger indebærer, kan markeres sprogligt på flere måder (enten i *hvis*-ledsætningen eller i følgesætningen); først og fremmest ved adverbialer, som angiver generali-

tet (fx *normalt, altid, somme tider, nogle gange, mest, gerne*), og ved generisk brug af den ubestemte artikel:

1 *hvis jeg har været ude at handle lørdag eftermiddag* P1 så går vi gerne ind og tager en øl på [C% % % B% % % % % %] (600002400)

1 ellers så ryger jeg normalt P1 ikke filtercigaretter {griner}

A *aha* P1 *hvis jeg endelig* T *en gang skal ryge det det er mest hvis jeg er til fest* {grinende} så

1 {smilende} mm

A P2 så skal det helst være med filter ellers bliver jeg P1 for P1 ødelagt i hal-sen dagen efter (60000340)

1 åh *hvis man har været en lørdag aften og man har tømmere mænd og kommer hjem hen ad morgen*

A ja P1

1 så er da der ikke noget bedre end at blænde op for [D% % % % %] klokken fem og bare ligge P2 og sluge det ik' (60002400)

Det sidste af de tre ovenstående eksempler illustrerer også en anden markør for denne type generalitet i dansk: brugen af generisk subjekt. Generisk subjekt er dog ikke en absolut markør for generaliserende betingelsessætninger, idet det også kan forekomme i blandt andet hypotetiske betingelsessætninger:

A {vejtrækning} ja og så fordi det T at der s- har skullet T stables en masse T ting på benene (uf) altså P1 *hvis man kunne betjene sådan nogen* T {vejtrækning} nogen t- T datafaciliteter som ?(er lavet i forvejen)? så var det meget lettere (uf) taget et halvt år ?(at få det)? (uf) (Kommentar: uro i baggrunden) (60010600)

I de fleste tilfælde vil et egentligt generisk subjekt dog indikere, at en indholds-betingelsessætning skal opfattes som generaliserende og ikke hypotetisk. Indholds-betingelsessætninger med generisk subjekt er derfor i undersøgelsen kun kategoriseret som hypotetiske, hvis den umiddelbare kontekst eller sproglige markører i sætningen direkte lægger op til en hypotetisk læsning. I ovenstående eksempelsætning skyldes den hypotetiske læsning såle-

des først og fremmest, at sætningen er i præteritum på trods af, at den reelle tidsreference er nutidig (jeg anser under normale omstændigheder irreal datid for at være inkompatibel med den form for generel reference, som generaliserende betingelsessætninger indebærer).

I mange tilfælde markeres det ikke direkte med sproglige markører i betingelsessætningen, at der er tale om generel reference. Her beror den generelle læsning – og dermed kategoriseringen som generaliserende variant – på konteksten:

- 1 {vejtrækning} ogT jeg får ikke nogen penge nogen steder fra jeg får ikke engang SU P1 de penge jeg har dem tjener jeg selv P2 og dem har jeg ikke ret mange af P1 det kan jeg godt fortælle dig P1 hvis jeg har P1 *hvis jeg har femhundrede kroner P1 til mig selv om måneden* P1 så er jeg dæleme heldig P1 og det er også kun hver tredje måned jeg har det (60000340)
- 1 men jeg synes da også selve lejligheden ogT sådanT P1 *hvis jeg skal ned med skraldespanden* så skal jeg igennem underboens køkken ik' P1 as- så fortæller du det nogen andre steder så siger man gudT altså
- A jaT
- 1 vil de virkelig have du går igennem deres køkken ik'
- A ja ja ja ja
- 1 as- detT P1 den måde har jeg jo været vant at det var da helt normalt man gik igennem andres køkken ik' (60000470)

Epistemiske betingelsessætninger

I epistemiske betingelsessætninger udtrykker *hvis*-ledsætningen en præmis, som af taleren eller en citeret protagonist udsiges at være en tilstrækkelig grund til at konkludere sandheden af den *proposition*, følgesætningen udtrykker. Der er således i modsætning til ved indholds betingelsessætninger ikke tale om en (kausal) relation mellem begivenheder og tilstande i den virkelige verden, men om en relation mellem to epistemiske tilstande (jf. s. 50). De epistemiske *hvis*-ledsætninger opstiller et *epistemisk markeret* mentalt rum. Det vil sige et mentalt rum, hvis sandhedsværdi taleren enten ikke har mulighed for at bedømme eller af pragmatiske hensyn afstår fra at forholde sig til, men som vedkommende alligevel ønsker at fremføre en konklusion eller bedømmelse i forhold til. Epistemiske betingelsessætninger

kan således parafraseres: "hvis jeg ved (forsætning), så konkluderer jeg (følgesætning)".

Det vigtigste kendetegn ved epistemiske varianter af *hvis*-konstruktionen er, at følgesætningen i modsætning til ved indholdsvarianter *ikke* repræsenterer en følgevirkning i den eksterne virkelighed af den begivenhed eller tilstand, som *hvis*-ledsætningen henviser til. Den repræsenterer derimod en *slutning* angående den eksterne virkelighed.

Der forekommer i korpusset to overordnede typer af epistemiske *hvis*-konstruktioner. I den ene type repræsenterer *hvis*-ledsætningen information, som citeres fra den forudgående kontekst – typisk et udsagn, som samtalepartneren mere eller mindre direkte har udtalt. Det mentale rum, ledsætningen opstiller, er således ikke hypotetisk, men repræsenterer en allerede fremført (eventuel delt) *opfattelse* af virkeligheden:

- l {griner} det må vi se [NAVN: vokativ] i løbet af året har der der været nogen gode opgaver for dig som du har været rigtig glad for
 m nej
 l overhovedet ikke
 m overhovedet ikke
 l har der været en masse trælse opgaver
 m jeg har kun fået kedeligt arbejde og opgaver og sådan noget (uf)
 l ja så som hvad
 m P1,0 vedligehold på de forskellige maskiner
 l ja
 m P0,5 men det er ikke nogen udfordring i sig selv altså det er det ingen
 l nej
 m altså hvad skal vi sige det er rutinearbejde NEJ nej det er ikke helt rigtigt det jeg siger
 l nej
 m fordi øh P0,5 i efteråret sidste år der var jeg en hel del øh øh spændende opgaver jeg fik
 l i forbindelse med weekendkørsel og sådan noget der
 m ja netop fordi så kunne man bruge noget af den viden man
 l ja
 m øh erhvervede i**
 l men [NAVN: vokativ] er vi enige om at du er ansat i en vedligeholdelsesafdeling

- m jep
 l og en reparationsafdeling
 m jep
 l og en af dine fornemmeste opgaver P0,5 det er jo at vedligeholde vores maskiner
 m P1,0 ja
 l {griner} så* er det jo lidt ærgerligt *hvis ikke du kan lide det* (Frimann3)
- l ja men jeg men det tror jeg de detT men det er almindeligt mange steder altså P1 at at det er sådan P2 at man ikke P2 det har jeg ogsåT en nede fra arbejdet fortalte et sted hvor hun bor P2 men de har ejerlejligheder alle de der ik' og da havde de vaske- P1 vaskerum
- 2 måske (uf)
 A mm
 2 ja
 A mm
 l tørrerum ik' og der forsvandt tøj fra
 2 nej hvor strengt
 A {smålatte}
 l så så det bliver slet ikke benyttet længere så så er der så et stort tørrerum somT ingen benytter fordi de ikke kan bruge det
 2 jeg troede at det var nogen der kommer {spatium} hold kæft jeg troede det var nogen der kom fra gaden nemlig
 A mm{spatium} mm
 2 det er da endnu mere groft *hvis det er dem der bor i ejendommen* (60000710)

I den anden hovedtype af epistemiske *hvis*-konstruktioner opstiller *hvis*-ledsætningen et mentalt rum, hvis sandhedsværdi taleren er i tvivl om, men som principielt antages at være fastlagt på taletidspunktet:

- A mm {vejtrækning} T P1 *hvis jeg fulgte med P1 så så* så var du niogtyve når du forlader Ø%%%%%%%%
 l mm{spatium} ja P1 passer meget godt
 A og så køber den her lejlighed P1 du er niogtyve da du køber lejligheden her mm P3 ja
 l ja {spatium} ja{spatium} jeg er jo lige fyldt fireogtredivet (60000720)

- I ja P0,5 men det er jo ikke meningen med en medarbejdersamtale P0,5 og jeg mener også at *hvis* du kender mig ret* så vil du også vide at øh P0,5 altså hvis du laver noget forkert i løbet af året så får du det at vide med det samme P0,5 (Frimann3)
- I eller også så nogle gange nå men skal vi ikke gå ind på [W% % % % % K% %] ik'
- A mm
- I så gik vi derind men det ved jeg ikke men altså *hvis jeg havde været der ti gange* så er det højden
- A mm {spatium} {vejtrækning} men der er der er s- er sket et generationsskift f- T jeg kender nemlig noget til det værtshus fra P2 det som jeg ville kalde gamle dage P1 og detT det er sådan tilbage detT er i hvert fald ti år tilbage (60002400)

I sådanne forekomster indikeres *hvis*-konstruktionernes status som epistemiske varianter oftest enten i form af epistemiske modalverber eller adverbier i følgesætningen (som jo repræsenterer en slutning foretaget af taleren) eller ved, at det i *hvis*-ledsætningen eller dens kontekst eksplicit fremgår, at der er tale om tankeprocesser, jf. ovenstående excerpter.

Talehandlingsbetingelsessætninger

Talehandlingsbetingelsessætninger er kendetegnet ved, at det er udførelsen af den *talehandling* (illokution), følgesætningen manifesterer, der betinges af *hvis*-ledsætningen (jf. s. 50). Den pågældende talehandling henføres således – formelt set – til et mentalt rum, hvis lighedsbetingelser er relateret til de konversationelle normer, som Grice henviser til med maksimerne for hjælpsom (*cooperative*) konversation (Grice 1975), Austin med *vellykkethedsbetingelser* for talehandlinger (Austin 1997 [1962]: 165) og Searle med reglerne for anvendelse af ”the illocutionary force indicating device” (Searle 1969: 54 ff.). Talehandlingsbetingelsessætninger kan således parafraseres ”hvis (forsætning), så lad os antage, at jeg udfører denne talehandling (følgesætning)”.

Den talehandling, følgesætningen manifesterer, kan være rent informerende, og forsætningen angiver så en betingelse for *relevansen* af denne information. Sådanne *hvis*-konstruktioner er kendetegnet ved, at sandhedsværdien af den proposition og realiseringen af det sagsforhold, som følge-

sætningen udtrykker, i modsætning til i forbindelse med henholdsvis epistemiske og indholdsbetingelsessætninger *ikke* er betinget:

A hvo- hvor hvor længe har I boet herude ?

I åh vi har boet herT P2 fra første august havde vi boet et år ja

A nå

I her i huset P2 vi boede ellers også ude i nærheden af [S%%%%%%%%%%]

A nå hvorhenne

I i [L%%%%%%%%%%] *hvis det siger dig noget*

A ja P1 det er en af de der

I ja ja

A bag ved der

I de små P2 der havde vi en andel nede P2 (60000600)

2 der er kaffe

I tusind tak

A ?(ja tak)? P1

2 ovre i den anden afdeling

I jaT P1

2 *hvis I har lyst til det (60010440)*

I øh altså jeg det kan godt være jeg mangler de** bedste metoder til det P0,5 men øh *hvis du kigger på sådan en som [personnavn]* han er jo rasende god til det eller han var i hvert fald tidligere enormt godt til det øh og forudsige hvad der kunne gå galt

m ja

I og forudsige P1,0 hvor der var områder der ikke var ordentligt gennemtænkt

m jaøh P3,0 og på en eller anden sjov måde øh få få problemerne øh taget en lille smule up front (Frimann2)

Følgesætningen i talehandlingsbetingelsessætninger kan også udgøre et spørgsmål:

A {vejtrækning} T *hvis vi lige bliver tilbage i din barndom*T P1 var der forskel på A- og B-officersfamiliersT status i [N%%%%%%%%%] P1 altsåT

I {vejtrækning} jo for jeg har boet der længere det er rigtigt ja ja det er klart{spatium}nej nej ja P1 det var der

A fornemmede duT

I ja ja P1 helt sikkert også fordi P1 sjovt nok fordi det har jeg f- det er jo jeg har ikke rigtig tænkt over det men detT det var i hvert fald helt klart at B- of- eller A-officererne P1 når de endelig boede der P1 så havde de altid langt finere lejligheder

A mm mm (60000530)

A mm hvis hvis du ellers skulle pege på hvordan hvordan [N% % % % %] har P2 harT påvirket dig altså hv- T hvil- hvilken betydning har det derT være et barn fra [N% % % % %] ? P2 (60000600)

Det kan her i visse tilfælde være problematisk at skelne mellem spørgende talehandlingsbetingelsessætninger og spørgende indholdsbetingelsessætninger. Spørgende indholdsbetingelsessætninger adskiller sig imidlertid fra talehandlingsbetingelsessætninger ved, at spørgsmålet som talehandling *ikke* er betinget. Det drejer sig derimod om et spørgsmål *om* en betinget situation: Taleren ønsker, at tilhøreren skal oplyse vedkommende om bestemte egenskaber ved det hypotetiske eller generelle mentale rum, der opstilles af forsætningen. Som eksempel på en tvetydig sætning kan tages følgende forekomst:

A mm P1 du har ingenT P1 bekendtskaber med nogen med nogen af dem derT der kom fra fra gaden

I nej P1 det har jeg ikke P1 det har jeg ikke overhovedet ikke P1

A (uf) men I var måske ikke så mange i din generation P1 *hvis du tænker tilbage*

I vi var mange børn

A når det var I

I der var virk- virkelig mange børn

A når det var I (60000430)

Ovenstående sætning må kategoriseres som indholdsbetingelsessætning, hvis den tolkes på den måde, at taleren spørger *om* den hypotetiske eller tilbagevendende situation, hvor tilhøreren tænker tilbage på sin barndom. Hvis sætningen derimod tolkes på den måde, at taleren *betinges sit spørgsmål* af, at tilhøreren i øjeblikket tænker tilbage/er villig til at tænke tilbage på sin barndom, må den kategoriseres som en talehandlingsbetingelsessæt-

ning. Ved ovenstående eksempelsætning er den sidstnævnte tolkning efter min mening mest rimelig, først og fremmest fordi forsætningens betydning for indholdet af det stillede spørgsmål er ubetydelig. Dens funktion er derimod dels at angive relevansen af spørgsmålet og dels at markere høflighed over for tilhøreren ved at angive, at vedkommende i hvert fald formelt set har den mulighed at afslå at svare på spørgsmålet, hvis den betingelse, forsætningen opstiller, ikke er opfyldt.

Metalingvistiske betingelsessætninger

Den metalingvistiske betingelsessætning åbner for en metasproglig diskurs. *Hvis*-ledsætningen opstiller her et *metalingvistisk* mentalt rum, hvis lighedsbetingelser er relateret til korrektheden eller acceptabiliteten af følgesætningens *sproglige udtryk*. Anvendelsen af et bestemt sprogligt udtryk i følgesætningen gøres således betinget af enten tilhøreren accept eller af udtrykkets generelle "korrekthed":

A ohm nu snakker vi dels om en [O% % % %] for eksempel det er mit indtryk at folk ikke laver for meget derudeT men det er en hyggelig arbejdsplads *hvis man kan sige det på den måde* P1 (60000730)

I men du har jo FØR været i den pri*mære funktion om man så må sige
m ja

I hvis man *hvis man kan kalde noget for primært* altså for en fabrik der producerer der er det primære det selvfølgelig i hvert fald øh her og nu P0,5 at der kommer nogen øh P0,5 dele ud af fabrikken som er P0,5 er gode og kan bruges (Frimann I)

I ja P1 det er det {vejrtrækning} i det store og hele synes jeg d- at jeg har været heldig iT mit liv det synes jeg virkelig jeg har

A mm P1

I men jeg synes P1 altså nok atT jeg kan ligesom mærke at de syv fede år *hvis man kan tale om dem* deT er blevet afløst afT syv lidt magre P1 mere magre (60000530)

I andre tilfælde drejer den metalingvistiske diskurs sig nærmere om, hvilken *genre* af sprog, eller, som George Lakoff ville formulere det, hvilke

ICM'er (*Idealized Cognitive Models*; Lakoff 1987), der skal benyttes til at beskrive de fænomener, samtalen omhandler. I nedenstående excerpter gør taleren således opmærksom på, at der kunne vælges andre modeller til at beskrive den del af omverdenen, der er på tale. Dette kunne være aktuelt, hvis man henholdsvis ikke bryder sig om at tale om statusmæssige "positioner" eller er ligeglad med at bruge det helt korrekte fagudtryk.

I altså han har altid været T P1 sådan en der kunne tackle problemerne han har altid været utroligt stort menneskekender

A nå

I så d- og det har nok også gjort at han har siddet i nogen job der har ligesom har gjort at man han har siddet i en T P1 *hvis man skal snakke om positioner* P1 måske P1 i et go- i en på en god position hvor han P1 ligesom har kunnet haft P1 overblik over det hele (60000420)

I ja {vejrtrækning} jeg er forsker T P1 T det betegner jeg mig selv som P1 ind- til P1 i dag i hvert fald {ler}

A (uf) for en forsker

I {vejrtrækning} ja T {tsk} P3 mm T

A (uf) T arbejds- P1 miljø

I {vejrtrækning} arbejdsforholdsforsker P1 *hvis det skal være helt korrekt ik-* ke

A mm P2

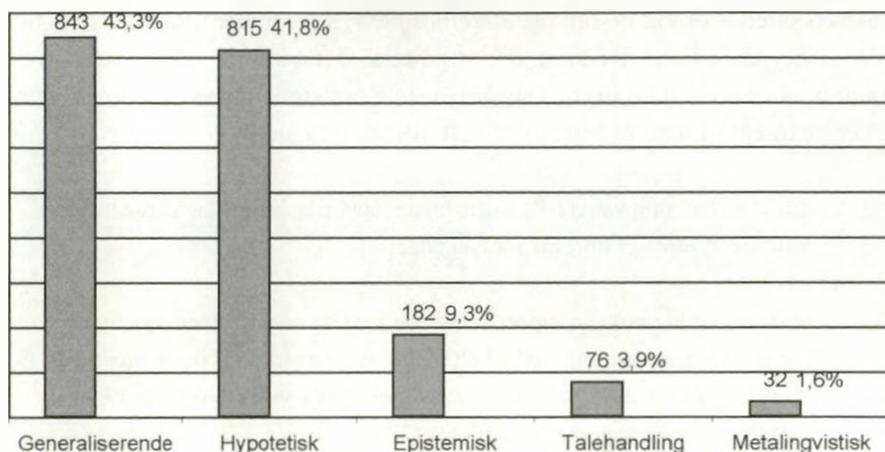
I det er bredere end miljø (60000720)

Metalingvistiske betingelsessætninger kan parafraseres således: "hvis (for-sætning), så anvender jeg følgende sproglige udtryk (følgesætning)".

Fordeling af varianter

I det samlede korpus forekommer der som tidligere nævnt i alt 1948 fuldførte *hvis*-konstruktioner. Disse fordeler sig på følgende vis i forhold til de ovenfor beskrevne varianter:

Fordeling af *hvis*-konstruktionens anvendelsesvarianter i samlet korpus

Som det kan ses af ovenstående diagram, er der store forskelle mellem de fem varianter mht. frekvens. Generaliserende og hypotetiske betingelsessætninger er omtrent lige hyppige og udgør tilsammen over 85 % af alle forekomster af *hvis*-konstruktioner, mens epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske *hvis*-konstruktioner forekommer langt sjældnere. Af de hypotetiske varianter er godt 2 % (18 ud af 815) af den tidligere omtalte "hensigtsbeskrivende" type (jf. s. 62).

Da der, så vidt jeg har erfaret, aldrig er foretaget en undersøgelse af autentisk talesprogsmateriale i forhold til Sweetser's kategorisering i indholds-, epistemiske, talehandlings-, metalingvistiske betingelsessætninger, er det umiddelbart svært at sige, hvad man skulle forvente af frekvenser for de forskellige typer. Dog kunne det forventes, at indholdsbetingelsessætninger har den højeste hyppighed, idet denne type ifølge Sweetser er den centrale og *prototypiske* subkategori af *hvis*-konstruktioner, hvorpå de øvrige subkategorier er baseret.³⁶ Dette er afgjort også tilfældet i korpusset, idet over 85 % af de forekommende *hvis*-konstruktioner er indholdsbetingelsessætninger.

36. Athanasiadou & Dirven bruger frekvens som et af indiciene for prototypicitet af et givent medlem af en kategori (Athanasiadou & Dirven 1997: 89). Det er dog principielt set ikke nødvendigt, at det prototypiske medlem af en radial kategoridannelse har den højeste frekvens.

Det mest interessante aspekt af fordelingen er efter min mening den meget store andel, de generaliserende varianter udgør af *hvis*-konstruktionerne. Denne ikke-hypotetiske, men generaliserende anvendelse er som tidligere beskrevet kun sparsomt behandlet i litteraturen om betingelsessætninger; men den er i korpusset den hyppigst forekommende anvendelse af *hvis*-konstruktionen. Mens forekomsten af talehandlingsbetingelsessætninger i korpusset synes lille i forhold til den omfattende omtale, de har fået i litteraturen, må de generaliserende betingelsessætninger altså siges at være bemærkelsesværdig *lidt* beskrevet.³⁷ Muligheden for at anvende en betingelseskonjunktion såvel hypotetisk som generaliserende er ikke særegen for dansk grammatik, idet i hvert fald den engelske *if*-konstruktion også kan anvendes på denne måde; men det kan naturligvis være et specielt træk for den danske *hvis*-konstruktion, at den så hyppigt anvendes generaliserende frem for hypotetisk.

Det er overvejende sandsynligt, at såvel *diskursgenren* som mere specifikke pragmatiske omstændigheder ved samtalerne, der ligger til grund for denne undersøgelse, har afgørende betydning for såvel hyppigheden af *hvis*-konstruktioner generelt som for fordelingen af de forskellige typer af *hvis*-konstruktioner. Den meget høje hyppighed af generaliserende varianter kan derfor meget vel være relateret til det faktum, at størstedelen af korpusset består af sociolingvistiske interview (jf. kapitel 1). Kapitel 5 og 6 vil blandt andet omhandle relationen mellem på den ene side genre og situationelle omstændigheder og på den anden side anvendelsen af *hvis*-konstruktioner. De to næste kapitler vil derimod omhandle formelle og funktionelle egenskaber ved *hvis*-konstruktionen og sætte disse i relation til de anvendelsestyper, der er beskrevet i dette kapitel.

37. Bortset fra hos Athanasiadou & Dirven omtales denne type af betingelsessætning kun sporadisk (oftest som *generiske* eller *universelle kontingente* betingelsessætninger (Mackie 1973; Fillenbaum 1978; Fillmore 1986 & 1990; Dancygier & Sweetser 2005)), og det er altid først og fremmest generiske og ikke habituelle betingelsessætninger, der (meget lidt detaljeret) behandles.

Kapitel 3. Epistemisk stilling

Betingelsessætninger opdeles ofte i typer efter, hvilken grad af *realitet* de implicerer. I de logisk orienterede behandlinger har man først og fremmest skelnet mellem kontrafaktiske og ikke-kontrafaktiske betingelsessætninger på baggrund af (talerens holdning til) sandhedsværdien af forsætningen. En tilsvarende skelnen ses i vidt omfang også i den lingvistiske behandling af betingelsessætninger. Som tidligere beskrevet skelner Givón skarpt mellem *irrealis*-betingelsessætninger og *non fact*-betingelsessætninger (jf. s. 38), og Dik sonderer, i forbindelse med propositionelle betingelsessætninger (jf. s. 37), på tilsvarende vis mellem betingelsessætninger, hvormed det indikeres, at taleren er *usikker* på sandheden af betingelsesledsætningen, og betingelsessætninger, hvori det indikeres, at taleren anser betingelsesledsætningen for at være falsk (Dik 1990: 243 ff.). I det følgende vil jeg med en term indført af Charles J. Fillmore benævne talerens holdning til realiteten eller fakticiteten af det mentale rum, betingelsesledsætningen opstiller, *epistemisk stilling* (*epistemic stance*) (Fillmore 1990).

Den sproglige markering af epistemisk stilling er ofte blevet beskrevet som et skel mellem "konjunktive" og "indikative" betingelsessætninger (jf. fx Mackie 1973; Stalnaker 1981c). Termerne indikativ og konjunktiv må imidlertid siges at være temmelig upræcise i betragtning af, at konjunktiv modus ikke har nogen egentlig morfologisk repræsentation i mange moderne sprog, heriblandt engelsk, hvorfra de fleste eksempelsætninger i litteraturen om emnet stammer. I forbindelse med engelsk sigtes der med konjunktiv (*subjunctive*) således også altid til de bagudvendte forskydninger i den grammatiske tid, som Dancygier kalder *tense-backshift*: brug af en præteritum eller pluskvamperfektum i sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference, hvor man ellers ville anvende præsens, og pluskvamperfektum i sætninger med fortidig tidsreference, hvor man ellers ville anvende

præteritum (jf. s. 52). Altså det, der i denne bog benævnes irreal datid.

Fauconnier beskriver i sin behandling af betingelsessætninger epistemisk stilling som talerens holdning til graden af *kompatibilitet* mellem et givet mentalt rum og dets moderrum. Kontrafakticitet defineres således:

"Counterfactuality is a case of forced incompatibility between spaces; a space M_1 is incompatible with another space M_2 if some relation explicitly specified in M_1 is not satisfied for the corresponding elements in M_2 " (Fauconnier 1994 [1985]: 109).

En af måderne, hvorpå kontrafakticitet kan angives, er netop irreal datid (Fauconnier 1994 [1985]: 33-34 & 1997: 72-99). Fauconnier anser ikke irreal datid for at være en egentlig rumskaber, men for en markør af *epistemisk distance* og dermed et redskab til at holde styr på realitetsværdierne i det netværk af mentale rum, der opbygges gennem en diskurs:

"In moving (mentally) from one mental space to another, we try to keep track of the time and epistemic shifts between the spaces in focus. Relative time is simply a relation between times of events in the two spaces. Epistemic distance is the 'reality' status of one space with respect to another. Take, for example, the very short story *Max is happy. He won. Otherwise he would be sad. We move from the Base (Max happy) to a 'past' space (Max win), earlier in time than the Base, and then to a counterfactual space (Max not win. Max sad), simultaneous in time with the Base, but epistemically shifted because marked as unreal (relative to the Base).*" (Fauconnier 1997: 72)

Irrealit anvendte datidsformer opstiller eller henviser altså ikke i sig selv til et mentalt rum, men opererer i forhold til graden af *tilgængelighed* (*access*) af et rum, der er opstillet på anden vis.³⁸ Markering af begrænset tilgængelighed af et givet mentalt rum betyder blandt andet, at den normale spredning af struktur mellem dette og diskursens øvrige mentale rum (i første

38. Begrebet *tilgængelighed* er et nøglebegreb i teorien om mentale rum. Når en taler refererer til elementer i et givet mentalt rum gælder det såkaldte tilgængelighedsprincip (*principle of access*): "an expression which names or describes one entity (the trigger) can be used to access (and hence refer to) an entity (the target) in another domain [herunder et mentalt rum] only if the second domain is cognitively accessible from the first, and if there is a connection between the trigger and the target." (Sweetser & Fauconnier 1996: 7).

omgang dets moderrum) begrænses (jf. s. 46). Denne funktion kan forklare det fænomen, at irreal datid generelt optræder *sammen med* markører for non-realtitet, herunder i betingelseskonstruktioner (Palmer 2001: 203).

Muligheden for at anvende datidigt tempus – præteritum eller perifrastisk ”pluskvamperfektum” – irrealt er i dansk grammatikbeskrivelse mest indgående behandlet af Paul Diderichsen (1966 & 1974 [1946]). Irreal præteritum angiver ifølge Diderichsen, at noget strider ”mod Virkeligheden eller rettere: mod noget, man tidligere har antaget, eller som er den almindelige opfattelse” (Diderichsen 1974 [1946]: 123). Den irreale brug af præteritumformer svarer ifølge Diderichsen til bestemte anvendelser af konjunktiv modus i latin, tysk og oldnordisk (Diderichsen 1974 [1946]: 138). Omtrent samme synspunkt på fænomenet ses hos Kristian Mikkelsen og Niels Davidsen-Nielsen (Mikkelsen 1975 [1911]: 452 ff. & Davidsen-Nielsen 1990: 170). Aage Hansen nævner, at denne type præteritum ud over at kunne anvendes til angivelse af, at noget fremsættes som en hypotese, tænkt mulighed eller en forestillet situation, også kan anvendes til at angive ”forsigtighed, beskedenhed eller høflighed” i forbindelse med en forespørgsel (Hansen 1967: III 28-29),³⁹ mens Mikkelsen, Diderichsen og Davidsen-Nielsen regner dette for en undertype af førstnævnte. Diderichsen beskriver denne undertype som en særlig anvendelse af præteritum med svækket, ”potentiel” betydning (Diderichsen 1974 [1946]: 123-124).

Modificering af realitetsværdien med irreal datid sker som nævnt ved en bagudvendt forskydning af tempus i forhold til, hvad man ud fra sætningens tidsreference normalt ville anvende. I forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference kan præteritum således anvendes med (utvetydig) irreal funktion:

Jeg ville gerne til stranden i morgen

mens der i sætninger med fortidig tidsreference anvendes pluskvamperfektum:

Jeg ville gerne have været til stranden i går

39. Denne skelnen ses også hos Fleischman (1989), som relaterer denne brug af datid til markering af *social distance* i modsætning til realitets- eller *temporal distance*.

Diderichsen synes ikke at skelne mellem forskellige grader af realitet i forbindelse med brug af irreal datid (bortset fra i forbindelse med den ovenfor nævnte anvendelse af præteritum i "høflige udtryk"). Det gør til gengæld Mikkelsen, der om egentligt kontrafaktiske betingelsessætninger skriver:

"når man vil adskille en antagelse mod virkeligheden fra det mulige (...), bruges fordatid for datid [med nutidig tidsreference] i begge sætninger, f.eks. *Det havde ikke været af vejen, om min broder havde været hjemme.*" (Mikkelsen 1975 [1911]: 457)

Davidsen-Nielsen og Hansen & Heltoft nævner ligeledes, at anvendelse af pluskvamperfektum i en ikke-fortidig kontekst som regel fører til "irrealis-betydninger" – herunder egentlig kontrafakticitet – mens præteritum blot angiver "det hypotetisk forestillede, tænkte" (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 236; Davidsen-Nielsen 1990: 179). Der synes således i dansk grammatik at være to grader af irrealitet, som kan signaleres via tempus, i hvert fald i forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference: "hypotetisk/tænkt" markeret ved præteritum og "kontrafaktisk" markeret med pluskvamperfektum.⁴⁰ Når der medregnes sætninger med non-realitetsmarkører, hvori tempus *ikke* er forskudt i forhold til tidsreferencen, har taleren i forbindelse med sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference altså valget mellem *tre* grader af non-realitet. Jeg vil i det følgende betegne betydningen af de to modificeringer af realitetsgraden, der kan markeres med bagudforskudt tempus, som henholdsvis svag og stærk *irrealis*:

Hvis det bliver godt vejr i morgen, vil vi tage på stranden (umarkeret non-realitet)

Hvis det blev godt vejr i morgen, ville vi tage på stranden (svag irrealis)

Hvis det var blevet godt vejr i morgen, ville vi være taget på stranden (stærk irrealis)

Min terminologi vedrørende betydningerne af irreal datid afviger altså her

40. Ifølge Hansen & Heltoft er egentlig kontrafaktisk betydning dog ikke en "strukturelt nødvendig betydning" af irreal pluskvamperfektum. Således markerer forekomsten af pluskvamperfektum i følgende sætning ikke kontrafakticitet: "hvad hvis vi kom hjem og opdagede at der *havde været* indbrud?" (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 206).

fra den kontinentale tradition, hvor det, jeg benævner "svag irrealis", ofte benævnes "potentialis", mens det, jeg benævner "stærk irrealis", slet og ret benævnes som "irrealis" (jf. fx Eisenberg 1986: 123-124 og Diderichsen 1966: 34; for en sammenligning med den nyere engelsk-amerikanske anvendelse af termen "irrealis" jf. s. 39).

Diderichsen foreslår, i videreførelse af et forslag fremført allerede ved forrige århundredeskifte af grammatikeren H. G. Wiwel (Wiwel 1901: 141), at præteritum rettere burde benævnes *afstandsform*, idet præteritum både som fortid og irrealis "betegner noget, der fremstilles indirekte, som Modsætning til noget andet (Nutiden, den tidligere Antagelse); der angives i begge Tilfælde en vis afstandtagen..." (Diderichsen 1974 [1946]: 123). Wiwel og Diderichsen ligger her meget nær den teori, Langacker senere fremfører om datidsmorfemet som afstandsmarkør (1978 & 1991: 240 ff.).⁴¹ Samme synspunkt ses hos Hansen & Heltoft (1999), som ligeledes argumenterer for, at tempus grundlæggende er et afstandssystem – udtryk for oppositionen 'nærhed' (præsens) og 'afstand' (præteritum) – frem for et system til angivelse af tidsreference:

"Tager vi nu præteritum som eksempel, så betyder den 'afstand' til det billede den talende har af talesituationen, altså at han konstruerer et billede af en verden der er forskellig fra det han opfatter som talesituationens verden. Afstand kan igen forstås på de nævnte to måder, så vi kan tale om et billede der skal tidsforankres, altså sættes i forhold til den faktuelle verden, og et billede der er rent forestillet, hypotetisk." (Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 201)

41. Ifølge Langacker markerer tempusmorfemer ikke primært tid, men derimod graden af epistemisk *afstand* mellem Ground (G) (dvs. talerens opfattelse af kommunikationssituationen og dens deltagere) og den situation, sætningen beskriver. Præsensmorfemet repræsenterer ifølge Langacker således ikke "nutid", men er derimod semantisk set et "nul": Præsens repræsenterer den kortest mulige epistemiske vej fra G til det objektive indhold. Datidsmorfemet markerer således heller ikke primært "fortid", men derimod *afstand (distal)* (Langacker 1978: 869). Da realitet i engelsk ifølge Langacker er umarkeret, angiver et datidsmorfem, medmindre andet er markeret, afstand *inden for* realitetsdimensionen, altså fortid: realitet fjernet fra nutid. Tilføjelse af et datidsmorfem til en sætning med et modalverbum eller andre "ikke-realitetsmarkører" øger derimod den epistemiske distance *fra* realiteten og markerer således øget "hypoteticitet" i forhold til en tilsvarende sætning i præsens. Sætningen "She might improve" er således mere hypotetisk end "She may improve".

Som jeg har argumenteret for andetsteds, kan der efter min mening sættes spørgsmålstegn ved hypotesen om, at datidsmorfemet *basalt set* har den abstrakte betydning "distance" (jf. Jensen 2005: 61-62). Derimod mener jeg, at der god grund til at antage, at datidsmorfemet i dets *irreale* anvendelse kan beskrives på en måde svarende til den, Langacker og den danske Wiwelske tradition foreslår: som markør for *afstand* til den situation eller begivenhed, der falder inden for dets skopus. Dette sker på den måde, at der markeres begrænset eller manglende kompatibilitet mellem det (non-reale) mentale rum, begivenheden eller situationen er henført til, og moderrummet. Denne markering af begrænset kompatibilitet fører i forbindelse med betingelsessætninger til, at det er muligt at indføre antagelser (udtrykt ved betingelsesledsætningen), som taleren angiveligt hælder til at opfatte som urealistiske, eller som direkte strider imod talerens opfattelse af virkeligheden.

Anvendelsen af irreal datid i korpussets *hvis*-konstruktioner er inddraget i den empiriske undersøgelse med to formål: For det første for at afklare, hvorvidt de forskellige anvendelsesvarianter af *hvis*-konstruktionen adskiller sig fra hinanden hensyn til markering af epistemisk stilling. For det andet for at undersøge sammenhængen mellem tempusform og irrealisbetydning – hvilken betydning har det, om irreal datid markeres med præteritum eller pluskvamperfektum? Undersøgelsen af irreal datid vil blive beskrevet i de følgende afsnit.

Kategorisering af tempus-former

I undersøgelsen er tempus-formen og, for datidsformernes vedkommende, -betydningsvarianten registreret for alle *hvis*-ledsætninger. Sætningerne er således kategoriseret i de tre kategorier "irreal datid", "temporal datid" og "anden tid". Som datidsformer regnes både forekomster af finitte fuld- og modalverber i præteritumform:

l ...hvis du *regnede* timelønnen ud P1 så fik du måske tredive kroner i timen ik' (60000340)

m ja men det er da hvis man nævner navne og noget og hvis man *skulle* komme til det (Frimann I)

- 1 ...hvis jeg *skulle* have haft fortsatT eller taget en anden teoretisk uddannelse så havde P1 så havde jeg skullet P1 gøre det i forlængelse af det (60000660)⁴²

og forekomster af hjælpeverberne *have* eller *være* i præsens- eller præteritumform efterfulgt af et modal- eller fuldverbum i participiumform (dvs. perifrastisk perfektum og pluskvamperfektum):

- 1 ...hvis der *har været* nogen ting du har været ked af i løbet af året nervøs for nogen store maskiner og sådan noget så kunne man få det op også jo (Frimann3)
- A mm P1 hvis nu ikke han *havde villet* så var der opstået en krise i familien (60000430)
- 1 så hvis vi *var kommet* fra vandsiden af
- A ja
- 1 så var den god nok (60000710)

Sætninger med et finit modal- eller fuldverbum i præsensform er kategoriseret som "anden tid".

Sætninger i datidsform er kategoriseret som enten temporal eller irreal datid. Som "irreal datid" regnes sætninger i datidsform, hvor tempusformen ikke (alene) bruges til at angive en tidslig afstand, men en afstand i realitetsgrad (jf. s. 79 ff.). Den ene type af disse sætninger er sætninger i præteritum eller pluskvamperfektum med nutidig eller fremtidig tidsreference, hvor det således relativt let kan konstateres, at datidsformen markerer afstand i realitetsgrad:

- 1 ...hvis man nu *skulle* gøre dig til P1,0 markedsdirektør eller P0,5 fabrikschef eller P0,5 logistikchef eller indkøbsdirektør eller hvad ved jeg P0,5 øh P1,5 øh jamen øh P1,5 vidensmæssigt P3,0 så ved jeg ikke om der er nogen indvendinger P0,5 det kan være man vil efterspørge lidt mere erfaring men den får du jo (Frimann2)
- m ...nogen gange tænker jeg på uha P0,5 det ville have været godt for mig hvis

42. Som jeg senere vil vende tilbage til, regner jeg formen "modalverbum i præteritumform + hjælpeverbum (have eller være) i infinitiv-form + fuldverbum i præteritum participium-form" for en variant af perifrastisk pluskvamperfektum.

jeg *havde haft* to år P0,5 to år i bagagen P0,5 som [personnavn] har (Frimann2)

I sådanne tilfælde kan datidsformens status som udtryk for irrealis bestemmes ud fra en konstatering af, at der ikke er fortidig reference i konteksten, og at der ikke er markører (fx adverbialer) i sætningen, der indikerer et skift til fortidig tidsreference.

Den anden type af sætninger i irreal datid er sætninger med fortidig tidsreference, hvor datidsformen *ud over* afstand i tid også angiver afstand i realitet. Sådanne fortidig irrealis er i alle tilfælde markeret med pluskvamperfektum, og datidsformens status kan således ligesom ved irrealis med nutidig eller fremtidig tidsreference konstateres ud fra en sammenligning med tidsreferencen i konteksten: Der er valgt en "mere datidig" tempusform, end tidsreferencen i sig selv lægger op til (pluskvamperfektum i stedet for præteritum).

1 i de år hvor jegT var under P1 uddannelse som P1 bankassistent ik' {vejtrækning} da gik jeg jo på skole P1 de første fem år P1 havde jeg altid lektier for

A ja

1 hjemme efter

A ja P1

1 efter arbejde ik' P2 og hvis jeg *skulle have haft fortsat*T eller taget en anden teoretisk uddannelse så havde P1 så havde jeg skullet P1 gøre det i forlængelse af det (60000660)

Sætninger, hvor datidsformen alene markerer tidslig afstand (fortid), kategoriseredes som udtryk for "temporal datid":

1 men det var også det der hvis vi *havde* gæster ogT klokken den *blev* meget over tolv så f- gik min far demonstrativt {demonstrativt} {leende} hen og {vejtrækning} og vendte datoen og sådan og trak uret {latter} så kunne de godt skride {latter} (60000441)

Den fortidige tidsreference er her enten markeret i sætningen med et adverbial eller fremgår af konteksten.

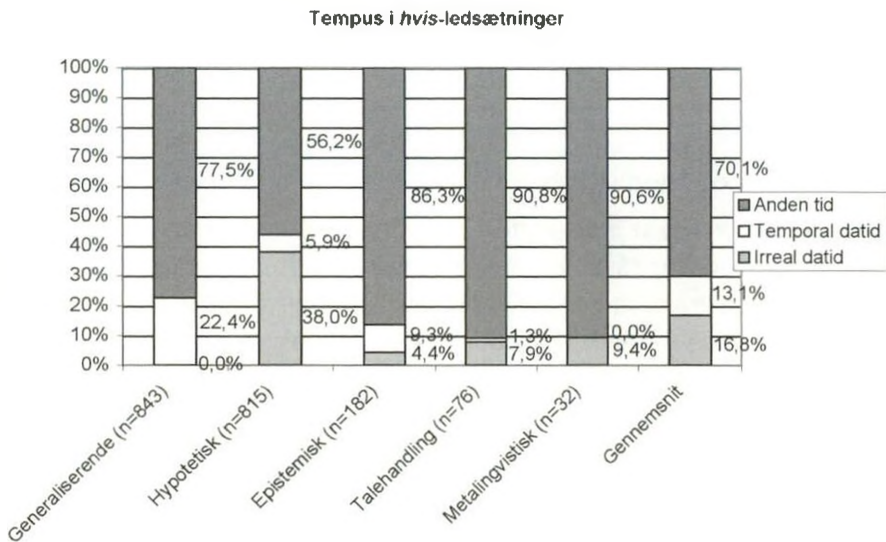
Tempusforholdene i *hvis*-konstruktionernes *følgesætninger* er registreret i

to typer af tilfælde: Hvis de indeholder modalverber, og/eller hvis de er markeret med irreal datid. Det vil altså sige, at samtlige følgesætninger i irreal datid er registreret, mens dette kun er tilfældet for følgesætninger i temporal datid eller anden tid, såfremt de indeholder et eller flere modalverber.

Resultater

Hvis-ledsætninger

Nedenstående diagram viser, hvorledes *hvis*-konstruktionens varianter fordeles sig med hensyn til grammatisk tid i *hvis*-ledsætningen:

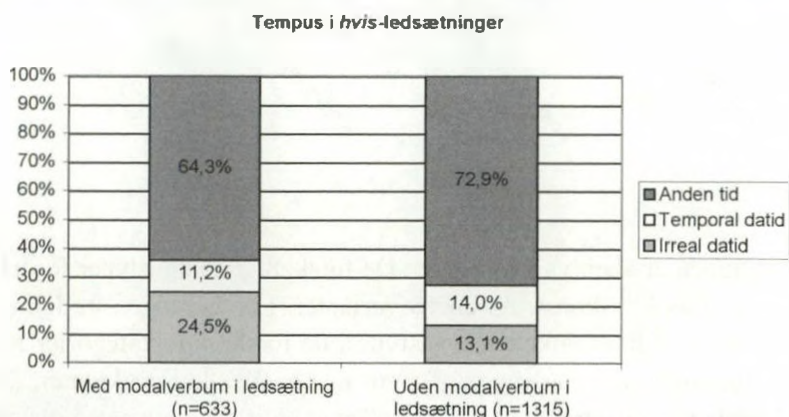
Fordelingen er åbenlys *uhomogen*: De forskellige tempustyper fordeles sig ikke ens hos *hvis*-konstruktionens varianter. I en homogen fordeling ville frekvensen af hver enkelt tempustype i de forskellige kategorier af *hvis*-konstruktioner alene afhænge af, hvor mange *hvis*-konstruktioner, den pågældende kategori tæller. *Andelene* af hver enkelt tempustype ville således være ens hos alle varianter af *hvis*-konstruktionen (og lig gennemsnittet for den pågældende tempustype i den samlede mængde i af *hvis*-konstruktioner i korpuset). Dette er langt fra tilfældet, og en χ^2 -test for uafhængighed viser da også, at de observerede frekvenser med et meget højt signifikansni-

veau afviger fra, hvad man kunne forvente, hvis tempus var uafhængig af, hvilken variant der er tale om (8 frihedsgrader; $\chi^2=526,79$; $p<<0,01$).⁴³

Som det fremgår af diagrammet, forekommer generaliserende varianter aldrig i irreal datid, men derimod væsentligt hyppigere end de øvrige varianter i *temporal* datid. Det skyldes naturligvis, at generaliserende varianter henviser til generiske eller habituelle, men aldrig egentlig non-reale mentale rum. Realitetsgraden kan derfor ikke modificeres med irreal datid. De hypotetiske varianter forekommer derimod langt hyppigere end de øvrige i *irreal* datid; de anvendes til gengæld relativt sjældent med fortidig, ikke-kontrafaktisk reference (altså i *temporal* datid). Talehandlings- og meta-lingvistiske betingelsessætninger forekommer meget sjældent i *temporal* datid, hvilket kan forklares med, at de udtrykker forbehold med hensyn til anvendelsen af en talehandling eller et lingvistisk udtryk og således er bundet til taletidspunktet.

Irreal datid og modalverber

Resultaterne viser, at irreal datid i meget høj grad er knyttet til *modalverber*. Det gælder for såvel *hvis*-ledsætninger som for deres oversætninger, altså *hvis*-konstruktionernes følgesætninger. Nedenstående diagram afbilder resultaterne i forbindelse med *hvis*-ledsætninger:

43. Den meget høje χ^2 -værdi skyldes især de relativt store frekvenser af hypotetiske varianter i irreal datid og generaliserende varianter i temporal datid, samt de relativt lave frekvenser af generaliserende og (i mindre grad) epistemiske varianter i irreal datid og hypotetiske varianter i temporal datid.

Som det ses af diagrammet, har *hvis*-ledsætninger med modalverbum en næsten dobbelt så høj andel af irreal datid som ledsætninger uden modalverbum. En χ^2 -test viser da også, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi^2=40,17$; 2 frihedsgrader; $p<<0,01$), hvilket primært skyldes en meget kraftig associering mellem ledsætninger med modalverbum og irreal datid. I *hvis*-ledsætningerne i irreal datid forekommer der således i 47 % (155 ud af 327) af tilfældene et modalverbum, mens dette kun er tilfældet for 29 % (478 ud af 1621) af sætningerne i temporal datid eller anden tid. Dette indikerer, at den irreale betydning af datid i særlig grad er knyttet til *modalverbernes* datidsformer.

I *hvis*-konstruktionernes *følgesætninger* ses denne tendens i endnu mere udpræget grad, idet følgesætninger i irreal datid uden modalverber kun forekommer i begrænset omfang. I korpusset forekommer der 231 følgesætninger i irreal datid, og kun 42 (18 %) af disse indeholder *ikke* et modalverbum. Der er her i alle tilfælde tale om *hvis*-konstruktioner, hvori *hvis*-ledsætningen ligeledes er i irreal datid:

- I [NAVN: vokativ] ø::h P2,0 et af de punkter også her P0,5 der er der også noget med P0,5 at øh fleksibel med efteruddannelse og komme med ideer til det P0,5 du kommer med ideer P0,5 du kommer ikke med mange ønsker du kommer med dine ønsker og det mener jeg at det er tilfredsstillende at du GØR det P0,5 hvis du ikke gjorde det *så var det ikke tilfredsstillende for mig*

m nej

- I og så ville du ryge ned (Frimann3)

- A *hvis jeg havde vidst dine børn var hjemme så tidligt så havde jeg jo købt et P1 par stykker [[kage]] til (60000620)*

- A du mærker ikke noget til daglig [[informanten har netop fortalt om sine knæproblemer]]

- I ikke til daglig nej

A nå

- I heller da jeg var derinde som soldat der var heller ikke noget da mærkede jeg sgu heller ikke noget til det selv om da brugte man det lidt ikke det var

A ja

- I meget godt at ha- *oh nej {tager sig sandsynligvis med forvredet ansigt til knæet} fordi jeg havde jo fandeme P1 sådan en stabel attester ik' jeg havde*

været ude afstand til at gå hvis man skulle tro på de der attester ik' men det
P1 det hjælp desværre ikke til sessionen P2

A {latter} {spatium} det var dog utroligt (60000740)

Der forekommer i korpusset 189 følgesætninger i irreal datid *med* modalverber. Det vil altså sige, at ud af samtlige følgesætninger i irreal datid indeholder 82 % (189 ud af 231) et eller flere modalverber.

Relation mellem *hvis*-ledsætningens og følgesætningens tempus

I litteraturen om betingelsessætninger antages det ofte, at markeringen af epistemisk stilling i for- og følgesætninger er korreleret på den måde, at en betingelsesledsætning i irreal datid forekommer i forbindelse med en følgesætning, der ligeledes er i irreal datid. Derimod kan følgesætningen godt være markeret for en "mere negativ", dvs. mere irreal, epistemisk stilling end forsætningen. Deborah James forklarer dette på den måde, at følgesætningen i en betingelsessætning er mere "hypotetisk" end forsætningen, fordi den involverer et yderligere skridt væk fra realiteten. Ifølge James er dette ekstra trin væk fra realiteten grunden til, at betingelsessætningers følgesætninger – i typologisk perspektiv – oftere optræder i irreal datid end forsætninger (James 1982: 378). Også Eve Sweetser antager, at der (i indholdsbetingelsessætninger) eksisterer en streng indlejring af følgesætningens indhold (apodosis) i det mentale rum, som betingelsesledsætningen (protasis) opstiller:

"...one cannot use a conditional construction to embed material from a reality space or a possible space within a counterfactual space. Conditionals prototypically express a dependency relation between protasis and apodosis. Unlike relative clauses and definite descriptions, which may 'pop' levels of embedding and apply in the reality space as well, conditionals are genuinely embedded, and one cannot therefore use a neutral or positively aligned apodosis form inside a space that is established (by the protasis form) as negatively aligned." (Sweetser 1996: 323)

Resultaterne af undersøgelsen viser for det første, at en følgesætning i irreal datid ikke i alle tilfælde er knyttet til en *hvis*-ledsætning i irreal datid, selvom dette absolut er den hyppigste kombination.

I 75 % (173 ud af 231) af tilfældene optræder følgesætninger i irreal datid i forbindelse med *hvis*-ledsætninger, der ligeledes er i irreal datid:⁴⁴

m ...nogen gange tænker jeg på uha P0,5 *det ville have været godt for mig hvis jeg havde haft to år P0,5 to år i bagagen P0,5 som [personnavn] har* (Frimann2)

l ...*hvis hvis du havde haft en eller anden P1 s- skrivelse med dig så havde du muligvis måttet komme op på mit kontor* (60000640)

A *hvis hun så skulle til at rette på sit efternavn så ville folk begynde at spørge nå er du blevet skilt ogT*

l *mm {spatium} mm ja ja*

A og den snak denT *kan hun ikke rigtig holde ud at tænke på*

l *ja {spatium} nej nej*

A så nu bibeholder hun det (60000610)

I ét tilfælde forekommer en følgesætning i irreal datid med en (parentetisk placeret) *hvis*-ledsætning i *temporal* datid:

[[Intervieweren har spurgt informanten om, hvorvidt officererne og deres børn holdt sig for sig selv i Nyboder i informantens barndom]]

l og der tror jeg nok der har været- P1 jeg kunne P1 sådan høre på snakken og sådan noget der har været noget med de officerer og sådan noget og den P1 var ikk- P1 det og det par var ikke så meget værd som de andre fordi de var kun og P1 altså rent titelmæssigt ik'

A ja

l jeg tror der er meget snob med det der

A ja men de det kunne jeg nemlig *forestille mig*

l *det tror jeg* men jeg har aldrig kunnet mærke det som barn vel'

A nej

l i og med at P1 mellem de voksne har jeg ikke kunnet mærke det i og med jeg ikke har omgædes dem vel'

44. For følgesætninger i irreal datid *uden* modalverber gælder det nævnt ovenfor, at de i *alle* tilfælde er knyttet til en *hvis*-ledsætning i irreal datid.

A nej

I ogT mellem børnene har sgu aldrig været noget

A nej (uf)

I ikke jeg har kunnet mærke

A nej P1 *det kunne godt være hvis ens far kom gående hjem i en kaptajnsuniform eller sådan noget*

I ja det ja ja

A at man altså sådan ligesom altså markerede at nu kommer min fader (60000700)

I de resterende 25 % (57 ud af 231) af tilfældene forekommer følgesætningen i irreal datid med en *hvis*-ledsætning i "anden" tid:

m men det øh det forstår jeg alt godt men nu når du starter med at spørge om hvordan forholdene er til P1,0 andre kollegaer omkring det jeg laver altså så kunne man godt tolke at du synes det er et problem hvis jeg synes det er godt nok det jeg gør altså nu (Frimann1)

A ja P1 for nu at provokere dig lidt

I ja

A T P1 *hvis nu at du er syg en dag så kunne jeg velT godt af- afløse dig derude* [[informanten arbejder som kameramand på en tv-station]]

I ja P1

A altså derT P1 er der noget i at være ?(kameramand)? {spatium} {ler}

I ja der er kolossalt meget det kan du tro der er P1 jaT for satan (60000530)

I ...hvis vi går tilbage til at det her det er absolut ikke godt nok *hvis nu jeg skal gøre det bedre få afdelingen til at lave det her til den tid vi har aftalt kunne der være nogen ideer* har du nogen ideer til hvordan man skulle gøre det så (Frimann3)

I sådanne sætninger er indholdet af følgesætningen således markeret som mindre realt end forsætningen.

For *hvis*-ledsætninger i irreal datid gælder det, at de kun i ca. halvdelen af tilfældene forekommer i oversætninger (følgesætninger), som ligeledes er i irreal datid.⁴⁵ I den anden halvdel af tilfældene er *hvis*-ledsætningen tilknyttet en følgesætning i "anden tid" eller temporal datid:

- 1 ...*hvis** man nu skulle sådan se på hvad er det nu P1,0 der skulle P0,5 være indvendingen P0,5 hvis man nu skulle gøre dig til P1,0 markedsdirektør eller P0,5 fabrikschef eller P0,5 logistikchef eller indkøbsdirektør eller hvad ved jeg P0,5 øh P1,5 øh jamen øh P1,5 videnskæssigt P3,0 så ved jeg ikke om der er nogen indvendinger P0,5 det kan være man vil efterspørge lidt mere erfaring men den får du jo (Frimann2)
- 1 ...hvis vi har svar inden en halv times tid eller noget i den retning der såT kan vi måske finde ud af et eller andet fordiT jeg gårT overT ogT skal følges med en over fra [F% % % % % % % % %] her klokken halv fem så kan jeg bare gå over noget tidligere måske hvis det var P1 ellerT jeg ved ikke om du vil komme her over eller sådan (60000490)
- 1 ...men det er også derfor for vores vedkommende vil det ikkeT P1 passe hvis man skulle til at have jobs længere fra ik' fordi det vil sige igen jamen så skal vi til at betale ekstra for at have nogen til at P1 se efter børnene og sådan noget (60000440)

Det faktum, at en så stor del af *hvis*-ledsætningerne i irreal datid forekommer i oversætninger, der *ikke* er i irreal datid, må siges at problematisere Deborah James' påstand om, at følgesætningen i en betingelsessætning er mere "hypotetisk" end forsætningen. I hvert fald i de to sidste af de tre ovenstående excerpter er der tale om *indholds*-betingelsessætninger, så også Sweetser's påstand om, at der i indholds-betingelsessætninger eksisterer en streng indlejring af følgesætningens indhold i det mentale rum, som betingelsesledsætningen opstiller, modsiges af resultaterne. Relationen mel-

45. Der forekommer i korpusset 327 *hvis*-ledsætninger i irreal datid; heraf forekommer ca. 173 i forbindelse med følgesætninger i irreal datid. Sidstnævnte frekvens er af praktiske omstændigheder ikke opgjort præcist i undersøgelsen; derimod ligger det fast, at 173 *følgesætninger* i irreal datid forekommer i forbindelse med *hvis*-ledsætninger i irreal datid (jf. s. 91). Der eksisterer imidlertid ikke et én-til-én-forhold mellem *hvis*-ledsætninger og følgesætninger, idet flere sideordnede *hvis*-ledsætninger kan være knyttet til én følgesætning, ligesom det omvendte kan være tilfældet. I *hvis*-konstruktioner med følgesætninger med modalverber, som er registreret i alle tilfælde, er forholdet mellem *hvis*-ledsætninger og følgesætninger 1 : 1,1. Når 173 følgesætninger i irreal datid forekommer i forbindelse med *hvis*-ledsætninger i irreal datid, betyder det således, at antallet af *hvis*-ledsætninger i irreal datid, som forekommer i forbindelse med følgesætninger i irreal datid, formentlig er lidt lavere end 173.

lem den realitetsgrad, der markeres med tempusformer i *hvis*-konstruktioners for- og følgesætninger i talesprog, synes altså at være væsentligt mere fleksibel, end James og Sweetser antager. Muligvis vil en del af forekomsterne kunne (bort)forklares ud fra det tidspres, som talesprog produceres under: Under udtalen af *hvis*-konstruktionen ændrer taleren mening med hensyn til, hvilken realitetsgrad indholdet i de(t) mentale rum, *hvis*-konstruktionen opstiller, skal tillægges. Der er dog tale om et så stort antal forekomster af *hvis*-ledsætninger i irreal datid, hvis følgesætninger ikke også er markeret med irreal datid,⁴⁶ at denne forklaring efter min mening ikke kan være dækkende. Resultaterne indikerer derimod, at det mentale rum, som følgesætningens indhold henføres til, i langt højere grad, end blandt andre Sweetser antager, er tilgængeligt direkte fra realitetsrummet/basisrummet – også i de tilfælde, hvor *hvis*-ledsætningen er markeret med irreal datid.

Irreal præteritum vs. pluskvamperfektum

Irreal datid kan som tidligere nævnt udtrykkes både med præteritum og med perifrastisk pluskvamperfektum (jf. s. 81).⁴⁷ Pluskvamperfektum manifesteres i dansk ved forbindelser af hjælpeverberne *være* eller *have* i præteritumform efterfulgt af et fuldverbum i præteritum participium-form, sidstnævnte i "ubøjet" form⁴⁸ med supinum-funktion (Mikkelsen 1975 [1911]: 422; Diderichsen 1974 [1946]: 130-131; Hansen & Heltoft 1999, kap. 6: 197). I sætninger med modalverber er der yderligere en valgmulighed i forbindelse med pluskvamperfektum, idet der i dansk forekommer to forskellige former for pluskvamperfektum med omtrent samme betydning:

46. Heraf er hovedparten hypotetiske indholds-betingelsessætninger, idet 95 % af alle *hvis*-ledsætninger i irreal datid, der forekommer i korpusset, er hypotetiske.

47. Da *ville* i undersøgelsen behandles på lige fod med de øvrige modalverber, skelnes der ikke mellem pluskvamperfektum og futurum perfektum in præterito, ligesom der ikke skelnes mellem præteritum og futurum in præterito.

48. Dvs. den form, der svarer til bøjningen ubestemt singularis intetkøn.

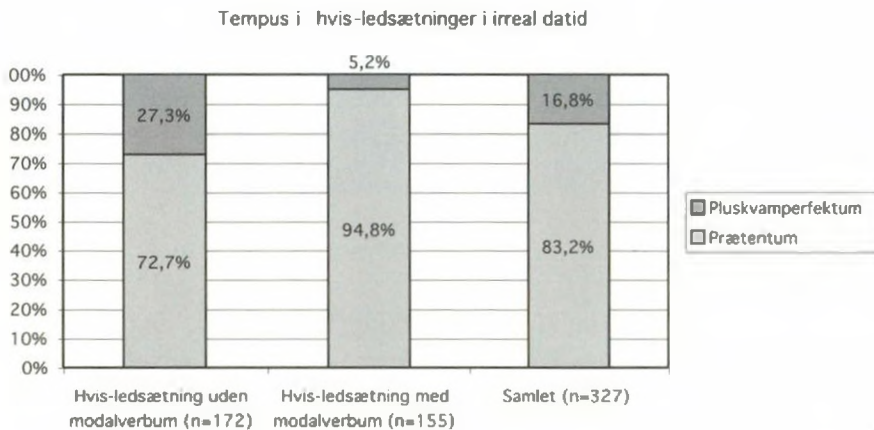
hjælpeverbum (*have*) i præteritumform + modalverbum i præteritum participium-form + fuldverbum i infinitivform (dvs. regulær perifrastisk pluskvamperfektum):

Jeg *havde kunnet løbe* hurtigere, hvis jeg havde haft andre sko på
modalverbum i præteritumform + hjælpeverbum (*have* eller *være*) i infinitiv-form + fuldverbum i præteritum participium-form:

Jeg *kunne have løbet* hurtigere, hvis jeg havde haft andre sko på

Betydningen af valget mellem disse to former for pluskvamperfektum og deres relative hyppighed er beskrevet i Jensen 2005 (s. 271 ff.).

Nedenstående diagram viser fordelingen af præteritum og pluskvamperfektum (i alle de ovennævnte former) i *hvis*-ledsætninger, som udtrykker irrealis:

Resultaterne viser, at irrealis i *hvis*-ledsætninger i knap 17 % af tilfældene markeres med pluskvamperfektum og i godt 83 % af tilfældene med præteritum. Også her viser anvendelsen af irreal datid sig imidlertid at være relateret til forekomst af *modalverber*: Som det fremgår af diagrammet, har *hvis*-ledsætninger med modalverbum en markant lavere andel af markeringer med irreal pluskvamperfektum end *hvis*-ledsætninger uden modalverbum.⁴⁹

49. En χ^2 -test viser, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man skulle forvente, hvis valget af pluskvamperfektum versus præteritum var uafhængigt af, hvorvidt der forekommer et modalverbum i sætningen ($\chi^2=27,07$ (med Yates' korrektion); 1 frihedsgrad: $p < 0,01$).

Kun 15 % (8 ud af 55) af *hvis*-ledsætningerne i irreal pluskvamperfektum indeholder således et modalverbum, mens det samme er tilfældet for 54 % af *hvis*-ledsætningerne i irreal præteritum.

Dette fænomen har to mulige forklaringer, som ikke udelukker hinanden: For det første er det muligt, at modalverber forholdsvis sjældent anvendes i *hvis*-ledsætninger med *fortidig* tidsreference (i sætninger med *fortidig* tidsreference markeres irrealis per definition altid med pluskvamperfektum, jf. s. 81). For det andet er det muligt, at talerne i sætninger med *nutidig* eller *fremtidig* tidsreference ikke finder det nødvendigt at anvende den yderligere distancemarkering, som pluskvamperfektum repræsenterer i forhold til præteritum, hvis der samtidig anvendes et modalverbum i sætningen. Grunden til dette kan være, at de mentale rum, der opstilles af *hvis*-ledsætninger med modalverber, i sig selv er markeret havende en større mental afstand til moderrummet end i *hvis*-ledsætninger uden modalverber. Dette skyldes, at modalverber i sig selv fungerer som skabere af et non-realt mentalt rum, og at der i *hvis*-konstruktioner med modalverber således opstilles mere end et mentalt rum; heraf vil det mentale rum, der opstilles af *hvis*-ledsætningen være det overordnede, mens de øvrige vil være indlejret i dette (jf. Jensen 2005: 16 ff. & 171 f.).

Præteritum

I *hvis*-ledsætninger med *nutidig* eller *fremtidig* tidsreference angiver præteritum som regel *svag* irrealis (jf. s. 82). Irreal præteritum anvendes altså i forbindelse med mentale rum, hvis *lighedsbetingelser* taleren ikke udelukker bliver tilfredsstillet:

I mm P1 ja måske P1 men P1 men samtidig vil jeg sige atT du har allerede bekendt kulør P1

A mm

I og sagt hvem du er og hvorfor du er her og i hvilken sammenhæng ik'

A mm P1

I og det gør selvfølgelig at jeg tænker nå men du skal brugeT noget materiale til det og det

A ja ja P1

I så *hvis* jeg nu P2 lige pludselig overtog interviewerens rolle

A mm så det var dig derT så at sige kom til at slutre ogT snakke ik' (60002400)

1 men på den anden sideT så er jeg da også helt sikker på at *hvis man P1 la-
vede en nøje undersøgelse P1 af et næsten hvilken som helst direktorat P2
og sagde på forhånd til et firma nu skal I prøve at se lidt kritisk på det her*

A mm

1 T så er jeg da helt sikker på atT der var ikke ret mange

A mm{spatium} næ

1 institutioner der kunne slippe pænt igennem det P1 (60001110)

1 men* øh P3,0 altså det er *hvis* man nu skulle sådan se på hvad er det nu
P1,0 der skulle P0,5 være indvendingen P0,5 hvis man nu skulle gøre dig til
P1,0 markedsdirektør eller P0,5 fabrikschef eller P0,5 logistikchef eller ind-
købsdirektør eller hvad ved jeg P0,5 øh P1,5 øh jamen øh P1,5 vidensmæs-
sigt P3,0 så ved jeg ikke om der er nogen indvendinger P0,5 det kan være
man vil efterspørge lidt mere erfaring men den får du jo (Frimann2)*

Det er imidlertid ikke udelukkende tempusformen, der har betydning for den realitetsgrad, en sætning i irreal datid repræsenterer i konteksten. Således kan præteritum, selvom det ”strukturelt set” (jf. note 40) blot markerer *svag* irrealis, i mange kontekster optræde med samme betydning som pluskvamperfektum (*stærk* irrealis) og forekomme i *hvis*-ledsætninger, der opstiller egentligt kontrafaktiske mentale rum. Man bør derfor efter min mening skelne mellem den grad af realitet, der markeres formelt, og den, der opstår pragmatisk.

Ved nutidig tidsreference er der således en klar tendens til, at irreal præteritum signalerer en højere grad af irrealitet i sætninger, der indeholder et fuldverbum med *durativ* (dvs. tilstands- eller aktivitets-) betydning, end i sætninger, hvis fuldverber har *overgangsbetydning*. Nedenstående *hvis*-ledsætninger fremstår således som kontrafaktiske, selvom tempusvalget kun markerer *svag* irrealis, idet de er i præteritum og har nutidig tidsreference:

1 er det ikke rigtigt P2,5 du* har ikke så meget respekt for eksempel for
[navn1] P0,5 det er derfor du ikke P0,5 *hvis nu [navn1] han var rasende god
P0,5 inde i sit område P0,5 så ville du også nævne ham som en der skulle
med i det her P0,5 sådan helt per automatik P0,5*

m ja

1 ikk' oss'

m jo

1 men når nu ikke du nævner ham og du siger også han vil nok ikke bidrage med så meget (Frimann5)

A hvad er dinT P1 rang

2 ?(min rang den erT)? (uf)

1 den er ikke no- ja

A det var ligesomT (uf)

2 ja

1 mm

2 jaT han er faktisk minT (uf)

A mm

2 altså forskellen på P1 på ham og mig P1 er kun at han har et et svendebrev men vi laver nøjagtig det samme

A ja

2 nøjagtig det samme

A ja

2 han får bare P1 lidt mere i løn fordi han (uf)

A mm mm

2 altså lige sådan (uf)

A ja ja

2 altså har du et brev så får du lidt mere i løn men derT P1 der er flere ?(gutter)? der laver det samme såT

A *hvis du nu du havde fem femT P1 T grader højere på din skuldre P1 så kunne I få et helt hus P1*

2 det er lige nøjagtig det det handler om (60000470)

1 og skal jeg ud med ?(min)? cykel så kører den da også igennem deres køkken ik'

A jo jo P2 det er da også lidt uvant at man gør det P1 altså P2 når det nu regner ogT {vejtrækning} eller sner ogT P1

1 {vejtrækning}{spatium} jtoT men så selvfølgelig *hvis jeg boede i stuen så ville jeg måske også* nok synes det men jeg tænker aldrig så meget over det selv vel{spatium}{grincer}

A (uf) {spatium} nej for det er ikke dig der skal tørre efter din cykel {leende} (60000470)

At der i de ovenstående sætninger i praksis er tale om en realitetsgrad sva-

rende til stærk irrealis, ses blandt andet af, at de ikke ændrer betydning, selvom tempus ændres til pluskvamperfektum. Fx synes sætningen:

hvis jeg *havde boet* i stuen, så ville jeg måske også nok have syntes det

ikke i praksis at indikere større distance fra realitetsrummet end den ovenfor citerede sætning. Dette skyldes efter min mening, at fuldverberne i *hvis*-ledsætningerne er *durative*. I de på s. 96-97 citerede *svagt* irreale betingelsessætninger i præteritum er verberne derimod i de to første tilfælde overgangsverber (*overtage, lave*); i det sidste excerpt er tidsreferencen *fremtidig* som følge af, at der forekommer futuriske varianter af modalverber i *hvis*-ledsætningerne, og aktionsarten er derfor underordnet.

Ovennævnte resultat ligger i forlængelse af Emil Låftman, der i sin undersøgelse af svenske betingelsessætninger ligeledes konkluderer, at det er verbets aktionsart, der ligger bag den grad af realitet, sætninger i præteritum indikerer (Låftman 1940: 253). Som forklaring på fænomenet foreslår Låftman, at verber med durativ aktionsart i ovennævnte omgivelser betegner en handling, som foreligger i "absolut nutid" og derfor kan kontrolleres og negeres, mens et verbum med "momentan" aktionsart (overgangsbetydning) betegner en fremtidig handling, som ikke kan kontrolleres (ibid.: 243). Som forklaring på overgangsverbs fremtidsformidlende effekt anfører Låftman:

"De momentana verben beteckna en till tiden begränsad handling, de fremhåva en punkt, även en handlingens begynnelse- eller slutpunkt. Sammanträffandet mellan denna momentana handling och den matematiska nutidspunkten kan icke med tillräcklig noggrannhet konstateras och fixeras. Innan vi hunnit utföra handlingen, har nutidspunkten redan ilat förbi och övergått til det förflutna. Den momentana handlingen har följaktligen ingen absolut nutid. Därför se vi framåt mot den momentana handlingens inträdespunkt och förlägga denna i den närmaste framtiden." (Låftman 1940: 246)

Sammenfattende kan det således siges, at sætninger i irreal præteritum, der refererer til sagsforhold, som taleren formodes at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om), signalerer en højere grad af irrealitet end sætninger, der henviser til sagsforhold, som taleren ikke har epistemisk adgang til, fx fordi der er tale om fremtidige forhold.

Pluskvamperfektum

I sætninger med nutidig eller fremtidig tidsreference markerer irreal pluskvamperfektum stærk irrealis og anvendes i korpusset altovervejende i forbindelse med kontrafaktiske mentale rum:

m ...nogen gange tænker jeg på uha P0,5 det ville have været godt for mig *hvis jeg havde haft to år P0,5 to år i bagagen P0,5* som [personnavn] har (Frimann2)

A *ja ja ja men det (uf) {spatium}* men det kunne jo være *hvis nu det nu havde været helt galt* så kunne vi mødes igen

l *ja {spatium}* ja P1 ja detT erT er der ingen tvivl om altsåT (60000490)

A kan det ikke være rigtigt ja men det er godt du siger det P2 godt du siger det fordiT P2 T P1 men der er også det P1 {vejtrækning} *hvis nu vi to vi havde mødt hinanden P1 T i en hvilken som helst anden sammenhæng end at jeg kommer og spørger om jeg må snakke med dig P1 fordi jeg laver det jeg laver P2 T hvis nu det var enT P1 altsåT hvis nu vi havde mødt hinanden s- T på en så og sige en gensidig P2 gensidig sympati {vejtrækning} {leende} {ler}*

l det tror jeg har tænkt på {spatium}mm{spatium} mm

A så ville du også være mere interesseret i mig og så så ville jeg heller ikke lægge det her pres på dig som som det læ- der ligger P1 {vejtrækning} og som du ogsåT P1 siger at du mærker at det er dig derT erT (600002400)

I sætninger med fortidig tidsreference repræsenterer pluskvamperfektum kun et enkelt "trin" af tempusforskydning i forhold til tidsreferencen, og det er i modsætning til ved nutidig eller fremtidig tidsreference ikke muligt at vælge mellem to grader af irrealisbetydning. Alle sætningerne i irreal pluskvamperfektum i korpusset synes dog at repræsentere egentligt kontrafaktisk indhold. Som eksempler kan nævnes:

l i de år hvor jegT var under P1 uddannelse som P1 bankassistent ik' {vejtrækning} da gik jeg jo på skole P1 de første fem år P1 havde jeg altid lektier for

A ja

l hjemme efter

A ja P1

1 efter arbejde ik' P2 og *hvis jeg skulle have haft fortsatT eller taget en anden teoretisk uddannelse* så havde P1 så havde jeg skullet P1 gøre det i forlængelse af det (60000660)

1 ...[NAVN: vokativ] med hensyn til initiativ og selvstændighed P0,5 der er du på tilfredsstillende niveau P1,0 jeg vil sige at *hvis vi havde gået dybere i snakken omkring det der og at du ligesom mente at det var dit ANSVAR* også P0,5 så ville jeg sige du havde manglende initiativ P0,5 men når nu du selv sidder og fortæller mig og mener at det har været mit ansvar så er det fint for mig P0,5 for det er jo sådan nogle ting jeg vurderer der P0,5 altså jeg fordrer sgu et vist initiativ på de opgaver I skal løse og interesse i at vi er lig med og sådan nogen ting (Frimann3)

hvis jeg havde vidst dine børn var hjemme så tidligt så havde jeg jo købt et P1 par stykker [kage] til (60000620)

Kontrafakticiteten, der indikeres med sådanne sætninger, kan dog betragtes som pragmatisk betinget på samme måde, som det ses i forbindelse med irreal præteritum i sætninger med durative verber: I kraft af, at der er tale om fortidige sagsforhold, formodes taleren i de fleste tilfælde at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om) dem, og derfor vil enhver markering af distance til det mentale rum indikere, at det er kontrafaktisk. Man kunne på den baggrund forvente, at det i forbindelse med epistemiske *hvis*-ledsætninger med fortidig tidsreference forholder sig anderledes (idet taleren her netop markerer, at vedkommende ikke har epistemisk adgang til det omtalte sagsforhold). Der forekommer dog i korpusset ingen eksempler på epistemiske *hvis*-konstruktioner med fortidig tidsreference, der er markeret med irreal pluskvamperfektum, så denne hypotese kan ikke be- eller afkræftes.

Konklusion

Undersøgelsen har bekræftet, at der via det danske tempussystem kan markeres to grader af irrealisbetydning, og at præteritum i sætninger med ikke-fortidig reference strukturelt set markerer svag irrealis og pluskvamperfektum stærk irrealis. Resultaterne af undersøgelsen viser imidlertid også, at

denne sammenhæng mellem tempus og irrealisbetydning påvirkes betydeligt af den kontekst, hvori datidsmorfemerne anvendes.

Det har således vist sig, at sætninger i irreal præteritum, der refererer til sagsforhold, som taleren formodes at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om), signalerer en højere grad af non-realitet end sætninger, der henviser til sagsforhold, som taleren ikke kan antages at have epistemisk adgang til. Således påvirker fuldverbets aktionsart irrealisbetydningen på den måde, at irreal præteritum i sætninger med et durativt fuldverb, der ikke indeholder modalverber med fremtidig reference, signalerer *stærk* irrealis, oftest egentlig kontrafakticitet. Dette skyldes, at tidsreferencen her er absolut nutidig, og at sagsforholdet dermed er inden for talerens epistemiske "rækkevidde". Dermed vil enhver markering af epistemisk distance indikere, at sagsforholdet ifølge taleren er kontrafaktisk. Tilsvarende signalerer anvendelse af pluskvamperfektum i sætninger med fortidig tidsreference normalt stærk irrealis, selvom tempusformen kun er forskudt et "trin" i forhold til tidsreferencen. Dette skyldes formentlig, at taleren her ligeledes formodes at have direkte epistemisk adgang til den omtalte situation eller begivenhed, idet den er fortidig. Det er sandsynligt, at den ovenfor beskrevne generalisering kun gælder i forbindelse med indholdsbetingsætninger (dvs. hypotetiske betingsætninger, da generaliserende betingsætninger ikke kan markeres med irreal datid); men der forekommer i korpusset for få ikke-indholdsbetingsætninger i irreal datid til, at dette kan be- eller afkræftes. Resultaterne viser, at der er overordentlig stor forskel mellem de forskellige varianter af *hvis*-konstruktionen med hensyn til, hvor hyppigt de markeres med irreal datid, og at 95 % af alle de *hvis*-ledsætninger i irreal datid, der forekommer i korpusset, er *hypotetiske*.

Resultaterne peger endvidere på, at irrealisbetydningen af datidsformer i meget høj grad er relateret til datidsformer af *modalverber*. *Hvis*-ledsætninger i irreal datid indeholder således væsentligt hyppigere modalverber end *hvis*-ledsætninger, der ikke er i irreal datid. Denne tendens er endnu tydeligere i forbindelse med *hvis*-konstruktionernes følgesætninger, hvor hele 82 % af de følgesætninger, der er markeret med irreal datid, indeholder et modalverb.

I modsætning til, hvad der synes at være hovedantagelsen i litteraturen om betingsætninger, synes der at eksistere et relativt fleksibelt forhold mellem for- og følgesætningens irrealisbetydning, når det drejer sig om irreal datid i dansk talesprog. Det ses således ofte, at en *hvis*-ledsætning i ir-

real datid forekommer i en oversætning, der *ikke* er markeret med irreal datid. Dette er overraskende, idet følgesætningen formelt set altid må betragtes som mindst lige så "irreal" som *hvis*-ledsætningen, idet dens realisering eller sandhed prædikeres at afhænge af realiseringen eller sandheden af de lighedsbetingelser, som *hvis*-ledsætningen specificerer. Resultatet kan naturligvis skyldes, at taleren under udtalen af *hvis*-konstruktionen ændrer holdning til, hvilken realitetsgrad indholdet skal tillægges, men tyder efter min mening også på, at irreal datid i mange tilfælde snarere anvendes pragmatisk end som markør af egentlig, kognitivt baseret inkompatibilitet mellem to mentale rum.

Kapitel 4. Betingelsessætningens funktioner

De forudgående kapitler har overvejende omhandlet semantisk/grammatiske egenskaber ved *hvis*-konstruktionen anskuet som enkeltstående sætning. *Hvis*-konstruktioner forekommer dog aldrig som enkeltstående sætninger i autentisk sprogbrug, men indgår i større diskursive kontekster. *Hvis*-konstruktionens for- og følgesætning repræsenterer således information, der på den ene eller anden måde skal relateres til konteksten for at give mening, og den indgår i talesprog som et mere eller mindre bevidst strategisk træk fra talerens side i den interaktion, som samtalen udgør. Dette kapitel vil derfor fokusere på *hvis*-konstruktionens konversationelle funktion og informationsstrukturelle egenskaber.

Betingelsesledsætningers konversationelle funktion

Som det vil blive beskrevet i næste afsnit, omhandler størstedelen af litteraturen om betingelsessætningers funktion i konteksten deres *informationsstrukturelle* egenskaber. I de seneste år er der dog fremkommet tekstbaserede undersøgelser med en pragmatisk og diskursanalytisk indfaldsvinkel.

Et vigtigt grundlag for disse undersøgelser er i en stor del af tilfældene Brown og Levinsons teori om *konversationel høflighed*. Høflighedsteorien er udviklet som en syntese af H. P. Grices teori om de rationelle spilleregler for kommunikation og Erving Goffmans teori om *face*, dvs. det positive billede af selvet (kendetegnet ved anerkendte sociale egenskaber), som en given person gerne vil opretholde i sin interaktion med andre (Brown & Levinson 1987). Konversationel høflighed anvendes i situationer, hvor talerens eller tilhørerens *ansigt*⁵⁰ er truet, fx i forbindelse med ordrer, trusler, til-

bud, kritik, modsigelse eller tabu-emner. Således argumenterer Cecilia E. Ford på baggrund af en analyse af et mindre tekstkorpus for, at betingelses-sætninger i *uformel* konversation i meget vidt omfang optræder i kontekster, hvor *face* og høflighedshensyn spiller en vigtig rolle. Betingelsesled-sætninger udnyttes her på grund af deres non-assertive, hypoteticitets-implicerende egenskaber "as resources for manoeuvring through interactionally delicate territory" (Ford 1997: 389). Betingelsesledsætningers funktioner kan eksempelvis være at nedtone den ansigtstruende effekt af at mod-sige en samtalepartner eller afslå en forespørgsel, eller de kan anvendes til at markere høflighed i forbindelse med et handlingsdirektiv. Det er her Fords pointe i forhold til Sweetser, at det ikke kun er talehandlingsbetingel-sessætninger, der tjener interaktionelle hensyn som høflighed og facework, men i vidt omfang også epistemiske og indholds-betingelses(led)sætninger (Ford 1997: 407).

Bent Preisler inddrager betingelsessætninger i sin undersøgelse af sproglige markører i engelsk, der *kan* udtrykke *tentativitet*⁵¹. Preisler påviser, at anvendelsen af tentativitetsmarkører *generelt* er korreleret med køn og/eller samtalerolle, således at de hyppigst anvendes af kvinder og/eller personer, der generelt er "socio-emotionelt orienteret", men ofte meget forskelligt inden for de forskellige social- og aldersgrupper. Preisler betoner, at der ikke er et *en til en*-forhold mellem form og funktion af sproglige markører for "tentativitet", der således langt fra i alle kontekster kan siges at udtrykke høflighed eller usikkerhed hos taleren – en oversimplificering, som ifølge Preisler har floreret i traditionen efter Robin Lakoff (1975) (Preisler 1986: 76 & 1989).

Frans Gaik argumenterer på baggrund af en undersøgelse af anvendelsen af betingelsessætninger og andre non-realitetsmarkører i "radio talk-show therapy" for, at disse mere eller mindre bevidst anvendes med et *terapeutisk* formål (Gaik 1994 [1992]). Non-realitetsmarkører tjener den funk-

50. Der skelnes her imellem det *positive* ansigt: ønsket om at blive forstået, anerkendt, beundret eller være vellidt af i det mindste visse andre medlemmer af samfundet, og det *negative* ansigt: ønsket om handlefrihed og uforstyrrelighed (Brown & Levinson 1987: 101 & 129).

51. *Tentativeness*: grammatiske og leksikalske udtryk, der anvendes til at udtrykke talerens attitude til eller vurdering af en propositions sandhedsværdi; herunder betingelsessætninger, modalverber og præteritum uden fortidig reference (dvs. *irreal datid* ifølge nærværende bogs terminologi).

tion at forlænge den terapeutiske konversation ved at dreje den i retning af subjektive og spekulative emner, for hermed at præsentere "klienten" for alternative hypoteser om kilderne til vedkommendes problemer og motivere til yderligere selvrefleksion. Ifølge Gaik er genren kendetegnet ved forekomsten af to aktiviteter eller modi: den *terapeutiske* modus, hvor lægen eller psykologen efter klassisk psykoanalytisk mønster søger at motivere klienten til introspektion, og den *rådgivende* modus, hvor lægen på mere direkte vis tilbyder rådgivning og vejledning med hensyn til, hvad klienten skal foretage sig efter samtalen. Førstnævnte modus er kendetegnet ved brug af non-realitetsmarkører og irreal datid, mens sidstnævnte overvejende er kendetegnet ved "normativ" præsens:

"in the talk-show conversations whose mode is primarily therapeutic, irrealis serves a crucial and necessary function to help the caller and the doctor search for possible unique sources of the caller's anxiety and to promote introspection. When introspection becomes counterproductive, however, the therapist can deem (Grice 1982: 242) irrealis to be irrelevant and can turn instead to making normative statements about what seems to be the unchanging nature of the social world." (Gaik 1994 [1992]: 284)

Gaiks resultater ligger i forlængelse af Chambon & Simeoni 1998, som undersøger anvendelsen af non-realitetsmarkører under psykoterapeutisk dialog og påviser, at terapeuten her i meget vidt omfang anvender markører fra den "usikre" ende af modalitetsspektret. Denne åbne, prøvende facon bruges ifølge Chambon og Simeoni mere eller mindre bevidst med et terapeutisk formål.

Ud over at være motiveret i høflighedshensyn og "samtalefacilitering" generelt peger et lille antal undersøgelser på, at betingelsessætninger er *af-fektivt* motiverede, og at de i øvrigt ofte anvendes i ytringer, hvis vigtigste formål er at kontrollere adressatens adfærd (Clancy, et al. 1997). Akatsuka og Strauss (2000) argumenterer i overensstemmelse med den socialpsykologiske forskning i *kontrafaktisk tænkning* for, at det mentale rum, der opstilles af kontrafaktiske betingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til ønskværdigheden af de kontrafaktiske begivenheder, der fremstilles (jf. afsnittet "Valorisering af følgesætning" senere i dette kapitel).

Jeg mener, at de ovenfor nævnte studier danner baggrund for følgende

hypoteser vedrørende betingelsessætningers konversationelle funktioner: 1) Betingelsessætninger fungerer ligesom andre non-realitetsmarkører som markører for konversationel høflighed ved formelt at henhøre ansigtstruende handlinger til non-reale mentale rum og i det hele taget udtrykke sensitivitet over for adressaten. 2) Betingelsessætninger anvendes i forbindelse med evaluering og retfærdiggørelse af handlinger og hændelsesforløb. Gennem ponering af positivt eller negativt evaluerede non-reale rum fungerer de som indirekte udtryk for ordrer og forslag samt for talerens holdning til *faktiske* hændelser og situationer. 3) Betingelsessætninger anvendes med et "terapeutisk" formål med den hensigt at få adressaten (og taleren?) til at se nye muligheder i den eksisterende virkelighed og overveje hypoteser om årsagsforhold med henblik på selvrefleksion og udvikling af forbedringsstrategier. De empiriske undersøgelser, som beskrives i resten af bogen, centrerer sig i vidt omfang om evalueringen af disse hypoteser vedrørende betingelsessætningers, og dermed også *hvis*-konstruktionens, funktioner i samtaler. En del af de undersøgelser, der beskrives senere i dette kapitel, har dog desuden til formål at evaluere de hypoteser om betingelsessætningens *informationsstrukturelle* egenskaber, som vil blive behandlet i det følgende afsnit.

Betingelsesledsætninger og informationsstruktur

Betingelsessætningers informationsstrukturelle funktion har i de seneste årtier været genstand for en omfattende diskussion med udgangspunkt i artiklen med den sigende titel "Conditionals are topics" (Haiman 1978). Her argumenterer John Haiman på baggrund af en tværlingvistisk undersøgelse af betingelsessætninger for, at betingelsesledsætninger bedst kan beskrives ud fra den egenskab, at de udgør *topic* i de sætninger, hvori de indgår. Denne analyse har været banebrydende inden for den lingvistiske tilgang til betingelsessætninger, idet den bragte studiet af betingelsessætninger ind i en dynamisk *diskurs*-sammenhæng, hvor det tidligere i høj grad havde været en statisk, og ofte matematisk-logisk indfaldsvinkel, der havde været den dominerende (jf. kap. 2).

Som et af flere belæg for sin påstand påviser Haiman morfologiske sammenfald af markører for topikalitet og betingelse i flere forskellige sprog. Sammenfaldet skyldes, at betingelsesledsætninger ligesom andre *topic* etableres som *givne størrelser* og er præsuppositioner i de sætninger, hvori

de indgår. Et andet karakteristikon, der er fælles for topic og betingelsesledsætninger, er tendensen til at forekomme initialt i en sætning. Betingelsesledsætninger kan ifølge Haiman ses som venstre-dislokerede konstituenten, eventuelt med *then* som anaforisk repræsentant i hovedsætningen.

Endvidere argumenterer Haiman for, at definitionerne for topic og betingelsesledsætninger falder sammen:

"A conditional clause is (perhaps only hypothetically) a part of the knowledge shared by the speaker and his listener. As such, it constitutes the framework which has been selected for the following discourse." (Haiman 1978: 583)

"The topic represents an entity whose existence is agreed upon by the speaker and his audience. As such, it constitutes the framework which has been selected for the following discourse." (Ibid.: 585)

Som det fremgår af ovenstående, ser Haiman ikke hypoteticitet som et afgørende eller universelt træk ved betingelsesledsætninger, og han anfører som argument herfor først og fremmest, at grænsen mellem fakticitet og hypoteticitet ikke er afgørende for betingelsessætninger i alle sprog. Således skelner sproget hua morfologisk i højere grad mellem kontrafaktiske og hypotetiske betingelsessætninger end mellem sætninger af typerne "given that..." (givne "betingelsessætninger") og "if..." (hypotetiske betingelses-sætninger). Haiman mener også, at givne betingelsesledsætninger forekommer i engelsk: "if I was a bad carpenter, I was a worse tailor". Sådanne data antyder, at hypoteticitet heller ikke i engelsk er en nødvendig egenskab for betingelsessætninger – i modsætning til hvad de fleste logikere og lingvistikere synes at mene (Haiman 1978: 581).

Haimans fraskrivelse af hypoteticitet som en afgørende egenskab ved betingelsesledsætninger er blevet genstand for omfattende kritik. Noriko Akatsuka argumenterer således i sin kritik af Haiman for, at det er et helt afgørende træk for betingelsesledsætninger, at de repræsenterer information, som taleren ikke anser for faktisk, er usikker på, eller som vedkommende i hvert fald ikke umiddelbart kan kontrollere (Akatsuka 1985 & 1986). Betingelsesledsætninger kan udtrykke alle epistemiske stillinger inden for "irrealis-domænet", men kan inden for "realis-domænet" kun udtrykke "newly learned information", ikke information, som på udsigelsestidspunktet allerede er et fastslået faktum for taleren (Akatsuka 1985: 635).

I forlængelse af Akatsukas synspunkt argumenterer Dancygier for, at

forsætningen i en betingelsessætning aldrig asserteres på normal vis, angiveligt fordi taleren ikke har grund nok til at hævde den som faktuel. I forudsigende betingelsessætninger (jf. s. 51) er dette i sagens natur nødvendigvis tilfældet, men det gælder også for ikke-forudsigende betingelsessætninger – herunder de såkaldt givne betingelsesledsætninger. Her kan betingelsessætningens implicitte markering af epistemisk distance til antecedensen udnyttes på den måde, at den angives at udtrykke information, som ikke asserteres af taleren, men "citeres" fra konteksten. Dette kan skyldes, at taleren manifest citerer et tidligere udsagn i diskursen, som vedkommende hermed kan angive at være uenig med, "if you are the pope, I'm the empress of China", eller blot tage for pålydende uden at kunne eller ville tage stilling til sandheden, "if she called last night, I was out at the time" (Dancygier 1993: 420). Sweetser udtrykker en lignende holdning og bemærker i øvrigt, at "givne" *if*-ledsætninger ikke kan forekomme i indholds-betingelsessætninger, men kun i talehandlings-, epistemiske og metalingvistiske varianter. Sweetser betragter dette som en speciel funktionsudvidelse af konstruktionens basale, prototypiske betydning (jf. nedenfor) med henblik på behov i det epistemiske domæne og talehandlingsdomænet:

"...we have social reasons to present our own speech acts and conclusions as conditional even when we know or strongly believe the preconditions to be true, while we normally have equally strong social reasons not to present real-world events as conditional unless the precondition really is hypothetical (and the resulting event thus still in doubt)." (Sweetser 1990: 130)

Sweetser opponerer dog først og fremmest mod Haimans implicitte påstand om, at betingelsesledsætningers *primære* formål er informationsstrukturerende: at *if* er en topic-markør. Hun mener derimod, at det faktum, at betingelsesledsætninger ofte fungerer som topic, er en *følge* af betingelsessætningens semantik: Betingelsesledsætningens indhold præsenterer en *tilstrækkelig betingelse* for det indhold, der prædikeres i følgesætningen, og er derfor given information i forhold til denne. De specifikke egenskaber ved betingelsessætninger (*if*-ledsætningens "hypoteticitet" og, især, karakter af "tilstrækkelig betingelse" for oversætningens indhold) kan derimod ikke forklares ud fra antagelsen af, at betingelsesledsætningen basalt set skulle være en topic-markør (Sweetser 1990: 125ff.).

Et andet problem i forhold til Haimans påstand om, at betingelsesledsæt-

ninger kan beskrives som *topic*, er, at betingelsesledsætninger i mange sprog også kan placeres *efter* hovedsætningen, fx i dansk: "vi bliver hjemme, hvis det regner i morgen". Som blandt andre Deborah Schifffrin har påpeget, udgør dette et åbenlyst problem i forhold til Haimans hypotese. Haiman lægger vægt på, at et *topic* udgør *given* information, og da det normalt antages, at rækkefølgen af elementer i en sætning afspejler en bevægelse fra *given* til *ny*, ville en oplagt mulighed derfor være, at betingelsesledsætninger kun har *topic*-funktion, når de er placeret sætningsinitialt; men denne mulighed forbigås i tavshed hos Haiman (Schifffrin 1992: 171).

Jeg er overordnet set enig i de nævnte kritikpunkter i forhold til hypotesen om, at betingelsesledsætninger generelt kan beskrives som (en særlig form for) *topic*-markører. En del af uenigheden vedrørende betingelsesledsætningers informationsstrukturelle funktion bunder dog efter min mening i uenighed om definitionen af begreberne *topic* og *given/ny*.⁵² Jeg har i den undersøgelse, som senere vil blive beskrevet, med inspiration fra Knud Lambrecht arbejdet ud fra en definition af *topic*, som er principielt uafhængig af *given/ny*-dikotomien:

"A referent is interpreted as the topic of a proposition if IN A GIVEN DISCOURSE the proposition is construed as being ABOUT this referent, i.e. as expressing information which is RELEVANT TO and which increases the addressee's knowledge about this referent." (Lambrecht 1994: 127)

Topikalitet angiver altså en *relation*, som en referent har i forhold til den proposition, en sætning som helhed udgør. Informationsstatussen angiver derimod *egenskaber*, som taleren forventer, at en bestemt referent har i tilhørers bevidsthed – den kognitive identificerbarhed og *aktiveringstilstand* (*activation state*) af referenten (Lambrecht 1994: 161). Det, der i det forudgående er beskrevet som "givenhed", kan således ifølge Lambrecht beskrives som den egenskab ved en referent, at taleren forventer, at den er

52. Kritikken af Haiman bunder således ofte i uenighed om, hvorvidt *givenhed* kan ses som et definerende kendetegn ved *topic*. Haiman opsummerer de to udbredte definitioner (som han med sin definition af *topic* kombinerer) således:

"i) The topic is what the speaker is talking about - the comment is what he says about it
ii) The topic is the given or old information in the sentence - the comment is the new information." (Haiman 1978: 583)

aktiv i tilhørerens bevidsthed (korttidshukommelse), eller at den er *semiaktiv*, og at vedkommende er villig til at aktivere den. En semiaktiv referent er ifølge Lambrecht en referent, der ikke er aktiv (i fokus) i tilhørerens bevidsthed i øjeblikket, men som er potentielt aktiverbar ved at være *tekstuel*, *inferentielt* eller *situationelt* tilgængelig. I forlængelse af Wallace Chafe mener Lambrecht således, at en referent kan være semiaktiv ved tidligere i diskursen at have været aktiv (tekstuel tilgængelighed); ved at være direkte *associeret*⁵³ med en referent, som er eller har været aktiv i diskursen (inferentielt tilgængelighed), eller ved at være associeret med de ikke-sproglige omgivelser for konversationen og dermed være perifert aktiv uden at have været direkte fokuseret på (situationel tilgængelighed) (Chafe 1994: 86). Aktiveringstilstand og topikalitet er ifølge Lambrecht relateret på den måde, at en referent for at kunne udgøre et topic må være enten aktiv eller semiaktiv. Dette er dog kun en nødvendig og ikke en tilstrækkelig betingelse for, at en referent kan fungere som topic i en sætning (Lambrecht 1994: 164).

For at en betingelsesledsætning kan siges at repræsentere given information, må det altså for det første være tilfældet, at dens propositionelle indhold præsupponeres som havende en mental repræsentation i tilhørerens samlede viden. Det betyder dog *ikke*, at det hermed præsupponeres, at denne referent eksisterer i metafysisk forstand – dette ville blande begreberne epistemisk stilling og aktiveringstilstand sammen. En del af uklarheden i diskussionen vedrørende betingelsesledsætningers informationsstrukturelle egenskaber skyldes efter min mening netop, at epistemisk stilling og given/ny-status ofte blandes sammen på en temmelig uigennemskuelig måde. Jeg anvender derfor i undersøgelsen skellene mellem given og ny information og mellem realitet, non-realitet og irrealitet uafhængigt af hinanden, idet en hypotetisk betingelsessætning efter min mening lige så vel kan repræsentere information, der er given i forhold til diskursuniverset, som den kan udtrykke ny information. Som Lambrecht ligeledes betoner, er spørgsmålet om, hvorvidt en referent eksisterer, irrelevant i forbindelse med iden-

53. Chafe har tidligere beskrevet denne associering med, at ideen tilhører et *schema*, der er blevet introduceret i diskursen ved, at en ide tilhørende schemaet aktiveres. Chafe beskriver et *schema* således: "A schema is usefully regarded as a cluster of interrelated expectations. When a schema has been evoked in a narrative, some if not all of the expectations of which it is constituted presumably enter the semi-active state." (Chafe 1987: 29)

tificerbarhed i en konversationel udveksling (Lambrecht 1994: 78). Det, der præsupponeres med en given betingelsesledsætning, er således blot, at tilhøreren kan identificere den situation eller begivenhed, som ledsætningen refererer til, i forhold til den struktur af mentale rum, der er opstillet i løbet af diskursen – eller i andre diskurser, som taler og tilhører har tilfælles. Denne fælles viden er imidlertid ikke nok til, at en proposition kan betragtes som aktiv eller potentielt aktiverbar. Dette kræver tillige, at propositionen kan præsupponeres i forhold til tilhøreren fokuserede *bevidsthed*, og den må derfor som minimum være tekstuel, inferentielt eller situationelt tilgængelig. I det følgende vil jeg betegne en betingelsesledsætning som given, hvis ovenstående kriterier er overholdt.

I Lambrechts definition af topic er det afgørende, at det udgøres af en referentielt størrelse (en diskursreferent). Hermed mener jeg, at der opstår problemer ved at betegne en betingelsesledsætning som helhed som topic. Dette skyldes, at en betingelsesledsætning ud over den proposition, der udgør det referentielle element i ledsætningen, oftest også indeholder både strukturelle og interpersonelle elementer (som eksempler på dette kan nævnes henholdsvis konjunktionen *hvis* og markeringen af epistemisk stilling). Hvis det skal give mening at betegne en betingelsesledsætning som helhed som et topic i forhold til betingelsessætningen, mener jeg derfor, at det må være i en betydning, der svarer til Hallidays *tema* (*theme*). Tema defineres af Halliday på en måde, der funktionelt minder meget om Lambrechts definition af topic,⁵⁴ og et tema indeholder da også altid det element, Lambrecht benævner topic (og som Halliday benævner *topical theme*). Et tema er dog ikke udelukkende en referentielt størrelse, men indeholder også elementer med funktioner i forhold til (led)sætningens tekstmæssige og interpersonelle funktioner. I en helsætning (*clause complex*) kan tema således udgøres af en hel ledsætning (Halliday 1994: 54ff.). Ifølge både Halliday og Lambrecht er den umarkerede sætningsopbygning i mange sprog (heriblandt engelsk) topic/tema efterfulgt af *comment/rhema* (Halliday 1994: 308; Lambrecht 1994: 132), og det vil derfor af denne grund være oplagt at antage, at initialt placerede *hvis*-ledsætninger udgør tema i en betingelsessætning – og at finalt placerede ledsætninger *ikke* udgør tema, men rhema.

54. "The theme is the element which serves as the point of departure of the message; it is that with which the clause is concerned" (Halliday 1994: 37).

De hypoteser om betingelsesledsætningens informationsstrukturelle egenskaber, der er beskrevet i det forudgående, er først og fremmest baseret på introspektion og mere eller mindre tilfældigt opsamlede eksempelsætninger – ligesom hovedparten af den øvrige teoridannelse vedrørende betingelses-sætninger. Der er dog foretaget enkelte mere systematiske, tekstbaserede undersøgelser af betingelsessætningers informationsstrukturelle egenskaber.

En af de største af disse er udført af Cecilia E. Ford og Sandra A. Thompson, som undersøger betingelsesledsætningers relation til den forudgående og følgende diskurs i et tekstkorpus bestående af både skriftlig og mundtlig diskurs (Ford & Thompson 1986).⁵⁵ Resultaterne af denne undersøgelse viser, at alle *initialt* placerede *if*-ledsætninger kan beskrives som værende indholdsmæssigt relateret til den forudgående diskurs på en af fem måder. De første fire relationstyper formuleres således: 1) “X. (Assuming) if X, then Y”, hvor betingelsessætningen tjener som udgangspunkt for den følgende diskurs ved at *forudsætte* noget, som tidligere har været nævnt; 2) “X. (But) if not X, then Y”, hvor betingelsesledsætningen præsenterer en hypotetisk *kontrast* til noget, der tidligere har været nævnt; 3) “Generalization. (For example) if X, then Y”, hvor betingelsesledsætningen udgør en *eksemplifikation* af en generalisering nævnt tidligere i diskursen; 4) “X. If Option Y, then Z”, hvor ledsætningen ikke har nogen direkte forbindelse med den foregående diskurs, men derimod åbner for *nye muligheder*, der er afledt af den forudgående diskurs, og hvis konsekvenser efterfølgende undersøges. I disse fire typer af betingelsessætninger repræsenterer *if*-ledsætningen direkte eller indirekte delt (*shared*) information, der som topic tjener som udgangspunkt for den efterfølgende diskurs. Initialt placerede *if*-ledsætninger udgør således et *omdrejningspunkt* (*pivotal point*) i den lokale organisering af teksten. For talt diskurs’ vedkommende findes der ud over de fire førstnævnte typer af ledsætninger en femte type, der er kendetegnet ved *ikke* at have tekstuel forbindelse til forudgående diskurs. Denne type findes i betingelsessætninger, der udtrykker et

55. Det mundtlige korpus består af udskrifter af forskellige genrer af mundtlig diskurs - dog alle repræsenterende forholdsvis formel diskurs: to universitetsforelæsninger (*engineering* (4060 ord) og *management* (8000 ord)), et studenteroplæg (1400 ord) og et antal konversationer fra møder med 2 til 18 deltagere (43 000 ord).

høfligt direktiv: "If you could get your table up with your new sketches just as soon as this is over, I would like to see you". Disse betingelsesledsætninger kan ikke i samme grad siges at udgøre omdrejningspunkter i tekstopbygningen (Ford & Thompson 1986: 356ff.).

Ford og Thompsons resultater viser i overensstemmelse med Haimans påstande (jf. s. 108), at den overvejende majoritet af betingelsesledsætninger er initialt placerede (82 % i mundtlig diskurs). De betingelsesledsætninger, der er placeret *finalt*, synes ikke at have samme funktion som de initialt placerede ledsætninger, og de udgør kun i langt mere diskutabel grad baggrundsinformation – relationen til den tidligere diskurs er mindre klar. Desuden mener Ford og Thompson at finde mønstre, der er kendetegnende for omkring 85 % af forekomsterne af finalt placerede ledsætninger, først og fremmest formelt grammatiske faktorer, som fx en tendens til, at *if*-ledsætningen forekommer finalt, hvis den er indlejret i en nominalisering, en infinitiv eller en relativsætning, eller hvis den er lang i forhold til oversætningen. For mundtlig diskurs' vedkommende drejer det sig desuden om en tendens til at placere betingelsesledsætninger som eftertanker eller påmindelser. En anden almindelig anvendelse for finalt placerede *if*-ledsætninger er markering af *høflighed*. Her viser taleren respekt for tilhøreren ved at betinge en talehandling, der er fremført i følgesætningen.

Ford og Thompson konkluderer, at deres undersøgelse til dels bekræfter Haimans hypotese om, at betingelsesledsætninger fungerer som topic. De formulerer betingelsesledsætningers funktion i engelsk således:

"a conditional brings a complex referent -- explicit background information expressed in a clause -- into the discourse. Subsequent propositions take the content of the if-clause as their necessary background." (Ford & Thompson 1986: 370)

Det konkluderes dog også, at ovenstående først og fremmest gælder for initialt placerede betingelsesledsætninger, mens finalt placerede ledsætninger "tend to occur in places where such background is either less crucial to the understanding of the main clause, or where other material is more felicitously placed at the beginning of an utterance" (ibid.).

En senere undersøgelse foretaget af Schiffrin bekræfter ovennævnte resultater vedrørende *if*-ledsætningers topikale funktion. Ligesom hos Ford & Thompson viser Schiffrins undersøgelse, at finalt placerede betingelsesled-

sætninger, forekommer langt sjældnere end de initialt placerede (20 ud af 220 betingelsessætninger, altså 9 %), og at billedet mht. informationsstatus her i forhold til ved initialt placerede ledsætninger er tvetydigt. Således repræsenterer nogle finalt placerede betingelsesledsætninger given information og andre ny. Dette skyldes ifølge Schiffrin, at to principper – princippet om, at betingelsesledsætninger fungerer som topic (dvs. det, der i denne bog benævnes tema), og given/ny-rækkefølgen – her kommer i konflikt med hinanden (Schiffrin 1992).

Jeg har i en empirisk undersøgelse af en mindre del af det samlede korpus, som vil blive beskrevet i næste afsnit, undersøgt de ovenfor beskrevne påstande om betingelsesledsætningers informationsstrukturelle funktioner.

Undersøgelse af funktion og placering af *hvis*-ledsætninger

Den undersøgelse, som vil blive beskrevet i det følgende, har som formål haft at evaluere hypoteser om betingelsesledsætningens informationsstrukturelle og konversationelle egenskaber, som er fremsat af Ford, Thompson og Schiffrin. Med hensyn til informationsstruktur har hensigten således været at vurdere hypotesen om, at initialt placerede betingelsesledsætninger fungerer som tema i de sætninger, hvori de indgår, mens final placering angiver, at ledsætningen tjener andre formål: Kan initialt placerede betingelsesledsætninger altid siges at repræsentere information, der tjener som udgangspunkt for den efterfølgende diskurs, og hvad er deres informationsstatus? Hvilken funktion og informationsstatus har finalt placerede betingelsesledsætninger – kan der ses nogen tendenser, som kan forklare, hvorfor de ikke er placeret initialt? Med hensyn til betingelsesledsætningers konversationelle funktion har formålet især været at afklare ledsætningernes rolle i forhold til de konversationelle høflighedsmaksimer, herunder specielt Fords påstand om, at betingelsesledsætninger i vidt omfang forekommer i det, hun kalder ”interaktionelt følsomme områder” (jf. s. 106). I forlængelse heraf har et vigtigt spørgsmål naturligvis været, hvilken konversationel funktion de ledsætninger har, som *ikke* har høflighedsangivelse som primær funktion.

Af praktiske hensyn er denne undersøgelse foretaget i forhold til en mindre del af det samlede korpus (jf. s. 24). De i alt 295 fuldførte *hvis*-konstruktioner i dette delkorpus er analyseret i forhold til en kontekst på 2000 tegn

før og 1000 tegn efter fundet og kategoriseret efter *hvis*-ledsætningens informationsstatus og konversationelle funktion.

Kategorisering af *hvis*-ledsætninger i forhold til informationsstatus

Hvis-ledsætningerne i det ovenfor beskrevne delkorpus er kategoriseret i forhold til dikotomien *given/ny*. I overensstemmelse med den argumentation, jeg tidligere har fremført, skal begrebet *given* information her forstås i betydningen information, der kan forudsættes at være aktiv eller *aktiverbar* for tilhøreren (jf. s. 111). Dette er operationaliseret på den måde, at en ledsætning er kategoriseret som *given*, hvis dens propositionelle indhold er enten aktivt eller tekstuel, inferentielt eller situationelt tilgængeligt i konteksten. Hvis dette ikke er tilfældet, er ledsætningen kategoriseret som *ny*.

En *hvis*-ledsætning er kategoriseret som *tekstuel given*, hvis dens indhold (eventuelt i negeret form) er direkte repræsenteret i den forudgående kontekst; der er ikke skelnet mellem egentligt aktivt indhold og indhold, der er aktiverbart som følge af tekstuel tilgængelighed:

I mm P der er lidt øde derude synes jeg [[det sted, hvor interviewerens forældre bor]]

A lidt øde ?

I ja P jeg synes der ser så P så bart og og fladt ud når manT når man kører P
T

A det er sådan en standard fordom P fordom når de der holbækker P altså sådan

I mod mod {spatium} er det det ? {ler}

A ja de tænker når når man drager mod vest så bliver det sådan fladt og og {ler} og øde

I {ler} jamen jeg synes {spatium} den vej P T mod [K% % % % % % % %]
hvis man kører i bil

A mm

I den er så lige og den er så P lang og den er så kedelig P er det bare noget man bilder sig ind ? (60000640)

I jeg synes jeg synes vi er meget P frie på det område [[seksualitet]]

A mm P

I vi har altid snakket om det i hvert fald

- 2 altså jeg har altidT iT P altså for mig har det aldrig været d- været sv- været svært om ik' altså
- A ja
- 2 det
- 1 {vejrtrækning} og jeg tror da også atT P ja hvis to mennesker skal holde sammen i mange år så
- A mm
- 1 ville det ikke kunne lade sig gøre *hvis ikke manT P var åben omkring sådan nogen ting* (60000470)
- 1 nu har vi det igen altså atT nu nu har jeg igen det her nu får jeg ?(en)? hel samvittighed igen {vejrtrækning}
- A der er langt der er langt herop {spatium} ja
- 1 at hvis jeg fik en lejlighed hvor der var altan og det har vi gået og søgt forT {tsk} {vejrtrækning} at [A%%] han kunne komme ud P at og luft ik' fordi han ikke kunne komme på gaden og få luft ik'
- A ja
- 1 {vejrtrækning} *hvis jeg fik sådan en lejlighed i dag* P så ville jeg tænke P "nejT den kan du næsten ikke tage for nu {vejrtrækning} vi kunne ikke få den dengang han havde den og da havde vi brug for den meget mere" ik' (60001200)

Hvis ledsætningens indhold ikke er tekstuel repræsenteret i konteksten, men til gengæld direkte associeret med indholdet af den forudgående diskurs (ved at være del af et *schema*, der tidligere i diskursen er introduceret; jf. s. 112), er den kategoriseret som *inferentielt* given. Som eksempel på en sådan sætning kan nævnes:

- 1 ...der er kun en ting jeg kan huske det var voresT P1 vores regnefrøken hende havde vi også i engelsk {vejrtrækning} og når hun kom ind P2 altså hun bankede hverken på døren eller noget så m- vi vidste at hun kom ind vel' hun kom bare ind og rev døren op og så {vejrtrækning} så sagde hun et eller andet regnestykke P1 d- og det- så ?(langede)? hun lige ned på én eller anden {vejrtrækning} og nu har jeg ikke været nogen ørn til at regne {vejrtrækning} og såT P1 hvis hun ramte mig P1 altså jeg jeg var helt rundt på gulvet når hun kom ind i den dur der og *hvis man så ikkeT kunne svare på det* P1 så hev hun os i ørerne P1 og det gjorde ondt (60001200)

Her må det mentale rum, *hvis*-ledsætningen beskriver (x kan ikke svare på lærerens spørgsmål), efter min mening i siges at være inferentielt given både som følge af det generelle "skole-schema", der danner baggrund for diskursen, og som følge af de mere specifikke omstændigheder, der beskrives (en skræmmende lærer, den omtalte elev er ikke fagligt på toppen).

Hvis ledsætningens indhold derimod er direkte associeret med de ikke-sproglige omgivelser for konversationen, er den kategoriseret som *situationelt* given. Et eksempel på en sådan sætning er:

[[informanten og interviewer ser på forskellige kort, som viser Holmen på forskellige historiske tidspunkter]]

1 her har du [H% % % %] P1 hvor man P1 i sin tid havdeT selve bastionerne herude bagved

A her har vi [C% % % % % % % % % %] T

1 ja altså det erT det er ude der ved [C% % % % % % % %] i øjeblikket ik'

A ja ja ja

1 {vejtrækning} hvis du ser H% % % % her det så det der P1 der vises her-
oppe P1 og det var kun P1 sandbanker og {vejtrækning} ogT og vand her-
ude hvor de lagde skibene op P1 og de lå P1 forankret der det (uf)

A *hvis* vi nu går ned til det nyeste hvor hvor er det man kommer ind i dag?

1 så kommerT du ind hernede ved [P% % % % % % % %] P2 kommer du
ind her ik' (60001320)

Hvis-ledsætningen er her situationelt given, idet den henviser til en konkret genstand, en grafisk fremstilling, som er til stede i samtaledeltagernes umiddelbare fysiske omverden (det ligger foran dem på bordet).

Det er i visse tilfælde vanskeligt at afgøre, om en *hvis*-ledsætning skal betragtes som inferentielt given eller ny. Et eksempel på en sådan sætning ses i nedenstående excerpt:

A din søster bø-T bor hun stadig i [K% % % % % %]? P

1 nejT hun bor i [F% % % %] P

A i [F% % % %] P {vejtrækning} nu er hun godt nok i en aldersgruppe somT
som kun har P som ikke er så interessant for os for hun erT hun er under tres
kan jeg forstå P

1 ja hun bliver tres her i år P

A nå hun bliver tres år?

I tror jeg nok jaT P

A nå jeg troede du sagde

I nejT nej det er det er om to år hun bliver tres tror jeg ?(hun bliver)?

A ja { spatium } hun er otteoghalvtreds ja P

I jaT P om to år hun bliver tres

A ja P men *hvis det var* tror trorT du så at jeg må- om nogle måneder måske kunne ringe til hende hvis hvis jeg stod og manglede en person {vejtrækning} ville hu- ville hun være villig til at snakke med mig (60001510)

Den første *hvis*-ledsætning i sidste replik udgøres af idiomet "hvis det var", som normalt optræder med betydningen "hvis det bliver aktuelt". Den opstiller her sammen med den følgende *hvis*-ledsætning det hypotetiske mentale rum, at BySoc-projektet i et fremtidigt perspektiv har bruge for flere informanter i I's søsters aldersgruppe. Indholdet i dette mentale rum kan ikke siges at have været aktivt i den forudgående diskurs, ligesom den meget abstrakte karakter af *hvis*-ledsætningens indhold peger mod en karakterisering som *ny* information. Imidlertid indikerer taler A's kommentar tidligere i excerptet om, at søsteren er i en aldersgruppe, som "ikke er så interessant", at hans interesse for hende i øjeblikket skal forstås inden for rammen "informantfinding", hvilket igen indikerer, at det kunne blive aktuelt at indtage hende i undersøgelsen. Derfor er den pågældende *hvis*-ledsætning blevet kategoriseret som inferentielt given (med en *kontrasterende* relation til den forudgående kontekst, jf. nedenfor).

Hvis-ledsætningerne er desuden kategoriseret efter den måde, hvorpå de er relateret til den forudgående kontekst. Dette er sket med basis i Ford & Thompsons kategoriseringsapparat (jf. s. 114), dog med to ændringer: Den ene ændring er, at der ikke regnes med relationen "høfligt direktiv", idet denne "relation" efter min mening repræsenterer en sammenblanding i kategoriseringen af forskellige dimensioner i sætningens funktioner, den tekstuelle og den interpersonelle. Jeg har derfor kun anvendt de fire af Ford & Thompsons kategorier, der direkte beskriver ledsætningens relation til den forudgående kontekst: *forudsættende*, *kontrasterende*, *eksemplificering* og *undersøgelse af ny mulighed*. Den anden ændring i forhold til Ford & Thompsons kategoriseringsapparat er, at jeg ud over de ovennævnte kategorier af givne *hvis*-ledsætninger regner med en kategori af *hvis*-ledsætninger, som repræsenterer *ny* information, og som således pr. definition ikke indholdsmæssigt

har nogen relation til den forudgående kontekst.⁵⁶ Ledsætningens konversationelle funktion (herunder høflighedsangivelse) er behandlet særskilt.

De markerede *hvis*-ledsætninger i det første og det sidste af excerpterne med tekstuel givne *hvis*-ledsætninger på s. 117 er eksempler på ledsætninger med en *forudsættende* relation til den forudgående kontekst, mens den markerede *hvis*-ledsætning i andet excerpt er et eksempel på en kontrasterende relation: Informanten giver i første del af excerptet udtryk for, at han og hustruen har et åbent forhold til deres seksualliv, og *hvis*-ledsætningen opstiller så det kontrasterende rum, at ægtefæller *ikke* er åbne om "sådan nogen ting". Nedenfor ses et eksempel på en (inferentielt givne) *hvis*-ledsætning med en *eksemplificerende* relation til den forudgående kontekst:

1 noget af det jeg ikke kunne lide inde i direktoratet det var atT P for det første er der utrolig meget sladder ik' fordi folk havde meget tid til sladder ik'

A ja

1 de gik meget op iT P ikke om det var positivt vel' det skulle helst være lidt negativt ik' fordi så så havde man det lidt bedre ik' *hvis at frøken~ [J% % % % %] hun har P havde mistet nogen penge eller et eller andet [ik'] så* havde man det lidt godt ik'

A ja

1 og det var noget jeg ikke kunne snuppe ik' (60000600)

Det mentale rum "frøken X har mistet penge" poneres her som et eksempel på "negativ sladder", som omtales i den forudgående. Den sidste type af relation til konteksten, *undersøgelse af ny mulighed*, er som tidligere nævnt den mindst direkte type af relation. Til denne kategori er henført alle inferentielt eller situationelt givne *hvis*-ledsætninger, som ikke kan kategoriseres under nogen af de tre ovennævnte relationstyper. Den inferentielt givne *hvis*-ledsætning i excerptet på side 118 er et eksempel på relationstypen "ny mulighed", et andet eksempel ses i nedenstående excerpt:

1 ja P men altså man må nu stadigvæk sige at atT P de [[en forening, hvori I har været aktiv gennem en længere årrække]] kører P meget stift men det er også deres styrke

56. I denne gruppe falder størstedelen af de sætninger, Ford & Thompson ville benævne "høflige direktiver".

A mm

l det er både svaghed og styrke fordi {vejtrækning} de holder altså nu har vi haft hundrede års jubilæum rundt omkring ik' og

A ja mm P

l og vi f- kører fortsat ik'

A mm

l [K%%%%%%%%%%] er mere eller mindre gået i sig selv igen

A mm P {vejtrækning} og det er jo blandt andet fortiden ik'

l ja

A de har noget at bygge på de har traditionen

l ja {spatium} ja P men der ville det så være fint *hvis man kunne bevæge den lidt mere og få*

A mm mm P

l *få et en del af den ny kvindebevægelse over ik'*

A mm {spatium} mm

l og f- og tage en ny retning (60000610)

Hvis-ledsætningen opstiller her et mentalt rum, hvori den omtalte forening bliver mere dynamisk og inkluderer nye strømninger i tiden. Indholdet må siges at være inferentielt givent i og med, at l tidligere i excerptet giver udtryk for, at det er en svaghed ved foreningen, at den "kører meget stift"; desuden er verbet "bevæge", der anvendes i *hvis*-ledsætningen, nært associeret med den forudgående konteksts omtale af forskellige dele af "kvindebevægelsen", ligesom "den ny kvindebevægelse" har været direkte omtalt i den del af samtalen, der ligger umiddelbart før excerptet. Af de tre relationstyper *forudsættende*, *kontrasterende* og *eksemplificerende* ligger *hvis*-ledsætningens relation til konteksten nærmest den *kontrasterende* i og med, at *hvis*-ledsætningen opstiller et billede af den omtalte forening, der til en hvis grad står i kontrast til den karakteristik, der fremføres i det forudgående. Det hypotetiske mentale rum, der opstilles af *hvis*-ledsætningen, kan dog ikke siges at indeholde en egentlig negering af en situation, der beskrives i teksten, ligesom de to billeder af foreningen, der opstilles i henholdsvis *hvis*-ledsætningen og den forudgående kontekst, ikke udelukker hinanden. Indholdet i *hvis*-ledsætningen må derimod karakteriseres som en (positivt valoriseret) fremtidig udviklingsmulighed.

Endelig er det for alle *hvis*-ledsætningerne undersøgt, hvorvidt det mentale rum, ledsætningen opstiller eller opretholder, danner baggrund for den umiddelbart efterfølgende diskurs (den, som følger *efter* betingelsessætningen). Som et eksempel, hvor dette er tilfældet, kan nævnes følgende passage:

- I altså *hvis* jeg er sammen med nogen som T taler meget affekteret
 og P1 altså specielt i lægekredse så har jeg mere tilbøjelighed til at gå den
 anden vej P2 og vise at sådan er jeg i hvert fald ikke {småletter}
 A mm {spatium} mm {spatium} det vil også {spatium} ja det ville jeg også
 næsten have gættet på at så så T spiller du ikke med på den
 I nej det
 A nej
 I gør jeg altså ikke
 A nej mm
 I så tager jeg måske lidt for meget den anden retning
 A mm P1 mm
 I men nu er det fordi jeg kender ham og synes om ham P1 så gør T det ikke no-
 get at bruge de ord han bruger {småletter} (60000610)

Her etablerer *hvis*-ledsætningen et generaliserende mentalt rum med lighedsbetingelserne "jeg er sammen med nogen som taler affekteret", og den efterfølges umiddelbart af en følgesætning, således at en komplet betingelsessætning afsluttes allerede i første replik. Det generaliserende mentale rum tjener imidlertid som baggrund også for de efterfølgende replikker. Således må taler A's bemærkning "så spiller du ikke med på den" og taler I's "så tager jeg måske lidt for meget den anden retning" også forstås i forhold til dette rum. Samtlige *hvis*-ledsætninger i delkorpusset er kategoriseret på baggrund af, om de på denne måde danner baggrund for den efterfølgende diskurs eller ej. Dette er sket for at evaluere Ford & Thompsons påstand om, at initialt placerede betingelsesledsætninger tjener som afgørende omdrejningspunkter for diskursen.

Kategorisering af *hvis*-ledsætninger i forhold til konversationel funktion

Hvis-ledsætningerne i delkorpusset er kategoriseret i forhold til deres primære konversationelle funktion i følgende tre typer: *relevansangivelse* i

forhold til forudgående kontekst, *høflighed* i forbindelse med handlingsdirektiv og *forenelighed*, dvs. de funktioner, Ford angiver som typiske for betingelsesledsætninger (jf. s. 106). De ledsætninger, som ikke kan kategoriseres under nogen af de tre ovennævnte funktioner, er kategoriseret under funktionen ”*andet*”; sidstnævnte kategori vil blive beskrevet under resultatbehandlingen.

Relevansangivende hvis-ledsætninger er ledsætninger, hvis primære funktion er at vise relevansen af en ytring (betingelsessætningens hovedsætning) i forhold til den forudgående samtale:

- 1 man skal have seks P1 i fysik og matematik
 A nå {spatium} ja P1
 1 altså ?(af)? gennemsnit af årskarakterer og T P1 eksamenskarakterer ik' og
hvis man så ikke har det P1 så f- kører man et halvt eller et helt år ekstra P1
 med undervisning i kun matematik og fysik P1
 A hvorhenne?
 1 derude ligesom sådan et forkursus (60010230)

Her relaterer den tekstuelte givne, kontrasterende *hvis*-ledsætning hovedsætningens udsagn til den forudgående kontekst, først og fremmest den umiddelbart forudgående hovedsætning.

Høflighedsangivende hvis-ledsætninger fungerer som nedtonere af den ansigtstruende handling, som et handlingsdirektiv udgør. Det sker ved, at ledsætningen enten leverer et rationale for handlingsdirektivet eller en anerkendelse af, at den handling, taleren opfordrer adressaten til at udføre, er afhængig af vedkommendes egne ønsker:

- 1 jeg synes du skal skrive navnet op på hende der [I% % % % S% % % % % % % %] P1 som hun hedder i dag P1 *hvis det er du er interesseret* det er altså en s- på T gang samme generation som min mor
 A ja
 1 og som bor dernede og hun P1 hun kender gud og hver mand i [N% % % % % %] *hvis nogen kender* (60000430)

Hvis-ledsætninger med markering *forenelighed* som vigtigste funktion er ledsætninger, der bruges til at nedtone uenighed mellem samtalepartnere. Disse ledsætninger markerer ifølge Ford *høflighed*, idet de anerkender

adressatens synsvinkel i forhold til samtalens emne ved indirekte at referere til alternativer og undtagelser for hovedsætningens udsagn (Ford 1997: 399). Sådanne sætninger kan ikke umiddelbart siges at forekomme i BySoc-materialet; derimod forekommer en anden type sætninger, som jeg har valgt at gruppere under funktionen forenelighed. Det drejer sig om sætninger, hvor en taler, efter at uenighed er opstået, erklærer sig enig med samtalepartneren, men samtidig med en betingelsesledsætning ændrer forudsætningerne for det udsagn, der erklæres enighed om. Herved undgås den ansigts-truende effekt af en direkte modsigelse:

- A ja P2 nej det eneste der ville genere mig hvis det var mit køkken det var at der altid kom P2 vildt fremmede mennesker vadende ind når står P2
- 1 det ville jeg også blive ?(irriterende)? over f-T irriteretT over *hvis jeg boede P2 sammen med folk P1 der virkelig misbrugte det ik''*
- A ja
- 1 men jeg ser så at sige ikke ham P1
- A nej {spatium} (uf)
- 1 han går åbenbart ned på nogle tidspunkter hvor han fornemmer jeg ikke er her (60002400)

Hvis-ledsætningerne er kategoriseret efter en vurdering af, hvad deres *primære* funktion er, idet ledsætningerne i visse tilfælde kan siges at have flere af de ovenstående funktioner.

Placering af *hvis*-ledsætning

For hver *hvis*-ledsætning i delkorpuset er placeringen i oversætningen registreret i forhold til kategorierne *initial*, *final* og *alenestående*. Eksempler fra hver af de tre kategorier ses i excerpterne nedenfor; *hvis*-konstruktionen er her markeret med dobbelte bølgeparenteser.

Initial (*hvis*-ledsætningen er placeres først i oversætningen, dvs. før nexsus/central-feltet (jf. Diderichsen 1974 [1946]: 185; Hansen 1992 [1977]: 43-44)):

- A mm P1 lær- lærer han mange bandeord
- 1 ja utrolig mange P1 det gør han P2
- A er det noget duT forsøger at få ham fra ellerT lader du ham bare gøre det P2

- 1 det kommer an på hvad det er han siger ik' P1 {{ altsåT P1 *hvis han han si-
ger hold kæft eller (uf) i den dur ik' så*T siger jeg til ham at det lyder altså
ikke så
- A {hoster}
- 1 pænt og det må han godt lade være med }} ik' (60000450)

Final (*hvis*-ledsætningen er placeret sidst i oversætningen, dvs. sidst i slut/indholds-feltets adverbialplads):

- A du har ikke deres telefonnummer vel
- 1 mmT nu skal jeg prøve at se en gang
- A for det er nemlig sådan at jeg kommer somme tider på det lag fordiT mine
forældre bor ikke så langt derfra
- 1 ja P3 {leder efter telefonnummeret} (uf) nul tre P1 seksogfyrre otteogfirs
treogtrediv P2
- A seksogfyrre otteogfirs
- 1 ja P1 treogtrediv P1
- A er det i [F% % % % % % % %] by de bor
- 1 ja {{ jeg har også adressen der *hvis du vil have det med* }} P1 det er vores
gamle hus oven i købet (60000450)

Til de finalt placerede *hvis*-ledsætninger regnes i denne delundersøgelse og-
så *parentetisk* placerede *hvis*-ledsætninger (*hvis*-ledsætningen er placeret
midt i oversætningen):

men jeg synes P1 altså nok atT jeg kan ligesom mærke {{ at de syv fede år *hvis
man kan tale om dem* deT er blevet afløst afT syv lidt magre P1 mere magre }}
(60000530)

- A ja P2 har du forbudt [T% % % % %] ogT P1 og tage sin spand og sin skovl med
ned {vejtrækning} P1 eller er han vokset fra det
- 1 nej nej det har jeg ikke P1 altså så meget P1 er han heller ikke dernede
- A mm P1
- 1 det er han ikke fordiT P1 som regel mørkt når vi endelig er nået hjem om
aften ik' såT P1 {{ og weekenden *hvis vi går nogen steder* så tager vi en tur
ned til stranden i stedet for }} P2 i stedet for også bare blive lige her ik'
(60000450)

det er også {{ det er heller ikke sjovt *hvis man har*T *astma* med al den tåge her
}} (60000500)

Alenestående (*hvis*-ledsætningen optræder uden nogen manifest oversætning):

- A det er da også altså jeg synes da altså jamen jeg synes det er utroligt frækt det han har lavet fordi {vejtrækning} *hvis der er nogen der har stået sagt P1 at man skulle værne om [E%]* altså han har været glødende tilhænger {vejtrækning} ogT det var virkelig for dårligt for eksempel [K% % % % O% % % % %] dengang han gik ud afT P1 af [E% P% % % % % % % % % %]
- 3 ik' det er uretfærdigt {spatium} ja {spatium} ja (60010440)

Resultater

De undersøgte *hvis*-konstruktioner fordeler sig på følgende måde mht. sætningsopbygning:

	Initial placering	Final placering	Ledsætning alene	Øvrige	I alt
Antal	145	134	12	4	295
Andel i %	49	45	4	1	100

I det følgende vil resultaterne for initialt og finalt placerede og alenestående ledsætninger blive behandlet hver for sig; gruppen *øvrige* (præpositions- og komparative forbindelser)⁵⁷ vil ikke blive behandlet yderligere.

57. I "præpositionsforbindelser" optræder en *hvis*-ledsætning som styrelse i en præpositionsforbindelse:

"hvad siger du til *hvis jeg kom P sådan et sted P ogP og tog min båndoptager med*" (60000200)

I "komparative forbindelser" optræder en *hvis*-ledsætning med foranstillet *som* eller *end* i komparative sætninger:

"jamen jeg synes også nu her hvor manT P atT det mere er tilladt atT at skrive ordene som man P {vejtrækning} som de udtales P det må da egentlig giveT næsten større problemer *end hvis man er enig om at ordet er en standard og T staves og skrives sådan ik*" (60000441)

"altså du du £ har haft det på samme måde *som hvis du havde boet i et i et £ i gaden her*" (60000710)

Initialt placerede ledsætninger

De initialt placerede betingelsesledsætninger fordeler sig mht. informationsstatus på følgende måde:

	I alt	Given				Ny
		I alt	Tekstuel	Inferentielt	Situationelt	
Antal	145	141	34	105	2	4
%	100	97	23	72	1	3
% af given	-	100	24	74	1	-

Resultaterne viser, at initialt placerede ledsætninger i stort set alle tilfælde (97 %) manifesterer given information.

Ud af de fire initialt placerede ledsætninger, der repræsenterer ny information, er de to del af en høflig anmodning, og ledsætningernes indhold kan siges at grænse til det situationelt givne:

I ...*hvis jeg kunne låne din avis* så kunne jeg gå ned så kunne du jo P1 (snøfter) komme ned og banke på hvis vejret bliver bedre (60002400)

A {vejtrækning} jo jeg ?(og så skal jeg)? lige have udfyldt et s-T et skema P1 (rømmer sig) sådan af hensyn til P1 {vejtrækning} T P1 at vi kan huske P1 {vejtrækning} P1 dig P2 når vi nu kommer hjem P1 men du har nok sagt de fleste ting men {vejtrækning} T *hvis du har tid* så kan jeg lige udfylde det her så P1

I ja ja ja

A vi er sikkerT på at P1 (rømmer sig) (60001320)

De to øvrige, for hvilke jeg også mener, at der gælder specielle omstændigheder, er:

I ...?(jeg kan jeg s- kunne)? da aldrig drømme om at indlede en samtale men altså hvad fanden kunne man ikke gøre det for P1 og så nogen gange når der kommer en *hvis man så ikke er humør ik'* så tænker man hvad fanden i helvede bilder han sig ind kan han ikke holde sin kæft lad mig sidde her i fred ik' [[om samtaler mellem passagerer i S-tog]] (60000740)

I {vejtrækning} P1 "nåh" siger jeg P1 T "*hvis De har ondt i maven eller* T i

ondt i armene {vejtrækning} og så De går op til lægen P1 og spørger om han kan hjælpe Dem P1 og såT han spørger Dem hvor De har ondt P1 siger De så til ham "jaT (leende) P1 det kunne De sagtens lide at få at vide så var det jo ingen sag at være læge" ? (ler) og den måtte han så acceptere (60001510)

For den første af disse to sætninger gælder det, at ledsætningen optræder som en art indskudt sætning og dermed udgør et grænsetilfælde af initialt placerede ledsætninger. For den anden gælder det, at *hvis*-ledsætningen introducerer et *sammenlignende* mentalt rum, som taleren som protagonist i sin egen fortælling indfører for at illustrere en pointe over for en samtalepartner. Selvom sætningens indhold umiddelbart er ny information i forhold til den forudgående kontekst, hvor taleren beskriver en diskussion med en kollega på et skibsværft, er det således netop talerens pointe, at den situation, *hvis*-ledsætningen beskriver, *svarer til* samtalens hidtidige emne. Det kunne således siges fra talerens synspunkt at udgøre inferentielt given information.

Resultatet af undersøgelsen udgør således en stærk bekræftelse af hypotesen om, at initialt placerede *hvis*-ledsætninger repræsenterer given information i forhold til konteksten. Hermed opfylder disse ledsætninger Lambrechts kriterium for at kunne fungere som tema i de sætninger, hvori de optræder (jf. s. 112).

De givne ledsætninger fordeler sig på følgende måde mht. deres relation til den forudgående kontekst (jf. s. 120):

	I alt	Ny mulighed	Kontrasterende	Forudsættende	Eksemplificerende
Antal	141	76	29	22	14
%	100	54	21	16	10

Den absolut mest frekvente relation til konteksten for initialt placerede ledsætninger er af typen "undersøgelse af ny mulighed". Dette er den mindst direkte af de fire relationstyper. Når man sammenholder dette med det faktum, at hovedparten (74 %) af de givne sætninger er *inferentielt* givne, må det konkluderes, at initialt placerede ledsætninger, selvom de altovervejende manifesterer given information, alligevel fremkalder en forskydning af bevidstheden hos tilhøreren i forhold til den forudgående diskurs. Dette

skyldes, at de typisk aktiverer et mentalt rum, der ikke tidligere i diskursen har været direkte aktiveret (det har kun været *semi-aktivt*).

Også i de tilfælde, hvor *hvis*-ledsætningen repræsenterer *tekstuel* given information, gælder det oftest, at der er tale om en forskydning af baggrunden for samtalen i forhold til det mentale rum, der *umiddelbart* forinden har været aktiveret. Dette skyldes, at ledsætningens relation til den forudgående kontekst her i størstedelen af tilfældene er *kontrasterende*. Et eksempel er:

A jaT P1 det kan jeg godt det må også være mægtigt rart og P1 og have færre timer og så

I ja

A være lidt mere hjemme ik' også nu (uf)

I jo jo jeg har jeg har altid syntes det var bedst at have det P1 om dag- altså hver dag mindre hver dag end og have en dag hvor man sagde der havde man fri for jeg synes ikke man får noget ud af den

A ja {spatium} ja {spatium} nej

I altså nok ud af den

A man har så travlt ik' når man (uf)

I jo man skal lave en hel masse og så er det børnene det går ud over alligevel ik'

A ja

I *hvis det er hver dag* så kommer børnene også til at mærke det og os selv og- så jo ik' [[om nedsat arbejdstid]] (60000440)

Her er det mentale rum, der opstilles af ledsætningen, "hvis det er hver dag (man arbejder mindre)", allerede aktiveret i starten af excerptet. Der henvises således direkte til det i første del af taler I's anden replik: "jeg har altid syntes det var bedst at have det P1 om dag- altså hver dag mindre hver dag"; men det står i kontrast til det mentale rum, der danner baggrund i den mellemliggende passage, hvor der tales om det alternative scenarium, at man har en ekstra egentlig fridag.

Kun i ti tilfælde (7 % af det samlede antal initialt placerede ledsætninger) repræsenterer en *hvis*-ledsætning tekstuel given information med en *forudsættende* relation til konteksten. Disse ti tilfælde udgør til gengæld et problem i forhold til ovennævnte konklusion, idet *hvis*-ledsætningen jo her *ikke* manifesterer en bevægelse i forhold til det eller de mentale rum, der

hidtil har tjent som baggrund for diskursen. *Hvis*-ledsætningen kan her siges blot at have en *påmindende* funktion.

I fem af de ti tilfælde er der tale om epistemiske eller talehandlings-betingelsessætninger, som "citerer" fra konteksten. Et typisk eksempel på en sådan sætning er:

- 1 det er faktisk aldrig noget min mor hun har snakket ret meget om og ogT ogT
 jeg harT P1 sådan set heller ikke spurgt så meget om det fordi det ligesom
 {vejtrækning} at detT det brød hun sig ikke så meget om at snakke om så det
 A ja P1 men harT (uf)
 1 og vi har prøvet på ogT og vi lavede stamtavle men det har været ret svært
 A ja det kan jeg forstå (uf) T
 1 {vejtrækning} min datter har
 A har du ikke været nysgerrig over for det og
 1 {vejtrækning} jo P1 men jeg tænkteT som sådan min mor hun har været
 god mod os og hun harT klaret os alene {vejtrækning} og *hvis det var ikke*
noget hun brød sig så meget om at vi skulle begynde atT {vejtrækning}
 A mm
 1 at spørge hende om så P1 så syntes jeg ikke [[om identiteten af informantens
 fader]] (60001200)

Det drejer sig således om de føromtalte "kontekstuelte givne" forsætninger (jf. s. 110), hvor taleren ved at placere indholdet i en betingelsesledsætning markerer epistemisk distance. I ovenstående eksempelsætning skyldes betingetheden, at taleren "konkluderer" ud fra sin opfattelse af indre tilstande hos moderen, som vedkommende ikke har direkte adgang til. Det mentale rum, der er involveret, må siges at have en særlig prægning for taleren. Det er fremmed for taleren – og dette kan måske forklare, hvorfor det bliver placeret på den fremtrædende plads foran hovedsætningen selvom det strengt taget ikke udgør en forskydning af referencerammen. Denne beskrivelse passer også på de fem øvrige "påmindende" initialt placerede *hvis*-ledsætninger, idet det mentale rum, ledsætningen refererer til, også her i større eller mindre grad kan siges at være et rum, der har en særlig prægning og fremmedhed for taleren. Som eksempel kan nævnes:

- A du mener P1 det kunne ikke lade at gøre at [D%] blev neutralt P2
 ?(vi)? meldte os ud af [N%] sagde "[B%] P1 vi er neutrale" P1 lige-

som [S% % % % %] har gjort [S% % % % %] er jo trods alt neutralt P2 du tror ikke på det eller P2

- 1 {vejtrækning} {spatium} pfss- (suger luften ind mellem tænderne) {vejtrækning} mm {vejtrækning} joT P1 nejT P1 joT P2 både ja og nej vil jeg sige {vejtrækning} [D% % % % %] kunne godt være neutralt P1 men *hvis* [D% % % % %] skulle være neutralt så ville det også betyde at vi skulle have et endnu stærkere [F% % % % %] end vi har i dag {vejtrækning} fordi at P1 ved at være neutral {vejtrækning} har man ikke dermed sagt at andre stater ikke vil én til livs vel' er det ikke rigtigt ?

A mm {spatium} mm {spatium} jojow (u)

- 1 kom det til en politisk spænding {vejtrækning} kom det til P1 krig i [E% % % % %] {vejtrækning} så er D% % % % % et vigtigt strategisk sted og *hvis vi skulle være neutrale* så skulle vi også have noget at holde vores neutralitet med og det ville betyde vi skulle have et endnu stærkere forsvar (60000340)

Jeg mener, at ovenstående resultater bekræfter og radikaliserer Ford & Thompsons påstand om, at initialt placerede betingelsesledsætninger udgør vigtige omdrejningspunkter for tekstopbygningen (jf. s. 114). Dette understreges yderligere af, at det mentale rum, som ledsætningen opstiller, i størstedelen af tilfældene (77 %) også tjener som baggrund for de umiddelbart efterfølgende ytringer (jf. s. 123).

Resultatet af undersøgelsen af de initialt placerede *hvis*-ledsætningers *konversationelle* funktion ses i nedenstående tabel:

	I alt		Relevansangivelse i forhold til forudgående kontekst		Høflighed i forbindelse med handlingsdirektiver		Forenelighed mellem samtalepartnere		Andet	
	N	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Given	141	100	136	96	4	3	1	1	0	0
Ny	4	100	-	-	2	50	0	0	2	50
Samlet	145	100	136	94	6	4	1	1	2	1

Resultater viser, at den primære konversationelle funktion af initialt placerede ledsætninger helt overvejende (i 94 % af alle tilfælde) er at angive *relevansen* af følgesætningen i forhold til den forudgående samtale. Dette

stemmer fint overens med antagelsen om, at en initialt placeret ledsætning udgør temaet i forhold til den meddelelse, betingelsessætningen som helhed udgør, og et omdrejningspunkt i forhold til tekstopbygningen. De fire forekommende ikke-givne betingelsessætningers funktion er allerede tidligere omtalt; her synes *høflighed* at have en mere fremtrædende plads som primær konversationel funktion.

Finalt placerede ledsætninger

For finalt placerede *hvis*-ledsætninger (inklusive de parentetisk placerede, jf. s. 126) ser fordelingen i forhold til informationsstatus således ud:

	I alt	Given				Ny
		I alt	Tekstuelt	Inferentielt	Situationelt	
Antal	134	52	43	9	0	82
%	100	39	32	7	0	61
% af givne	-	100	83	17	0	-

Denne fordeling adskiller sig betydeligt fra fordelingen ved initialt placerede ledsætninger (jf. tabel s. 128) på den måde, at hovedparten af ledsætningerne udgør *ny* information. Dette resultat understøtter hypotesen om, at placeringen af *hvis*-ledsætningen overvejende svarer til den almindelige informationsstrukturelle opbygning af en sætning, som antages at være given efterfulgt af *ny*. Det er dog så interessant at finde en forklaring på, hvorfor trods alt hele 39 % af de finalt placerede ledsætninger *ikke* udgør *ny* information.

Ford & Thompson (1986) mener som nævnt at finde visse tendenser, der kan forklare størstedelen af de tilfælde, hvor en *if*-ledsætning forekommer finalt (den mulighed, at ledsætningen manifesterer *ny* information, nævnes mærkeligt nok ikke her; jf. s. 115). De formelle grammatiske faktorer, som Ford & Thompson nævner, synes dog ikke umiddelbart at spille nogen afgørende rolle i forklaringen af final placering af *hvis*-ledsætninger i BySoc-korpusset. Derimod mener jeg, at de mere overordnede informationsstrukturelle og pragmatiske faktorer, de foreslår, har væsentligt større forklaringsværdi.

Med hensyn til de givne *hvis*-ledsætninger mener jeg således, at en stor del af dem kan forklares som *reminders*: De *etablerer* ikke et mentalt rum som baggrund for følgesætningens ytring, men *påmindrer* tilhøreren om de baggrundsantagelser, som allerede er etableret i forhold til det pågældende

diskurseemne. En del af disse påmindende *hvis*-ledsætninger er således mere eller mindre ordrette gentagelser af tidligere udtalte sætninger:

- A men jeg tænker på hvis man skal lære at synge efter noder såT skal man så ikkeT P1 have P1 et instrument som man kan P2 T relatere sig til så at sige {rømmer sig}
- 1 (u) skal nok have et eller andet P1
- A er er det ikke sådan det foregårT *hvis man skal lære atT synge efter noder* (60000230)

De påmindende *hvis*-ledsætninger synes ofte at komme som en art eftertanke i tilfælde, hvor taleren efter at have udtalt en ytring påminder tilhøreren om baggrunden for ytringen for at være helt sikker på, at der er enighed om denne.

Hele 37 sætninger, 71 % af de givne, finalt placerede *hvis*-ledsætninger, kan på denne måde kategoriseres som påmindende. Dette faktum kan formentlig forklare den store forskel i fordelingerne af de tre typer af givenhed, der ses imellem de initialt placerede og de finalt placerede givne *hvis*-ledsætninger: Andelen af *tekstuelt* givne ledsætninger er langt større ved final placering end ved initial placering (83 % i forhold til 24 %). De finalt placerede givne *hvis*-ledsætningers indhold har altså i langt større omfang end de initialt placerede ledsætningers været direkte aktiveret tidligere i diskursen. Tendensen bekræftes yderligere, når de finale givne ledsætningers relation til den forudgående kontekst undersøges:

	I alt	Forudsættende	Kontrasterende	Ny mulighed	Eksemplificerende
Antal	52	39	8	5	0
%	100	75	15	10	0

Finalt placerede givne *hvis*-ledsætninger adskiller sig afgørende fra initialt placerede givne ledsætninger på den måde, at deres relation til konteksten i langt større omfang (75 % i forhold til 16 %) er *forudsættende*. Dette er den mest direkte relation, idet ledsætningen her refererer til et mentalt rum, der allerede tidligere i diskursen har været nævnt, og som ikke i en mellemliggende passage har været negeret.

Resultaterne af undersøgelsen viser altså, at finalt placerede givne *hvis*-

ledsætninger i modsætning til initialt placerede ledsætninger forekommer i diskurskontekster, hvor et skift i referenceramme *ikke* er det centrale princip i den lokale organisering af teksten. Dette viser sig også at gælde for de *hvis*-ledsætninger, der udtrykker *ny* information, når det undersøges, i hvor vidt omfang det mentale rum, *hvis*-ledsætningen refererer til, tjener som baggrund for den efterfølgende diskurs:

	Initial placering ⁵⁸		Final placering			
			Given		Ny	
	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %
I alt	145	100	52	100	82	100
Forsætning danner baggrund for efterfølgende propositioner	112	77	39	75	29	35

Af ovenstående tabel kan det ses, at andelen af tilfælde, hvor ledsætningen danner baggrund for den efterfølgende diskurs, er lige så høj for finalt placerede *givne* ledsætninger som for initialt placerede ledsætninger. Finalt placerede *givne* ledsætninger adskiller sig dog som tidligere nævnt fra initialt placerede ledsætninger ved, at de typisk fungerer som *påmindelser* om et allerede introduceret mentalt rum; så selvom de meget ofte danner baggrund for den efterfølgende diskurs, giver resultatet ikke problemer i forhold til påstanden om, at finale *hvis*-ledsætninger typisk ikke udgør et skift i referenceramme i forhold til den forudgående diskurs. Finalt placerede ledsætninger, der manifesterer *ny* information (og altså introducerer et helt nyt mentalt rum) danner derimod langt sjældnere baggrund for de efterfølgende propositioner. En χ^2 -test viser, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man ville forvente, hvis andelen af tilfælde, hvor ledsætningen danner baggrund for den efterfølgende diskurs, var uafhængig af *hvis*-ledsætningens placering og informationsstatus (2 frihedsgrader, $\chi^2=43,2$; $p<0,01$). Ved at placere en *hvis*-ledsætning finalt synes taleren således at markere, at vedkommende ikke ønsker at skifte referenceramme for samtalen.

58. Jeg har ikke angivet frekvensen særskilt for *givne* og *nye* initialt placerede *hvis*-ledsætninger pga. det meget lave antal (4 stk.) af initialt placerede ledsætninger, der manifesterer *ny* information. Forholdene ved alenestående *hvis*-ledsætninger vil blive behandlet senere.

Hvis en betingelsesledsætning er associeret med en følgesætning, der udgør et spørgsmål eller en *bedømmelse*, er dette ifølge Ford & Thompson motiverende for final placering af ledsætningen. De afstår dog fra at forklare hvorfor (Ford & Thompson 1986: 368). Resultaterne af min undersøgelse viser i overensstemmelse hermed, at frekvensen af spørgsmål og bedømmelser er yderst afhængig af placeringen af *hvis*-ledsætningen:

	Samlet (initial og final placering)		Initial placering		Final placering			
					Given		Ny	
	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %
I alt	279	100	145	100	52	100	82	100
Heraf spørgsmål/ bedømmelse	54	19	15	10	20	38	19	23

Som det kan ses af tabellen, er andelen af sætninger, der udgør et spørgsmål eller en bedømmelse, klart lavest i *hvis*-konstruktioner med initialt placeret ledsætning, mens den er henholdsvis godt to og knap fire gange højere i forbindelse med nye og givne finalt placerede ledsætninger. En χ^2 -test viser, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man ville forvente, hvis andelen af spørgsmål og bedømmelser var uafhængig af *hvis*-ledsætningens placering og informationsstatus (2 frihedsgrader, $\chi^2=20,5$; $p<0,01$).

At *hvis*-ledsætningen overvejende (i 39 ud af 54 tilfælde) placeres finalt ved spørgsmål/bedømmelser skyldes formentlig primært, at taleren i sådanne sætninger ikke ønsker, at ledsætningen skal fungere som tema. Som forklaring på dette vil jeg for spørgsmåls vedkommende henvise til Halliday:

"...from the speakers point of view asking a question is an indication that he wants to be told something. The fact that, in real life, people ask questions for all kinds of reasons does not call into dispute the observation that the basic meaning of a question is a request for an answer. The natural theme of a question, therefore, is 'what I want to know' " (Halliday 1994: 45)

Det, taleren i forbindelse med et betinget spørgsmål ønsker at vide, er typisk ikke det mentale rum, *hvis*-ledsætningen henviser til, men derimod information i forbindelse med dette mentale rum. Derfor vil det være naturligt at placere *hvis*-ledsætningen efter følgesætningen, således at *hvis*-konstruk-

tionen har et *hv*-ord eller det finitte verbum på førstepladsen, og det dermed fra starten markeres, at der er tale om et spørgsmål (den illokutionære værdi "ikke-deklarativ" kodes i dansk ved tomt fundamentfelt), OG at den "manglende" information er tema:

- A ja P1 *hv- hvor* er du selv i systemet P1 hvis du skulle placere dig P1 sådan samfundsmæssigt ? (60000340)
- A *er er* det ikke sådan det foregårT hvis man skal lære atT synge efter noder ? (60000230)

På samme måde synes det i bedømmende betingelsessætninger at være naturligt at placere (en del af) selve bedømmelsen og ikke betingelserne/baggrunden for den som tema:

- 1 ja ja P1 *men der ville det så være fint* hvis man kunne bevæge den lidt mere og *få*
- A *mm* mm P1
- 1 *få* et en del af den ny kvindebevægelse over ik'
- A *mm* {spatium} mm
- 1 og f- og tage en ny retning (60000610)

Den vigtigste grund til, at *hvis*-ledsætningerne primært placeres finalt i bedømmende sætninger er dog nok, at ledsætningerne her i hovedparten af tilfældene (70 %) enten er påmindende eller udtrykker ny information, hvilket som tidligere nævnt i sig selv synes at være et kraftigt incitament for final placering.⁵⁹

Hermed er udgrænset to faktorer, der har afgørende indflydelse på, hvorfor *hvis*-ledsætninger, der repræsenterer given information, i visse tilfælde placeres finalt i en sætning. Det drejer sig for det første om behovet for *påmindelse* om et allerede introduceret mentalt rum og for det andet om behovet for i spørgsmål og bedømmelser at placere spørgemarkeringen eller selve bedømmelsen på temapladsen i sætningen (disse to behov falder naturligvis

59. Denne forklaring kan ikke bruges i forbindelse med spørgsmål, idet hovedparten af *hvis*-ledsætningerne (62 %) her hverken kan betegnes som reminders eller ny information (de er enten *inferentielt* givne eller tekstuel givne med en *kontrastiv* relation til den forudgående kontekst).

i en del tilfælde sammen således, at *hvis*-ledsætningen udgør en påmindelse og følgesætningen et spørgsmål eller en evaluering).

Sammenlagt beskriver de to ovennævnte faktorer hovedparten af de forekommende givne finalt placerede *hvis*-ledsætninger, idet 48 (92 %) af disse enten er reminders og/eller forekommer i sætninger, der manifesterer spørgsmål eller evalueringer. Der er hermed kun fire sætninger, der *ikke* umiddelbart kan beskrives som reminders eller spørgsmål/evalueringer. Heraf er de to af den tidligere nævnte type af indholdsbetingsætning, hvor forsætningen er relateret til følgesætningen via en ”for det tilfælde at...”-relation, og hvor det slet ikke er muligt at placere ledsætningen initialt (jf. s. 62):

- 1 ...han vovede ikke P1 på det korte tid fraT fraT [K% % % % % % % %] og over til [E% % % % % % % %] P1 så vovede han ikke at gå over til min mor i [N% % % % % % %] P1 *hvis der var nogen der skulle have set ham i tysk uniform* (60001320)
- A ...hvis vi kunne prøve at ringe sammen der på et tidspunkt P1 T ved du hvad så skal du have mit privatnummer for detT det er weekenden *hvis du vil ringe hjem til mig* P1 (60000700)

Den konversationelle funktion af de finalt placerede ledsætninger i korpuset ses af nedenstående tabel:

	I alt		Relevansangivelse i forhold til forudgående kontekst		Høflighed i forbindelse med handlingsdirektiver		Forenelighed mellem samtalepartnere		Andet	
	N	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Given	52	100	51	98	0	0	0	0	1	2
Ny	82	100	0	0	14	17	1	1	67	82
Samlet	134	100	51	38	14	10	1	1	68	51

Den konversationelle funktion af *givne* finalt placerede *hvis*-ledsætninger er helt overvejende at angive relevansen af følgesætningen i forhold til den forudgående kontekst. På dette punkt svarer den konversationelle funktion af *givne* finalt placerede ledsætninger altså til funktionen af *givne* initialt placerede ledsætninger (jf. s. 132). De *nye* finalt placerede ledsætningers primære konversationelle funktion er derimod hyppigst (i 82 % af tilfældene)

placeret i kategorien "andet". Denne kategori af *hvis*-ledsætninger er i modsætning til de øvrige kendetegnet ved hverken at have tekstsammenbindende eller interaktionelle hensyn som primær funktion. Ledsetningerne relaterer sig her udelukkende til indholdsplanet i de sætninger, de er underordnet.

I kategorien "andet" kan tre undergrupper udskilles: Det drejer sig som det første om en lille gruppe af sætninger, hvor *hvis*-ledsætningen kvalificerer en sætning udtalt af en anden taler. Som eksempel kan nævnes:

- A ringer man dem så op P1 på et tidspunkt P1
 I {vejtrækning} ja ja P1 *hvis* man lægger en seddel på dem
 A {uf} {spatium} jaT
 I hvis de ikke har været for uforkammede P1 så de ikke fortjener det (latter)
 (latter) nejT det er jo op til én selv ik' (60000010)

En større gruppe ledsætninger *problematiserer* en netop udtalt sætning:

- 2 og så kan man altid bygge P1 altså ovenpå sådan så man kan komme til at hedde "civilingeniør" *hvis man har lyst til det ik'* (60010230)
- I men P2 (rømmer sig) P1 ja hvis du tænker dig enT skala P2 fra nul til hundrede ik'
 A mm P1
 I der indimellem kan folksT arbejds-T P1 indsats ligge ik'
 A mm
 I ogT man vil altid have en dårligste P1 og en bedste
 A mm P1
 I så gælder det om at få den dårligste så langt op iT i talrækken som muligt ik'
 A mm {spatium} mm {spatium} mm
 I vi kan aldrig komme alle sammen op på hundrede vel
 A nej {spatium} nej (uf)
 I *hvis der i det hele taget findes nogen der er helt op på hundrede* P2 menT
 det er med at få bunden så højt op (uf) (60001500)

Til denne gruppe hører alle de forekommende metalingvistiske betingelses-sætninger (jf. s. 74). Endelig findes den tredje og hyppigst forekommende undertype, hvor *hvis*-ledsætningen kvalificerer en sætning udtalt af samme taler, og hvor for- og følgesætning udgør en organisk semantisk helhed. Der

er i modsætning til i den problematiserende type ikke tale om, at forsætningen sætter spørgsmålstegn ved gyldigheden af følgesætningen, den udgør blot en specificering af, hvilket mentalt rum ytringen skal forstås i forhold til:

- 2 jeg bor sammen med en fyr P2 m- men det var ikke et sted jeg villeT P1 blive boende *hvis jeg fik børn og sådan* (60000020)
- 1 ja P1 detT er revl og krat P1 jeg har samlet tror jeg P1 nå man kan jo ikke invitere den ene *hvis man ikke invitere den anden* altså (uf) (60010030)

I denne type betingelsessætninger danner *hvis*-ledsætningen et helt nødvendigt grundlag for den mening, oversætningen skal udtrykke, og selvom *hvis*-ledsætningen kommer efter følgesætningen, kan den ikke betragtes som en senere tilføjelse.

Som det fremgår af tabellen på s. 138, har finalt placerede ledsætninger langt oftere end initialt placerede ledsætninger hensyn til konversationel høflighed som primær funktion (i alt 11% i forhold til 5% ved initialt placerede ledsætninger, jf. tabel s. 132). Jeg vender senere tilbage til dette faktum.

Alenestående *hvis*-ledsætninger

Resultaterne af undersøgelsen mht. *hvis*-ledsætninger, der optræder uden følgesætning, ses i nedenstående tabeller:

Ledsætninger uden følgesætning:	I alt	Given				Ny
		I alt	Tekstuel	Inferentielt	Situationelt	
Antal	12	8	2	6	0	4
%	100	67	17	50	0	33
% af givne	-	100	25	75	0	-

	I alt		Relevansangivelse i forhold til forudgående kontekst		Høflighed i forbindelse med handlingsdirektiver		Forenelighed mellem samtalepartnere		Andet	
	N	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Given	8	100	4	50	3	38	0	0	1	13
Ny	4	100	0	0	2	50	0	0	2	50
Samlet	12	100	4	33	5	42	0	0	3	25

På grund af det meget lille antal sætninger (12 stk.) skal man naturligvis være meget forsigtig med at konkludere for meget ud fra ovenstående resultater, og jeg vil derfor nøjes med at fremdrage det mest markante.

Den primære konversationelle funktion for en forholdsvis stor del af sætningerne (42 %) er *høflighed*. Som et typisk eksempel på denne del af sætningerne kan nævnes:

- A *hvis jeg kunne få dig til og prøve og øve dig lidt på den her P1 og så sige den så hurtigt som du kan P1 eller hvad skal man sige dit normale taletempo P1 du må selv om du læser den op eller du vil sige den sådan P1 noget nær udenad (60000740)*

Hvis-konstruktionerne optræder her som en art elliptiske bedømmelser med en underforstået hovedsætning svarende til "ville det være fint" eller "ville jeg blive glad", og de fungerer således indirekte som handlingsdirektiver. Taleren markerer høflighed over for tilhøreren ved at gøre handlingsdirektivet hypotetisk, således at det impliceres, at der er alternativer til det, taleren med sætningen opfordrer til.

Jeg mener generelt, at de alenestående *hvis*-ledsætninger må opfattes som elliptiske betingelsessætninger, hvor taleren lader det være op til tilhøreren at drage den underforståede, "oplagte" slutning:

- A *der er ikke noget jalousi ? T i jeres forhold P1 det er så godt P1 {vejtrækning} eller så frit eller såT (uf) ansvar somT som kom-*
 I *jalousi og jalousi altså detT ja det* er det ik' altså P2 altså jeg kunne ikke finde p- altså ik- s-
 A *har (uf) så at (uf) rende til hvert sit ££*
 I *f- altså som jeg siger hvis hvis jeg finder en eller anden god sild ik' vel men altså P1 man kan godt se på ik' men altså heller ikke ?(længere)? (60000120)*

Enkeltstående *hvis*-ledsætninger kan også være mere åbne opfordringer til tilhøreren om selv at forestille sig scenariet:

- I *så sad han inde i bilen meget længe P1*
 A *og rodede*
 I *og rodede ik' og man tænkte P2 hvis det er en tyv skulle man så hvis han kørte med den med det samme ik'*

A joT

I jamen så endte jeg med så ringede jeg til politiet ik' (60000710)

A ved du P1 har du et toilet et eller andet sted

I ja det har jeg bestemt P1 nuT skal jeg lige tage den her af P3

A så vil jeg lige P1 løbe derud

I ja

A når jeg drikker kaffe så

I skal du bare se P2 det er derude ind ad den dør der

A åh fint (Kommentar: pause 1 min. 14 sek.)

I kan du leve med hvordan det ser ud

A ork jo {rømmer sig}

I det er godt nok

A hvis du havde set hvordan der så ud hjemme hos mig

I {griner} P1 så er det bare derude P2

A til venstre d- ja (60000340)

Med hensyn til informationsstatus gælder det for de alenestående *hvis*-ledsætninger, at de oftest udtrykker given information, og at andelen af *tekstuel*te givne ledsætninger er relativt lav (25 %). Samtidig danner de meget hyppigt (i 67 % af tilfældene) baggrund for de efterfølgende propositioner. Hermed synes funktionen af alenestående *hvis*-ledsætninger at ligne funktionen af initialt placerede ledsætninger: De introducerer et mentalt rum i diskursen, som ikke tidligere har været direkte aktiveret, men som taleren i det følgende ønsker skal danne baggrund for diskursen. Der er dog i forhold til initialt placerede ledsætninger den store forskel, at enkeltstående *hvis*-ledsætninger i langt videre omfang har angivelse af *høflighed* som primær konversationel funktion (42 % i forhold til 4 %).

Anvendelsesvariant, informationsstatus og konversationel funktion

Sammenhængen mellem *hvis*-konstruktionernes kategoritilhørsforhold og *hvis*-ledsætningernes informationsstatus illustreres af nedenstående skema (der ses her bort fra gruppen "øvrige"):

	I alt	Given								Ny	
		I alt		Tekstuel		Inferentielt		Situationelt			
	Antal	Antal	%	Antal	% af givne	Antal	% af givne	Antal	% af givne	Antal	%
Epistemisk	19	14	74	12	86	2	14	0	0	5	26
Talehandling	20	10	50	3	30	6	60	1	10	10	50
Metalingvistisk	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3	100
Hypotetisk	117	78	67	29	37	48	62	1	1	39	33
Generaliserende	132	99	75	35	35	64	65	0	0	33	25

I forhold til fordelingen af givne og nye ledsætninger skiller kategorierne talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger sig ud fra de tre øvrige varianter ved at have en væsentligt højere andel af ledsætninger, der repræsenterer *ny* information.

Med hensyn til fordelingen af de tre typer af givenhed adskiller epistemiske betingelsessætninger sig fra de øvrige ved at have en væsentligt højere andel *tekstuel* givne ledsætninger. Dette stemmer fint overens med Sweetser og Dancygiers tidligere omtalte argumentation vedrørende "kon tekstuel givne" betingelsesledsætninger (jf. s. 110): En af den epistemiske betingelsessætnings væsentligste funktioner er netop manifest at citere tekstuel given information med en "epistemisk distance".

Det kan ikke umiddelbart testes med en χ^2 -test, om ovenstående fordeling adskiller sig signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis *hvis*-ledsætningens informationsstatus var uafhængig af, hvilken variant der er tale om. Dette skyldes, at den forventede frekvens i flere af kontingenstabellens (*contingency table*) celler er under 5 (den forventede frekvens af *situationelt* givne ledsætninger er for alle varianter mindre end 1, det samme gælder *tekstuel* givne og nye metalingvistiske *hvis*-konstruktioner). Da det hører til χ^2 -testens matematiske forudsætninger, at ingen af de forventede frekvenser er mindre end 5, er det derfor nødvendigt at slå kategorier sammen, således at alle de forventede frekvenser er over 5 (jf. dog s. 145). For at muliggøre en χ^2 -test er det således nødvendigt at slå de to sjældnest forekommende varianter, *talehandling* og *metalingvistisk*, sammen til én kategori, ligesom det er nødvendigt at slå de to typer af "indirekte givenhed", *inferentielt* og *situationelt*, sammen. En χ^2 -test viser herefter, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man ville forvente, hvis *hvis*-ledsætningens in-

formationsstatus var uafhængig af, hvilken variant der er tale om (6 frihedsgrader, $\chi^2=24,29$; $p<0,01$). Den høje χ^2 -værdi skyldes primært kraftige associeringer mellem værdierne "tekstuel given information" og epistemiske varianter samt mellem samlegruppen talehandlings- og metalingvistiske varianter og værdien "ny information". Der ses desuden mindre kraftige associeringer mellem generaliserende varianter og værdien "inferentielt/situationelt given information" samt *dis*-socieringer mellem generaliserende varianter og "ny information" og mellem talehandlings- og metalingvistiske varianter og "tekstuel given information".

Hvis-ledsætningernes konversationelle funktion fordeler sig på følgende måde i forhold til *hvis*-konstruktionernes kategoritilhørsforhold:

	I alt	Relevans		Høflighed ⁶⁰		Andet	
	Antal	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Epistemisk	19	15	79	0	0	4	21
Talehandling	20	7	35	11	55	2	10
Metalingvistisk	3	0	0	0	0	3	100
Hypotetisk	117	71	61	16	14	30	26
Generaliserende	132	98	74	0	0	34	26

Som det fremgår af tabellen, adskiller talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger sig fra de fire øvrige typer af betingelsessætninger ved at have en relativt lille andel af sætninger med relevansangivelse som primær funktion. Dette hænger naturligvis sammen med det tidligere nævnte faktum, at de relativt ofte manifesterer *ny information*. Til gengæld har disse to kategorier relativt mange sætninger med henholdsvis høflighed og "andet" (hvilket i forbindelse med metalingvistiske betingelsessætninger som tidligere omtalt vil sige "problematisering af hovedsætningen", jf. s. 139) som primær konversationel funktion. Da en χ^2 -test af fordelingen ikke kan gennemføres, uden at metalingvistiske, talehandlings- og epistemiske varianter slås sammen til én kategori (se nedenfor), må disse resultater dog tages med forbehold, da det pga. deres lave frekvens ikke kan afgøres, om disse varianter adskiller sig *signifikant* fra hinanden med hensyn til kon-

60. På grund af det lille antal af sætninger er kategorierne "høflighed i forbindelse med handlingsdirektiv" og "forenelighed mellem samtalepartnere" her slået sammen til én kategori.

versationel funktion.

Ud over talehandlingsbetingelsessætninger er det kun de hypotetiske betingelsessætninger, der har forekomst af ledsætninger med høflighed som primær funktion. At de hypotetiske betingelsessætninger relativt ofte bruges i forbindelse med høflighed, kan ikke overraske, idet netop den hypoteticitet, der indikeres med sådanne sætninger, kan forventes at gøre dem oplagte i forbindelse med ansigtstruende sproghandlinger (jf. s. 105). Det kan til gengæld overraske, at der ikke findes nogen eksempler på epistemiske betingelsessætninger med høflighed som primær funktion, idet man sagtens kunne forestille sig, at dette var muligt. Man må ud fra resultaterne konkludere, at den høflighedsmarkerende funktion i hvert fald ikke kvantitativt spiller nogen større rolle i forbindelse med brugen af andre typer af betingelsessætninger end talehandlings- og hypotetiske betingelsessætninger.

Som nævnt ovenfor kan en χ^2 -test af fordelingen ikke umiddelbart gennemføres: Uden sammenlægninger af kategorier vil de forventede frekvenser af metalingvistiske betingelsessætninger med funktionerne "høflighed" og "andet" være under 1, og de forventede frekvenser af epistemiske betingelsessætninger med funktionerne "høflighed" og "andet" under 5. Hvis en χ^2 -test skal gennemføres, skal flere af kategoriene således sammenlægges (jf. s. 143). Selv hvis varianterne *metalingvistisk* og *talehandling* slås sammen til én kategori ligesom i forbindelse med undersøgelsen af *hvis*-ledsætningernes informationsstatus, gælder det imidlertid, at den forventede frekvens for tre (dvs. $\frac{1}{4}$) af cellerne i kontingens-tabellen (*contingency table*) er under 5 (epistemiske og talehandlings/metalingvistiske varianter med funktionen "høflighed" og epistemiske varianter med funktionen "andet"). Hermed kan en χ^2 -test stadig ikke gennemføres, idet det som tidligere nævnt hører til χ^2 -testens matematiske forudsætninger, at ingen af de forventede frekvenser er mindre end 5. Hvis testen udføres på trods af dette, bevirker det, at χ^2 -værdien bliver for stor, og at en forskel således kan blive bestemt som signifikant, selvom den ikke er det. Det er dog bredt anerkendt, at χ^2 -testen kan anvendes, når *højst en femtedel af cellerne har forventede frekvenser på under 5, og ingen af cellerne har forventede værdier på under 1* (Reinholt Petersen 2001: 83; Woods, Fletcher & Hughes 1986: 144 f.). Jeg anvender derfor her og i det følgende χ^2 -test, også når en eller flere af de forventede frekvenser er under 5. Hvis mere end en femtedel af de forventede frekvenser er under 5, eller hvis blot én er under 1, bliver χ^2 -test enten slet ikke anvendt, eller en eller flere af cellerne slås sammen (dvs. frekvenstabellens ko-

lonner eller rækker sammenlægges), således at χ^2 -testens anvendelsesbetingelser overholdes. I det pågældende tilfælde skal de tre kategorier *metalingvistisk*, *talehandling* og *epistemisk* (dvs. alle ikke-indholdsvarianter) således slås sammen til én kategori, for at en χ^2 -test kan gennemføres. Herefter er kun én celle, dvs. 1/9 af de forventede frekvenser, under 5: epistemisk/talehandling/metalingvistisk med funktionen "høflighed".

En χ^2 -test viser herefter, at fordelingen afviger signifikant fra, hvad man ville forvente, hvis *hvis*-ledsætningens konversationelle funktion var uafhængig af, hvilken variant der er tale om (4 frihedsgrader, $\chi^2=30,95$; $p<0,01$). Den høje χ^2 -værdi skyldes associeringer mellem hypotetiske varianter og (især) samlegruppen epistemiske/talehandlings/metalingvistiske varianter og værdien "høflighed" samt mellem generaliserende varianter og værdien "relevansangivelse". Desuden ses *dis*-socieringer mellem epistemiske/talehandlings/metalingvistiske varianter og værdien "relevansangivelse" samt (især) mellem generaliserende varianter og værdien "høflighed".

Opsummering

Med hensyn til *hvis*-ledsætningers informationsstrukturelle egenskaber kan man ud fra undersøgelsen af BySoc-korpusset konkludere, at funktionen af ledsætningen spiller en afgørende rolle for, hvorledes den placeres i forhold til følgesætningen.

Resultaterne viser, at *initialt* placerede *hvis*-ledsætninger stort set altid udgør *given* information i forhold til konteksten, og at de fungerer som tema i betingelsessætningen. Mere specifikt er deres typiske funktion at etablere et mentalt rum som baggrund for følgesætningen, der via den forudgående kontekst er semiaktivt på taletidspunktet, men som alligevel udgør en forskydning i forhold til den hidtidige referenceramme. På denne måde får initialt placerede *hvis*-ledsætninger afgørende betydning for opbygningen af det netværk af mentale rum, som en *given* diskurs bevæger sig i forhold til.

Finalt placerede *hvis*-ledsætninger har derimod to mulige funktioner: For det første kan de introducere *ny* information, et helt nyt mentalt rum, i diskursen. Dette rum vil dog, i modsætning til ved initialt placerede ledsætninger, typisk *ikke* danne baggrund for de efterfølgende propositioner, men være af mere "lokal" betydning – det har oftest kun relation til betingelsessætningens hovedsætning. Således er det finalt placerede ledsætninger, der

oftest bruges til at markere *høflighed* i forbindelse med handlingsdirektiver og andre ansigtstruende sprog handlinger. Her har det mentale rum, der introduceres med *hvis*-ledsætningen, typisk kun forbigående eller slet ingen relevans for diskursens emne, men introduceres primært af hensyn til ikke-tekstuelle, interaktionelle forhold.

For det andet kan finalt placerede *hvis*-ledsætninger bruges til det stik modsatte af at introducere et nyt mentalt rum, nemlig til at *påminde* om et allerede introduceret rum. Taleren pointerer med en sådan *hvis*-ledsætning, at tilhøreren fortsat skal opfatte et bestemt mentalt rum som baggrund for talerens ytringer. Denne givne type af finale betingelsessætninger danner i langt videre omfang end den nye baggrund for de efterfølgende propositioner/talehandlinger og kan siges typisk at tjene til navigation imellem de forskellige mentale rum i en diskurs.

Ved at placere en *hvis*-ledsætning finalt angiver en taler således, at det mentale rum, der refereres til, er af *underordnet* betydning i forhold til tekstopbygningen som helhed. Dette kan enten skyldes, at det er et rum, der udelukkende relaterer sig til hovedsætningen og ikke ønskes videreført som baggrund for den efterfølgende diskurs, eller at taleren blot påmindes om et rum, der allerede er etableret som en del af baggrunden for diskursen. Ved at placere en *hvis*-ledsætning initialt markeres det omvendt, at det mentale rum, der refereres til, opfattes som *prægnant*. I forlængelse af dette kan en anden grund til, at en *hvis*-ledsætning placeres finalt, være, at pragmatikken omkring den sproghandling, der er tale om, favoriserer andre sætningselementer end ledsætningen som tema i sætningen. Det drejer sig om tilfælde, hvor betingelsessætningen udgør en bedømmelse eller (især) et spørgsmål. Her placeres ledsætningen overvejende finalt, uanset hvilken informationsstatus dens indhold har. For spørgsmåls vedkommende kan tendensen til at placere *hvis*-ledsætningen finalt dog også skyldes, at kodningen af sætningens illokutionære værdi (ikke-deklarativ) i form af "tomt forfelt" herved fremstår mere tydelig.

I forhold til Fords påstand om, at betingelsessætnings funktion i uformelt talesprog i meget vidt omfang⁶¹ er at tjene i forbindelse med manøv-

61. Ford kommer dog desværre ikke med nogen egentlige bud på, hvor stor en andel af betingelsessætningerne, der primært anvendes på denne måde, men skriver blot, at "politeness and face considerations figure prominently in their contexts of use" (Ford 1997: 406).

ring i socialt følsomme områder, er mine resultater overraskende på den måde, at relativt få af *hvis*-ledsætningerne anvendes for at markere "høflighed" eller "forenelighed" over for tilhøreren. Betingelsesledsætningerne synes for størstedelens vedkommende snarere at have funktioner i forhold til tekstopbygning og præcisering af reference på indholdsplanet. Meget få af konteksterne svarer til det, Ford behandler som "interaktionelt følsomme områder", og kun i alt 27 *hvis*-ledsætninger (9 %) kan således kategoriseres som havende høflighed eller forenelighed som vigtigste funktion.

Undersøgelsen har endvidere påvist signifikante sammenhænge mellem *hvis*-konstruktionens forskellige anvendelsesvarianter og *hvis*-ledsætningens informationsstrukturelle og konversationelle funktion. Det ses således, at *hvis*-ledsætningen i epistemiske *hvis*-konstruktioner relativt ofte udtrykker tekstuel given information og som primær konversationel funktion har at udtrykke relevansen af følgesætningen i forhold til den forudgående kontekst. Også *hvis*-ledsætninger i generaliserende varianter har relativt ofte som primær funktion at udtrykke relevans, men informationen er i modsætning til i de epistemiske varianter oftest *inferentielt* given. Metalingvistiske og talehandlingsvarianter adskiller sig betydeligt fra de øvrige varianter ved langt oftere at have *hvis*-ledsætninger, der udtrykker *ny* information, og som aldrig eller sjældent har relevansangivelse som primær funktion. Ledsetningerne i talehandlingsvarianter udtrykker derimod langt oftere, end hos nogen af de øvrige varianter, *høflighed*. Funktionen af *hvis*-ledsætningen i hypotetiske varianter er sværere at karakterisere ud fra undersøgelsen, idet den ikke i samme grad som hos de øvrige varianter er associeret med bestemte værdier af informationsstatus- og funktionsvariablen. Med hensyn til informationsstatus ligner hypotetiske *hvis*-ledsætninger mest ledsætningerne hos de generaliserende varianter. Med hensyn til konversationel funktion adskiller de sig dog fra de generaliserende varianter ved i et vist omfang at fungere som høflighedsmarkører, dog langt fra så ofte som i forbindelse med talehandlingsbetingelsessætninger.

Da *hvis*-ledsætningernes informationsstrukturelle og konversationelle funktioner som beskrevet ovenfor har betydning for ledsætningens placering, må de beskrive sammenhænge mellem *hvis*-konstruktionens varianter og *hvis*-ledsætningens funktion forventes at have den konsekvens, at der er forskelle mellem de forskellige varianter med hensyn til placeringen af *hvis*-ledsætningen. Som det vil blive beskrevet senere i kapitlet (i

afsnittet "Placering af *hvis*-ledsætningen"), viser dette sig da også at være tilfældet.

Hvis-konstruktionens subjekt

Variablen *subjekttype* er primært inddraget i undersøgelsen, fordi jeg har antaget, at valget af subjekt i betingelsesledsætningen kan give en indikation af betingelsessætningens konversationelle funktion. Dette skyldes, at valget subjektet her relaterer sig direkte til, hvilket udgangspunkt taleren tager i forbindelse med formuleringen af lighedsbetingelserne for det mentale rum, der opstilles, og i hvilket følgesætningen prædikeres at gælde.

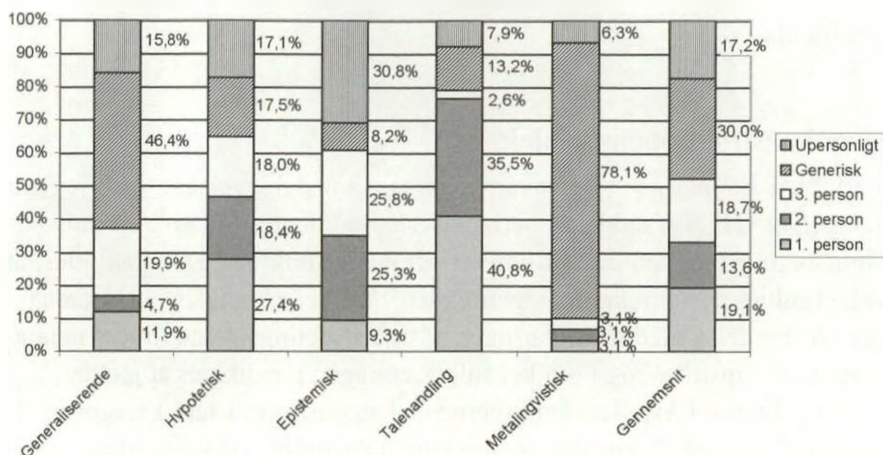
Subjekterne i *hvis*-ledsætningerne er kategoriseret i fem kategorier: 1. person, 2. person, 3. person, generisk og upersonlig. Til kategorien "generisk" henføres alle subjekter med generisk betydning – det vil altovervejende sige subjekter, der udgøres af pronominerne *man* og *du*. Til kategorien "upersonlig" henføres formerne *det* og *der* i de tilfælde, hvor disse optræder som formelle subjekter i *der*-konstruktioner eller i konstruktioner uden indholdssubjekt, samt de forekomster, hvor *det* ikke henviser til en 1. ordensentitet, men til en situation eller proposition. I tilfælde, hvor *der* fungerer som anaforisk subjekt i relativledsætninger, kategoriseres det (ligesom relativpartiklen *som*) i overensstemmelse med den referent, det henviser til. Undersøgelsen er ligesom de øvrige delundersøgelser, der beskrives i resten af kapitlet, foretaget i forhold til det *fulde* tekstkorpus.

Resultater

Nedenstående diagram viser andelen af de fem subjekttyper hos de forskellige varianter af *hvis*-konstruktioner (her ses udelukkende på subjektet i *hvis*-ledsætningen).

Fordelingen af subjekttyper er åbenlys *uhomogen*: De forskellige subjekttyper fordeler sig ikke ens hos *hvis*-konstruktionens varianter. I en homogen fordeling ville frekvensen af hver enkelt subjekttype i de forskellige kategorier af *hvis*-konstruktioner alene afhænge af, hvor mange *hvis*-konstruktioner, der er henført til den pågældende kategori. *Andelene* af hver enkelt subjekttype ville således være ens hos alle varianter af *hvis*-konstruktioner (og være lig gennemsnittet i den samlede population for den pågældende subjekttype). En χ^2 -prøve for uafhængighed viser da også, at de

Subjekttyper i hvis-ledsætninger

observerede frekvenser af de forskellige subjekttyper med et signifikansniveau på $1,998E-79$ ($\chi^2=420,31$; 16 frihedsgrader)⁶² afviger fra, hvad man ville forvente, hvis værdien af variabelen subjekt var uafhængig af, hvilken variant af *hvis*-konstruktionen, der er tale om.

For at undersøge, hvorledes frekvenserne i forbindelse med de enkelte varianter af *hvis*-konstruktioner bidrager til, at χ^2 -testen viser en signifikant associering mellem variant og subjekttype, har jeg udført en hierarkisk *cluster*-analyse af kontingens-tabellen (Greenacre 1988 & 1993: 111 ff.). Clusteranalysen repræsenterer en dekomposition af kontingenstabellens oprindelige χ^2 -værdi (dvs. af heterogeniteten, *inertien*, i datasættet) og udføres ved, at tabellens kolonner og/eller rækker successivt sammenlægges på den måde, som indebærer, at den samlede χ^2 -værdi ved hver sammenlægning reduceres *mindst muligt* – dvs. at de to rækker eller kolonner, som ligner hinanden mest, slås sammen til én. Proceduren udføres separat for tabellens kolonner og rækker og fortsætter i begge tilfælde, indtil alle rækker/kolonner er slået sammen og χ^2 reduceret til 0. Den reduktion af χ^2 -værdien, der

62. I den pågældende χ^2 -test gælder det, at den forventede frekvens for én af cellerne i kontingens-tabellen (contingency table) er under 5 (metalingvistiske varianter med 2. person-subjekt har en forventet frekvens på 4,1). Da denne forventede frekvens er mere end 1 og udgør mindre end en femtedel af det samlede antal forventede frekvenser i kontingens-tabellen (25), er χ^2 -testen dog gennemført alligevel (jf. s. 145).

sker ved hver sammenlægning af to kolonner eller rækker, udgør et mål for forskelligheden af disse og kan testes for statistisk signifikans ved sammenligning med en kritisk værdi, som bestemmes ud fra antallet af frihedsgrader i rækkerne og kolonnerne af den oprindelige kontingenstabel: grænse χ^2 -værdien for signifikant klyngedannelse (*clustering*) (Pearson & Hartley 1972: 352, tabel 51). Hvis reduktionen af χ^2 -værdien er større end den kritiske værdi, er de to rækker eller kolonner (eller klynger af disse) signifikant forskellige. Den hierarkiske klyngedannelse kan afbildes grafisk i form af et binært træ, hvor den reduktion i χ^2 -værdi, som sker ved sammenlægningen af to rækker eller kolonner (*pseudo-afstanden* mellem de to rækker eller kolonner) indikeres i form af den pågældende knudes placering i forhold til en skala, der løber på langs af træet.

Datasættet for undersøgelsen af subjekttyper i *hvis*-konstruktioner, afbildes i nedenstående kontingenstabel. Forventede frekvenser er angivet i kursiv:

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
Generaliserende	100 <i>161</i>	40 <i>114</i>	168 <i>158</i>	391 <i>252</i>	133 <i>145</i>	832
Hypotetisk	223 <i>155</i>	150 <i>110</i>	147 <i>152</i>	143 <i>243</i>	139 <i>140</i>	802
Epistemisk	17 <i>35</i>	46 <i>25</i>	47 <i>34</i>	15 <i>55</i>	56 <i>32</i>	181
Talehandling	31 <i>15</i>	27 <i>10</i>	2 <i>14</i>	10 <i>23</i>	6 <i>13</i>	76
Metalingvistisk	1 <i>6</i>	1 <i>4</i>	1 <i>6</i>	25 <i>9</i>	2 <i>5</i>	30
Samlet	372	264	365	584	336	1921

Clusteranalysens første skridt er at sammenlægge de to varianter, som ligner hinanden mest; det vil sige at gennemføre den sammenlægning af rækker, som giver den mindste reduktion i χ^2 -værdien.⁶³ Det er i det pågældende tilfælde generaliserende og metalingvistiske varianter. Denne sam-

63. For at afgøre, hvilken sammenlægning der medfører den mindste reduktion i χ^2 -værdien, udregnes χ^2 -værdien for alle de mulige sammenlægninger af kontingenstabellens 5 rækker (i alt 10 muligheder).

menlægning reducerer χ^2 -værdien med 19,52, og forskellen mellem de to varianter redegør således for 5 % af den oprindelige heterogenitet i data-sættet:

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
Generaliserende / metalingvistisk	101 167	41 118	169 164	416 262	135 151	862
Hypotetisk	223 155	150 110	147 152	143 243	139 140	802
Epistemisk	17 35	46 25	47 34	15 55	56 32	181
Talehandling	31 15	27 10	2 14	10 23	6 13	76
Samlet	372	264	365	584	336	1921

Den kritiske χ^2 -værdi i forbindelse med en kontingenstabel på 5 gange 5 (4 gange 4 frihedsgrader) er for 5 %-signifikansniveauet 17,52; det vil sige, at de to varianter adskiller sig signifikant fra hinanden med hensyn til subjekt-type.

Herefter er de to rækker, som ligner hinanden mest, hypotetiske og tale-handlingsvarianter. De slås derfor sammen, hvilket medfører en reduktion af χ^2 på 33,38 (8 % af den oprindelige heterogenitet):

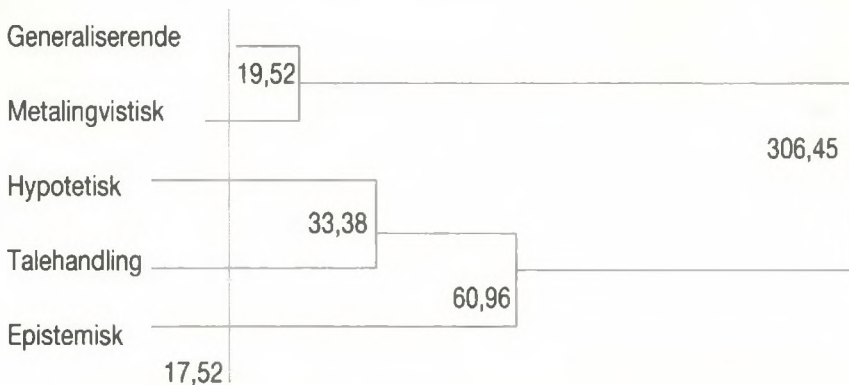
	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
Generaliserende / metalingvistisk	101 167	41 118	169 164	416 262	135 151	862
Hypotetisk/ talehandling	254 170	177 121	149 167	153 267	145 154	878
Epistemisk	17 35	46 25	47 34	15 55	56 32	181
Samlet	372	264	365	584	336	1921

Herefter slås de epistemiske varianter sammen med klyngen bestående af hypotetiske og talehandlingsvarianter, og χ^2 reduceres med yderligere 60,96 (15 % af den oprindelige heterogenitet):

	1. person	2. person	3. person	Generisk	Upersonlig	Samlet
Generaliserende / metalingvistisk	101 167	41 118	169 164	416 262	135 151	862
Hypotetisk/ talehandling/ epistemisk	271 205	223 146	196 201	168 322	201 185	1059
Samlet	372	264	365	584	336	1921

Efter at rækkerne er slået sammen til blot to klynger, er χ^2 -værdien stadig meget høj; forskellen mellem disse klynger redegør således for hele 73 % af den oprindelige heterogenitet i datasættet.

Resultatet af clusteranalysen afbildes i nedenstående diagram. Den lodrette stiplede linje angiver grænseværdien for signifikant klyngedannelse. Afstanden mellem det binære træs knuder afbildes af praktiske grunde ikke på en absolut skala; til gengæld er afstanden angivet som absolut værdi mellem de to klynger, som knuden forener:

Clusteranalysen viser, at varianterne alle er signifikant forskellige fra hinanden (under klyngedannelsen reduceres χ^2 i alle tilfælde med mere end 17,52), og at de overordnet set falder i to, meget forskellige klynger mht. subjekttyper: en klynge bestående af generaliserende og metalingvistiske konstruktioner og en bestående af hypotetiske, talehandlings- og epistemiske konstruktioner. Klyngen bestående af generaliserende og metalingvistiske varianter er primært kendetegnet ved en meget høj andel af sætninger med generisk subjekt og relativt lave andele af 1. og 2. person-subjekter. Den anden klynge er

omvendt kendetegnet ved en høj andel af 2. person-subjekter og lav andel af generiske subjekter. I den sidstnævnte klynge skiller epistemiske varianter sig dog en del ud ved at have en relativt lav andel af 1. person-subjekter og til gengæld relativt store andele af 3. person- og upersonlige subjekter.

Resultaterne viser, at generaliserende og (i udpræget grad) metalingvistiske sætninger henviser til meget generelle sagsforhold, der kun sjældent direkte involverer samtalsinteraktanter; dette resultat stemmer fint overens med de semantiske beskrivelser af de to kategorier, hvor generaliserende og metalingvistiske betingelsessætninger netop defineres som omhandlende henholdsvis generaliserede situationer og validering af udtryksformer (en diskurs, der oftest også vil involvere et plan, som er overordnet og af videre omfang end den specifikke samtalsituation). Den største modsætning hertil er ikke overraskende talehandlingsbetingelsessætningerne, der i langt størstedelen af tilfældene har 1. eller 2. persons subjekt, hvilket skyldes, at den aktuelle samtalsituation her per definition altid er involveret, idet denne type betingelsessætning jo involverer en direkte italesættelse af interaktionen mellem taler og tilhører. Mere interessant er det, at de hypotetiske betingelsessætninger har samme karakteristikon, blot i mindre udpræget grad. Dette viser altså, at de hypotetiske scenarier, der her opstilles, meget ofte (i knap halvdelen af tilfældene) involverer taler eller tilhører. De epistemiske betingelsessætninger har relativt høje andele af 2. person, 3. person og upersonlige subjekter og lave andele af 1. person og generiske subjekter. Dette hænger naturligvis tæt sammen med den egenskab ved epistemiske betingelsessætninger, at de udtrykker et forbehold fra talerens side mht. viden. Taleren vil oftere have brug for at udtrykke tvivl om forhold vedrørende samtalepartneren, en tredje part eller mere overordnet om en situation (som henvises til med "det") end om sig selv.

Valorisering af følgesætning

Variablen *valorisering af følgesætning* er inddraget i undersøgelsen, fordi et antal undersøgelser peger på, at anvendelse af betingelsessætninger i samtaler er *affektivt* snarere end *kognitivt* motiveret. Meget tyder således på, at de mentale rum, der opstilles af (i hvert fald kontrafaktiske) betingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til *ønskværdigheden* af de begivenheder, der fremstilles.

Patricia M. Clancy, Noriko M. Akatsuka og Susan Strauss (1997) argu-

menterer på basis af en undersøgelse af forældre-barn(<3 år)-samtaler på japansk, koreansk og engelsk for, at betingelsessætninger er knyttet til begrebet ønskelighed (*desirability*)⁶⁴ og i vidt omfang optræder i ytringer, hvor talerens vigtigste mål er at kontrollere adressatens adfærd. Det vil sige ytringer, som udtrykker ordrer, forbud, instruktioner, forslag, tilladelse, løfter, trusler og advarsler.⁶⁵ Betingelsessætninger fungerer i denne type ytringer som indirekte ordrer eller forbud ved at knytte en betingelsesledsætning, der udtrykker en ønskværdig situation eller begivenhed, til en følgesætning, der ligeledes udtrykker en ønskværdig begivenhed, eller omvendt ved at knytte en uønskværdig forsætning til en ligeledes uønskværdig følgesætning.⁶⁶ I en senere artikel argumenterer Akatsuka og Strauss (2000) i forlængelse af ovenstående for, at det mentale rum, der opstilles af *kontrafaktiske* betingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til tale-rens attitude med hensyn til ønskværdigheden af de kontrafaktiske begivenheder, der fremstilles. På baggrund af et mindre korpus bestående af (japanske, koreanske og engelske) informanternes fortællinger vedrørende deres oplevelser i forbindelse med et jordskælv i Los Angeles hævder Akatsuka og Strauss, at talere "prototypisk" ponerer kontrafaktiske mentale rum med det formål at udtrykke et af de to nedenstående slutningsmønstre:

"It was *desirable* that p (=fact) happened. If 'not p' (=counter-to-fact) had happened, it would have led to *undesirable* consequences (=not q')."

"It was *undesirable* that p (=fact) happened. If 'not p' (=counter-to-fact) had happe-

64. Forfatterne bestemmer en begivenhed eller tilstand som ønskværdig i forhold til (mindst) én af kategorierne fysisk sikkerhed, helbred/velbefindende, social acceptabilitet, succes, følelsesmæssig velbefindende og evaluering (Clancy, Akatsuka & Strauss 1997: 39).

65. I engelsk forekommer ifølge Clancy, Akatsuka og Strauss ca. 39 % af betingelsessætningerne i ytringer af denne type. Betingelsessætningers hyppigste funktion er dog belæring (i engelsk i 47 % af forekomsterne). Undersøgelsen involverer i forbindelse med engelsk 129 forekomster af betingelsessætninger (Clancy, Akatsuka & Strauss 1997: 32).

66. Dette forhold mellem for- og følgesætning - at de enten begge er udtryk for ønskelige situationer, eller begge er udtryk for uønskelige situationer - gælder ifølge undersøgelsen ikke kun for betingelsessætninger med adfærdsregulering som vigtigste mål, men er et generelt træk for de forekommende betingelsessætninger. Kun i forbindelse med generiske og habituelle betingelsessætninger er neutrale sætninger i overvægt, ligesom det kun er her, der (i meget begrænset omfang) ses eksempler på kombinationer af for- og følgesætning med forskellig "ønskværdighedsstatus".

ned, it would have led to *desirable* consequences ('not q').” (Akatsuka & Strauss 2000: 222 & 224)

Ovenstående resultater ligger efter min mening i forlængelse af den relativt omfattende socialpsykologiske forskning angående kontrafaktisk *tænkning* (Roese & Olson 1995). Forskningen tyder her på, at spontane kontrafaktiske betingelsessætninger oftest afspejler en strategisk reaktion på begivenheder og situationer, der udløser negativ affekt, og/eller som udgør en afkræftelse af forventningerne, dvs. er *anormale*. Den primære drivkraft bag kontrafaktisk tænkning er således en trang til at ”omgøre” uønskede eller overraskende udfald, og kontrafaktisk tænkning bevirker såvel følelsesmæssige ”kontrasteffekter” som kausale slutninger. Tilgængeligheden af kontrafaktiske forestillinger er blandt andet afhængig af, hvor tæt det vurderes, at de begivenheder, der førte til det faktiske udfald, var på at udvikle sig til et mere ønskværdigt, alternativt udfald, og i hvilket omfang begivenhederne forud for det faktiske udfald opfattes som *foranderlige* (*mutable*). Med hensyn til det sidstnævnte gælder det, at begivenheder, der fremstår som exceptionelle, fremtrædende, (menneskeligt) kontrollerbare, dynamiske (i modsætning til statiske) og/eller nylige, opfattes som mest foranderlige. Denne type begivenheder tillægges i øvrigt også generelt størst vægt i kausale bedømmelser af et begivenhedsforløb. Det vil således være sådanne begivenheder, der tages fat i med henblik på konstruktion af kontrafaktiske versioner af et udfald. Visse menneskelige følelser såsom skuffelse, fortrydelse, lettelse, skam og skyld synes i vidt omfang at afhænge af forudgående kontrafaktiske slutninger.

Jeg har af de ovenfor beskrevne grunde fundet det oplagt at undersøge, hvorvidt de forskellige anvendelsestyper af *hvis*-konstruktionen adskiller sig fra hinanden med hensyn til ønskværdigheden af de begivenheder, der fremstilles.

Alle betingelsessætningerne i korpusset er derfor kategoriseret (uanset om de fremtræder kontrafaktiske eller ej) med hensyn til, om konsekvenserne af det scenarium, *hvis*-ledsætningen opstiller, eksplicit eller implicit præsenteres som *positive*, *negative* eller *neutrale* i forhold til den kontekst, de udtales i. *Hvis*-konstruktionerne er kategoriseret på basis af følgesætningens (dvs. *hvis*-ledsætningens oversætnings) valorisering.

Hvis-konstruktioner, hvor følgesætningernes indhold må betragtes som ønskværdigt vurderet af taleren (jf. note 64), er kategoriseret som **positivt**

valoriserede. Denne kategorisering er sket på basis af sætningernes sproglige udtryk eller indholdsmæssige relation til konteksten. I det første, og mest utvetydige, tilfælde udtrykker følgesætningen en egentlig bedømmelse fra talerens side af det scenarium, *hvis*-ledsætningen refererer til. I de nedenstående excerpter udtrykker følgesætninger således, at de mentale rum, de henføres til, er henholdsvis "sjovere", "uden problemer" og "meget idylliske" (*hvis*-konstruktionen i første excerpt vil senere blive beskrevet mere udførligt, jf. s. 214):

m P2,5 ja men det synes jeg jo nok det synes jeg jo nok inderst inde det er jo nok *det var sjovere* hvis jeg kunne stå med nogen nye produkter og sige sådan og sådan og sådan P1,5 fordi det andet det fungerer sgu nok (Frimann I)

l men hvis et værktøj er indlysende øh en fordel P0,5 *så har vi jo ikke problemer* (Frimann I)

l men altså også når man går nede i for eksempel [S% % % % % % % %] der står en gammel vandpost

A ja

l stadigvæk ik' P1 og så de gamle lamper og sådan noget du ved ik'

A T der er meget idyllisk når man (uf) går demede det

l ja *det er der* hvis bare vi fik alle de biler ud af gaden

A ja P2

l detT det pynter i hvert fald ikke det synes jeg ikke P1 fordi nu er husene fredet ik' også d- de skal være gule med røde skodder ik' og det der

A ja P1

l grønne døre ik' så synes jeg godt man kun- altsåT få nogen af vogne væk derne-defra ik' (60000520)

Resultatet er også kategoriseret som positivt i tilfælde, hvor følgesætningen ikke i sig selv udtrykker en vurdering, men hvor den repræsenterer et indhold, som på baggrund af den kontekst, hvori sætningen udtales, må betragtes som en ønskværdig konsekvens af det scenarium, *hvis*-ledsætningen refererer til. I nedenstående excerpt, som indeholder to hypotetiske betingelsessætninger med næsten enslydende følgesætninger, må den begivenhed, følgesætningen refererer til, "vi kommer i Tv Avisen", betragtes som positivt vurderet, idet taleren forud for anvendelsen af *hvis*-konstruktionerne

udtrykker beklagelse over, at Tv-avisen ikke bringer indslag fra pressemøderne på hans arbejdsplads:

- 1 jeg synes- det er hver gang vi holder pressemøde så inviterer vi Tv Avisen de kommer hver gang og stiller alt deres habengut op ik'
- A mm{spatium} mm
- 1 ogT P1 heller ikke mere mm P2 og altså og filmer ik' og menT P1 men
- A ?(hvorfor det)? {spatium} hvorfor det P2
- 1 detT si- T{spatium} jegT tror de harT P1 formentlig tilT P2 altså de har meget stof ik'
- A jaT P1 mm ?
- 1 jaT P1 hvorfor detT {vejtrækning} (uf) nåT P1 måskeT P1 forT v- vi er ikke gode nok til at få ?(formidle os)? altså vi erT P1 formentlig ikke spændende nokT P2
- A (uf){spatium} mm{spatium} mm P1 mm
- 1 jeg tror hvis viT P2 hvis vi brugte nogle lidt P1 grovere tricks P1 så tror jeg godt vi kunne komme i- T P1 i- T Tv Avisen P1 altså hvis viT sagdeT f- T P1 "femten tusinde slagteriarbejdere bliver arbejdsløse indenT P1 nittenhundrede og halvfemsT" P1 ellerT P2 T "den danske eksport af svinækødT f- T P1 bliver halveret i nittenhundrede og tooghalvfems" P1 eller sådan nogle ting ik'T ?
- A mm mm
- 1 så er jeg overbevist om vi {leende} kommer i- T P1 at vi kom i Tv Avisen
(60000720)

Tilsvarende er betingelseskonstruktioner kategoriseret som **negativt** valorigeret, hvis følgesætningen repræsenterer en uønskværdig konsekvens eller negativ vurdering af det scenarium, *hvis*-ledsætningen henviser til. I det første af de to nedenstående excerpter henviser følgesætningerne således til den situation, at lederen vurderer medarbejderen som "initiativløs", hvilket på en moderne arbejdsplads i høj grad må siges at være uønskværdigt i forhold til medarbejderens "sociale acceptabilitet"; i andet excerpt henviser følgesætningen til den situation, at "man" kommer til at betale mere i husleje, hvilket alt andet lige må betragtes som uønskværdigt ud fra den betragtning, at pengene skal tages fra en fast indtægt/formue, og at den øgede udgift derfor kan true vedkommendes "fysiske sikkerhed" eller i hvert fald "velbefindende":

- 1 det jeg reelt har sagt på sådan nogen møder her det er P0,5 hvis du kommer her og ingen ønsker har om efteruddannelse så vil jeg sige du er initiativløs P1,0 hvis

du ingen ideer har skrevet noget som helst om hvilken uddannelse du gerne vil på til næste år og har ønsker så vil jeg sige så har du ikke initiativ på at lære noget som helst P0,5 det har jeg sagt P1,0 så jeg forventer sådan set af jer at I KOMMER med ønsker om

m ?(hvilke ønsker)?

I hvilke ja men jeg har da nogle ønsker fra dig selv af for det ved jeg da [navn: vokativ] (Frimann3)

A det der er åndssvagt dernede synes jeg det er at {lille latter} altså derT hvis man nu lavede det om så de bare kunne få forbedringer hvis de satte noget i stand P1 i lejlighederne ik' så ville man kunne få folk til at gøre noget derinde P1 men det er sådan at hvis de laver noget i lejlighederne P1 så kommer der syn på et tidspunkt

I ja{spatium} ja ja de kommer over og syner og godkender det

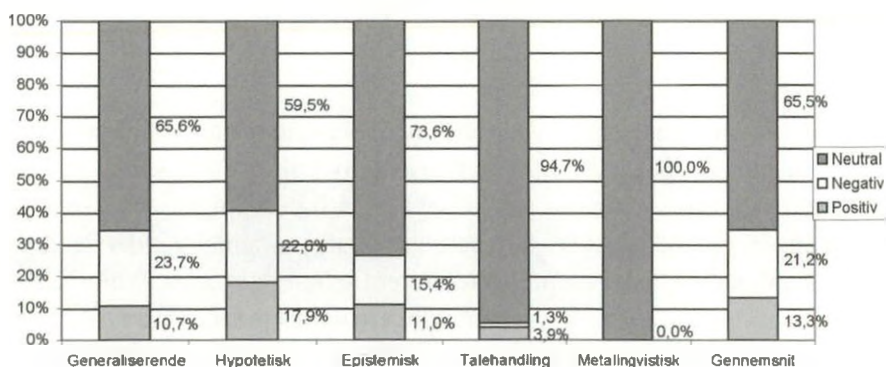
A ja og så hvis de siger nå men der er lavet nogen forbedringer P1 så skal man betale mere i husleje {leende} {latter{spatium}} {uf} (60000520)

Hvis-konstruktioner, der ikke ud fra deres sproglige udtryk (dvs. leksikogrammatisk kodning) eller deres indholdsmæssige relation til den umiddelbare kontekst synes at udtrykke valoriserede scenarier, er kategoriseret som **neutrale**.

Resultater

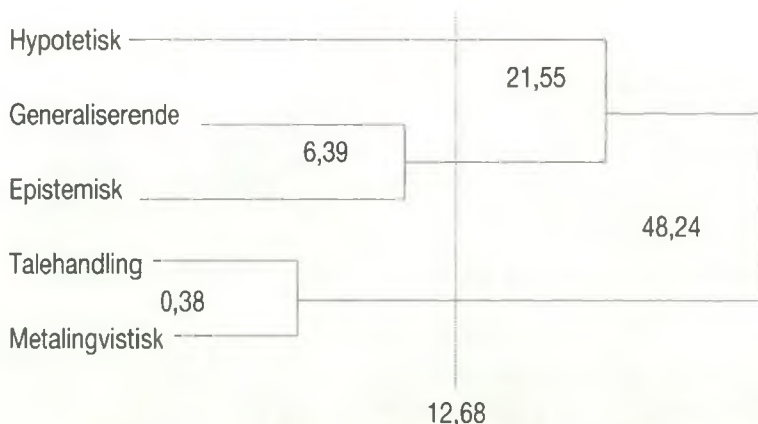
Hvis-konstruktionerne fordeler sig på følgende måde mht. valorisering:

Valorisering af følgesætning

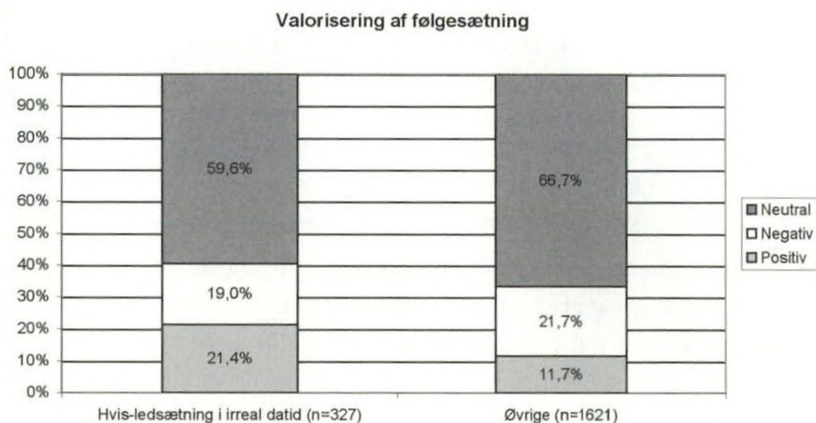
Resultaterne viser, at hypotetiske varianter hyppigere end de øvrige varianter er positivt valoriseret, og at talehandlings- og metalingvistiske varianter henholdsvis meget sjældent og aldrig optræder med valoriseret konsekvens. En χ^2 -test viser, at de observerede frekvenser afviger signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis valoriseringen var uafhængig af, hvilken variant der er tale om (8 frihedsgrader; $\chi^2 = 76,56$; $p < 0,01$).

En cluster-analyse (jf. s. 150) viser, at varianterne overordnet deler sig i to klynger: en klynge bestående af hypotetiske, generaliserende og epistemiske varianter og en bestående af talehandlings- og de metalingvistiske varianter. Denne opdeling skyldes, at de sidstnævnte varianter langt sjældnere end de førstnævnte er valoriserede. Som det kan ses af det nedenstående diagram, adskiller talehandlings- og metalingvistiske varianter sig ikke signifikant fra hinanden; det samme gælder generaliserende og epistemiske varianter. Hypotetiske varianter adskiller sig derimod signifikant fra de to øvrige varianter i den "valoriserede" klynge. Dette skyldes primært, at hypotetiske betingelsessætninger væsentligt hyppigere end generaliserende og epistemiske varianter er *positivt* valoriserede.

Det mest interessante aspekt ved resultaterne er efter min mening associeringen mellem hypotetiske varianter og positiv valorisering samt det faktum, at *hvis*-konstruktionerne samlet set væsentligt hyppigere forekommer med negativ end med positiv valorisering. For alle varianter gælder det dog, at den konsekvens, følgesætningen refererer til, hyppigst *ikke* er valoriseret. Undersøgelsen af valorisering er som tidligere nævnt primært sket med henblik på at undersøge påstanden om, at det mentale rum, der opstilles af be-

tingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til *ønskværdigheden* af de begivenheder, der fremstilles. Denne påstand bliver ikke umiddelbart understøttet af denne undersøgelses resultater; men påstanden knytter sig også primært til *kontrafaktiske* betingelsessætninger, dvs. betingelsessætninger, der refererer til fortidige scenarier, som ifølge taleren rent faktisk ikke er forekommet, eller fremtidige scenarier, som ifølge taleren ikke vil blive realiseret. Det vil derfor være interessant at sammenligne de betingelsessætninger, som er markeret med irreal datid, med de øvrige (irreal datid markerer dog, som beskrevet i det forrige kapitel, ikke i alle tilfælde egentlig kontrafakticitet som defineret ovenfor)⁶⁷:

En χ^2 -test viser, at fordelingen i forbindelse med sætninger i irreal datid adskiller sig signifikant fra fordelingen i forbindelse med de øvrige betingelsessætninger (2 frihedsgrader; $\chi^2=22,44$; $p<<0,01$). Dette skyldes, at *hvis*-ledsætninger i irreal datid næsten dobbelt så hyppigt som de øvrige betingelsessætninger er *positivt* valoriserede, dvs. opstiller et ønskværdigt mentalt rum. Til gengæld har *hvis*-konstruktionerne i irreal datid en smule sjældnere end de øvrige *negativt* valoriseret følgesætning. Resultaterne vi-

67. Jeg anser som tidligere beskrevet kontrafakticitet for at være en kontekstafhængig tolkning af sætninger i irreal datid (særligt irreal pluskvamperfektum), dvs. en særlig irrealisbetydning, som ikke som sådan er kodet sprogligt. Da kategoriseringen af en sætning som kontrafaktisk i høj grad beror på en fortolkning, indgår en skelnen mellem kontrafaktisk og ikke-kontrafaktisk irrealis ikke i den kvantitative undersøgelse.

ser således, at *hvis*-ledsætninger i irreal datid signifikant hyppigere end gennemsnittet er positivt valoriseret og således opstiller mentale rum, hvortil ønskværdige konsekvenser henføres. Resultaterne viser dog også, at selv *hvis*-ledsætninger i irreal datid hyppigere (i knap 60 % af tilfældene) optræder med neutral end med valoriseret følgesætning.

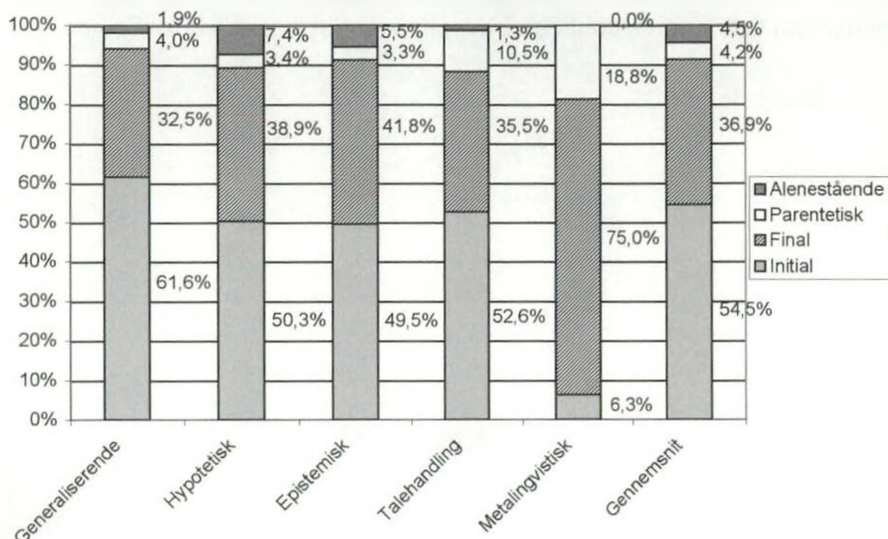
I tolkningen af ovenstående resultat må det tages med i betragtning, at 95 % af *hvis*-ledsætningerne i irreal datid er *hypotetiske*. Det kan derfor være misvisende at sammenligne denne gruppe forekomster med de øvrige under ét, idet sidstnævnte gruppe ikke blot adskiller sig fra førstnævnte ved ikke at være markeret med irreal datid, men også ved for en stor dels vedkommende *ikke* at udgøres af hypotetiske varianter. Også når der alene ses på de hypotetiske varianter, viser resultaterne dog, at sætninger i irreal datid signifikant hyppigere end de øvrige forekommer med positivt valoriseret følgesætning (2 frihedsgrader; $\chi^2=6,16$; $p<0,05$), selvom forskellen mellem de to grupper her er mindre udpræget.

Placering af *hvis*-ledsætningen

Hvis-konstruktionerne i det samlede korpus er ligesom i den tidligere beskrevne undersøgelse af et mindre delkorpus (jf. s. 116 ff.) kategoriseret med hensyn til *hvis*-ledsætningens placering i oversætningen. Kategoriseringen er sket efter samme principper, som er beskrevet på s. 125, dog med den forskel, at *hvis*-ledsætninger i præpositions- og komparative forbindelser (jf. note 57) er kategoriseret som alenestående *hvis*-ledsætninger og ikke som en særlig (og meget sjældent forekommende) type af forekomster. Endvidere er der tilføjet en ekstra syntaktisk kategori: parentetiske placerede *hvis*-konstruktioner (jf. s. 126). Sådanne forekomster er i den mindre undersøgelse regnet som finalt placerede.

Resultater

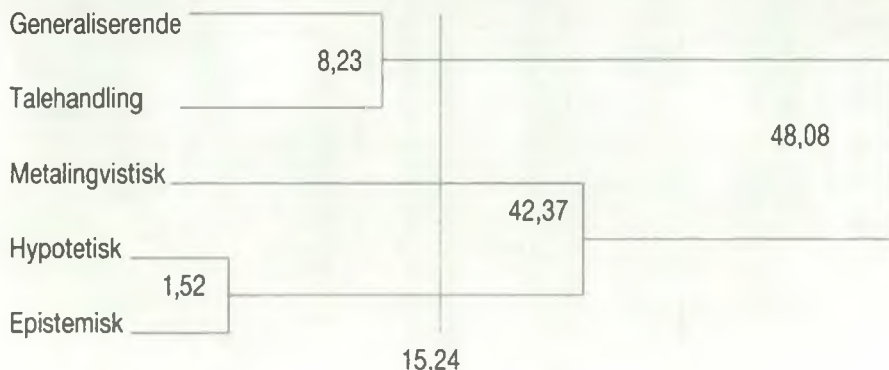
Nedenstående diagram viser fordelingen mht. placeringen af betingelsesledsætningen i forhold til oversætningen for de forskellige varianter af *hvis*-konstruktioner.

Placeringen af *hvis*-ledsætninger

Resultaterne viser, at *hvis*-ledsætninger samlet set hyppigst er placeret initialt i betingelsessætninger, men at der med hensyn til placeringen ses stor variation mellem de forskellige varianter. En χ^2 -test viser, at de observerede frekvenser afviger signifikant fra, hvad man kunne forvente, hvis placeringen af ledsætningen er uafhængig af, hvilken variant der er tale om (12 frihedsgrader; $\chi^2 = 100,21$; $p < 0,01$). Den høje χ^2 -værdi skyldes især fordelingerne i forbindelse med generaliserende og metalingvistiske varianter, som er kendetegnet ved henholdsvis høje andele af initialt placerede ledsætninger og finalt og parentetisk placerede ledsætninger.

En cluster-analyse (jf. s. 150) viser, at varianterne falder i tre, signifikant forskellige klynger. Den første består af de generaliserende varianter og talehandlingsvarianterne. Disse adskiller sig fra de øvrige varianter ved relativt ofte at have initialt placeret og relativt sjældent alenestående ledsætning. De øvrige varianter falder herefter i to "klynger" (hvoraf den ene kun består af én variant). De hypotetiske og de epistemiske varianter adskiller sig ikke signifikant fra hinanden og er kendetegnet ved relativt sjældent at have initialt placeret ledsætning, men derimod relativt ofte en alenestående ledsætning. Endelig er der de metalingvistiske varianter, som står noget for sig selv (de ligner dog de hypotetiske og epistemiske varianter mere, end de ligner de generaliserende og talehandlingsvarianterne) pga. en meget høj

hyppighed af finalt og parentetisk placerede ledsætninger – for begge typers vedkommende næsten dobbelt så hyppig som hos nogen af de øvrige.

Det faktum, at de generaliserende varianter relativt ofte optræder med initialt placeret *hvis*-ledsætning, stemmer fint overens med den mindre undersøgelses resultater, der viser, at ledsætningen i disse varianter oftest udtrykker inferentielt given og kun relativt sjælden egentlig ny information. Endvidere er funktionen af *hvis*-ledsætningen overvejende relevansangivende og aldrig høflighedsmarkerende (jf. s. 142 f.). Sådanne ledsætninger placeres ifølge den mindre undersøgelse overvejende initialt (jf. s. 128 og 132). Under forudsætning af, at disse konklusioner kan generaliseres til *hvis*-konstruktionerne i det samlede korpus, kan dette således forklare, hvorfor generaliserende varianter relativt ofte placeres initialt. Det er derimod mere overraskende, at *talehandlingsbetingelsessætningerne* er den variant, der ligner de generaliserende varianter mest med hensyn til placering af *hvis*-ledsætningen. Den mindre undersøgelse har nemlig vist, at disse varianter relativt ofte har *hvis*-ledsætninger, der udtrykker *ny* information og/eller har høflighedsmarkerende funktion (jf. s. 142 f.). Sådanne ledsætninger placeres overvejende finalt (eller parentetisk) (jf. s. 133 og 138). Hvis de to kategorier final og parentetisk placering lægges sammen til en kategori ses det da også, at talehandlingsbetingelsessætninger hører til blandt de varianter, der har den højeste andel (i alt 46 %), og således også har en væsentligt højere andel af finalt og parentetisk placerede ledsætninger end de generaliserende varianter (36,5 %). Forklaringen på den relativt høje andel af initialt placerede *hvis*-ledsætninger hos talehandlingsvarianterne er formentlig, at der blandt de led-

sætninger, som udtrykker given information, er en relativt høj andel af *inferentielt* givne og kun få *tekstuel* givne ledsætninger, og at de førstnævnte i modsætning til de sidstnævnte oftest placeres initialt (jf. s. 142 og 128).

Resultaterne viser, at hypotetiske og epistemiske *hvis*-konstruktioner ikke adskiller sig fra hinanden med hensyn til placeringen af *hvis*-ledsætningen, og at begge varianter kendetegnes ved at have relativt få initialt placerede *hvis*-ledsætninger. For de epistemiske varianter vedkommende hænger dette formentlig sammen med, at *hvis*-ledsætningerne her meget sjældent udtrykker *inferentielt* given information, men derimod i de fleste tilfælde *tekstuel* given information (jf. s. 142), hvilket ifølge den mindre undersøgelse er disponeret for final eller parentetisk placering af ledsætningen (jf. s. 133). Når hypotetiske varianter sjældent placeres initialt, er de mulige forklaringer, at *hvis*-ledsætningerne her i en del tilfælde udtrykker *høflighedsmarkeringer*, og at de lidt oftere end gennemsnittet udtrykker ny information (jf. s. 142). Sådanne ledsætninger placeres oftere finalt end initialt (jf. s. 138 og 133). En del af forklaringen på de forholdsvis lave andele af initialt placerede *hvis*-ledsætninger hos epistemiske og hypotetiske varianter er formentlig også en tendens til, at taleren her i højere grad end i forbindelse med de øvrige varianter undlader at fuldføre *hvis*-konstruktionen og således lader *hvis*-ledsætningen stå alene. På grund af det lave antal forekomster af denne type har undersøgelsen ikke kunnet præsentere nogen generaliseringer angående disse *hvis*-ledsætningers informationsstrukturelle og konversationelle funktioner (jf. s. 140).

Endelig viser undersøgelsen, at de metalingvistiske varianter skiller sig kraftigt ud fra de øvrige varianter ved overordentlig høje andele af finalt og parentetisk placerede *hvis*-ledsætninger. Dette hænger formentlig sammen med, at *hvis*-ledsætningerne her altovervejende (måske altid) udtrykker *ny* information, og at de sjældent (måske aldrig) har relevansangivende funktion (jf. s. 142). Især det førstnævnte karakteristikon disponerer ifølge den mindre undersøgelse kraftigt for final/parentetisk placering af ledsætningen (jf. s. 133 og 138).

Konklusion

De undersøgelser, der er beskrevet i dette kapitel, har haft til formål ud fra en overvejende kvantitativ indfaldsvinkel at indkredse *hvis*-konstruktionens informationsstrukturelle egenskaber og konversationelle funktioner.

Med hensyn til *hvis*-ledsætningers informationsstrukturelle egenskaber kan det ud fra undersøgelsen af BySoc-delkorpusset konkluderes, at *hvis*-ledsætninger kan have et antal meget forskellige funktioner, og at funktionen af ledsætningen spiller en afgørende rolle for, hvorledes den placeres i forhold til hovedsætningen. Resultaterne viser, at *initialt* placerede *hvis*-ledsætninger stort set altid udgør *given* information i forhold til konteksten, og at de fungerer som tema i betingelsessætningen. *Finalt* placerede *hvis*-ledsætninger har derimod to mulige funktioner: For det første kan de introducere *ny* information, et helt nyt mentalt rum, i diskursen, som dog typisk ikke vil danne baggrund for den efterfølgende diskurs, men oftest kun har relation til betingelsessætningens følgesætning. For det andet kan finalt placerede *hvis*-ledsætninger bruges til at *påminde* om et allerede introduceret rum. Ved at placere en *hvis*-ledsætning finalt angiver en taler, at det mentale rum, der refereres til, er af *underordnet* betydning i forhold til tekstopbygningen som helhed, mens initial placering omvendt markerer, at det opstillede rum skal opfattes som *prægnant*.

I det samlede korpus forekommer 55 % af *hvis*-ledsætningerne initialt i betingelseskonstruktionerne. Dette er en væsentlig lavere andel, end man kunne forvente både ud fra Haimans påstand om, at betingelsesledsætninger (altid) etableres som givne størrelser i de sætninger, hvori de indgår, og ud fra de sprogbrugsbaserede undersøgelser, der er foretaget af engelske *if*-konstruktioner. Undersøgelser foretaget af Ford & Thompson og af Schiff-frin viser således, at 80-90 % af betingelsesledsætningerne i talesprog er initialt placeret. Hvis den informationsstrukturelle betydning af placeringen af betingelsesledsætningen er den samme i dansk som i engelsk, indikerer den store forskel, at den danske *hvis*-konstruktion har en anden rolle i opbygningen af diskursuniverset end den engelske. Og den store andel af ikke-initialt placerede *hvis*-ledsætninger (over 40 %) problematiserer yderligere Haimans påstand om, at betingelsesledsætninger generelt kan beskrives som (en særlig form for) topic.

Resultaterne af undersøgelsen problematiserer også Fords påstand om, at betingelsessætningers funktion i uformelt talesprog i meget vidt omfang er at tjene i forbindelse med manøvrering i socialt følsomme områder. Kun relativt få – under 10 % – af *hvis*-ledsætningerne i BySoc-delkorpusset kan således umiddelbart siges at markere ”høflighed” eller ”forenelighed” over for tilhøreren. Betingelsesledsætningerne synes for størstedelens vedkommende snarere at have funktioner i forhold til tekstopbygning og præcise-

ring af reference på indholdsplanet. Hermed kan det dog langt fra konkluderes, at betingelsessætninger ingen funktion har i forhold til sproget som social handlen mellem samtalepartnere. Tværtimod tyder resultaterne af den kvantitative undersøgelse på, at betingelsessætningerne er af central betydning for opbygningen af og navigationen i det netværk af mentale rum, som samtalepartnere i en mundtlig diskurs ytrer sig i forhold til. Dermed synes betingelsesledsætninger at være af afgørende betydning for samtalepartneres handlemuligheder i en diskussion, idet det jo netop er mangfoldigheden af mentale rum, der gør det muligt at udtrykke sig om ikke umiddelbart nærværende aspekter af virkeligheden. Dette aspekt af betingelsessætningernes konversationelle funktion vil blive behandlet i kapitel 6.

Undersøgelsen af variabelen *valorisering* har ikke utvetydigt understøttet påstanden om, at det mentale rum, der opstilles af betingelsessætninger i naturlig diskurs, er uadskilleligt knyttet til talerens attitude med hensyn til *ønskværdigheden* af de begivenheder, der fremstilles. Kun ca. 35 % af *hvis*-ledsætningerne i korpusset opstiller mentale rum, der fremstår som positivt eller negativt evaluerede af taleren. Resultaterne viser imidlertid også, at *hvis*-ledsætninger i *irreal datid* væsentligt hyppigere end de øvrige *hvis*-ledsætninger opstiller mentale rum, der er *positivt* evaluerede af taleren. De mentale rum, hvis realisering taleren markerer som mindre sandsynlig eller direkte kontrafaktisk (jf. kapitel 3), anvendes altså relativt ofte til at fremstille ønskværdige begivenheder eller situationer. En forklaring på dette kan være at disse (altovervejende hypotetiske) betingelsessætninger anvendes til at udtrykke beklagelse over de faktiske forhold eller opfordringer til at udføre en handling i et fremtidigt perspektiv. Dette emne vil blive behandlet yderligere i kapitel 6.

De kvantitative undersøgelser har i forhold til alle de inddragede variable påvist betydelige forskelle mellem de forskellige anvendelsesvarianter af *hvis*-konstruktionen. Resultaterne danner basis for følgende karakterisering af *hvis*-konstruktionens anvendelsestyper:

Generaliserende varianter

Generaliserende varianter af *hvis*-konstruktionen relaterer sig som beskrevet i kapitel 2 ligesom hypotetiske varianter til *indholdsdomænet* (*det socio-fysiske domæne*) og udtrykker en forbindelse mellem to begivenheder eller tilstande i den ekstralingvistiske og ekstrakognitive verden.

Meget karakteristisk for generaliserende varianter er det, at de aldrig forekommer i irreal datid, men derimod langt hyppigere end nogen af de øvrige varianter i *temporal* datid (i næsten $\frac{1}{4}$ af alle forekomsterne). Generaliserende varianter opstiller altså relativt hyppigt mentale rum, der er adskilt fra moderrummet ved at være fortidige. Det rum, generaliserende betingelsessætninger opstiller, er dog også adskilt fra moderrummet i generalitetsgrad. Dette kommer tydeligt til udtryk i forbindelse med fordelingen af subjekttyper i generaliserende varianter, idet generiske subjekter her er den mest almindelige subjekttype og udgør en langt større andel end hos alle de øvrige varianter, undtagen de metalingvistiske. Derimod er 1. og 2. personsubjekter relativt sjældne, og generaliserende betingelsessætninger relaterer sig således relativt sjældent direkte til samtalsens deltagere.

Resultaterne peger på, at generaliserende betingelsessætninger også på to andre områder adskiller sig fra de øvrige varianter med hensyn til konversationelle funktioner: For det første har generaliserende varianter, ligesom det i mindre udpræget grad gælder for talehandlingsvarianter, relativt hyppigt initialt placeret ledsætning. Dette indikerer, at ledsætningen her repræsenterer given information – oftest inferentielt given information, der relaterer sig til den forudgående kontekst som ”undersøgelse af ny mulighed”, og hvis hyppigste konversationelle funktion det er at angive relevansen af følgesætningen i forhold til den forudgående samtale. Dette understøttes af den mindre undersøgelse af BySoc-korpusset, som desuden viser, at generaliserende varianter sammen med epistemiske varianter er de varianter, der *sjældnest* anvendes til markering af konversationel høflighed. For det andet har generaliserende varianter relativt hyppigt negativt valoriseret følgesætning. Generaliserende betingelsessætninger opstiller således hyppigere end de øvrige varianter (dog kun meget svagt hyppigere end hypotetiske varianter) mentale rum, hvori en begivenhed eller situations negative implikationer anskueliggøres.

Hypotetiske varianter

Hypotetiske *hvis*-konstruktioner relaterer sig ligesom generaliserende varianter til det sociofysiske domæne, men udgør i forhold til næsten alle de inddragede grammatiske og semantiske variable en modsætning til de generaliserende varianter. Hypotetiske *hvis*-konstruktioner er således den variant, der *hyppigst* forekommer i irreal datid (i 38 % af tilfældene). Samtidig

synes hypotetiske varianter sammen med talehandlingsvarianterne at være de varianter, der mest direkte relaterer sig til samtalens interaktanter, idet de relativt hyppigt (i knap 50 % af tilfældene) har 1. og 2. person-subjekter – og relativt sjældent generiske subjekter. Syntaktisk er hypotetiske varianter kendetegnet ved *relativt* sjældent at have initialt placeret ledsætning (initial placering er dog trods dette den hyppigste placering også for hypotetiske varianters ledsætninger) og relativt hyppigt *alenestående* ledsætning (i 7,4 % af tilfældene). Dette indikerer, at hypotetiske betingelsesledsætninger relativt ofte repræsenterer *ny* information. I den mindre undersøgelse af BySoc-delkorpusset indtager hypotetiske varianter dog med hensyn til informationsstatus en mellemposition i forhold til de øvrige varianter med hensyn til fordelingen af *hvis*-ledsætninger, der repræsenterer *given* versus *ny* information. Derimod skiller hypotetiske varianter sig sammen med talehandlingsvarianterne ud fra de øvrige ved relativt hyppigt at optræde med *høflighedsmarkerende* funktion. Derudover er hypotetiske betingelsessætninger kendetegnet ved væsentligt hyppigere end de øvrige varianter at være *positivt* valoriseret; dette gælder i særlig grad de forekomster, hvori *hvis*-ledsætningen er i irreal datid.

Epistemiske varianter

Epistemiske varianter af *hvis*-konstruktionen er ligesom talehandlings- og metalingvistiske varianter kendetegnet ved relativt sjældent at forekomme såvel i irreal som temporal datid. Sidstnævnte fænomen kan forklares med, at de nævnte varianter udtrykker henholdsvis en slutning, udførelsen af en talehandling og anvendelsen af et sprogligt udtryk og således er bundet til *taletidspunktet*. Mest karakteristisk for de epistemiske varianter er dog deres fordeling af subjekttyper, hvor 2., 3. og upersonlige subjekter (*der* og *det*) er hyppige, mens 1. person- og generiske subjekter er relativt sjældne. Denne fordeling hænger sammen med epistemiske betingelsessætningers funktion, som er at udtrykke et forbehold med hensyn til *viden*. Syntaktisk indtager epistemiske varianter en mellemposition i forhold til de øvrige varianter og har således en fordeling af initial, final, parentetisk og alenestående placeringer af *hvis*-ledsætningen, som ligger tæt på gennemsnittet for varianterne samlet set. De ligner dog på dette område mest de hypotetiske varianter. Den mindre undersøgelse af BySoc-delkorpusset har vist, at epistemiske varianter skiller sig betydeligt ud fra de øvrige varianter ved en

meget høj andel af *hvis*-ledsætninger, der repræsenterer *tekstuelt* given information. Dette indikerer, at en af de epistemiske betingelsessætningers væsentligste funktioner er at citere tekstuelt given information med angivelse af epistemisk distance fra talerens side. Epistemiske varianter er ligesom talehandlings- og metalingvistiske varianter oftere end indholds- og betingelsessætningerne neutrale med hensyn til valoriseringen af følgesætningen.

Talehandlingsvarianter

Talehandlingsvarianter svarer med hensyn til tempus og valorisering af følgesætningen til epistemiske og metalingvistiske varianter, dvs. få datidssætninger og få valoriserede følgesætninger. Mest karakteristisk for talehandlingsvarianterne er det, at de har meget høje andele af 1. og 2. person-subjekter (i alt 76,3 %), hvilket indikerer, at de i meget høj grad relaterer sig til samtalens interaktanter. Dette hænger naturligvis sammen med det faktum, at talehandlingsbetingelsessætninger modificerer den *talehandling*, som følgesætningen repræsenterer. Syntaktisk er talehandlingsvarianter kendetegnet ved ligesom metalingvistiske betingelsessætninger at have en relativt høj andel af parentetisk placerede ledsætninger (10,5 %). Den mindre undersøgelse af BySoc-delkorpusset har vist, at talehandlingsvarianter er den variant, der hyppigst anvendes til markering af høflighed (i over halvdelen af tilfældene), og at de sammen med de metalingvistiske varianter er de varianter, hvori *hvis*-ledsætningen absolut hyppigst repræsenterer *ny* information.

Metalingvistiske varianter

Metalingvistiske betingelsessætninger forekommer ligesom epistemiske og talehandlingsbetingelsessætninger relativt sjældent i datid og aldrig i temporal datid (hvilket skyldes, at de knytter sig til talerens igangværende sproglige formuleringer), og de er altid neutrale med hensyn til valorisering af følgesætningen. Mest karakteristisk for metalingvistiske betingelsessætninger er det, at de har den højeste andel af generiske subjekter af alle varianterne (78,1 %), at de altovervejende har finalt eller parentetisk placerede ledsætninger (henholdsvis 75 og 18,8 % af tilfældene).

Kapitel 5. Genre, samtalerolle og *hvis*-konstruktioner

Det er overvejende sandsynligt, at såvel diskursgenren som mere specifikke pragmatiske omstændigheder ved samtalerne, der ligger til grund for denne undersøgelse, har afgørende betydning for såvel hyppigheden af *hvis*-konstruktioner generelt som for fordelingen af de forskellige varianter af *hvis*-konstruktionen og disses egenskaber med hensyn til fx fordelingen af tempus- og subjekttyper. Således dækker de gennemsnitlige hyppigheder og fordelinger, der er beskrevet i det forudgående, over store variationer, både mellem de enkelte samtaler og mellem forskellige passager inden for den enkelte samtale. Derfor er en undersøgelse af denne variation afgørende, både for at sætte undersøgelsens overordnede, kvantitative resultater i relief, men også for yderligere at efterspore *hvis*-konstruktionens funktionelle egenskaber. Dette og det næste kapitel vil derfor fokusere på *variationen* i forekomsten af *hvis*-konstruktioner – i dette kapitel set i relation til de to variable *genre* og *talerens rolle i samtalen* og i næste kapitel i relation til forskelle mellem forskellige passager i to udvalgte samtaler.

Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview betragtet som genrer

Som beskrevet i første kapitel er det korpus, der danner grundlag for denne undersøgelse, sammensat af to teksttyper: medarbejdersamtaler (Frimann-delkorpusset) og sociolingvistiske interview (BySoc-delkorpusset). En del af den empiriske undersøgelse havde derfor til formål at undersøge eventuelle forskelle i anvendelsen af *hvis*-konstruktioner i de to delkorpora.

Det kan diskuteres, hvorvidt de to teksttyper sociolingvistisk interview og medarbejdersamtale hver især kan betragtes som udtryk for én sproglig genre, eller om de snarere repræsenterer *hypergenrer*. Således repræsenterer især

BySoc-samtalerne et emnemæssigt set meget komplekst materiale, og graden formalitet veksler i dette delkorpus både fra samtale til samtale og inden for de enkelte samtaler. Det sidste skyldes både, at informanterne reagerer forskelligt på den forholdsvis uvante samtalsituation, som det sociolingvistiske interview repræsenterer, men også, at det i sig selv har været et mål at få informanterne til at tale med forskellige grader af formalitet i løbet af de enkelte samtaler (Albris 1991). Hverken det sociolingvistiske interview eller medarbejdersamtalen kan forudsættes at være egentligt etablerede sproglige genrer i talernes bevidsthed. I hvert fald ikke, hvad angår informanterne i de sociolingvistiske interview, som for de flestes vedkommende aldrig har deltaget i et sociolingvistisk interview før, og medarbejderne i medarbejdersamtalerne, som kun meget sjældent deltager i en samtale af præcis samme art (ca. en gang om året). Det må derimod i begge tilfælde antages, at deltagerne trækker på deres erfaringer fra mere etablerede sproglige genrer.

Selvom de *sociolingvistiske interview* er designet med det formål at frembringe "spontan" og "naturlig" tale, er den samtalsituation (jf. s. 20), de manifesterer, formentlig temmelig afvigende i forhold til hovedparten af de samtaler, der i øvrigt finder sted i vores hverdag. De ligner således ikke normale forsknings- eller medie-interview i og med, at "intervieweren" ikke har nogen egentlig agenda for samtalen på det indholdsmæssige område. En vigtig del af den Labov'ske interviewteknik er at lade informanten tale om de emner, som synes mest interessante for vedkommende, med det formål at nedbryde den stramme spørgsmål/svar-struktur, som kendetegner "normale" interview. Emnerne i BySoc-samtalerne er da også meget varierede – spændende fra politiske overvejelser om Danmarks forhold til Nato og diskussioner om religiøst tilhørsforhold til rapporter fra grise-fester på charterrejser og partnerbytte. Samtidig bidrager feltarbejderen ofte selv betydeligt til samtalen med synspunkter og beretninger om egne oplevelser. Et gennemgående emne i samtalerne er dog informanternes opvækst og tilhørsforhold til Nyboder samt livet i Nyboder i det hele taget, herunder eventuelle særlige kendetegn ved sproget i Nyboder. Dette er en følge af, at projektet er tænkt som et *neighbourhood study*, hvilket indebærer, at det er informanternes kvarter, der er det samlende træk for undersøgelsen. Feltarbejderne har derfor selv forud for samtalerne angivet, at det er interesse for disse emner, der er den primære grund til, at de har anmodet om at interviewe informanterne.

BySoc-samtalerne ligner heller ikke uformelle samtaler mellem familie, venner eller kolleger i og med, at samtaleparterne ikke har nogen forhisto-

rie sammen og heller ikke regner med at skulle have noget med hinanden at gøre i fremtiden. De ligner nok mest den type konversationer, der nogle gange opstår mellem passagerer i offentlige transportmidler eller mellem middagsgæster, som ved større fester sættes ved siden af hinanden under en længerevarende middag. De adskiller sig dog herfra ved, at en af deltagerne har et større ansvar for samtalen end den eller de øvrige: Feltarbejderen har anmodet informanten om at mødes og har også forud for samtalen angivet at være særlig interesseret i at tale om et bestemt emne. Det er tydeligt i størstedelen af samtalerne, at informanterne opfatter feltarbejderen som leder af samtalen, og det er således også oftest feltarbejderen, der lægger op til grundlæggende emneskift.

Den vigtigste grund til inddragelsen af *medarbejdersamtaler* i korpusset er, at denne teksttype til forskel fra samtalerne i BySoc-materialet i vidt omfang repræsenterer "big talk": De behandlede emner er af vital betydning for såvel arbejdsgiver som medarbejder, der ofte vil have modstridende interesser, og samtalen er planlagt og har et fastsat mål. Blandt andet indeholder medarbejdersamtalen et bedømmelsesaspekt, som bliver brugt til at vurdere medarbejderens fremtidige karriere og udviklingsmuligheder på arbejdspladsen (Frimann Trads 2000: 251-252).

Derudover er der den forskel mellem medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview, at parterne i medarbejdersamtalen kender hinanden på forhånd og også efter samtalen skal interagere med hinanden. Medarbejdersamtalen har således et væsentligt planlægnings- og aftaleaspekt, som det sociolingvistiske interview ikke har, når der ses bort fra de sekvenser, hvor der aftales eventuelle opfølgende interview, eller hvor feltarbejderen instruerer informanten angående den forestående samtale. Genremæssigt ser Frimann Trads således klare berøringsflader mellem medarbejdersamtalen og den *terapeutiske* samtale, blandt andet med hensyn til samtalens "tidslige fokus":

"Der fokuseres på fortidens handlinger, begivenheder og holdninger med det formål at forbedre fremtidig adfærd og interaktion for såvel virksomheden som for medarbejderen." (Frimann Trads 2000: 254)

Medarbejdersamtalen minder om terapisamtalen på den måde, at man skuer tilbage på fortiden for at vurdere og evaluere denne i forhold til sociale relationer og arbejdsopgaver med det formål at skabe udvikling i fremtiden.

Der er dog ifølge Frimann Trads også en væsentlig forskel mellem medarbejdersamtalen og terapisaamtalen:

"Hvor dynamikken i terapi er personens vilje og ønske om at ville erkende for at forandre sine følelsesmæssige symptomer, er dynamikken i medarbejdersamtalen at virksomhedens ønsker, målsætning, handleplaner, virksomhedskultur og politik konfronteres med medarbejderens ønsker om job, faglig udvikling og sociale relationer på arbejdspladsen, dvs. virksomheden har ønsker/krav til medarbejderen og medarbejderen har ønsker/krav til virksomheden." (Frimann Trads 2000: 6)

Et væsentligt karakteristikon ved medarbejdersamtalen som genre er desuden, at den er relativt fast struktureret: Såvel medarbejder som leder har inden samtalen fået udleveret skemaer, der beskriver virksomhedens koncept for afholdelse af medarbejdersamtaler i form af punkter, der skal tages op i løbet af samtalen. Der er således kun i begrænset omfang tale om frit "topic-flow":

"...der er ikke gradvise overgange mellem det ene emne og det næste, hvor emnerne forhandles mellem samtaleparterne, for der er ikke noget at forhandle om, da det er listen, der dikterer dagsordenen. Derfor er der disse bratte skift mellem det ene emne og det næste. Derfor ligner medarbejdersamtalens organisering af emner 'mødet', hvor der i forvejen foreligger en dagsorden, som så følges under mødet." (Frimann Trads 2000: 262)

Frimann Trads beskriver de indsamlede medarbejdersamtaler som involverende otte overordnede emnekategorier:

- " 1 **Struktur:** Lederen foreslår en struktur for samtalen.
- 2 **Fortid:** Tilbageblik på medarbejderens arbejdspræstationer i det forløbne år.
- 3 **Fremtid:** Mål for næste års arbejdsopgaver, virksomhedens krav til arbejdspræstationer.
- 4 **Person:** Stærke og svage sider bestemmes hos medarbejder og evt. også hos leder.
- 5 **Relation:** Medarbejderens personlige relationer og samarbejdsrelationer til leder(e) og kolleger.
- 6 **Karriere:** Muligheder for videre karriere, jobskift mv.
- 7 **Uddannelse:** Uddannelsesmuligheder i forhold til karriereønsker.

8 **Vurdering:** Lederens vurdering af medarbejderen efter et vurderingssystem.”
(Frimann Trads 2000: 264)

Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview repræsenterer således samtalsituationer, som på visse områder er endog meget forskellige. De har dog også i hvert fald én klar lighed med hinanden: Der er i begge tilfælde tale om en formaliseret samtalsituation på den måde, at de i modsætning til hovedparten af de samtaler, vi fører i løbet af vores dagligdag, er *skemalagt*. Det vil sige, at samtalsituationen ikke er opstået spontant, men at samtaleparterne på forhånd har aftalt at mødes for at tale sammen i en mere eller mindre fastlagt tidsperiode. Det betyder, at deltagerne i samtalen oplever at have god tid til at fremføre det, de har på hjerte. Et karakteristisk træk ved såvel medarbejdersamtalerne som de sociolingvistiske interview, som kun har to deltagere, er således en manglende kamp om ordet – talerne får i langt højere grad end i andre typer samtaler lov til at ”tale ud”.

Selvom BySoc-samtalerne ikke ud fra et emnemæssigt synspunkt kan betragtes som repræsenterende én genre, mener jeg, at de ligesom medarbejdersamtalerne repræsenterer en relativt klart defineret *ramme* for den sproglige interaktion, og at denne begrænser ”variationsbredden” i samtalerne og giver dem et vist enhedspræg. Desuden repræsenterer de to teksttyper to forskellige overordnede *funktioner* af den sproglige interaktion, som formentlig er genkendelige for deltagerne i samtalerne: Medarbejdersamtalen kan således siges at have et *terapeutisk* formål i og med, at der fokuseres på fremtidige forbedringsmuligheder af den aktuelle situation, mens interaktionen i det sociolingvistiske interview det meste af tiden groft sagt ikke har andet formål end at få tiden til at gå med snak under hyggelige omstændigheder. De to teksttyper har således en del lighedspunkter med hensyn til rammerne for samtalen, men adskiller sig betydeligt, når det drejer sig om funktionen og formålet med den sproglige interaktion. Jeg mener, at det ud fra et rammemæssigt og funktionelt defineret genrebegreb kan forsvares at se de to teksttyper som udtryk for to forskellige, delvis etablerede sproglige genrer.

Det har været min forhåndshypotese, at genren medarbejdersamtale i højere grad end det sociolingvistiske interview lægger op til at diskutere non-reale sagsforhold, og at den dermed også har den højeste hyppighed af *hvis*-konstruktioner. Dette skyldes for det første, at der blandt de faste emner i medarbejdersamtalen indgår medarbejderens *fremtid* i firmaet, og at samtalen i

det hele taget har et fremadrettet, planlæggende sigte. Et sådan fremadrettet sigte må formodes at være mindre fremtrædende i de sociolingvistiske interview i og med, at deltagerne ikke skal have noget at gøre med hinanden i fremtiden, og at samtalen for en stor dels vedkommende har et fortidigt eller generelt perspektiv (informantens opvækst og livet i Nyboder generelt).

For det andet må medarbejdersamtalen siges i høj grad at involvere manøvrering i et interpersonelt set konfliktfyldt område (kritik, ordrer, modstridende ønsker og mål mv.), mens BySoc-samtalerne – i hvert fald, når det drejer sig om enkeltinterviewene – af natur må formodes at være kendetegnet ved fravær af sådanne konfliktfyldte situationer, idet intervieweren her forudsættes at indtage en opmuntrende lytterrolle. Hvis non-realitetsmarkører som angivet af blandt andre Ford og Preisler har vigtige funktioner som markører af konversationel høflighed eller "forsigtighed" (jf. s. 106), burde medarbejdersamtalen derfor i højere grad end det sociolingvistiske interview lægge op til anvendelse af sådanne markører.

For at undersøge denne hypotese blev forekomsterne af *hvis*-konstruktioner i de to delkorpora, som det samlede korpus kan opdeles i på basis af genre, sammenlignet. Resultaterne beskrives i det følgende afsnit.

Sammenligning af medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview

Hypigheden af *hvis*-konstruktioner i de to delkorpora fremgår af nedenstående skema:⁶⁸

	Medarbejdersamtaler		Sociolingvistiske interview	
	Antal	Pr. 1000 ord	Antal	Pr. 1000 ord
Hvis-konstruktioner	368	4,19	914	2,23
Ord i alt	87 980		409 720	

Resultaterne viser, at den relative hyppighed af *hvis*-konstruktioner er næsten dobbelt så stor i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske in-

68. Da talerne i Frimann-delkorpusset alle er mænd (jf. s. 21), har jeg for sammenlignelighedens skyld valgt kun at medtage de *mandlige* talere fra BySoc-delkorpusset i undersøgelsen af forskelle mellem de to tekstgrupper. Frimann-delkorpusset består af 87 980 ord (10 % af det samlede korpus), udtalt af i alt 8 talere, og det reducerede BySoc-delkorpus af 409 720 ord (49 % af det samlede korpus), udtalt af 18 talere.

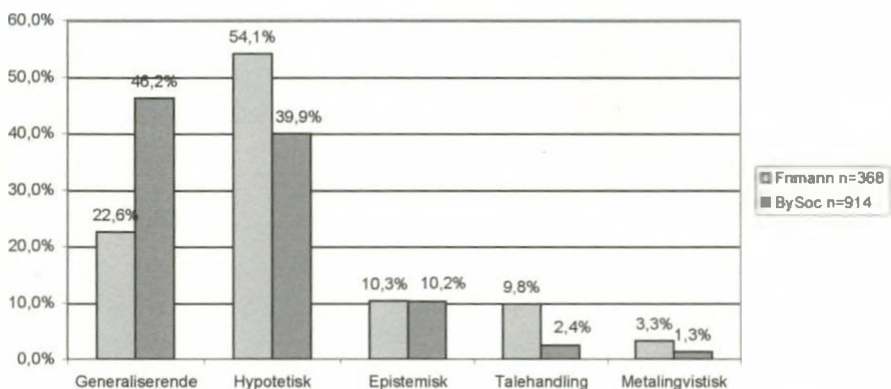
terview. En χ^2 -test af resultatet viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed *ikke* er homogen ($\chi^2=106,65$, med Yates' korrektion; 1 frihedsgrad; $p<<0,01$). Resultaterne bekræfter således hypotesen om, at medarbejdersamtalen som genre er mere disponeret for forekomst af *hvis*-konstruktioner end det sociolingvistiske interview.⁶⁹

I det følgende vil de *hvis*-konstruktioner, som forekommer i de to delkorpora, blive sammenlignet i forhold til de overordnede semantiske og grammatiske egenskaber, som er blevet beskrevet i kapitel 3 og 4: anvendelsesvarianter, tempus- og subjekttyper samt valorisering af følgesætningen.

Varianter

Hvis-konstruktionerne i de to delkorpora fordeler sig på følgende måde i forhold til anvendelsesvarianter:

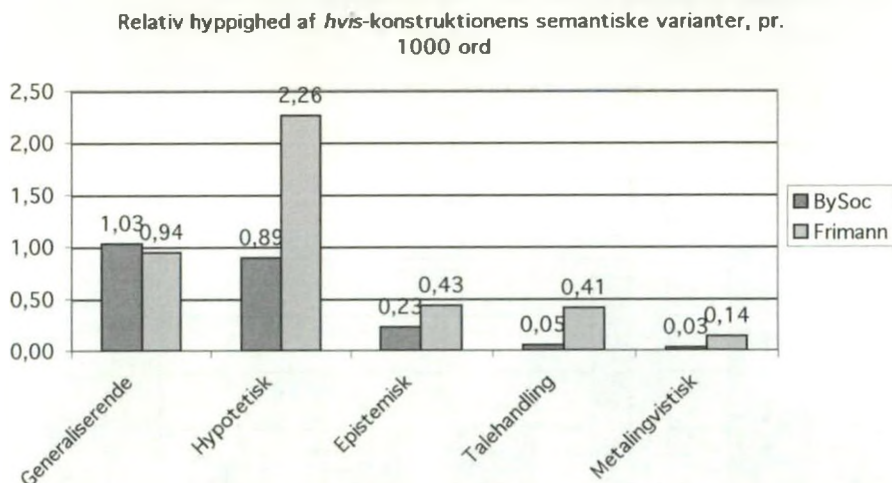
Fordeling af *hvis*-konstruktionens varianter

69. Som tidligere nævnt adskiller de to tekstgrupper sig ikke kun fra hinanden med hensyn til variabelen *genre*, men også i forhold til variabelen *lokalitet*, idet medarbejdersamtalerne er optaget i Jylland og har jyske talere, mens talerne i de sociolingvistiske interview fortrinsvis er københavnere (jf. s. 21). Valget af *betingelseskonjunktion* er et af de få områder, hvor man ud fra den eksisterende viden om jyske dialekter på forhånd kunne forestille sig at finde dialektbetingede forskelle mellem jysk og københavnsk talesprog med hensyn til de sproglige variable, som inddrages i denne undersøgelse. Således ses i jysk dialekt en tendens til, at *dersom* optræder i stedet for *hvis* (Karen Margrethe Pedersen, personlig kommunikation). I korpusset forekommer der imidlertid ikke et eneste tilfælde af *dersom*, så denne variabel har helt sikkert ingen indflydelse på resultatet, som jo i øvrigt viser, at medarbejdersamtalerne - og dermed de jyske talere - har en højere relativ hyppighed af *hvis*-konstruktioner end de sociolingvistiske interview.

Denne fordeling er med stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi^2=85,95$; 4 frihedsgrader; $p<<0,01$). De sociolingvistiske interview har en dobbelt så stor andel af generaliserende betingelsessætninger som medarbejdersamtalerne, der til gengæld har større andele af hypotetiske og (især) talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger.

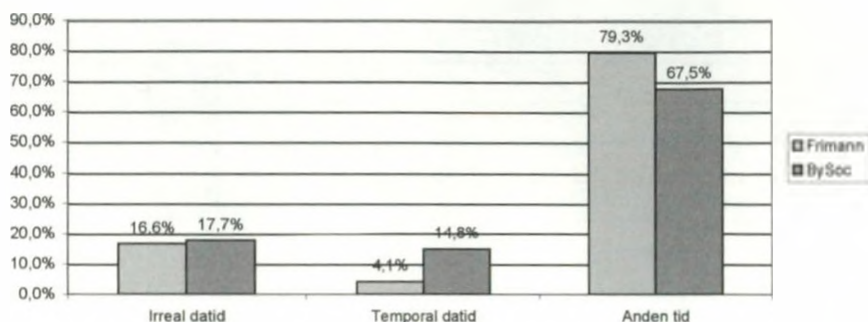
Hvis-konstruktioner forekommer som nævnt med næsten dobbelt så stor hyppighed i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview. Derfor betyder en relativt høj *andel* af en given variant af *hvis*-konstruktionen i de sociolingvistiske interview ikke nødvendigvis, at den pågældende variant forekommer med større *hyppighed* i de sociolingvistiske interview i forhold til i medarbejdersamtalerne. Nedenstående diagram viser hyppigheden pr. 1000 tekstord af *hvis*-konstruktionens forskellige varianter:

Som det fremgår af diagrammet, forekommer alle varianter af *hvis*-konstruktionen undtagen den generaliserende væsentligt hyppigere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. Hyppigheden af generaliserende varianter er omtrent ens i de to delkorpora.

Tempus

Nedenstående diagram afbilder fordelingen af *hvis*-konstruktionernes tempustyper i de to delkorpora:

Tempus i *hvis*-ledsætninger

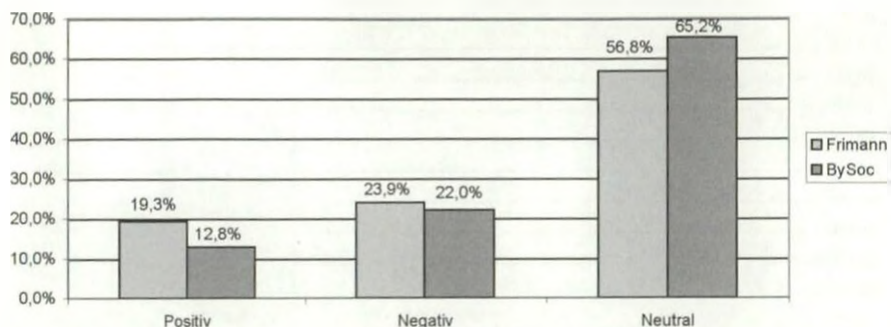
Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi^2=31,07$; 2 frihedsgrader; $p<<0,01$), hvilket skyldes en stærk associering mellem temporal datid og sociolingvistiske interview samt en mindre stærk associering mellem "anden tid" og medarbejdersamtaler.

Resultaterne viser, at der ikke er nogen væsentlig forskel mellem de to delkorpora i forhold til anvendelsen af *irreal datid* i *hvis*-konstruktioner. Dette er overraskende, når det jävnføres med det faktum, at medarbejdersamtalerne har en noget større andel af hypotetiske betingelsessætninger (som gennemsnitligt set er stærkt associeret med *irreal datid*) og en langt lavere andel af generaliserende betingelsessætninger (som aldrig forekommer i *irreal datid*) end de sociolingvistiske interview (jf. s. 87). Når medarbejdersamtalerne trods dette ikke har den største andel af *hvis*-konstruktioner i *irreal datid*, er en nærliggende forklaring den relativt store andel i dette delkorpus af *talehandlingsbetingelsessætninger*, som sjældent forekommer i *irreal datid* (jf. s. 87). Dette er dog ikke nok til at forklare fænomenet, og det må derfor antages, at de hypotetiske betingelsessætninger, som jo udgør størsteparten af *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne, relativt sjældnere end i de sociolingvistiske interview er markeret med *irreal datid*. Derimod er den relativt høje andel af *hvis*-konstruktioner i *temporal datid* i de sociolingvistiske interview ikke overraskende, idet den stemmer overens med den ligeledes høje andel af generaliserende betingelsessætninger, som generelt er stærkt associeret med *temporal datid*.

Valorisering af følgesætning

Fordelingerne mht. valorisering af *hvis*-konstruktionernes følgesætninger i de to delkorpora fremgår af nedenstående diagram:

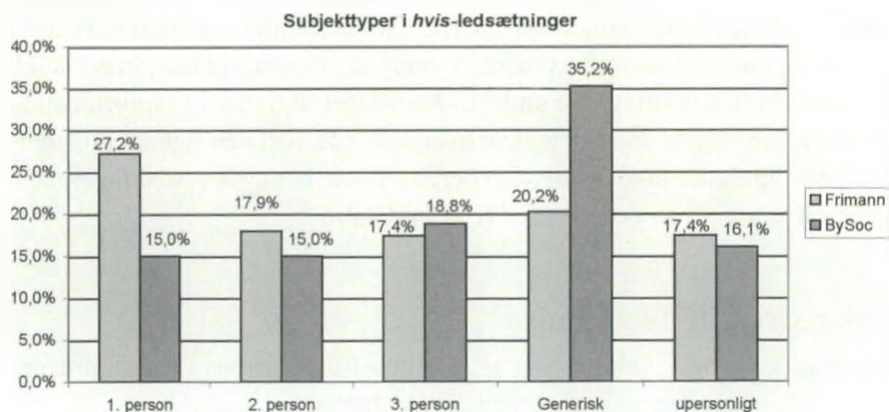
Valorisering af følgesætning

En χ^2 -test viser, at denne fordeling med stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi^2=10,93$; 2 frihedsgrader; $p<0,01$). Dette skyldes en associering mellem medarbejdersamtaler og *positiv* valorisering, samt mellem sociolingvistiske interview og *neutrale* følgesætninger. Resultaterne viser således, at *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne hyppigere er (i hvert fald positivt) valoriserede end i de sociolingvistiske interview. Dette kan muligvis forklares ud fra den noget højere andel af hypotetiske varianter i medarbejdersamtalerne i forhold til de sociolingvistiske interview, idet hypotetiske varianter gennemsnitligt set er stærkt associeret med positiv resultatvalens (jf. s. 159).

Subjekt

Nedenstående diagram viser fordelingen af subjekttyper i *hvis*-ledsætningerne i de to delkorpora:

Denne fordeling er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi^2=41,47$; 4 frihedsgrader; $p<0,01$), hvilket skyldes associeringer mellem medarbejdersamtaler og 1. og (i mindre grad) 2. person-subjekt samt mellem sociolingvistiske interview og generisk subjekt. Resultaterne tyder på, at de mentale rum, *hvis*-konstruktionerne opstiller, i medarbejdersamtalerne relativt hyppigt er relateret til taleren eller tilhøreren, mens de i de sociolingvistiske interview forholdsvis hyppigere er generaliserende.⁷⁰

Opsummering

Formålet med den ovenfor beskrevne undersøgelse var at klarlægge, hvorvidt og hvorledes anvendelsen af *hvis*-konstruktioner varierer mellem samtalegenrerne medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview. Resultaterne viser, at de to genrer på alle de undersøgte områder adskiller sig signifikant fra hinanden.

Hvis-konstruktioner anvendes næsten dobbelt så ofte i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview, og således bekræftes hypotesen om, at genren medarbejdersamtale i højere grad end det sociolingvistiske interview lægger op til at diskutere non-reale sagsforhold under anvendelse af

70. Fordelingen af de forskellige subjekttyper er ligesom valget af betingelseskonjunktion et af de områder, hvor man ud fra den eksisterende viden om dialektforhold på forhånd kunne forestille sig dialektbetingede forskelle mellem jyske og københavnske talere. Således nævner Karen Margrethe Pedersen og Magda Nyberg i forbindelse med en hyppighedsundersøgelse af pronominer i interview med ældre, dialekttalende mennesker, at den generiske betydning "man" i danske dialekter kan realiseres af pronominerne *man*, *én*, *den*, *de* og *vi*, og at *man* især anvendes på sjælland, mens pronominerne *én* og *den* anvendes i det jyske dialektområde og *de* og *vi* især i det fynske dialektområde (Pedersen & Nyberg 1984: 61). Hvis andelen af de forskellige subjekttyper i korpusset er påvirket af dialektforskelle, vil forventningen derfor være, at de overvejende københavnske talere i de sociolingvistiske interview har en højere andel af generiske *man*-subjekter end talerne i medarbejdersamtalerne. Sidstnævnte vil derimod i højere grad anvende generiske *én*- og *den*-subjekter samt måske generiske *de*- og *vi*-subjekter. I de tilfælde, hvor pronominerne *én*, *den*, *de* eller *vi* i korpusset fungerer som subjekt i *hvis*-ledsætninger, optræder de dog efter min vurdering aldrig med egentlig generisk betydning – i modsat fald ville de i øvrigt være kategoriseret som generiske subjekter. De subjekter, der er kategoriseret som generiske, udgøres således i stort set samtlige tilfælde af pronominerne *man* eller *du*. Det resultat, at medarbejdersamtalerne har en relativ høj hyppighed af 1. og 2. person-subjekter, mens de sociolingvistiske interview har relativ høj hyppighed af generiske subjekter, er således ikke grundet i (kendte) dialektalt betingede forskelle mellem jysk og københavnsk talesprog. Forskellen i fordelingen af subjekttyper er derimod efter min vurdering betinget af *genrevariablen*.

hvis-konstruktioner (jf. s. 175). Dette understøttes yderligere af, at *hvis*-konstruktionerne i de sociolingvistiske interview for en stor dels vedkommende udgøres af *generaliserende* varianter. Disse er som tidligere beskrevet kendetegnet ved at opstille mentale rum, som *ikke* adskiller sig fra moderrummet i realitetsgrad, men som beskriver generelle eller habituelle fænomener.

De to genrer adskiller sig ikke signifikant fra hinanden med hensyn til anvendelsen af *irreal* datid i *hvis*-konstruktionerne; men de sociolingvistiske interview er kendetegnet ved, at en langt større andel af *hvis*-konstruktionerne end i medarbejdersamtalerne er i *temporal* datid og altså opstiller *fortidige*, ikke-kontrafaktiske mentale rum.

Et markant træk ved *hvis*-konstruktionerne i *medarbejdersamtalerne* er, at de i langt højere grad end i de sociolingvistiske interview er orienteret mod den sproglige og sociale interaktion, som samtalen udgør. Talehandlings- og metalingvistiske varianter udgør således en væsentligt større andel af *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview. Desuden ses det, at 1. og 2. person-subjekter er hyppigere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview, som til gengæld har en høj andel af generiske subjekter. Talerne i medarbejdersamtalerne tager altså i forbindelse med non-reale scenarier i højere grad udgangspunkt i sig selv eller samtalepartneren, end det er tilfældet i de sociolingvistiske interview, hvor taleren relativt hyppigt træder tilbage som individuel person og udtaler sig generelt. Det faktum, at *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne signifikant hyppigere er (specielt) positivt valoriserede end *hvis*-konstruktionerne i de sociolingvistiske interview, kan også tolkes som et interaktionelt orienteret træk: Det er som tidligere nævnt fremført af blandt andre Clancy, Akatsuka og Strauss (1997), at betingelses-sætninger ofte fungerer som indirekte ordrer eller forbud ved at knytte en forsætning, der udtrykker en ønskværdig situation eller begivenhed, til en følgesætning, der ligeledes udtrykker en ønskværdig begivenhed, eller omvendt at knytte en uønskværdig forsætning til en ligeledes uønskværdig følgesætning (jf. s. 155). Endelig viser resultaterne, at *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalerne i højere grad end i de sociolingvistiske interview anvendes til at opstille *hypotetiske* mentale rum.

De mulige forklaringer af de ovenfor beskrevne kvantitative forskelle mellem de to genrer vil blive nærmere uddybet i kapitel 6 i forbindelse med redegørelsen for resultaterne af den kvalitativt orienterede undersøgelse af samtalerne i korpusset.

Sammenligning af samtaleledere og samtaledeltagere

Det er på trods af deres forskelligheder kendetegnende for såvel medarbejdersamtaler som sociolingvistiske interview, at forholdet mellem samtaleparterne grundlæggende er *asymmetrisk*. En af parterne optræder således som primær ansvarlig for samtalsforløbet: I medarbejdersamtalen er det medarbejderens leder, og i de sociolingvistiske interview er det feltarbejderen. I medarbejdersamtalen skyldes den asymmetriske relation primært, at der i forvejen eksisterer et magtforhold mellem de to samtalepartnere, idet medarbejderen også uden for samtalen i større eller mindre grad er placeret i et underordningsforhold til lederen. I de sociolingvistiske interview skyldes den asymmetriske relation derimod først og fremmest, at det er feltarbejderen, der har taget initiativet til samtalen ved at henvende sig til informanten, og at feltarbejderen også på forhånd har angivet, hvad samtalen forventes at dreje sig om. Da begge genrer således er kendetegnet ved en asymmetrisk relation mellem samtalsdeltagere, har det været oplagt at sammenligne samtaleledere og samtaledeltagere for at afdække, hvilken betydning variablen *rolle i samtalen* har i forhold til anvendelsen af *hvis*-konstruktioner.

Hyppigheden af *hvis*-konstruktioner hos samtaleledere og samtaledeltagere ses i nedenstående skema:⁷¹

	Samtaleledere		Samtaledeltagere	
	Antal	Pr. 1000 ord	Antal	Pr. 1000 ord
Hvis-konstruktioner	659	2,77	623	2,40
Ord i alt	237 921		259 749	

Resultaterne viser en svagt højere hyppighed af *hvis*-konstruktioner hos samtaleledere i forhold til samtaledeltagere, men en χ^2 -test viser, at denne

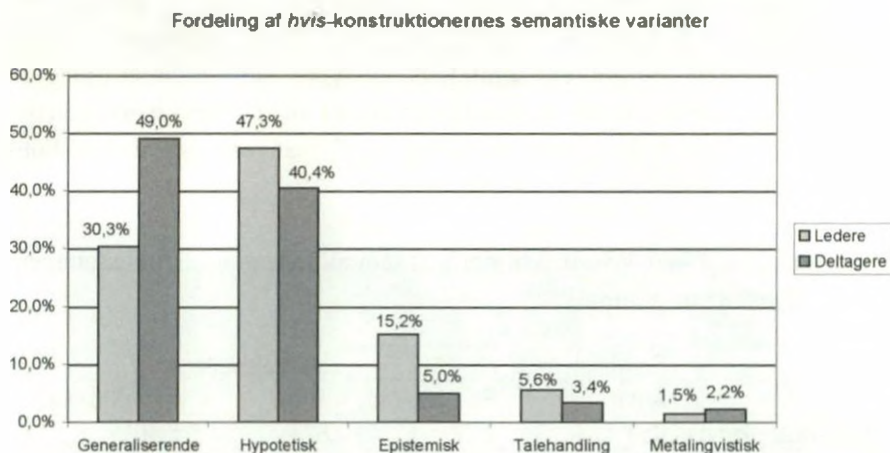
71. I undersøgelsen af variablen *samtalerolle* (med værdierne *leder* og *deltager*) inddrages kun mandlige talere, idet samtalelederne overvejende er mænd. Af de fire samtaleledere i BySoc-korpusset er der således kun én kvinde, og hun deltager kun i to af de i alt 45 BySoc-samtaler, der indgår i korpusset (60000440 og 60003991). Samtalelederne i medarbejdersamtalerne er begge mænd. Delkorpusset, der benyttes til at sammenligne samtalelederes og samtaledeltageres anvendelse af non-realitetsmarkører, består af 497 670 ord; heraf er 237 921 ord (28 % af det samlede korpus) udtalt af i alt 5 samtaleledere og 259 749 ord (31 % af det samlede korpus) af 21 forskellige samtaledeltagere.

forskel *ikke* er signifikant ($\chi^2=3,42$, med Yates' korrektion; 1 frihedsgrad; $p=0,06$).

Der er heller ingen signifikant forskel mellem ledere og deltagere med hensyn til valorisering af de anvendte *hvis*-konstruktioner; derimod ses signifikante forskelle mellem ledere og deltagere i forbindelse med fordelingen af *hvis*-konstruktionens varianter samt tempus- og subjekttyper i *hvis*-konstruktionerne.

Varianter

Nedenstående diagram viser fordelingen af varianter hos *hvis*-konstruktioner anvendt af ledere og deltagere:

Denne fordeling er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi^2=68,68$; 4 frihedsgrader; $p<<0,01$). Dette skyldes associeringer mellem ledere og hypotetiske, epistemiske og talehandlingsvarianter samt mellem deltagere og den generaliserende variant.

Den største forskel mellem ledere og deltagere ses i forbindelse med den *epistemiske* variant, som ledere anvender mere end tre gange så hyppigt som deltagere. Der er to mulige forklaringer på dette, som i øvrigt ikke udelukker hinanden: For det første omhandler samtalerne fortrinsvis emner, som samtaledeltagerne ved mere om end lederne (overvejende samtaledeltageres barndom, daglige liv eller arbejdsfunktioner), hvorfor lederne kan have større behov for at udtrykke epistemiske forbehold end deltagere:

- A ja P2 men han må jo også være i fin form *hvis han kan sidde og lave sådan noget* T P1 *præcisionsarbejde som bogbinding* P1 i en alder af seksogfirs P1 (6000510)
- A mm P2 men er det fordi de er vokset op med de afsavn {vejtrækning} *hvis det overhovedet er afsavn at at faren* T er ude at T sejle en gang imellem (60001100)
- A mm {vejtrækning} T P1 *hvis jeg fulgte med P1 så så* så var du nioogtyve når du forlader Ø%%%%%%%%% (60000720)

For det andet kan epistemiske betingelsessætninger have pragmatiske funktioner i forhold til lederens funktion som den primære ansvarlige for samtalens forløb – her kunne epistemiske varianter tænkes at have funktioner både i forbindelse med formulering af ønsker om viden (spørgsmål) og i forbindelse med konversationel høflighed i relation til adfærdsregulering:

- I næh næh ja men så er jeg jamen så er jeg så er jeg lidt enig med dig i det for hvis du mener den er P0,5 det var det jeg spurgte ind til før P0,5 *hvis du mener det er den bedst mulige affedter vi har* er det så rigtigt at bruge mere tid på den P0,5 sådan pt (Frimann4)
- A men T har du aldrig overvejet at flytte helt ud af byen ?
- I nej P1 jeg kan skide godt lide at bo i byen
- A men *hvis du føler altså at din krop er ved at tage s- skade og din sjæl også altså sådan* {latter,ha} P1 (60000510)
- I ja P0,5 men det er jo ikke meningen med en medarbejdersamtale P0,5 og jeg mener også at *hvis* du kender mig ret* så vil du også vide at øh P0,5 altså hvis du laver noget forkert i løbet af året så får du det at vide med det samme P0,5 (Frimann3)

Lederne anvender også hypotetiske og talehandlingsvarianter hyppigere end deltagerne. Den højere andel af talehandlingsvarianter kan forklares ud fra lederens funktion som ansvarlige for samtalen, idet talehandlingsvarianter ofte har funktioner i forhold til den styring af samtalen, som ligger i at stille spørgsmål og bringe nye emner på bane:

vil du fortælle om året der er gået *hvis du kan huske det* {griner} (Frimann2)

I men øh *hvis du kigger på sådan en som [personnavn]* han er jo rasende god til det eller han var i hvert fald tidligere enormt godt til det øh og forudsige hvad der kunne gå galt

m ja

I og forudsige P1,0 hvor der var områder der ikke var ordentligt gennemtænkt

m ja øh P3,0 og på en eller anden sjov måde øh få få problemerne øh taget en lille smule up front (Frimann2)

jeg tænkte på *hvis vi skulle snakke om hvordan jeg kommer videre her fra jer af* hvordan med nogen af dine venner P1 fra barndomsårene P1 er der nogen af dem der stadigvæk bor henede (60000500)

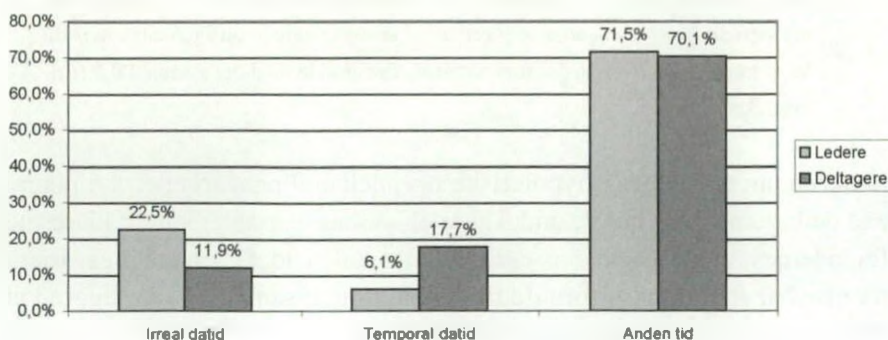
Mere overraskende er ledernes relativt hyppige anvendelse af hypotetiske betingelsessætninger, som kunne indikere, at den handling at opstille et hypotetisk mentalt rum i en samtale, har samtaleregulerende funktioner.

Samtaledeltagerne har derimod en meget hyppig anvendelse af generaliserende betingelsessætninger, der typisk formidler viden om vaner, gentagne begivenheder og generelle lovmæssigheder. De udgør således næsten halvdelen af alle de *hvis*-konstruktioner, som anvendes af samtaledeltagerne.

Tempus

For fordelingen af *hvis*-konstruktionernes tempustyper hos ledere og deltagere fremgår af nedenstående diagram:

Tempus i *hvis*-ledsætninger

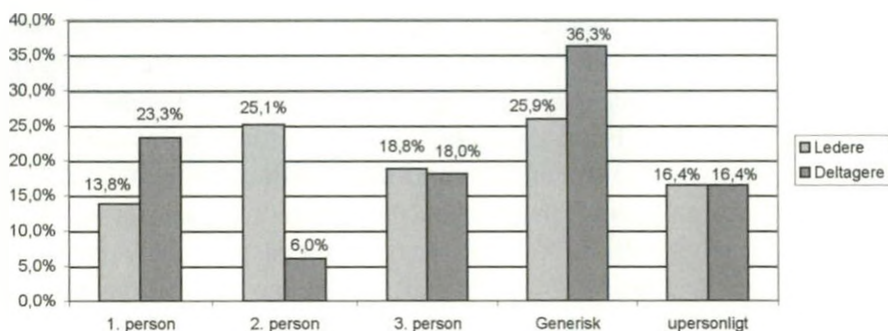

Fordelingen er med meget stor sandsynlighed ikke homogen ($\chi^2=57,53$; 2 frihedsgrader; $p<<0,01$). Dette skyldes kraftige associeringer mellem ledere og irreal datid samt mellem deltagere og temporal datid. *Hvis*-konstruktioner anvendt af ledere er således næsten dobbelt så ofte markeret med irreal datid som de *hvis*-konstruktioner, deltagerne anvender. Deltagernes *hvis*-konstruktioner er til gengæld næsten tre gange hyppigere end ledernes i *temporal* datid.

Subjekt

Fordelingen af subjekttyper i *hvis*-konstruktioner hos ledere og deltagere afbildes i nedenstående diagram:

Subjekttyper i *hvis*-ledsætninger

En χ^2 -test viser, at fordelingen med meget stor sandsynlighed ikke er homogen ($\chi^2=99,02$; 4 frihedsgrader; $p<<0,01$). Dette skyldes associeringer mellem samtaledeltagere og 1. person- og generisk subjekt samt (i særlig høj grad) mellem ledere og 2. person-subjekt.

Den ubetinget største forskel mellem ledere og deltagere ses i brugen af 2. person-subjekt, som i *hvis*-ledsætninger anvendes mere end fire gange så hyppigt af ledere som af deltagere. Dette kan formentlig forklares med, at samtalerne i vidt omfang omhandler samtaledeltagernes livsverden. Samtaledeltagerne optræder således ofte som hovedperson i de fortællinger og beskrivelser, der udgør samtalens emne. Derudover følger en hyppig anvendelse af 2. person-subjekt formentlig også af ledernes funktion som ansvarlige for samtalens forløb.

Samtaledeltagerne har omvendt en relativt høj andel af 1. person-subjekter. Dette er sandsynligvis på samme måde, men med omvendt fortegn, som ledernes høje andel af 2. person-subjekter (jf. ovenstående). Derudover har deltagerne en større andel af generiske subjekter end lederne. Dette hænger sandsynligvis sammen med, at deltagerne væsentligt hyppigere end lederne anvender generaliserende betingelsessætninger, som i særlig grad er knyttet til denne subjekttype (jf. s. 149 ff.).

Opsummering

Frekvensen af *hvis*-konstruktioner hos ledere og samtaledeltagere adskiller sig ikke signifikant fra hinanden; derimod ses der tydelige forskelle mellem ledere og deltagere i forhold til fordelingerne af *hvis*-konstruktionens anvendelsesvarianter, hvor samtalelederne har relativt store andele af hypotetiske, epistemiske og talehandlingsbetingelsessætninger, mens samtaledeltagerne omvendt har en stor andel af generaliserende betingelsessætninger.

Mest tankevækkende er efter min mening samtaleledernes relativt store andele af hypotetiske betingelsessætninger samt det faktum, at samtalelederne har en dobbelt så stor andel af *hvis*-konstruktioner i irreal datid som samtaledeltagerne (mens samtaledeltagerne omvendt har en stor andel af sætninger i temporal datid). Resultaterne tyder her på, at mentale rum i den mest irreale ende af den epistemiske skala har vigtige samtaleorganiserende funktioner.

Endelig er der store forskelle mellem ledere og deltagere med hensyn til andelen af subjekttyper, idet ledere har en mere end fire gange så stor andel af 2. person-subjekter end deltagere, som til gengæld har større andele af 1. person- og generiske subjekter. Dette fænomen, som ikke nødvendigvis er særligt relateret til *hvis*-konstruktioner, hænger sandsynligvis primært sammen med den omstændighed ved samtalsituationen, at samtalerne i vidt omfang omhandler samtaledeltagernes frem for samtaleledernes livsverden, og at samtalelederne qua deres funktion som ansvarlige for samtalsforløb oftere henvender sig eksplicit til samtaledeltagerne end omvendt.

Sammenligning af variablene genre og samtalerolle

Nedenstående tabel viser værdierne af χ^2 -testene for de undersøgte lingvistiske variables uafhængighed af de non-lingvistiske variable *genre* og *sam-*

talerolle. Tal i parentes angiver, at den observerede fordeling *ikke* afviger signifikant fra den forventede fordeling beregnet ud fra nulhypotesen, at variablene er uafhængige af hinanden.⁷²

		Genre	Rolle
Inddraget del af samlet korpus		Mandlige talere, 59 %	Mandlige talere, 59 %
Relativ hyppighed <i>hvis</i> -konstruktioner		106,65	(3,42)
<i>Hvis</i> -konstruktioner	Varianter	85,95	68,68
	Tempus	31,07	57,53
	Valorisering	10,93	(1,8)
	Subjekttype	41,47	99,02

Hyppigheden af *hvis*-konstruktioner pr. 1000 tekstord varierer ubetinget mest i forhold til variablen *genre*, hvor resultaterne som tidligere beskrevet viser, at medarbejdersamtaler har en væsentligt højere forekomst af *hvis*-konstruktioner end sociolingvistiske interview. Også i forbindelse med fordelingen af *hvis*-konstruktionens varianter samt valorisering viser resultaterne i forbindelse med variablen *genre* den største afvigelse fra homogene fordelinger. Der ses ingen signifikant sammenhæng mellem talerens rolle i samtalen og såvel hyppigheden af *hvis*-konstruktioner som de anvendte *hvis*-konstruktioners valorisering.

Derimod ses de største forskelle med hensyn til *hvis*-konstruktionernes tempus- og subjekttyper i forbindelse med variablen *samtalerolle*.

For alle variablene gælder det, at de resultater, der er beskrevet i dette kapitel, kun giver mulighed for at drage meget tentative konklusioner med hensyn til, *hvorfor* der ses de forskelle mellem talergrupper og teksttyper, som undersøgelsen har påvist. Den kvalitativt prægede undersøgelse af en mindre del af tekstkorpusset, som vil blive beskrevet i det følgende kapitel, har blandt andet haft som mål at afdække årsager til de kvantitative forskelle.

72. Eftersom antallet af frihedsgrader varierer fra række til række, kan χ^2 -værdierne kun sammenlignes som et udtryk for datasættens indre heterogenitet *inden for samme række*.

Kapitel 6. Anvendelse af *hvis*-konstruktioner i to samtaler

I dette kapitel vil to samtaler fra korpuset blive beskrevet gennem en detaljeret og kvalitativt præget undersøgelse. Undersøgelsen har som overordnet formål at efterspore *hvis*-konstruktionernes funktion og anvendelse i et bredere og mere interaktionsorienteret perspektiv, end det lader sig gøre i en systematisk undersøgelse af det fulde tekstkorpus, som nødvendigvis må være organiseret i forhold til et begrænset antal kvantificerbare variable. Et mere specifikt formål for den kvalitative undersøgelse er at søge forklaringer på de statistiske tendenser, som den kvantitative undersøgelse har påvist i forhold til de to forskellige genrer, der er repræsenteret i korpuset: medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview (jf. forrige kapitel).

Grundlag for undersøgelsen er medarbejdersamtalen Frimann1 og det sociolingvistiske interview 60000700. Frimann1 er en samtale mellem en 48-årig, mandlig fabrikschef og en 40-årig, mandlig it-chef, og 60000700 er en samtale mellem en 27-årig, mandlig informant og en 29-årig, mandlig interviewer.⁷³ De to samtaler er udvalgt efter to overordnede kriterier: For det første skulle samtalerne være sammenlignelige med hensyn til variablene taler-køn, -alder og -klasse, således at de alene adskiller sig fra hinanden i forhold til variabelen *genre*. Der er således i begge tilfælde tale om samtaler mellem kun to personer, og alle talerne er mænd og kategoriseret som middelklasse. Endvidere er samtaleparterne i begge samtaler omtrent jævnaldrende, skønt én taler, fabrikschefen, falder inden for et andet alderssegment end de øvrige (segmentet 41-59 år i modsætning til segmentet 25-40 år). For det andet skul-

73. Medarbejdersamtalen har en varighed på ca. 2 timer og indeholder 21 029 ord (heraf 91 forekomster af *hvis* i fuldførte *hvis*-konstruktioner), mens det sociolingvistiske interview har en varighed på 1 time og 17 minutter og indeholder 16 496 ord (heraf 46 forekomster af *hvis*).

le samtalerne hver især i videst mulige omfang være repræsentative i forhold til de tendenser, som den kvantitative undersøgelse af det samlede korpus har påvist med hensyn til anvendelsen af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview (jf. forrige kapitel). De to samtaler kan således med hensyn til forekomst af *hvis*-konstruktioner betragtes som tilstrækkeligt repræsentative eksempler på deres respektive teksttyper til, at de overordnede, statistisk signifikante tendenser i korpusset som helhed kan belyses gennem en kvalitativt orienteret analyse af de to samtaler (jf. Jensen 2005: 502 ff.). Den udvalgte medarbejdersamtale er således kendetegnet ved en i forhold til det sociolingvistiske interview lav *andel* af generaliserende *hvis*-konstruktioner. Medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview har dog omtrent samme *koncentration* af generaliserende varianter, idet medarbejdersamtalen har en højere frekvens af *hvis*-konstruktioner generelt i forhold til de sociolingvistiske interview. Derimod har den udvalgte medarbejdersamtale væsentligt højere koncentrationer af hypotetiske, metalingvistiske og talehandlingsvarianter end det udvalgte sociolingvistiske interview. Disse tendenser svarer til tendensen for teksttyperne som samlede grupper.⁷⁴

Omdrejningspunktet for undersøgelsen er den *interne variation* i de to udvalgte samtaler med hensyn til forekomst af *hvis*-konstruktioner. Ideen har været at inddele samtalerne i afsnit, der så vidt muligt er interaktions/emnemæssigt homogene, for på denne måde for det første at observere, hvilke kontekster der har særlig affinitet til *hvis*-konstruktionen (herunder dennes forskellige varianter), og for det andet rent kvalitativt at indkredse den konkrete funktion af *hvis*-konstruktionerne i forhold til den interaktion, de enkelte afsnit afspejler.

Den kvalitative analyse af afgrænsede passager fra samtalerne sker med udgangspunkt i en indledende kvantitativ analyse af samtalerne, og undersøgelsen foregår i tre faser: Først bliver samtalerne analyseret indholdsmæssigt på et overordnet plan og opdelt i mindre afsnit på baggrund af, hvor der forekommer væsentlige emneskift og/eller forandringer af interaktionen samt sproglige markeringer heraf. Herefter bliver de enkelte afsnit analyseret kvantitativt med hensyn til forekomst af *hvis*-konstruktioner, herunder af disses forskellige varianter samt tempustyper. På baggrund heraf bliver kor-

74. Når der ses på medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview samlet i korpusset, ses derudover også en højere koncentration af *epistemiske* varianter i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview (jf. s. 178).

tere passager af samtalerne udvalgt til en rent kvalitativ analyse af, hvorledes de anvendte *hvis*-konstruktioner indgår i interaktionen.

Medarbejdersamtale

Et væsentligt karakteristikum ved medarbejdersamtalen som genre er, at den er relativt fast struktureret: Såvel medarbejder som leder har inden samtalen fået udleveret skemaer, der beskriver virksomhedens koncept for afholdelse af medarbejdersamtaler i form af punkter, som skal tages op i løbet af samtalen. Der er således ifølge Frimann Trads kun i begrænset omfang tale om frit "topic-flow" (jf. s. 174); men i den udvalgte samtale er dette dog efter min mening en sandhed med modifikationer. En del af emneskiftene er i overensstemmelse med ovenstående bratte og primært motiveret af den udleverede liste, specielt i starten og slutningen af samtalen. I nedenstående excerpt ses således en direkte henvisning fra medarbejderens side til den liste over emner, der skal drøftes (l. 12). Dette forekommer i forbindelse med en kort passage, hvor samtalsens videre forløb diskuteres (l. 10-17). Der sker i denne forbindelse et brat emneskift, hvor samtalen går fra at dreje sig om nogle kritikpunkter, medarbejderen har fremført angående samarbejdet mellem lederne, til at dreje sig om "stærke og svage sider" hos medarbejderen:

- 1 l men det kan du jo bruge generelt det øh i en supportafdeling
- 2 m ja
- 3 l fordi det du jo det er jo lige guf
- 4 m ja
- 5 l fordi så skal der jo support til
- 6 m ja
- 7 l nu kommer der her et konkret program som har noget værdifuldt og det f- det farer man jo på hele vejen rundt
- 8 m P1,0 ja
- 9 l ikk' P1,0
- 10 m ja P1,5 okay P1,5 men jeg ved ikke hvordan skal vi øh P0,5
- 11 l har du flere øh
- 12 m øh nej så: jamen så har jeg nogen P0,5 ja det har jeg da så har jeg nogen betragtninger som P0,5 jeg har noget jeg kalder stærke sider og svage sider P0,5 og samarbejde mellem medarbejder og leder P0,5 det er jo så medarbejder og chef eller hvad jeg nu skal sige

- 13 I ja ja
 14 m det ved jeg ikke om vi
 15 I jojo
 16 m skal gøre
 17 I lad os bare det
 18 m P1,0 jamen øh P0,5 så kunne vi sige jamen hvad* betyder det ved stærke si-
 der har jeg skrevet øh P0,5 at jeg mener at jeg er loyal P1,0
 19 I ja det er jo en god ting

De første ni repliklinjer af ovenstående passage henføres i den nedenfor beskrevne opdeling af interviewet til afsnit 9, linje 10-17 udgør et selvstændigt afsnit (afsnit 10), og de sidste to linjer udgør begyndelsen på afsnit 10.

Der er dog også adskillige emneskift, som rigtig nok virker motiverede af, hvad de to samtalepartnere hver især på forhånd har planlagt at fremføre i løbet af samtalen, men som også er mere tekstuel motiveret af det emne, der hidtil har dannet grundlag for samtalen. Dette bevirker, at visse punkter på den udleverede liste – specielt det, der handler om medarbejderens præstationer i det forløbne år, og det punkt, der handler om medarbejderens relationer til kolleger – behandles flere steder i samtalen. I nedenstående excerpt skifter samtalen således fra at omhandle emnet "medarbejderens relationer til kolleger" på det mere personlige plan til at omhandle den generelle opfattelse på virksomheden af den afdeling, som ledes af medarbejderen. Dette initieres af lederen i replik 8 med en erklæring af enighed med medarbejderen: "det gør jeg såmænd heller ikke". Hvad det præcist er, lederen er enig med medarbejderen i, fremstår langt fra klart, og ytringen synes da også først og fremmest at have som funktion at lukke diskussionen om det pågældende emne. Umiddelbart efter (i samme replik) følger introduktion af det mere generelle emne.

- 1 m ja det tror jeg faktisk man gør men derimod menneskeligt set så søger man
 de folk som som man lige føler sig godt tilpas med og lige hygge sig med i
 gangen
 2 I ja
 3 m og det er ikke nødvendigvis de samme
 4 I nej
 5 m eller det er ikke de samme

- 6 l nej
- 7 m P3,0 men øh P0,5 men jeg synes da jeg har et godt øh P0,5 forhold til kollegaerne P1,5 det synes jeg da P0,5 altså jeg føler ikke da
- 8 l nej det gør jeg såmænd heller ikke P0,5 men altså jeg hører jo P1,0 øh folk antyde P1,0 øh forskellig grad af P1,0 behov for et område som dit
- 9 m ja P0,5 også efter den nye struktur
- 10 l nej det har hjulpet på det
- 11 m okay P0,5 fordi det synes jeg da er vigtigt

Sådanne lokalt motiverede emneskift initieres i enkelte tilfælde også af medarbejderen. I nedenstående excerpt sker der således et skift i samtalen, så den fra at dreje sig om nogle kritikpunkter, lederen fremfører i forhold til medarbejderens måde at lede den supportfunktion i firmaet, han har ansvar for, kommer til at dreje sig om kritikpunkter, som medarbejderen fremsætter i forhold til samarbejdet i firmaet. Dette sker ligesom i ovenstående tilfælde med en afrundende erklæring af enighed efterfulgt af introduktionen af det nye emne (i sidste replik):

- l det fungerer og så videre ikk' oss' og de der ting og for så vidt [navns] øh maskinvedligeholdelsesafdeling
- m ja
- l og så sørge for at maskinerne de kan køre
- m ja
- l sådan nogen områder kan vel i den almindelige dagligdag kun gøre sig negativt bemærkede
- m ja det er rigtigt P0,5 det det er rigtigt P0,5 men så vil jeg godt når du så siger ja-men skal det ikke også være sådan så vil jeg godt sige okay P0,5 det kan jeg også godt leve med men så kan så har jeg det måske lidt sværere ved at leve med at P0,5 at vi stiller spørgsmålstejn ved alting

For såvel medarbejdersamtalen som det udvalgte sociolingvistiske interview gælder det dog, at samtalens forløb overvejende styres af den ene samtalepart: i medarbejdersamtalen af lederen og i det sociolingvistiske interview af feltarbejderen. Dette viser sig først og fremmest ved, at det oftest er ham, der lægger op til grundlæggende emneskift, og at samtalens anden part accepterer dette. De sproglige markeringer af emneskift er mere udførligt beskrevet i forbindelse med analysen af det sociolingvistiske interview s. 219 f.

Medarbejdersamtalen kan på baggrund af emneskift inddeles i følgende afsnit:

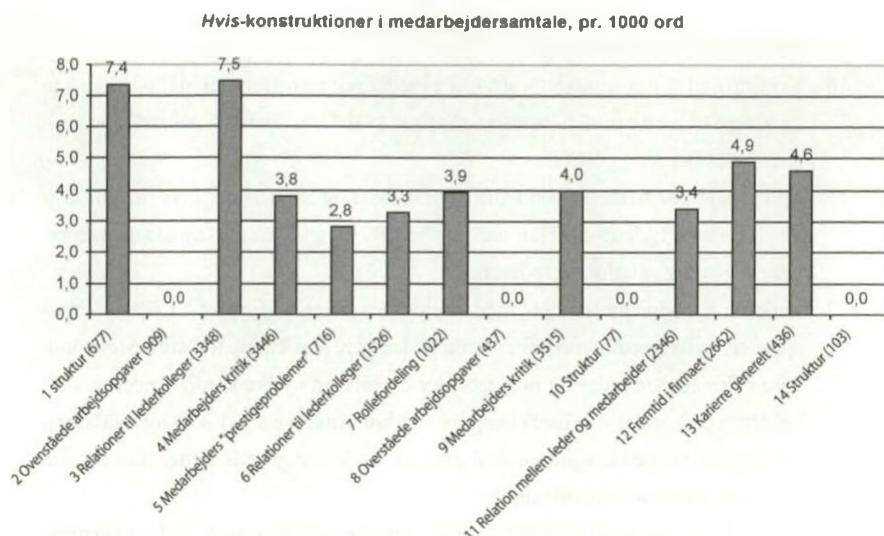
1. Diskussion om observatørens tilstedeværelse og videooptagelse af samtalen samt om den kommende samtales struktur.
2. Samtale om de arbejdsopgaver, der er overstået i det forløbne år.
3. Lederen introducerer emnet "medarbejderens relationer til sine lederkolleger", herunder specielt betydningen af, at de opgaver, medarbejderen udfører, er supporterende ("sekundære") i forhold til fabrikkens primære produktion. I den efterfølgende diskussion kritiserer lederen medarbejderen for at ville gøre sine sekundære opgaver, at udvikle it-mæssige og organisatoriske redskaber og metoder, til primære og for at overtage primære, dvs. produktionsmæssige, opgaver på bekostning af de opgaver, han retteligt burde koncentrere sig om.
4. Medarbejderen bringer et nyt emne på banen: Han kritiserer, at "der stilles spørgsmålstegn ved alting", og at "alle blander sig i alt" – specielt i forhold til de ting, som hans afdeling udfører og foreslår. Medarbejderen argumenterer på den baggrund for en større grad af ledelsesmæssig opbakning. Lederen replicerer ved at fremføre, at redskaber og metoder, der har indlysende fordele, ikke behøver en sådan opbakning.
5. Lederen introducerer nyt emne: at medarbejderen har et "prestigeproblem" med hensyn til at udføre sekundære opgaver og derfor forsøger at ændre deres karakter. Medarbejderen erkender, at han kunne ønske en mere central rolle.
6. Lederen reintroducerer emnet "medarbejderens relationer til lederkolleger" og kritiserer medarbejderen for at undgå kontakt med kritiske kolleger.
7. Lederen introducerer nyt emne: hvorvidt der på virksomheden er en generel accept af, at der er et behov for det arbejdsområde, som medarbejderen repræsenterer. I denne diskussion kritiserer lederen igen medarbejderen for at overtage produktionsledernes arbejdsområder i stedet for at holde sig til den (supportorienterede) rolle i ledelsen, han er tiltænkt.
8. Lederen reintroducerer emnet: "året der gik", og medarbejderen beretter om overståede arbejdsopgaver.
9. Medarbejderen indleder en diskussion, hvorunder han (igen) kritiserer de eksisterende forhold: at hans lederkolleger ifølge ham er unødigt kritiske over for hans arbejde og ideer og ikke respekterer hans kompetenceområde. Han mener desuden, at de går bag om hans ryg til lederen med ideer og kritik i stedet for at diskutere dem åbent på ledermøderne. Lederen replicerer igen, at en supportfunktion bør kunne promovere sig selv gennem god kvalitet frem for gennem

- ledelsesmæssig opbakning.
10. Kort drøftelse om samtalens struktur; medarbejderen forhører sig, om han kan gå videre til næste punkt, "stærke og svage sider", og herefter "samarbejde mellem medarbejder og leder".
 11. Medarbejderen beskriver kort sine stærke sider og går herefter over til at beskrive sit forhold til lederen. Han nævner her, at han godt kunne tænke sig en stærkere personlig relation til lederen.
 12. Lederen introducerer emnet "medarbejderens fremtid i firmaet": Lederen efterspørger, hvilken rolle medarbejderen på længere sigt kunne forestille sig at indtage i firmaet, og leder og medarbejder diskuterer, hvilke kompetencer medarbejderen på kortere og (især) længere sigt bør erhverve sig. Leder og medarbejder aftaler, at medarbejderen skal gøre sig tanker angående dette, som de skal diskutere på et opfølgende møde.
 13. Generel diskussion af karriere i relation til medarbejderens hidtidige karriereforløb.
 14. Afslutning af samtalen.

Denne inddeling af samtalen danner grundlag for en kvantitativ analyse af forekomsten af *hvis*-konstruktioner, som vil blive beskrevet i det følgende afsnit.

Kvantitativ beskrivelse

Nedenstående diagram viser, hvorledes *hvis*-konstruktionerne fordeler sig i medarbejdersamtalen (tallene i parentes angiver det samlede antal ord i de forskellige afsnit):

Som det fremgår af diagrammet, skiller især afsnit 1 og 3 sig ud ved at have en koncentration af *hvis*-konstruktioner, der ligger væsentligt over samtalsens gennemsnit på 4,3 pr. 1000 ord.⁷⁵ Også afsnit 12 og 13 har forholdsvis høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner.

Afsnit 1 og 12 er kendetegnet ved at omhandle fremtidige begivenheder, henholdsvis den kommende samtales forløb og medarbejderens fremtid i firmaet. Resultaterne kunne således tyde på, at det at tale om fremtidige begivenheder i en planlæggende kontekst øger behovet for at anvende *hvis*-konstruktioner. Afsnit 3 og 13 kan derimod ikke siges at omhandle fremtidige begivenheder. Med hensyn til afsnit 13 må resultatet ses i lyset af, at der er tale om et meget kort afsnit, hvori der blot forekommer i alt to *hvis*-konstruktioner. Afsnit 3 er derimod et langt afsnit, der, som jeg senere vil vende tilbage til, er interessant ved en udpræget anvendelse af analogiserende, kontrafaktiske *hvis*-konstruktioner.

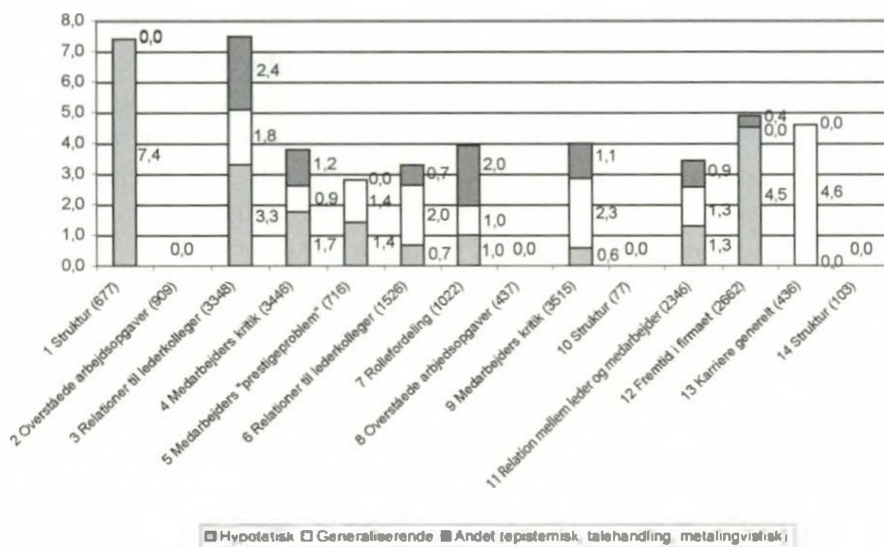
I fire af afsnittene ses der derimod slet ingen *hvis*-konstruktioner. Det drejer sig blandt andet om afsnittene, hvori der diskuteres overståede arbejdsopgaver (2 og 8). Fraværet af *hvis*-konstruktioner hænger her formentlig sammen med, at samtalen her er meget konkret på den måde, at det er

75. Det er her og i det følgende ikke muligt at teste, hvorvidt forskellene mellem de forskellige afsnit er statistisk signifikante, da de forventede frekvenser af *hvis*-konstruktioner i de enkelte afsnit i mange tilfælde vil være under 5 (jf. s. 145).

specifikke, overståede begivenheder, der diskuteres. Også i to af afsnittene, hvori samtalsens struktur diskuteres (afsnit 10 og 14), glimrer *hvis*-konstruktionerne ved deres fravær. Der er dog her tale om to meget korte afsnit, og jeg mener ikke, at kontekster af denne type generelt kan siges at være uegnede for anvendelse af *hvis*-konstruktioner – snarere tværtimod, når den høje koncentration af *hvis*-konstruktioner i afsnit 1 tages i betragtning (strukturafsnittene i det sociolingvistiske interview har, som det senere vil blive beskrevet, ligeledes høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner).

Nedenstående diagram viser fordelingen af *hvis*-konstruktionens semantiske varianter i samtalsens forskellige afsnit:

Hvis-konstruktioner i medarbejdersamtale, pr. 1000 ord

Som det fremgår af diagrammet, er det især frekvensen af *hypotetiske* varianter, der varierer mellem de enkelte afsnit (mellem 0 og 7,4 pr. 1000 ord). De tre afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hvis*-konstruktioner generelt (afsnit 1, 3 og 12), er således samtidig kendetegnet ved at have høje koncentrationer af hypotetiske varianter, mens de ikke har ekstraordinært høje koncentrationer af generaliserende eller andre varianter (set som samlet gruppe). Udsvingene mellem de enkelte afsnit med hensyn til koncentrationen af generaliserende varianter er mere beskeden, når der ses bort fra af-

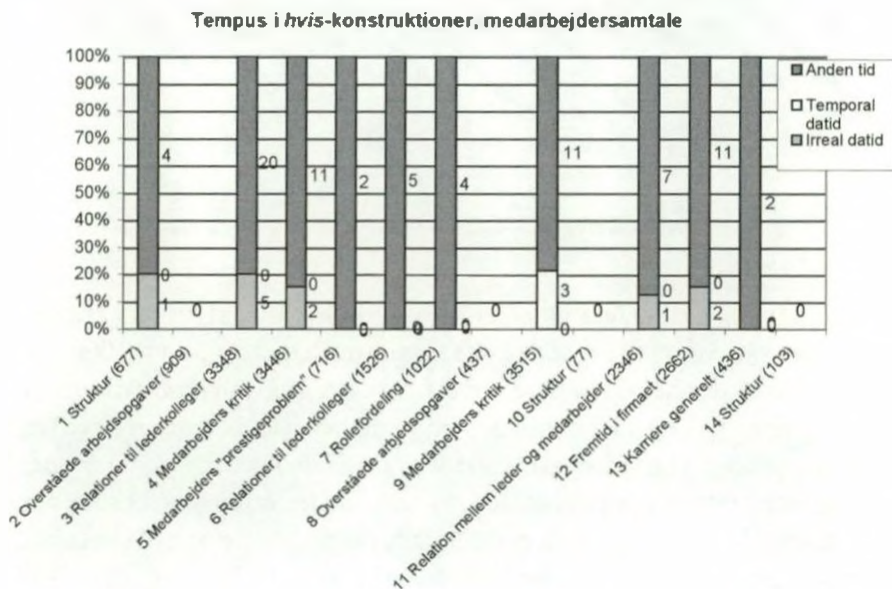
snit 13, som har en meget høj koncentration af generaliserende varianter. På grund af de lave frekvenser af epistemiske, metalingvistiske og talehandlingsvarianter i de to udvalgte samtaler vil disse varianter i det følgende kun blive behandlet i beskedent omfang.

På grundlag af den kvantitative analyse blev et antal afsnit udvalgt til nærmere kvalitativ analyse. Det drejer sig for det første om afsnittene 1, 3, 12 og 13, der som beskrevet ovenfor er de afsnit, der har den højeste koncentration af *hvis*-konstruktioner. Afsnit 1, 3 og 12 er desuden interessante ved at være de afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hypotetiske* varianter. For det andet blev afsnit 6 og 9 inddraget, idet de ligesom afsnit 13 er kendetegnet ved en høj koncentration af *generaliserende* varianter.

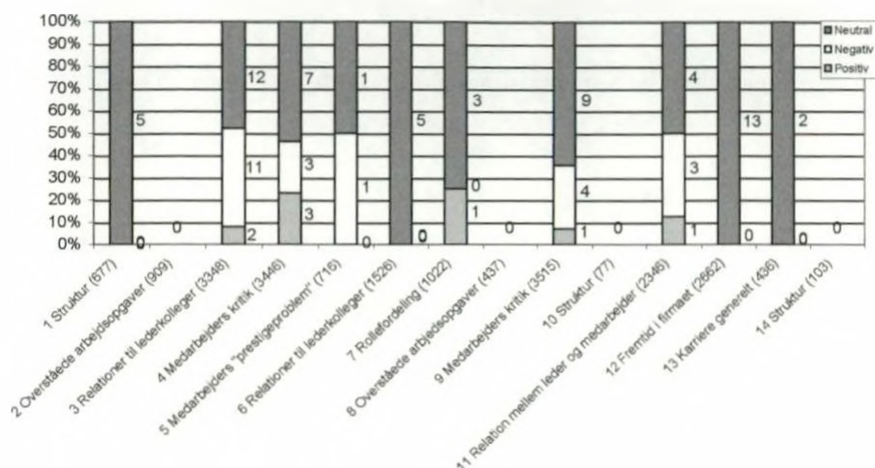
Kvalitativ analyse

Afsnit 1 og 12: hypotetiske varianter med fremtidig reference

Afsnit 1 og 12 er som nævnt de afsnit i samtalen, der har de højeste koncentrationer af hypotetiske *hvis*-konstruktioner. *Hvis*-konstruktionerne i de to afsnit er derudover kendetegnet ved, at *hvis*-ledsætningerne i relativt stort omfang forekommer i irreal datid, og at det resultat, følgesætningen beskriver, i intet tilfælde er valoriseret (jf. nedenstående diagrammer).

Valorisering af følgesætning, medarbejdersamtale

I afsnit 1, hvor der udelukkende anvendes hypotetiske *hvis*-konstruktioner, bruges de i alle tilfælde til på forhånd at træffe aftaler angående situationer, som muligvis bliver aktuelle i et fremtidigt perspektiv – mere specifikt i forbindelse med observatørens videooptagelser af samtalen. Afsnittets i alt fem *hvis*-ledsætninger (kursiveret) ses alle i de to nedenstående excerper:

- o jeg bruger ikke så meget videoen i P0,5 i andet til P0,5 hvad kan man sige andet til og stille mine regler op
- l ja
- o øh og *hvis jeg laver nogen eksempler* så gør jeg det på den måde at det bliver små uddrag P0,5 det bliver ikke hele samtalen der bliver gengivet
- l mm
- o jeg viser ikke den her video til nogen
- l nej
- o det vil kun være enkelte uddrag jeg bruger som eksempler på de redskaber jeg vil P0,5 jeg vil lave P1,0 der kommer ikke navne P0,5 der kommer ikke virksomhedens navn eller geografi med ind inde i rapporten
- l nej P0,5 nej
- o det synes jeg det er rimeligt
- l ja
- o når det er en personlig samtale at man ikke kan gennemskue
- l ja

m ja P1,0 men altså så tror jeg heller ikke der skulle være noget i vejen

l godt men ellers så øh vi har jo den aftale at hvis P0,5 *hvis det er øh hvis vi ønsker det* så kan P0,5

m ja

l vi slukke for videoen

o jeps

l og sætte dig uden for

o på hvert et tidspunkt

l ja

o det gør I bare

m ja men det er da *hvis man nævner navne og noget og hvis man skulle komme til det* P0,5 jeg ved ikke hvordan du har forestillet dig det

l *men øh* ja men øh jeg mener at P0,5 det er jo sådan den årlige større medarbejdersamtale vi har selvfølgelig løbende kontakt gennem året men øh P0,5 men det er jo her hvor vi sådan P1,0 synes jeg kan gøre lidt øh status på året der er gået og kan diskutere lidt mere P0,5 øh overordnet omkring de fremtidige perspektiver P1,0 hvis det P0,5 men jeg ved ikke har du noget specielt

I de ovenstående forekomster opstiller *hvis*-ledsætningerne i alle tilfælde et mentalt rum, som eventuelt bliver aktuelt i et fremtidigt perspektiv, og følgesætningen beskriver eller efterspørger de konsekvenser, der indtræder i et sådant rum. På denne måde beskriver taleren sin opfattelse af den aftale, han har indgået eller er ved at indgå med adressaten, som herefter øjensynligt forventes at give til kende, om han accepterer aftalen. Sådanne respons ses fra lederens og medarbejderens side i de sidste replikker af første excerpt og fra observatørens side i tredjesidste replik af andet excerpt.

Den sidste *hvis*-konstruktion i andet excerpt anvendes af medarbejderen til at stille et spørgsmål angående en eventuel kommende begivenhed (at han nævner navne på kolleger). Han får dog ikke noget svar, idet lederen ignorerer spørgsmålet og går over til at tale om den kommende samtales struktur. I *hvis*-ledsætningen anvendes – anden gang, den formuleres – irreal datid. Den opstiller dog ikke et mentalt rum, som taleren opfatter som kontrafaktisk: Hvis han anså det for udelukket eller meget usandsynligt, at virkeligheden kunne udvikle sig på en måde, så det mentale rums lighedsbetingelser opfyldes, ville han formentlig ikke føle behov for at afklare konsekvenserne. Anvendelsen af irreal datid må efter min mening her snarere opfattes på den må-

de, at taleren ved at lægge afstand til rummet med irreal datid markerer, at han vil *forsøge at undgå*, at den situation opstår. Han bruger således også formuleringen "(skulle) komme til" under beskrivelsen af rummets lighedsbetingelser for hermed at indikere, at situationen ikke indtræder frivilligt.

I afsnit 12 forekommer en stor del af de mange hypotetiske *hvis*-konstruktioner i en relativt kort passage, der følger kort efter, at lederen har introduceret emnet "medarbejderens fremtid i firmaet" på følgende måde:

- l hvordan nu øh P3,0 hvad nu om ti år P0,5 øh hvad så med dig
 m P1,5 ja P3,0 hvad har [firma] at tilbyde om ti år
 l ja hvad har du at tilbyde og hvordan matcher det P0,5 vil du være på [firma] om ti år P0,5 øh hvad vil du lave om ti år

Som det allerede fremgår af de ovenstående linjer, er afsnittet præget af en vis uenighed om, i hvilket perspektiv medarbejderens fremtid i firmaet skal diskuteres. Lederen ønsker at diskutere fremtiden ud fra, hvad medarbejderen har at tilbyde firmaet, herunder ikke mindst, hvordan han kan gøre sig mere attraktiv for firmaet gennem yderligere uddannelse. Lederen ønsker tilsyneladende at holde mulighederne åbne og pointerer flere gange, at det er medarbejderens eget ansvar at finde ud af, hvad han ønsker. Lederen kan således siges at lægge op til det, Frans Gaik (Gaik 1994 [1992]) betegner som *terapeutisk konversation*, hvor non-realitetsmarkører anvendes med det formål at motivere adressaten til selvrefleksion ved at dreje samtalen i retning af subjektive og spekulative emner (jf. s. 106).

Lederen lægger kraftigt op til, at medarbejderen seriøst overvejer, om han ønsker at fortsætte i sin nuværende arbejdsfunktion, idet han, blandt andet på baggrund af den forudgående samtale, opfatter medarbejderen som utilfreds med sin nuværende situation:

- l ~~men~~ øh men øh men du er leder om ti år P1,0 så skal man jo tænke over at ?(det hører jeg at du i hvert fald fordi)?
 m ja men det* forestiller jeg mig da
 l øh så skal man jo tænke over hvad er det for nogen vilkår der gælder for ledere om ti år hvad er det en konkurrencesituation om man så må sige
 m mm
 l man er i altså hvad er det for nogen de unge der kommer hvad er det de kan
 m ja det er rigtigt

- l ikk` og hvad er det du kan
 m ja
 l og hvad er det du så skal have dig lært
 m mm
 l *hvis der nu er noget du skal have dig lært*

I det ovenstående excerpt lægger lederen i sidste replik med en efterstillet *hvis*-ledsætning afstand til det konkrete indhold af det fremtidige scenarium, der diskuteres (mere specifikt til det indhold, der udtrykkes af sætningen "hvad er det så, du skal have dig lært"). Hermed henføres udsagnet om, at der i det hele taget er noget, medarbejderen skal have lært, til et betinget mentalt rum, og det udsagte adskilles således fra talerens egen person. Denne anvendelse er typisk for lederens anvendelse af hypotetiske *hvis*-konstruktioner i afsnittet. Disse bruges i høj grad til at betinge de fremtidsperspektiver, der diskuteres, af medarbejderens ønsker og beslutninger – hvorved lederen samtidig fralægger sig et personligt ansvar for dem:

- l du har vel en alder hvor du skal begynde at tænke frem til du skal på pension
 m ja jamen det det kan man da gøre
 l altså det er jo lang nok tid til noget til en væsentlig omlægning
 m ja P1,5 ja det er rigtigt
 l *øh hvis det er det man vil*
 m ja
 l *øh og øh P1,5 nu det* er slet ikke fordi jeg skal argumentere for en væsentlig omlægning men jeg siger bare P0,5 altså men på den anden side så er det også ved at være tiden det så det er jo fornuftigt nok at gøre sig sine tanker*
 m ja

[[medarbejderen har kort forinden ytret sig på en måde, der kan tolkes som en beklagelse over, at han ikke er ingeniør]]

- l men men altså selvfølgelig kan du da læse til ingeniør *hvis det er det du gerne vil*
 m men hvis man nu ikke øh skal læse til ingeniør der findes jo da også andre folk P0,5 trods alt
 l nu var det dig selv der bragte det ind du siger at det kan man ikke
 m nej men det ved jeg ikke
 l selvfølgelig kan man det

- m det er selvfølgelig der er jo ingen grænser for hvad hvis og såfremt det er klart
 P0,5 MEN øh hvis det nu ikke det P0,5 så må man jo så skal vi jo vide så skal jeg
 jo finde de ting der gør mig attraktive
- l jamen jeg tror du skal finde ud af hvad du vil lave P1,5

Medarbejderen ønsker derimod at diskutere, hvad firmaet har at tilbyde ham, og hvilke visioner ledelsen har for hans videre karriere. Han anvender først og fremmest hypotetiske *hvis*-konstruktioner til at markere krav og ønsker i forbindelse med hypotetiske scenarier, hvis realisering han ikke selv utvetydigt tager ansvaret for. De kan således i lige så høj grad fortolkes som betinget af, hvad firmaet eller andre ydre omstændigheder tvinger ham ud i (jf. også medarbejderens to *hvis*-konstruktioner i ovenstående excerpts replik 2 og 6):

- m men de tanker jeg har gjort mig P0,5 nej det har jeg så ikke mere af sådan P0,5
 så langt har jeg ikke tænkt frem der
- l sådan ti år frem
- m nej det har jeg godt nok ikke P0,5 men altså når jeg sådan på hjemmefronten har
 P0,5 snakket fremad P0,5 så har jeg ligesom jeg er ligesom kommet til den øh
 P0,5 til det standpunkt at øh P0,5 *hvis jeg skal noget andet her hvis jeg ikke skal
 være på [firma]* så skal det være fordi jeg skal lave noget helt andet P0,5 altså en
 helt anden side af mig P0,5 nej så** skal jeg prøve noget helt andet
- l ja
- m ikk' oss' og det** kunne jo så være {uf} men det kan man så sige det P0,5 det er
 jo ikke væsentligt i forhold til [firma] P1,0 MEN jeg har jeg går ikke sådan med
 nogen ideer om at jeg skal lave det samme bare i et andet firma P0,5 det synes
 jeg da egentlig ikke der virker særligt attraktivt
- l mm
- m fordi [firma] virker så spændende som sådan
- l ja
- m så: så *hvis jeg skal noget andet øh eksternt [firma] {uf} så hvis jeg skal noget an-
 det* så skal det være noget helt andet tror jeg tror jeg
- l ja
- m sådan har jeg det i hvert fald ikke P1,5 men øh P1,0 men hvad skal jeg om ti år
 her hvis jeg nu *hvis det nu var på [firma] ?(nu rammer jeg jo)? {uf}* P2,5 jamen
 jeg tror da P1,5 der er vel også lederstillinger om ti år P0,5 ?(en eller anden
 slags)? eller er der P0,5 eller P0,5 eller hvad

- l det ved jeg ikke jo: det er der jo nok P1,0 men de har jo en anden karakter
 m mm
 l formentlig P1,5 øh P1,5 det er jo svært at spå om P1,0 øh det er jo næsten ikke
 til at spå om

Lederen og medarbejderen når ikke frem til en egentlig afklaring vedrørende medarbejderens fremtid i firmaet, hverken på kort eller lang sigt (hvilket ikke kan undre i betragtning af, hvor uenige de er med hensyn til, hvem der er ansvarlig for, hvorledes fremtiden udvikler sig). De aftaler i stedet at holde et opfølgende møde om dette.

Afsnit 3: analogiserende *hvis*-konstruktioner

Som det skulle være fremgået af ovenstående, anvendes de hypotetiske *hvis*-konstruktioner i afsnit 1 og 12 til en beskrivelse af relativt neutrale konsekvenser af begivenheder eller situationer, som eventuelt indtræder i et fremtidigt perspektiv, med et overordnet *planlæggende* sigte. Denne anvendelse adskiller sig væsentligt fra den hyppigste anvendelse af hypotetiske varianter i afsnit 3, der også har en høj koncentration af denne variant. I dette afsnit kritiserer lederen som tidligere nævnt medarbejderen for at "gøre sekundære opgaver til primære", og dette gør han i meget vidt omfang ved at analogisere medarbejderens jobfunktion med bestyreren af et telefonsystem. Denne analogi introduceres af lederen tidligt i afsnit 3:

- l jamen det kan jeg godt altså jeg synes at øh P1,0 at opleve at man P0,5 vurderer det der som ?(jeg ved ikke om man kan bruge ordet sekundær)? men som en lad os bare sige som en supportfunktion
 m ja
 l som kommer i anden række og som øh P0,5 naturligvis bør fungere men som i princippet bør være P1,5 øh så usynlig P0,5 *altså det er jo ligesom med telefonen* ikk' man spekulerer jo ikke over det der ligger bag ved at man kan telefonere
 m nej
 l så længe det virker

I det følgende vender lederen gentagne gange tilbage til denne analogi, og der opbygges således et scenarium af nærmest allegorisk karakter, som skal få medarbejderen til at indse det u hensigtsmæssige i sin adfærd. Ved hjælp

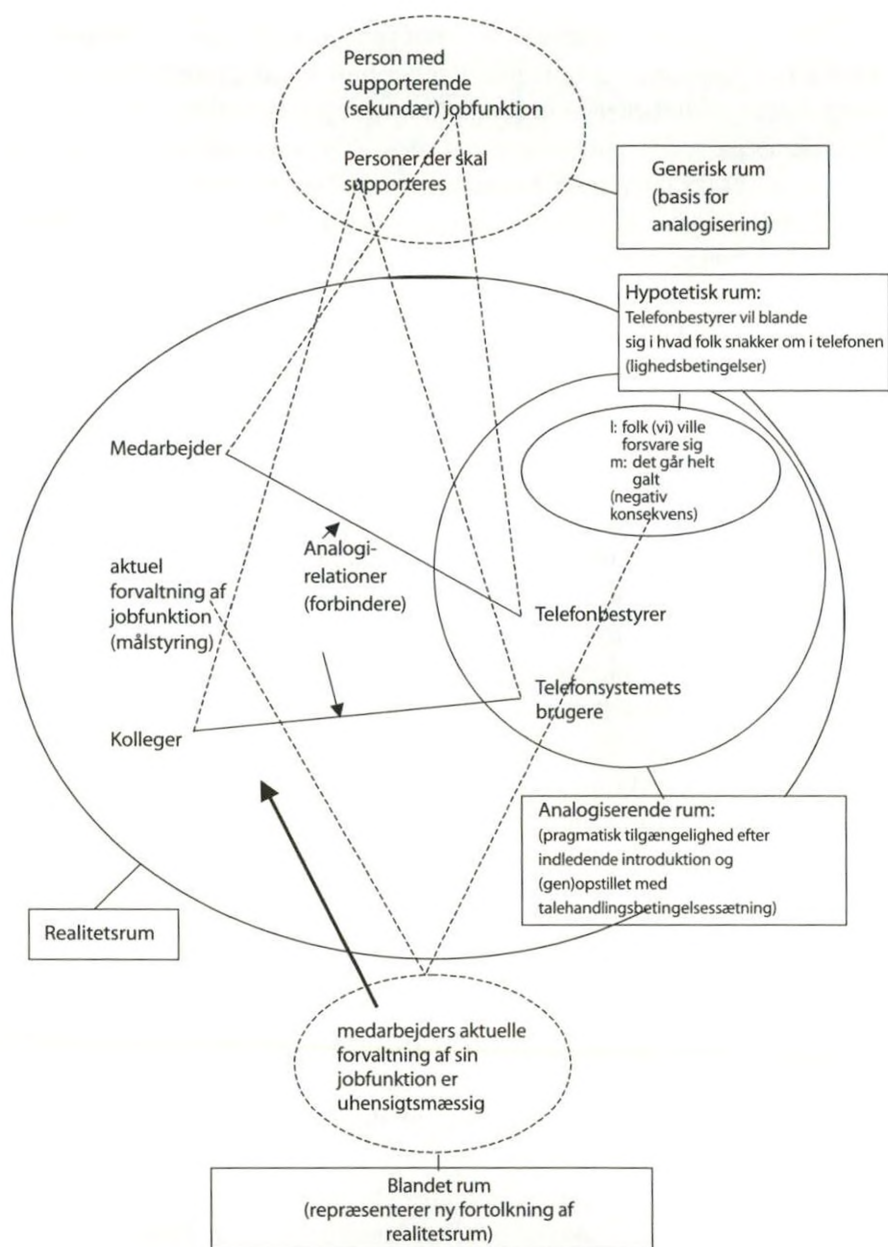
af hypotetiske *hvis*-konstruktioner opstilles en række mentale rum, i hvilket en telefonbestyrer foretager forskellige dispositioner, som får negative konsekvenser:

- l hvis du tager analogien med øh telefonerne igen⁷⁶
- m ja
- l øh altså for den P0,5 for ham der st- kører telefonsystemet der er det selvfølgelig det primære at telefonsystemet kører P0,5 han synes han er den vigtigste mand når han kommer P0,5 øh og det er han jo også P0,5 set med en synsvinkel P1,0 for dem der telefonerer der er han jo ligegyldig
- m helt sikkert
- l men men de må jo selvfølgelig acceptere at at det der er nødvendigt for at det der med at telefonere det fungerer ø:h
- m ja
- l problemløst
- m ja
- l dag ud dag ind døgnet rundt
- m det er nødvendigt at de lukker ham ind
- l ja
- m og låser op for ham {uf}
- l *MEN hvis han nu ville begynde at blande sig ind i hvad folk nu snakker om P1,0 i telefonen*
- m ja så går det jo helt galt {uf}
- l *ja altså eller han blev eller han blev ja det vil jeg give eller han ville blive altså at han ville argumentere for at han havde en primær P0,5 rolle P0,5 i forhold til telefonen så P0,5 jeg tror vi ville (forsvare)? os*
- m det tror jeg også
- l øh P1,5 forstår du:: hvo:r jeg vil hen
- m ja men jeg forstår ikke lige det sidste du øh at ehm
- l nej men jeg har nogen gange synes jeg observeret en unødvendig P0,5 øh P0,5 ikke konflikt men det er det ikke men en unødvendig øh P0,5 modsætning P0,5 hvor P0,5 du P0,5 for eksempel omkring målstyring er nødt til for eksempel at sige at det er ikke målstyring for din skyld P0,5 det er klart folk skal heller ikke telefonere for telefonmandens skyld

76. Denne *hvis*-konstruktion er en talehandlingsvariant, hvis funktion vil blive beskrevet nedenfor.

Det er tydeligvis lederens intention at få medarbejderen til at overføre forståelsen af, hvorfor den hypotetiske telefonbestyrers adfærd er uhensigtsmæssig, til realitetsrummet ved at analogisere sin egen jobfunktion (rolle) med telefonbestyrerens. Telefonbestyreren er således medarbejderens genpart, og telefonbestyrerens handlinger svarer ifølge lederen til medarbejderens måde at forvalte sin jobfunktion på. Hvis lederens strategi lykkes, overfører medarbejderen vurderingen af telefonbestyrerens handlinger til sine egne handlinger og anerkender hermed lederens syn på, at de er uhensigtsmæssige. Lederen tydeliggør i ovenstående excerpt flere gange, at de hypotetiske scenarier skal forstås som analoge med medarbejderens reale situation, dels ved eksplicit at angive, at der er tale om en analogi (i første replik), dels ved at spørge medarbejderen, om han forstår, hvor han "vil hen" (tredjesidste replik). Da medarbejderen udtrykker tvivl om forståelsen, udlægger han analogien for ham: Medarbejderens arbejde med "målstyring" svarer til telefonmandens arbejde med telefonsystemet. Nedenstående diagram afbilder den minimale struktur af mentale rum, der er involveret i fortolkningen af den hypotetiske *hvis*-konstruktion i excerptet. Strukturen er opstillet med kraftig inspiration fra Fauconnier & Turners teori om begrebsintegrationsnetværk (*conceptual integration network*) (Fauconnier & Turner 2002):⁷⁷

77. Et *begrebsintegrationsnetværk* består ifølge Fauconnier & Turner af mindst fire mentale rum: to *input-rum* (i dette tilfælde realitetsrummet og de(t) analogiserende mentale rum), et *generisk rum*, som indeholder den fælles struktur i de to input-rum, som gør det muligt at forbinde elementer (genparter) i de to rum med hinanden, samt et *blandet rum*, som både indeholder den struktur, inputrummene har tilfælles – den struktur, som det generiske rum opfanger – men også mere specifik struktur, herunder eventuelt struktur, som er umulig i begge de to inputrum (*emergent* struktur) (Fauconnier & Turner 2002: 39 ff.). Det blandede rum opstår i første omgang gennem kompression af "vitale relationer" (fx analogi, identitet og tid), som i blandingprocessens udgangspunkt eksisterer *mellem* elementer og strukturer i input-rummene, til relationer i det blandede rum. Dette er kun muligt gennem undertrykkelse af åbenlyse disanalogier mellem de oprindelige elementer og strukturer i inputrummene. Denne ofte særdeles kreative kompressionsproces udføres ifølge Fauconnier & Turner med det formål at opnå global indsigt, menneskeskala-forståelse og ny betydning (Fauconnier & Turner 89 ff.).

Det første såkaldt analogiserende mentale rum opstilles ikke eksplicit af den hypotetiske *hvis*-konstruktion, men er efter min mening pragmatisk tilgængeligt efter den indledende introduktion, som jeg har citeret ovenfor. Det kan således påkaldes blot ved at nævne dele af den semantiske ramme, som det implicerer (fx telefonmontør, telefon mv.). Dette skyldes, at telefonscenariet på det bogstavelige plan adskiller sig tilstrækkeligt klart fra de fænomener, som behandles i samtalens realitetsrum, til at misforståelser undgås. I det ovenstående excerpt genopstilles "telefonrummet" dog i første replik helt eksplicit med en *talehandlingsvariant* af *hvis*-konstruktionen: "hvis du tager analogien med øh telefonerne igen". *Hvis*-ledsætningen angiver her utvetydigt, at relevansen af det efterfølgende er betinget af, at adressaten aktiverer et analogiserende mentalt rum.

I den ovenstående figur er der ud over realitetsrummet og de eksplicit opstillede mentale rum desuden afbildet et *generisk* rum, som indeholder den forståelse af grundlæggende *lighed* mellem realitetsrummet og "telefonrummet", som er nødvendig, for at det kan forstås som en analogi og dermed få relevans for fortolkningen af realitetsrummet. Ligheden mellem de to rum er, at medarbejderen har en supporterende rolle i firmaet på samme måde som en telefonbestyrer har en supporterende rolle i forhold til driften af et telefonnetværk. Denne lighed i struktur mellem kildedomænet (telefoni) og måldomænet (medarbejderens jobfunktion) gør det, på trods af et utal af åbenlyse disanalogier mellem de to domæner, muligt at afbilde dele af kildedomænets struktur på måldomænet og på denne måde overføre forståelsen af kildedomænet til måldomænet. Derudover er afbildet et *blandet* rum (*blended space*), som indeholder den nye fortolkning af realitetsrummet, der opstår gennem forståelsen af analogien. Det generiske og det blandede "rum" har dog efter min mening ikke samme status som de øvrige, idet de alene indeholder *fortolkninger* af de øvrige rum og ikke kan siges at indeholde materiale, som repræsenterer en potentiel modsigelse i forhold til deres moderrum (i dette tilfælde talers opfattelse af virkeligheden).⁷⁸

78. I det aktuelle tilfælde er der tale om et *single-scope*-netværk, som er kendetegnet ved, at projektionen af struktur til det blandede rum er stærkt asymmetrisk: De to input-rum har forskellige organiserende rammer, og den organiserende ramme i det blandede rum er en udvidelse af strukturen i ét af input-rummene – i dette tilfælde det kunde-serviceudbyder-forhold, som eksisterer i det analogiserende mentale rums "telefon-ramme". Fauconnier & Turner beskriver formålet med en sådan projektion af struktur således:

Fortsættes næste side ...

Lederen vender flere gange tilbage til analogien. Det sker først og fremmest i tilfælde, hvor medarbejderen udtrykker uenighed med lederens kritik af hans arbejde. Lederen vender herefter tilbage til billedet med telefonmanden, idet han her forudsætter, at der er enighed:

m og det øh var da så et større problem end da vi øh egentlig kun havde det vi kaldte metodeudvikling hvor der kun var {uf} nu føler jeg så DOG at jeg har fået nogen håndtag

l ja

m at arbejde med

l men nu er du kommet lidt over at have aktiviteter i den primære l*ejr

m ja nej det synes jeg

l men hvis nu telefonmontøren vi kunne jo godt blive enige om at telefonvæsenet er vigtig for at have telefonen

m ja

l for at den fungerer

m ja

l og for man kan bruge det som et redskab P0,5 hvis nu ikke de synes det var fint nok at arbejde med telefoner P0,5 øh P0,5 og P0,5 manøvrerede sig over i at lave noget andet så ville det øh opgaven at holde telefonsystemet kørende er der jo ikke desto mindre alligevel

m ja det er den {markant lav stemmeføring} P2,5 men øh P1,0

l øh det er ikke sådan at du forsøger at P0,5 og måske et ledende spørgsmål P0,5 at manøvrere dig ind i en position hvor P1,0 hvor du har primæropgaver øh på bekostning af de vældigt nødvendige sekundæropgaver men som P0,5 og ordet primær og sekundær opgaver er fulde dumme i den forbindelse

De analogiserende hypotetiske rum anvendes således til at "træde et skridt til siden" i forhold til den hidtidige diskurs og af pædagogiske eller interak-

... Fortsat fra forrige side

"Naturally, then, single-scope networks give us the feeling that 'one thing' is giving us insight into 'another thing', with a strong asymmetry between them. This feeling of insight has three causes: The blend brings to bear inferences that are available from the framing input; it brings to bear useful compressions that already exist in the framing input; and it evokes emotions, seemingly anchored in the trustworthy framing input, that feel to us as if they are all-clarifying." (Fauconnier & Turner 2002: 129).

tionelle (høflighedsmæssige) grunde udtrykke sig i forhold til et domæne, hvori der forudsættes en større grad af enighed eller forståelse.

I forbindelse med sådanne hypotetisk-allegoriske passager bruges i flere tilfælde også talehandlingsvarianter, hvilket bevirker, at afsnittet også har en relativt høj forekomst af denne type *hvis*-konstruktion (jf. også den første *hvis*-konstruktion i excerptet på s. 207):

- m *så:: har man jo noget hvis vi skal bruge øh blive i analogien med telefonen så har man jo valgt den forkerte øh det forkerte medie eller det forkerte øh så skulle vi jo have samtaleanlæg i stedet for*
- l *hvis man er tæt på hinanden så det jo virke kunstigt at man absolut ville telefonere dem sammen P0,5 ikk'*
- m *jo jo*
- l *altså hvis du forstår analogien*
- m *ja men det forstår jeg godt*

Også i andre afsnit af samtalen benyttes analogiserende hypotetiske betingelsessætninger i forbindelse med uenighed. Således ses det i afsnit 4, at lederen anvender en hypotetisk betingelsessætning i forbindelse med sin pointe om, at redskaber bør kunne "argumentere for sig selv" i kraft af deres brugbarhed og relevans frem for at blive presset igennem af ledelsen:

- l *så meget altså der er nogen der er nogen værktøjer man får stillet til rådighed øh som man behøves slet ikke at argumentere for øh det er kaffemaskinen som er et andet eksempel ikk' oss' øh som folk også bare farer på P1,0 øh ikk'*
- m *men det*
- l *så er der andre hvor øh altså hvis du nu satte en trehjulet cykel op herude og sagde den skal de bruge når de skal over i [fabriksdel] så var der nogen der ville bruge den men de fleste de ville øh bruge andre transportmidler ikk' oss' der er nogen der er nogen supportværktøjer P0,5 der er indlysende fordelagtige*
- m *ja*
- l *og så er der nogen der kun er det i SPECIELLE tilfælde*
- m *ja*
- l *og man forsøger og P0,5 og gøre den mere generelt anvendelig P0,5 øh og så er der nogen der måske kun er en øh klump om benet på folk ikk' oss' øh*

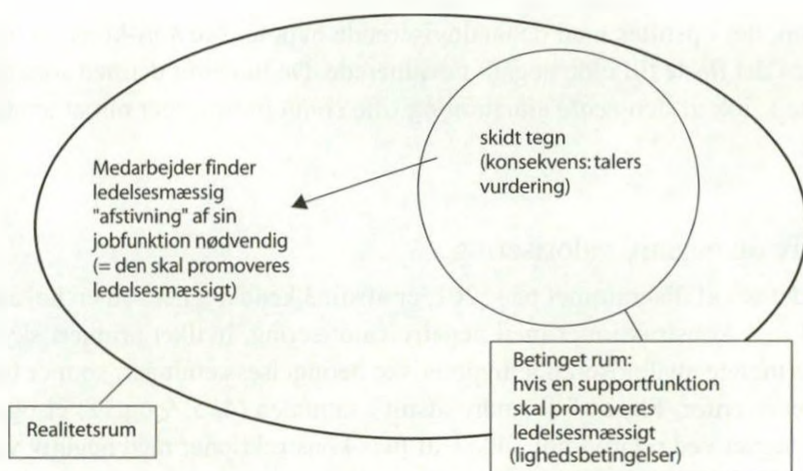
De rum, der opstilles med de analogiserende hypotetiske *hvis*-konstruktioner, er i det fleste tilfælde negativt evaluerede. De fungerer dermed som indirekte kritik af den *reale* situation og ofte som opfordringer om at ændre denne.

Positiv og negativ valorisering

Som det ses af diagrammet på s. 201, er afsnit 3 kendetegnet ved en høj andel af *hvis*-konstruktioner med negativ valorisering, hvilket primært skyldes de mange analogiserende hypotetiske betingelsessætninger, som er beskrevet ovenfor. Flere af de andre afsnit i samtalen (4, 5, 9 og 11) er også kendetegnet ved relativt høj andele af *hvis*-konstruktioner med negativ valorisering. Det er karakteristisk for disse afsnit, at de er præget af uenighed mellem de to samtalepartnere med hensyn til, hvordan et bestemt fænomen skal anskues. Negativ valorisering ses ikke alene i forbindelse med hypotetiske *hvis*-konstruktioner, men også i forbindelse med generaliserende varianter:

- 1 P5,0 det ved jeg ikke men jeg har jo selv øh P0,5 været i en supportfunktion P1,0 øh P1,0 altså P3,0 en supportfunktion P1,0 øh P1,5 er det det er et skidt tegn *hvis en supportfunktion skal promoveres ledelsesmæssigt* P0,5 altså *hvis ikke den kan promovere sig selv resultatmæssigt hvis ikke den kan give en support* P0,5 altså det kan ikke hjælpe at fortælle folk at her får jeg god service *hvis ikke det er det de oplever* P0,5 (afsnit 9)

I mange af disse udgør følgesætningen, som det ses i den første af de to *hvis*-konstruktioner i ovenstående excerpt, et direkte udtryk for talerens vurdering af det generelle scenarium, som forsætningen refererer til (jf. følgesætningen "det er et skidt tegn" med tre efterstillede *hvis*-ledsætninger). Da der som i ovenstående excerpt er tale om et mentalt rum, der udtrykker en generalisering i direkte relation til realitetsrummet, kan vurderingen umiddelbart overføres til dette. Dette skyldes, at realitetsrummet opfylder *lighedsbetingelserne* for det generaliserende mentale rum, som *hvis*-ledsætningen opstiller:

Det ses af diagrammet på s. 201, at de passager, der har en høj andel af *hvis*-konstruktioner med negativ valorisering, typisk også har en relativt høj andel af *hvis*-konstruktioner med positiv valorisering (afsnit 3, 4, 9 og 11). Generelt gælder det for de valoriserede *hvis*-konstruktioner i de pågældende afsnit, at de anvendes til at overbevise adressaten om det uhensigtsmæssige eller hensigtsmæssige i den hypotetiske eller generelle situation, der beskrives i *hvis*-ledsætningen, og overføre denne forståelse til den aktuelle situation.

Valoriserede *hvis*-konstruktioner kan i de tilfælde, hvor der er tale om kontrafaktiske hypotetiske *hvis*-konstruktioner, også anvendes med et mere afgrænset fokus som indirekte udtryk for talerens positive eller negative vurdering af en bestemt *faktor*, der kendetegner den aktuelle situation. I afsnit 3 forekommer der således, ud over de allerede beskrevne forekomster af analogiserende (og kontrafaktiske) *hvis*-konstruktioner, en enkelt hypotetisk, men ikke-analogiserende *hvis*-konstruktion i irreal tidid:

m P2,5 ja men det synes jeg jo nok det synes jeg jo nok inderst inde det er jo nok det var sjovere *hvis jeg kunne stå med nogen nye produkter og sige sådan og sådan og sådan* P1,5 fordi det andet det fungerer sgu nok

l hm

m {griner}

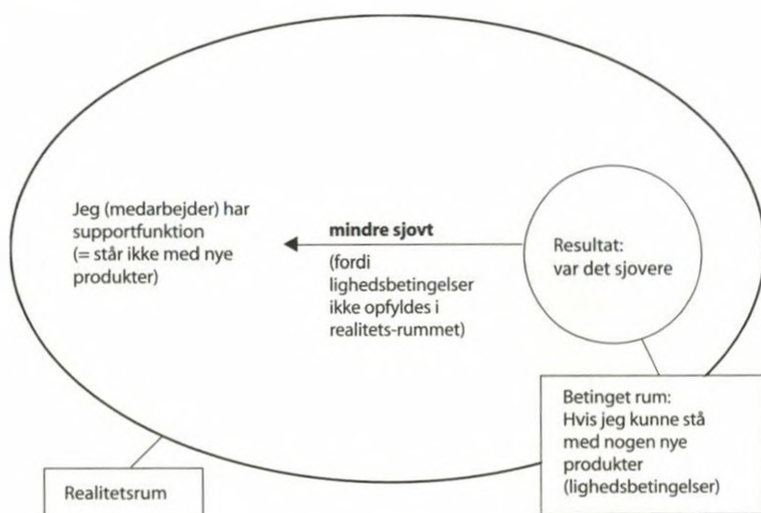
l ja ja men hvis nu telefonselskabet de så sådan på det

m ja ja det men det er jeg da glad ved at du øh forsøger at holde øh fordi det er da rigtigt der P0,5 så skal jeg da også tro sådan eller mene sådan

l ja det du skal jo mene det du lige præcis selv sy- mener P0,5 du skal jo ikke me-

ne hvad jeg siger du men*er (afsnit 3)

Den kontrafaktiske *hvis*-ledsætnings følgesætning må her siges at være udpræget positivt valoriseret, idet den i sig selv repræsenterer en positiv evaluering af det mentale rum, som *hvis*-ledsætningen opstiller (første replik). Da scenariet netop er kontrafaktisk, og i øvrigt implicit sammenlignes med den aktuelle situation med et adjektiv i komparativ form (*sjovere*), kommer *hvis*-konstruktionen som helhed til at fungere som en beklagelse fra medarbejderens side over et specifikt aspekt ved de aktuelle forhold:

Medarbejdersamtalen har som tidligere nævnt fokus på forbedringsmuligheder af den aktuelle situation, og en beklagelse over den aktuelle situation fører derfor, som det også ses i ovenstående excerpt, naturligt over i en diskussion om forbedringsmuligheder. Den ene mulighed, som medarbejderen selv tager op, er, at han ændrer sin holdning til den aktuelle situation (at han ophører med at foretrække "at kunne stå med nye produkter"; jf. femte replik). Den anden mulighed, som lederen senere i samtalen (i afsnit 12) tager op, er, at medarbejderen videreuddanner sig, så han kan realisere det kontrafaktiske scenarium.

Afsnit 6, 9 og 13: generaliserende varianter

I medarbejdersamtalens afsnit 13 ses som tidligere nævnt en relativt høj koncentration af *generaliserende* varianter. I det korte afsnit forekommer to generaliserende varianter, der begge anvendes til at relatere medarbejderens specifikke karriere ("nitten års erfaring") til et mentalt rum, hvori der udtrykkes generalisationer angående karriereforløb:

- m altså det** ku- P2,0 fordi det er jo ikke alle der er altså det P1,0 jeg ved godt jeg bragte det selv på banen men ingeniør eller ikke så P1,5 det er jo ikke ensbetydende med at øh det giver kompetence som sådan
- l nej
- m nitten års erfaring det tæller jo også
- l ja det kommer an på hvor mange af de nitten år der er brugbare øh *hvis du er softwareingeniør* så har du rullende to års anvendelig erfaring P0,5 ja eller edb-ingeniør
- m ja ja
- l ikk' altså det er sådan set du kan ikke bruge det til noget at altså nitten års edb-erfaring det kan du ikke bruge til noget
- m nej
- l det du lavede for nitten år siden det har ingen øh værdi
- m nej?(det er rigtigt)?
- l den faglige erfaring det faglige aspekt i det
- m ja
- l man kan have fået nogen menneskelige erfaringer og så videre P0,5 erfaringer i at køre projekter og problemløsning og men det altså
- m ja men det er jo det er jo rigtigt
- l men altså noget af det {uf} omkring nogen ting der** P0,5 gør efterhånden P0,5 øh altså øh *hvis man er inden for et område der udvikler sig hurtigt* så bliver det jo mere P0,5 udpræget

Såfremt medarbejderen anerkender, at lighedsbetingelserne for de generelle mentale rum, som lederen stiller op, opfyldes i realitetsrummet, gælder de konsekvenser, følgesætningerne udtrykker, for hans egen karriere: at hovedparten af hans 19 års erfaring ikke i sig selv er anvendelig længere. Lighedsbetingelserne er henholdsvis, at hans arbejdsfunktion kan sammenlignes med en software/edb-ingeniør, og at han arbejder inden for et område, der "udvikler sig hurtigt".

I afsnit 9 og 6 ses den henholdsvis næsthøjeste og tredjehøjeste koncentration af generaliserende *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalen. Disse anvendes overvejende til på samme måde som i afsnit 13 at relatere de specifikke forhold, der tales om, til et generaliseret scenarium. På denne måde anvendes forståelsen af den generelle situation til at fortolke den mere specifikke situation, der også tales om. I nedenstående excerpt anvender lederen to generaliserende betingelsessætninger, hvor han i følgesætningen angiver sin holdning til bestemte generelle situationer (med anvendelse af deontiske modalverber), som beskrives i *hvis*-ledsætningen. Meningen er her tydeligvis, at medarbejderen skal overføre denne forståelse til den konkrete situation, som i nedenstående tilfælde er hans egen arbejdssituation. At lederen mener, at lighedsbetingelserne for det generelle rum er tilfredsstillet i den aktuelle situation, ekspliciteres i femte replik med ledsætningen "hvilket nogen af dine funktioner jo er at være":

- l ja P0,5 altså jeg er af den opfattelse det kan være forkert det kan du sige hvis det er P0,5 at øh P1,0 at du øh P1,5 søger kontakt P0,5 med dem P0,5 øh som P0,5 er dine medspillere P1,0 og har tendens til at undgå kontakt med dem som kan give problemer P0,5
- m hmm
- l og *hvis man er en supporter* så burde det måske være modsat
- m mm det er rigtigt P0,5 men det er ubevidst og det* er ikke noget jeg sådan har
- l ja ja selvfølgelig {uf} sådan gør de fleste jo ikk' oss' det er jo meget naturligt øh og sådan gør du det er min opfattelse sådan gør du egentlig også men *hvis man er supporter* P1,0 øh hvilket nogen af dine funktioner er jo er at være P1,0 øh så skal man måske tage sig i nakken og P1,0
- m ja
- l og** vende den der om måske i virkeligheden bruge sin energi på sine modstandere
- (afsnit 6)

De generaliserende *hvis*-konstruktioner i de tre afsnit af samtalen anvendes således i kontekster, hvor taleren ved at udtrykke sin holdning til, eller fortolkning af, et generaliseret scenarium ønsker at bibringe adressaten en ny fortolkning af en konkret situation; jævnfør også med den tidligere citerede valoriserede generaliserende variant fra afsnit 9 (s. 213). Grunden til, at ta-

leren udtrykker sig på denne indirekte måde, er formentlig primært, at der er tale om ansigtstruende handlinger, idet taleren udtrykker kritik eller modsigelse af adressaten.

Sociolingvistisk interview

Det udvalgte sociolingvistiske interview kan på baggrund af emneskift opdeles i 17 dele af varierende længde:

1. Intervieweren indleder samtalen ved kort at meddele, hvad han gerne, i første omgang, vil tale om.
2. Informanten beretter om sin barndom i Nyboder: hvor og hvornår han blev født, om husenes tilstand, husleje, skolegang på Nyboder Skole og om Nyboder-børnens sociale liv og opdragelse.
3. Realoplysninger angående Nyboders geografiske placering og opdeling.
4. Informanten beretter igen om sin barndom i Nyboder: standsforskelle med hensyn til forholdet mellem officerer, menige og civile, hans og familiens forhold til Søværnet, hans opdragelse og skolegang.
5. Informantens beretter om sin nutidige hverdag: hans igangværende specialestudium om hiv/aids.
6. Samtale mellem interviewer og informanten om hiv/aids-forskning og om hiv-smitte generelt.
7. Samtale om aids-epidemiens udvikling og de politiske prioriteringer i relation hertil; herfra glider samtalen over til at omhandle seksualkulturens betydning for epidemiens udvikling – herunder specielt homoseksualitet.
8. Informanten beretter om behandling af aids.
9. Samtale om risiko og prævention af hiv-smitte, dels generelt, dels i form af diskussion af hypotetiske scenarier.
10. Intervieweren bliver ringet op og aftaler et nyt interview.
11. Informanten beretter om sin hverdag: om sin familie og studium, fritidsaktiviteter afbrudt af korte, mere diskuterende passager om forskningsvilkår (projektansøgninger) og om parforhold.⁷⁹

79. Dette, meget lange, afsnit ville ud fra de beskrevne kriterier kunne underinddeles i et antal afsnit, idet det indeholder en række emneskift. Når disse underafsnit her er slået sammen til ét afsnit er det primært af hensyn til overskueligheden. Afsnit 11 kan således ikke betragtes som en emne- eller interaktionsmæssig homogen del af samtalen på samme måde som de øvrige.

12. Samtale om informantens fremtid med hensyn til (flere) børn og hans kones arbejde.
13. Informanten beretter om sin hverdag: hvordan det påvirker ham og konens forhold, at de arbejder inden for samme faglige område.
14. Samtale om det at skrive speciale og om krav til afhandlingen.
15. Samtalen afbrydes af, at en person kommer ind i rummet og spørger efter et telefonnummer, og interviewer instruerer herefter informanten med hensyn til sprogsprøven (selve sprogsprøven er som tidligere nævnt udeladt af undersøgelsen).
16. Intervieweren fortæller om, hvad sprogsprøven skal bruges til, efterfulgt af en kort samtale om udtale.
17. Intervieweren og informanten træffer aftale om et nyt interview under andre betingelser.

Afsnittene er ligesom i forbindelse med medarbejdersamtalen afgrænset ved sprogligt markerede emneskift. Disse initieres primært ved spørgsmål eller kommentarer fra interviewerens side. Nedenstående passage repræsenterer overgangen mellem afsnit 4 (informantens beskrivelse af sin skolegang på Nyboder Skole) og afsnit 5 (informantens beskrivelse af specialeplads og emne):

- I altså det har aldrig været min store- skolen har aldrig været min storeT min store hobby kan man sige vel
- A nej
- I at det så er gået alligevel det er så P1
- A {latter} {spatium} nå men du er matematiker
- I {latter} ja jeg tog matematisk studentereksamen
- A ja P1 biologisk også {uf} du læser?(bio (nomik) T biologi)? nu ikke
- I ja jeg læser biologi nu ja
- A ja d- det sagde T [H% % % %] godt nok
- I jeg er ved at skrive speciale ovre på [S% % % % % % % % % % % % % %]
- A om hvad
- I om AIDS {udtalt som et ord}
- A gudT det var dog for {(færdeligt)} spændende hvad
- I ja det er meget godt jeg er lige ovre i den bygning du kan se derovre denT ja nej du kan nok ikke se den fra den klods der men der ligger en lille lav bygning de lige har bygget herovre

A da jeg skrevT speciale her jeg synes virkelig at jeg levede også P1 halvandet år med det speciale ik'

I mm

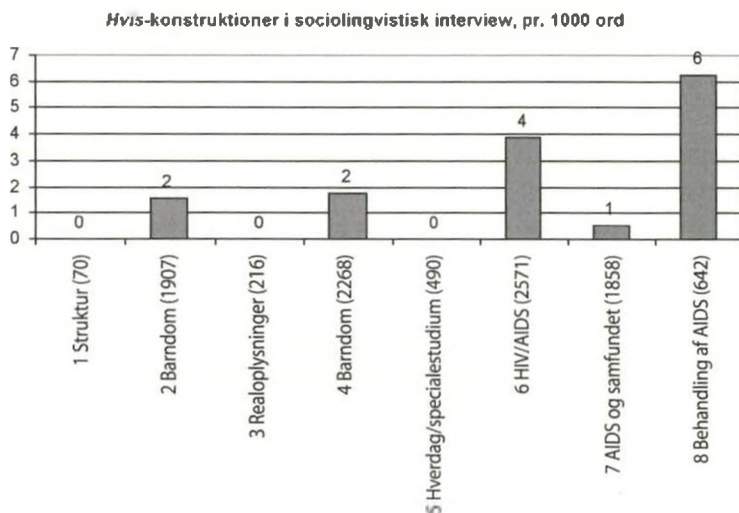
A nå men jeg drømte sgu om det hver nat ik' altså

I ja ja nå men detT P1 altså nu kan man sige vores det er jo mere eksperimentelt ik' altså skal ikke skrive så meget som I har gjort jeres arbejde det er jo skrivearbejde meget af det ik'

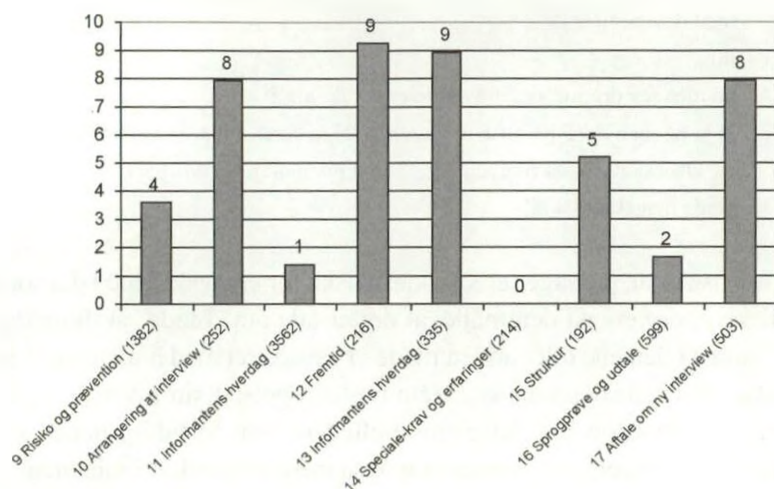
De ovenstående passager er karakteristiske for emneskiftene i det sociolingvistiske interview på den måde, at der er tale om "bløde" skift mellem emner, som på den ene eller anden måde er associeret med hinanden, fx mellem samtale om informantens konkrete beskæftigelse i sin hverdag og en mere generel diskussion om dette emne eller mellem fortid og nutid, som i de ovenstående excerpter. Der ses dog også mere bratte skift i samtalen, som ikke er tekstuel motiveret, fx mellem passage 10 og 11, hvor telefonen ringer, og mellem passage 14 og 15, hvor samtalen afbrydes af, at en person træder ind i rummet. I ingen af disse tilfælde vender samtalen tilbage til det emne, der dannede baggrund for samtalen inden afbrydelsen.

Kvantitativ beskrivelse

Nedenstående diagrammer viser, hvorledes *hvis*-konstruktionerne fordeler sig i det sociolingvistiske interview:

Hvis-konstruktioner i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord

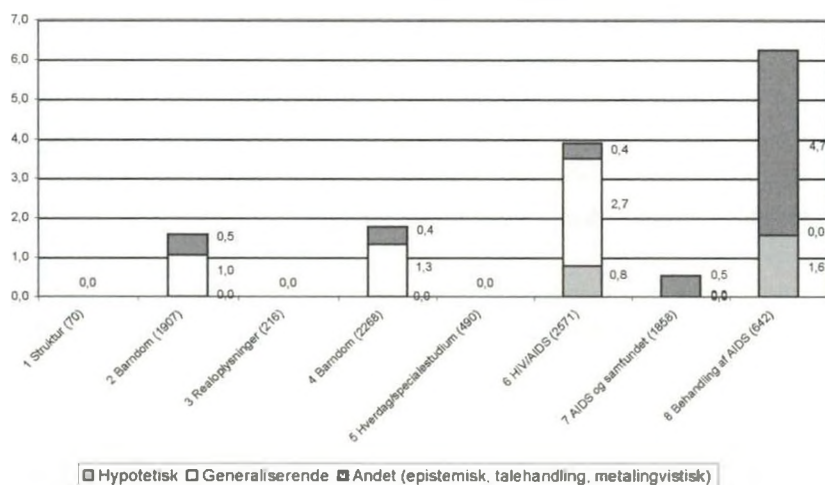
Ligesom i forbindelse med medarbejdersamtalen ses det, at kontekster, der omhandler fremtidige begivenheder (afsnit 10, 12, 15 og 17), hører til blandt de afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hvis*-konstruktioner generelt (dvs. væsentligt over samtalens gennemsnit på 2,8 pr. 1000 ord). Derimod ses lave koncentrationer i afsnit, der primært omhandler fortidige begivenheder og beskrivelser af informantens hverdag (2, 4, 5 og 11).⁸⁰ Sidstnævnte svarer til den tendens, der i medarbejdersamtalen ses i de afsnit, der omhandler "året der gik". Hvis generaliseringerne også holder i forhold til det større korpus, kunne en del af forklaringen på den langt højere frekvens af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalerne i forhold til i de sociolingvistiske interview være, at førstnævnte i højere grad involverer omtale af fremtidige begivenheder og ikke mindst planlægning end de sociolingvistiske interview, som til gengæld i vidt omfang består af mere eller mindre neutrale beskrivelser af fortidige begivenheder og hverdagsrutiner.

80. Også afsnit 13 omhandler informantens hverdag; men dette afsnit har på trods heraf en høj koncentration af *hvis*-konstruktioner. Der er tale om et meget kort afsnit, hvilket bevirker, at forekomsten af blot i alt tre *hvis*-konstruktioner giver et forholdsvis højt antal forekomster pr. 1000 ord. Fænomenet er ikke desto mindre interessant, specielt fordi der især er tale om hypotetiske varianter og ikke, som man kunne forvente, om generaliserende varianter. Afsnit 13 vil senere blive beskrevet nærmere.

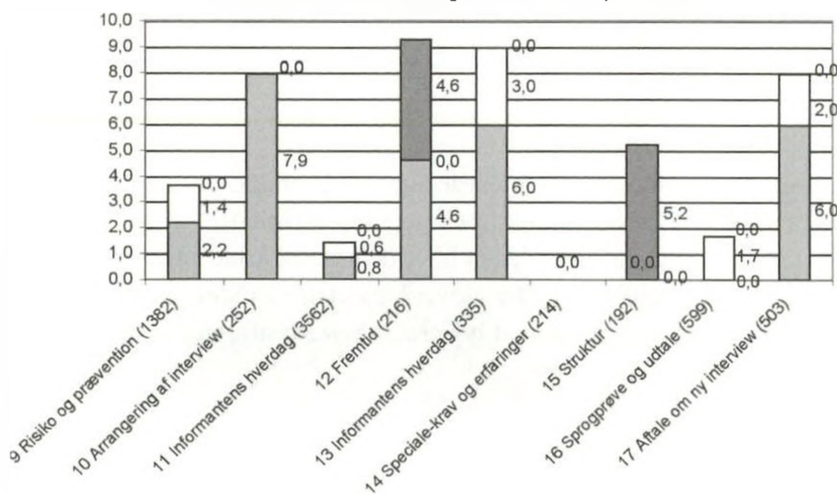
Der ses dog også relativt høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner i visse af de afsnit, der *ikke* omhandler fremtidige begivenheder (afsnit 6, 8, 9 og 13, herunder specielt afsnit 8 og 13). Heraf er afsnit 6, 8 og 9 kendetegnet ved at udgøre en generel diskussion af sagsforhold og begivenheder, som ingen af de to samtaledeltagere synes at have egentlig førstehåndsviden om.

Nedenstående diagrammer viser fordelingen af *hvis*-konstruktionernes semantiske varianter i de forskellige afsnit af samtalen:

Hvis-konstruktioner i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord.

Hvis-konstruktioner i sociolingvistisk interview, pr. 1000 ord

Den kvantitative undersøgelse har vist, at sociolingvistiske interview har en større andel af generaliserende varianter end medarbejdersamtaler (jf. s. 177). Det er således interessant at bemærke, at de afsnit, der omhandler informantens fortid (2 og 4), har meget høje andele af generaliserende varianter. Beskrivelser og diskussion af fortidige hændelser er som tidligere nævnt langt mere fremtrædende i de sociolingvistiske interview end i medarbejdersamtalerne, hvilket blandt andet er påvist i den kvantitative undersøgelse i form af en langt højere andel af temporal datid i *hvis*-ledsætningerne (jf. s. 178). De to afsnit, som involverer aftaler om nye interview (planlægning), afsnit 10 og 17, samt afsnit 12, der omhandler informantens fremtid, hører derimod til blandt de fire afsnit i samtalen, der har de absolut højeste koncentrationer af *hypotetiske hvis*-konstruktioner.

I det sociolingvistiske interview forekommer kun en enkelt talehandlingsvariant, der interessant nok optræder med præcis samme funktion, som blev beskrevet i forbindelse med medarbejdersamtalens afsnit 3 (jf. s. 211). Den indleder således en *analogiserende* passage:

- 1 det er sådan set det samme som *hvis du kunne tænke dig at man nu snakker om kopper ikke så* er både du og jeg vi er antistofpositiv over for kopper fordi vi {ikke} har været udsat for smitten i og med vi er blevet vaccineret engang ikke
- A mm{spatium} ja
- 1 {synker} men vi har ikke kopper {på} nogle af os vel
- A nej
- 1 på samme måde kan man sige med AIDS {ét ord} du har været udsat for P1 for smitten men måske har du selv nedkæmpet P1 den smitte P1 men du har dit beredskab P2
- A mm
- 1 mod det stadigvæk P1 (afsnit 6)

Den kvalitative analyse koncentrerer sig om de afsnit, der har de højeste koncentrationer af *hvis*-konstruktioner generelt: afsnit 10, 13 og 17. Disse afsnit er desuden kendetegnet ved at have de højeste koncentrationer af *hypotetiske hvis*-konstruktioner. Derudover blev afsnit 6 inddraget på grund af dette afsnits høje koncentration af *generaliserende* varianter.

Kvalitativ analyse

Afsnit 6: generaliserende varianter

Afsnit 6 er det afsnit i det sociolingvistiske interview, der har den højeste koncentration af generaliserende *hvis*-konstruktioner (også afsnit 13 har ifølge diagrammet en høj koncentration, men der er her tale om et meget kort afsnit, og det indeholder således blot én generaliserende variant). I afsnittet omhandler samtalen smittekilder til og diagnosticering af hiv-infektion, først og fremmest på et helt generelt plan, men med enkelte korte ekskurser i form af relateringer til informantens daglige arbejde. De generaliserende betingelsessætninger i afsnittet anvendes til at tale om hiv og aids på et generelt plan og har således i alle tilfælde generisk subjekt. Taleren stiller med *hvis*-ledsætningen et generelt scenarium op og udleder herefter en almen gyldig konsekvens – eller efterspørger en sådan – ud fra en viden om (natur-)lovmæssigheder:

- I så laver man så noget biforskning og der er [V%] blandt andet med i den forskning P1 og der er vi blandt andet med i den forskning og der er vi gået i gang med {et} projekt P2 hvor man P1 når man- får en patient ind P1 så kan man teste antistoffer P1 i blodet P1 mod de her virus P1 men man kan også gøre det at man hiver nogle P1 hvide blodlegemer ud af patienten og putter ind i enT en kultur og så dyrker det op P1 fordi inde i de hvide blodlegemer *hvis man er smittet* der findes virussen fordi de lever kun i en bestemt slags hvide blodlegemer P1 i og med at du dyrker dem så vil der blive frigivet noget virus P1 ?(til den til det)? medie det ligger i og så kan man så måle det og få det opkoncentreret så man kan måle om patienten P1 har det virus i sig
- A {ja} je- je- skal lige høre fordi P1 det sad jeg og diskuterede med en en dag P2 *hvis kvinden er antistofpositiv og bliver gravid P1 med en mand der for eksempel ikke* er det er man så sikker på det barn får antistofferne
- I nej {udtalt tænksomt}
- A det er man ikke
- I så har vi fundet ud af at ved at hive nogle celler ud nogle hvide blodlegemer som ikke producerer virus ud såT får du ?(en større et større)? svar og der ?(ved)? en større følsomhed i de test ?(fordi)? de celler de P1 de slårT virussen ihjel som det vil gøre inde i din krop P1 for?(di)? *hvis du hiver dem ud af kulturen* P1 så vil du kunne P2 få et større svar P1 og modsat vil du også kunne når du hiver demT P1

ud af kulturen P1 nogle hæmmereceller kalder man dem "hæmmerecellerT"

I forhold til de generaliserende betingelsessætninger, der forekommer i medarbejdersamtalen, er det påfaldende, at de generelle mentale rum, der stilles op, ikke synes at have noget andet sigte end formidling eller efterspørgsel af andenhåndsviden (selvom informanten arbejder med emnet til daglig, må man formode, at han har erhvervet det meste af den viden, han præsenterer, via læsning eller personlig kommunikation med andre forskere). *Hvis*-konstruktionerne fungerer således alene som udtryk for kausalitet eller samforekomst mellem den generelle situation eller begivenhed, som *hvis*-ledsætningen refererer til, og den begivenhed eller situation, som følgesætningen refererer til. Der synes ikke at være nogen direkte forbindelse til mere konkrete situationer eller begivenheder i realitetsrummet – i hvert fald ikke den del af realitetsrummet, der indgår i samtalsituationen, eller som hidtil har været berørt i samtalen:

Det er først og fremmest interviewerens, der holder samtalen om emnet i gang, idet han gentagne gange stiller uddybende spørgsmål, som informanten så besvarer. Relevansen⁸¹ af de oplysninger, der fremkommer, og som

81. Ifølge Dan Sperber og Deirdre Wilsons relevanstheori skal en ytring for at være relevant have *kontekstuelle effekter* i den kontekst, den optræder: implikationer, kontradiktioner eller styrkelse af allerede manifesterede antagelser. Der er således tre tilfælde, hvor en eksplicit udtrykt antagelse mangler relevans: 1) Den udtrykker ny information, som dog ikke kan forbindes med anden information i konteksten – og give nye syntetiske implikationer. 2) Antagelsen er allerede til stede i konteksten, og dens styrke påvirkes ikke af den nye information. 3) Antagelsen er inkonsistent med konteksten, men for svag til at ændre de allerede eksisterende antagelser. (Sperber & Wilson 1995: 118 ff.)

beskrevet ovenfor blandt andet formidles ved betingelseskonstruktioner, er ikke umiddelbart iøjnefaldende. Intervieweren synes da også at føle et behov for at motivere sin interesse for emnet ved at angive kontekster (uden for den aktuelle samtalsituation), hvor de efterspurgte informationer er relevante. I det andet af de tre ovenstående excerper indleder han således sit spørgsmål med ordene ”je- je- skal lige høre fordi P1 det sad jeg og diskuteret med en en dag”; tilsvarende motiveringer ses andre steder i afsnittet, fx:

A ja nå nå det er fordi nogle af mine venner er antistofpositive ikke

Anvendelsen af generaliserende betingelsessætninger til at beskrive egentlige naturlove er speciel for afsnit 6; i den øvrige samtale anvendes generaliserende varianter altovervejende til at formidle eller efterspørge mere direkte erfaringer af årsagsforhold (eller måske snarere sammenfald af begivenheder) i omverdenen:

I men det var det var meget dyrt at fyre op fordi det var noget gammelt noget og der er ikke isoleret på nogen som helst måde vel' P2 med store skinker og så noget ik'

A {nej} {spatium} ja

I P1 under vinduerne hvor?(der var simpelt)??(hen- {uf} P1)??(det kunne)? blæse ind P1 det var meget- P2 de er meget misvedligeholdet kan man sige på den måde *hvis folk ikke selv h- holder dem* såT P2 så bliver de ikke holdt vel' P1

A tror du det er mest romantisk at se dem udefra

I det tror jeg faktisk også ja

A {latter} (afsnit 2)

A nej P1 det kunne godt være *hvis ens far kom gående hjem i en kaptajnsuniform eller sådan noget*

I ja det ja ja

A at man altså sådan ligesom altså markerede at nu kommer min fader

I ja ja jo

A og du stod med din stakkels far der gik i P1 civil {latter}

I detT ja ja nej det har jeg aldrig P2 aldrig nogen sinde det har vi aldrig gået så højt op i (afsnit 4)

I nej men jeg tror nu nok at deT de giver- de giver især til almindelig

A lave {uf} {latter}

I biologi P1 det tror jeg er det b- er det deT gør mest i helst noget med gær P1 *hvis man laver noget med gær så er den stensikker*

A {latter} ja

I ja det har jo altid været deres kæphest ik'

A ja ja men det er klart {ik'} jeg har hørt her på humaniora der er det mest historie

P1 de har givet til (afsnit 11)

Det gælder dog stadig, at generaliserende varianter i langt højere grad, end det ses i medarbejdersamtalen, anvendes beskrivende: Taleren anvender *hvis*-konstruktionerne til at formidle viden om årsagsforhold eller sammenfald af begivenheder, ikke til at markere sin holdning til en generaliseret situation. De anvendes heller ikke strategisk på den måde, at adressaten forventes at overføre forståelsen af den generelle situation til en mere konkret situation; de kan udmærket forstås som en direkte formidling af generel viden eller viden om hyppigt forekommende situationer. Det kan således iagttages, at meget få af de generaliserende varianter i det sociolingvistiske interview er valoriseret (4 ud af 20: 20 %) i forhold til i medarbejdersamtalen (13 ud af 27: 48 %).

Afsnit 10, 13 og 17: hypotetiske varianter

De afsnit i det sociolingvistiske interview, der har de højeste koncentrationer af *hypotetiske hvis*-konstruktioner, er ubetinget afsnit 10, 12, 13 og 17. Der er dog her i alle tilfælde tale om meget korte afsnit, så selvom forekomsten pr. 1000 ord er stor, forekommer der kun 1-2 hypotetiske varianter i hvert af afsnittene.

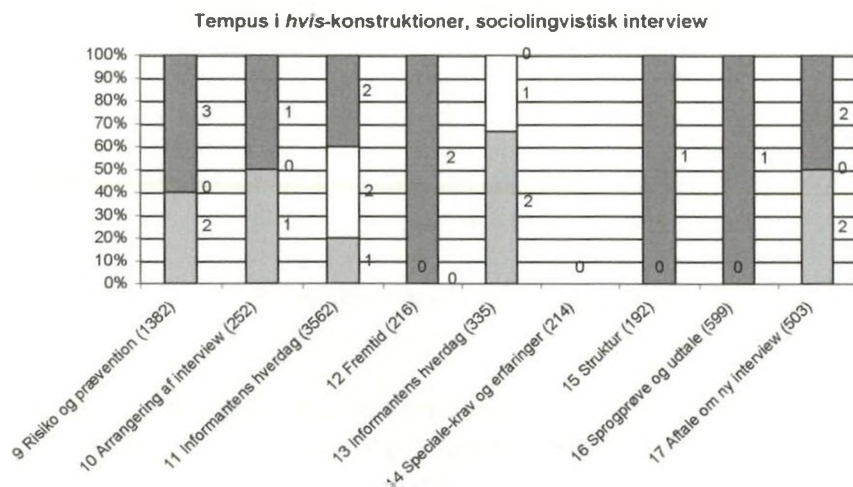
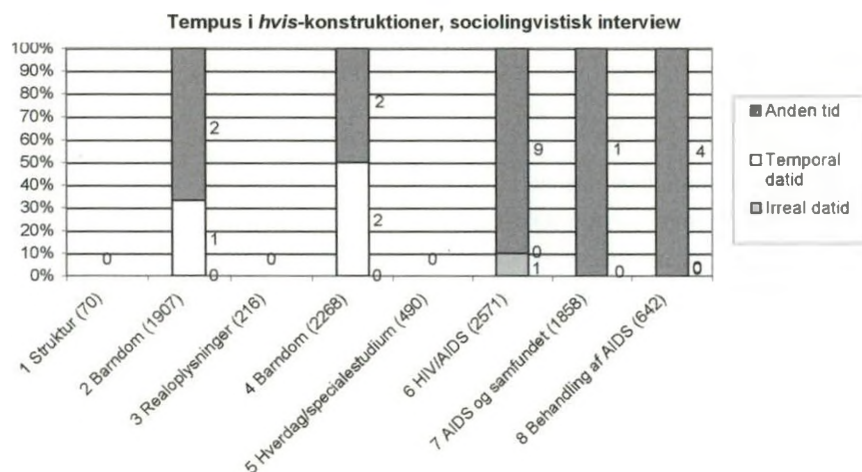
I afsnit 10 og 17 anvendes *hvis*-konstruktionerne til at forhandle og træffe aftaler (i forbindelse med arrangering af nye interview) svarende til den anvendelse, der blev beskrevet i forbindelse med medarbejdersamtalens afsnit 1 og 12 (jf. s. 200); de anvendes i begge afsnit af interviewereren:

[[intervieweren taler i telefon]]

A nej P1 men hv- h- *hvis vi kunne prøve at ringe sammen der på et tidspunkt* P1 T ved du hvad så skal du have mit privatnummer for detT det er weekenden *hvis du vil ringe hjem til mig* P1 ja P1 det er {igen} nul et P1 enogtredive P1 enoghalvfems P1 syvogtres P1 ja P1 ja P1 jo P1 alle tiders P1 d- det er godt [I%] P1 hej {lægger røret på} (afsnit 10)

A ja ved du hvad måtte viT *hvis* det var engang komme tilbage ogT og eventuelt optageT altså *hvis* du var hjemme hos dine far og mor mm eventuelt også sammen med din bror og et eller andet (afsnit 17)

I afsnit 13 anvendes de hypotetiske *hvis*-konstruktioner derimod til at udtale sig negativt om en kontrafaktisk situation (markeret med irreal præteritum). Afsnittet er det afsnit i det sociolingvistiske interview, der har den højeste andel af *hvis*-ledsætninger i irreal datid:

I afsnit 13 diskuterer de to samtalepartnere den omstændighed i informantens parforhold, at hans kone beskæftiger sig med samme fagområde som ham selv. Nedenstående passage er karakteristisk for afsnittet, hvor informantens erfaringer dels generaliseres til at gælde forhold bredt set (jf. brugen af *man*-subjekt) og dels sættes i perspektiv ved at blive sammenlignet med et kontrafaktisk scenarium (med hypotetiske *hvis*-konstruktioner i irreal datid). Sidstnævnte er grunden til, at koncentrationen af hypotetiske *hvis*-konstruktioner er væsentlig højere end i de øvrige afsnit, der omhandler informantens nutidige hverdag og vilkår (afsnit 5 og 11):

A sidder din pige og dig sammen derovre [[på informantens arbejdsplads]]

I nej

A nå nå

I detT er forskellige afdelinger

A nå hun har overhovedet ikke noget

I overhovedet ikke nej

A jeg skulle til at sige hvisT altså P1 det kræver også meget *hvis man også var sådan sammen* hele dagen {uforst}

I ja ja st- ja {nej} det har også været meget sådanT at i og med at jeg gik ind og læste bifag så har vi heller ikke været sammen om dagen selvom vi har læst biologi begge to vel' det var kun de første par år

A ja

I P2 altså man er jo heller ikke interesseret i de samme ting vel' man har taget forskellige fag og P1 så vi har ikke været sammen hele dagen altså det ville jo aldrig nogen sinde kunne gå *hvis man gik op og ned ad hinanden fireogtyve timer i døgnet* vel

A nej

I altså detT det var der ikke nogle mennesker der kunne klare vel P2

A snakker I meget fag når I er hjemme så P1

I {uf}

A sådan altså så detT jeg synes det må være meget ideelt

I mmT jaT det gør man vel

A ja

I {uf} uden man tænker over det ik' så hvis man har haft nogle problemer med et eller andet og P1 og fortæller om nogle ting man synes der har fungeret godt og P1 også fordi at man kan- vi kan også bruge hinandens ting engang imellem ik'

A mm P3 det det er jo meget ideelt når man kan findeT

1 ja

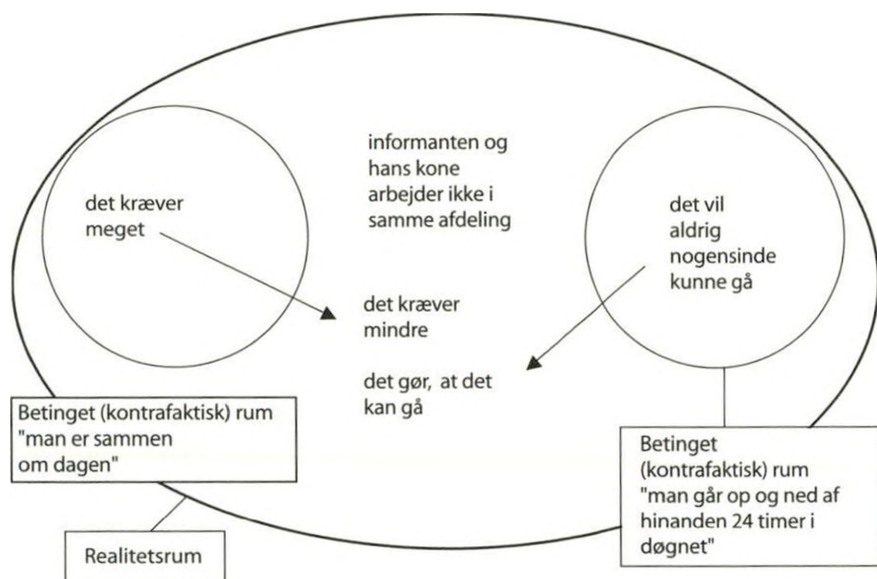
A {uf} folk som- hvor man sådan har har

1 ja menT altså vi prøver da også på at snakke om noget andet {fnis}

A nå jo men det kan jo ikke undgås det det optager meget af ens tid {uf}

1 nej det kan det da ikke {spatium} det kan det da ikke (afsnit 13)

Hvis-ledsætningerne i de to *hvis*-konstruktioner i ovenstående excerpt henviser til omtrent samme kontrafaktiske mentale rum: at ægteparret⁸² arbejder samme sted og dermed er sammen hele døgnet. Intervieweren udtaler sig med følgesætningen i første *hvis*-konstruktion (replik 7) moderat negativt i forhold til denne situation, og informanten udtaler sig i anden *hvis*-konstruktion (replik 10) endnu mere negativt. På denne måde indikerer talerne, at den faktor, der adskiller den kontrafaktiske situation fra virkeligheden, er af afgørende betydning for, at virkeligheden fungerer så (relativt) godt, som den gør:

82. Når jeg anser de to betingelsessætninger for at være hypotetiske (og ikke generaliserende) varianter på trods af, at *hvis*-ledsætningerne har *man*-subjekt, skyldes det primært, at *hvis*-ledsætningerne samtidig er i irreal datid. Da der er tale om begivenheder i "absolut nutid" (jf. s. 99), fremstår de således som kontrafaktiske. Hermed udelukkes en egentlig generel læsning.

Det er i forhold til i medarbejdersamtalen karakteristisk for de mentale rum, der opbygges af hypotetiske *hvis*-konstruktioner i det sociolingvistiske interview, at de kun i ringe omfang *eksplorerer*: De gøres ikke til genstand for diskussion og fremtræder mere lukkede og mindre betydningsmættede end de tidligere beskrevne analoge scenarier i medarbejdersamtalen (jf. s. 206).

Forskellen mellem de to udvalgte samtaler er med hensyn til *valorisering* af de hypotetiske *hvis*-konstruktioner mindre, end tilfældet var i forbindelse med generaliserende varianter (jf. s. 228): I det sociolingvistiske interview er 18 % (3 ud af 17) valoriseret, mens det samme er tilfældet for 31 % (13 ud af 42) i medarbejdersamtalen. Også de hypotetiske *hvis*-konstruktioner er dog betydeligt hyppigere valoriseret i medarbejdersamtalen end i det sociolingvistiske interview.

Anvendelsen af irreal datid i de to udvalgte samtaler

Der forekommer i de to udvalgte samtaler i alt 20 *hvis*-ledsætninger i irreal datid, heraf 11 i medarbejdersamtalen og 9 i det sociolingvistiske interview.

I *medarbejdersamtalen* forekommer *hvis*-ledsætninger i irreal datid udelukkende i afsnit 1, 3, 4, 11 og 12, heraf næsten halvdelen (5 ud af 11) i afsnit 3, som er det tidligere beskrevne afsnit, hvor medarbejderens adfærd på arbejdspladsen evalueres ved kontrafaktiske, analogiserende *hvis*-konstruktioner. En oversigt over fordelingen af *hvis*-ledsætninger i irreal datid i den udvalgte medarbejdersamtale kan ses på side 200.

Kun i to af tilfældene afvendes irreal datid i forbindelse med diskussion af *fremtidige* begivenheder (denne anvendelse forekommer slet ikke i det sociolingvistiske interview). Det drejer sig om en forekomst i afsnit 1 og en i afsnit 12; begge i forbindelse med hypotetiske *hvis*-konstruktioner, som tidligere er citeret (jf. s. 202 og s. 205). *Hvis*-ledsætningerne beskriver her scenarier, der ud fra konteksten *ikke* kan betragtes som kontrafaktiske; det må tværtimod antages, at taleren anser dem for at repræsentere relativt sandsynlige udviklinger. Der markeres således også kun svag irrealis (præteritum med fremtidig reference).

Af medarbejdersamtalens øvrige *hvis*-ledsætninger i irreal datid ses hovedparten i forbindelse med egentligt kontrafaktiske mentale rum. Det drejer sig for det første om alle forekomsterne i afsnit 3 (jf. s. 206 ff.) Forekomsterne i afsnit 4 svarer til dem i afsnit 3: Der er tale om hypotetiske *hvis*-kon-

struktioner, som beskriver kontrafaktiske, *analogiserende* scenarier (heraf er en citeret på s. 212).

I medarbejdersamtalens afsnit 11 og 12 ses der anvendelser af irreal datid, som adskiller sig fra de ovennævnte ved at være af mere formel art. I afsnit 11 udtaler medarbejderen, at han kunne tænke sig samme relation til lederen, som visse af hans kolleger har, og som han opfatter som mere uformel og personlig. Lederen replicerer hertil, at han synes, det er uhensigtsmæssigt, at medarbejderen sammenligner "på baggrund af nogen formodninger du har om hvordan den [sic] hvilken relation jeg har til andre" frem for at fokusere på sin egen relation til lederen. Herefter følger nedenstående passage:

- m ja P0,5 men jamen det er rigtigt men man kan jo ikke undgå så også at lave relationer
- l nej
- m på en (idealbilledbaggrund)? {griner} jamen ellers kan jeg ikke *hvis jeg nu ønskede at jeg havde den samme relation som de andre* P0,5 så::
- l bare fordi så skulle det være ens
- m P0,5 nej
- l øh
- m nej men på en eller anden måde synes jeg at vi P0,5 vi snakker ikke så meget sammen det ved jeg ikke det har jeg måske nogen gange mere behov for end øh P1,0 end jeg har givet udtryk for P1,0 (afsnit 11)

Her anvender medarbejderen irreal datid i en *hvis*-ledsætning, hvis indhold ud fra konteksten må forstås som værende både reelt og aktuelt for ham. Når den sættes i irreal datid, er det formentlig primært for at gøre situationen mindre ansigtstruende ved at lægge afstand til, hvad der fungerer som en anmodning om en tættere personlig relation. Der er således tale om, at irreal datid anvendes som en markør for negativ konversationel høflighed ved at markere distance til den ansigtstruende handling (Brown & Levinson 1987: 204-205). Samme fænomen ses i afsnit 12, hvor irreal datid anvendes i forbindelse med en metalingvistisk *hvis*-ledsætning:

- l hvorfor P0,5 jamen du snakker løn du snakker løn øh du vil have det samme som en ingeniør uden at yde noget P0,5
- m jamen det skulle jeg ikke
- l hvis jeg nu skulle skære det ud i pap (afsnit 12)

Irreal datid anvendes også her som markør for negativ konversationel høflighed: Lederen har i første replik udtrykt sig temmelig kritisk og direkte over for medarbejderen og anvender herefter en *hvis*-ledsætning i irreal datid til, formelt, at henføre det sagte til et irrealt mentalt rum.

I det *sociolinguistiske interview* anvendes fire ud af de i alt ni forekomster af irreal datid i *hvis*-ledsætninger i forbindelse med forespørgsler og opfordringer, hvor de primært må tolkes som markører for konversationel høflighed. I tre af tilfældene anvendes irreal datid i hypotetiske *hvis*-konstruktioner, som udtrykker forespørgsler om, hvorvidt adressaten i et fremtidig perspektiv vil indvillige i at deltage i en bestemt begivenhed (i afsnit 10 og 17, disse forekomster er citeret på s. 228 f.) Derudover ses en enkelt forekomst af irreal datid i en talehandlingsvariant i afsnit 6 (citeret på s. 224), hvor markeringen også tolkes som en høflighedsmarkering – her i forbindelse med en *opfordring* til tilhøreren om at foretage en bestemt kognitiv operation, som vil gøre følgesætningens indhold relevant.

Af de resterende fem forekomster af irreal datid anvendes de tre til i hypotetiske *hvis*-konstruktioner at sammenholde den aktuelle situation med en kontrafaktisk situation med det formål at illustrere en enkelt pointe angående den aktuelle situation. To af disse forekommer i afsnit 13 og er tidligere blevet beskrevet (jf. s. 230). En tilsvarende anvendelse ses i afsnit 11:

[[informanten og interviewer taler om, at informanten som specialestuderende udfører ulønnet arbejde for det forskningsprojekt, han er tilknyttet, som ellers skulle udføres af en ansat]]

A P2 det er jo strengt man sidder og laver {uf}

I {uf} {spatium} deT P1 sådan er det du P2 de sparer jo cirka tohundrede tusinde om året ik'

A ja

I ved at vi går og laver det der i og med vi ikke får løn

A ja

I {uf} det er hvad man ville lave *hvis man fik job bagefter* ik'

A ja

I det var da også det samme P1 og man er der otte timer om dagen ik' (afsnit 11)

Med *hvis*-konstruktionen i ovenstående excerpt formidler informanten, at han udfører samme arbejde i virkeligheden (men uden at få penge for det),

som hans ansatte genpart udfører i det kontrafaktiske rum. Her gøres altså på samme måde, som det ses i afsnit 13, opmærksom på en ifølge taleren vigtig faktor, som *ikke* er til stede i realitetsrummet. I afsnit 13 udtrykker talerne dog, at dette fravær er hensigtsmæssigt, mens der i afsnit 11 udtrykkes en negativ vurdering. Udtrykket negativ vurdering skal her ikke forveksles med negativ valorisering af følgesætningen, idet *hvis*-konstruktionens følgesætning i ovenstående excerpt ikke i sig selv udtrykker en negativt vurderet konsekvens, snarere tværtimod. Det er *fraværet* i realitetsrummet af en faktor, som er til stede i det kontrafaktiske rum, der er negativt vurderet.

Endelig ses i afsnit 9 to forekomster af irreal datid i forbindelse med en mere eksplorativ anvendelse af det kontrafaktiske rum:

- A P3 *hvis du skulle gå i byen i dag og have noget fremmed dame for eksempel*
 I mm
 A vil du være sikret følte du *hvis du bare*T altså brugt kondom P3 skal man tro på den
 I jaT men altså det er jo man kan jo sige hvis det kan T altså man mener jo det kan holde det tilbage ik'
 A mm
 I virussen tilbageP3 og så kan man vel sigeT atT okay der er vel samme sikkerhed
 P1 AIDS {ét ord} sikkerhed som man kan sige der er f- P1 ved at få børn ik'
 A mm
 I altså det er jo heller ikke hundrede procent med hensyn til sædcellerne

Interviewerens lægger i første replik tilsyneladende op til en diskussion af et hypotetisk, kontrafaktisk scenarium med informanten som aktant; men informanten vælger at følge op på et generelt plan og med generisk *man*-subjekt (replik 4).

Opsummering

Som beskrevet i kapitlets indledning havde undersøgelsen af de to udvalgte samtaler for det første til formål at efterspore funktion og anvendelse af *hvis*-konstruktioner gennem en analyse, der fokuserer på den interne variation i samtalerne med hensyn til forekomst af *hvis*-konstruktioner. For det andet skulle undersøgelsen søge forklaringer på de statistiske forskelle mel-

lem de to teksttyper i korpusset, medarbejdersamtaler og sociolingvistiske interview, som den kvantitative analyse af det samlede korpus har påvist.

Undersøgelsen har for det første vist, at kontekster, som omhandler konkrete, overståede begivenheder, har lav forekomst af *hvis*-konstruktioner, mens kontekster, der omhandler generelle omstændigheder eller fremtidige begivenheder, oftest har høje koncentrationer af *hvis*-konstruktioner – dette gælder i særlig grad for kontekster, hvori samtalen har et *planlæggende* sigte. Kontekster, hvori samtalepartnerne er uenige eller i øvrigt ønsker at udføre ansigtstruende verbale handlinger, synes ligeledes disponeret for anvendelse af *hvis*-konstruktioner. Med hensyn til ansigtstruende handlinger synes det især at være to typer, som i de to samtaler modificeres med *hvis*-konstruktioner (og irreal datid): For det første er det forslag om handlinger, som *adressaten* skal foretage sig, eller ikke skal foretage sig, i et fremtidigt perspektiv, dvs. ordrer, forespørgsler, forslag mv. Der er her tale om sproglige handlinger, som truer det, Brown & Levinson kalder adressatens *negative* ansigt: ønsket om, at ens handlinger ikke hindres eller hæmmes af andre (Brown & Levinson 1987: 61-68). For det andet er det sproglige handlinger, som truer adressatens *positive* ansigt (det positive selvbillede: ønsket om at være beundringsværdig af i hvert fald visse andre) ved at vise, at taleren evaluerer visse aspekter af adressatens positive ansigt negativt, dvs. kritik, modsigelser, udtryk for uenighed mv.

Hvis disse generaliseringer holder i forhold til det større korpus, kunne forklaringen på den langt højere frekvens af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalerne i forhold til i de sociolingvistiske interview være, at førstnævnte i højere grad involverer ansigtstruende verbale handlinger, omtale af fremtidige begivenheder og ikke mindst planlægning end de sociolingvistiske interview, som til gengæld i vidt omfang består af mere eller mindre neutrale beskrivelser af fortidige begivenheder og hverdagsrutiner.

De *hypotetiske hvis*-konstruktioner ses især i de dele af samtalerne, der omhandler *planlægning* af fremtidige begivenheder. Derudover anvendes hypotetiske *hvis*-konstruktioner især, når en taler ønsker at udtale sig om fremtidige situationer, hvis realisering vedkommende ikke selv ønsker eller kan påtage sig ansvaret for, og når en taler ønsker at formidle sin holdning til, eller fortolkning af, en aktuel situation *indirekte* via et kontrafaktisk, eventuelt analogiserende, scenarium. Den kvantitative undersøgelse har som tidligere beskrevet vist, at der i medarbejdersamtalerne ses en væsentligt højere koncentration af hypotetiske *hvis*-konstruktioner end de socio-

lingvistiske interview (jf. s. 178). På baggrund af den kvalitative undersøgelse er en sandsynlig forklaring på dette, at medarbejdersamtalerne i generelt højere grad end de sociolingvistiske interview involverer ovennævnte interaktionstyper, hvilket jeg som tidligere beskrevet i høj grad finder sandsynligt (jf. s. 175).

Omtrent samme forklaring kan foreslås i forbindelse med den del af resultaterne af den kvantitative undersøgelse, som viser, at samtaleledere hyppigere end samtaledelegerne anvender hypotetiske *hvis*-konstruktioner (jf. s. 184): For det første er det sandsynligt, at samtalelederne i højere grad end delegerne udtaler sig i forhold til planlægning (af den aktuelle og kommende samtale), eftersom det er dem, der har ansvaret for samtaleforløbet. For det andet er det efter min mening overvejende sandsynligt, at samtalelederne qua deres funktion som ledere af den interaktion, som samtalen udgør – og i medarbejdersamtalen også af den interaktion, der ligger uden for samtalsituationen – i højere grad har behov for at udføre ansigtstruende handlinger.⁸³ Og at de qua funktionen som ansvarlige for, at interaktionen forløber bedst muligt, i højere grad end samtaledelegerne anvender høflighedsstrategier i forhold til de ansigtstruende handlinger, de udfører. Det skal her også nævnes, at lederne væsentligt hyppigere end delegerne markerer de anvendte *hvis*-ledsætninger med irreal datid, hvilket ifølge den kvalitative undersøgelse også ofte har høflighedsmarkerende funktion.

Generaliserende varianter ses derimod i kontekster, hvor taleren ønsker at hæve sig op over specifikke begivenheder og udtale sig generelt – enten ved at generalisere over egne erfaringer eller ved at videreformidle ikke-erfaringsbaseret viden. Dette kan enten ske, fordi det i situationen netop er denne type viden, der efterspørges, eller fordi taleren ved at udtrykke sin holdning til, eller fortolkning af, et generaliseret scenarium ønsker at bringe adressaten en ny fortolkning af en *konkret* situation. Den første anvendelse, hvor den generaliserende betingelsessætning anvendes med det pri-

83. Der er dog stor forskel på lederrollerne i medarbejdersamtalen og det sociolingvistiske interview. I begge tilfælde optræder samtalelederen som primær ansvarlig for samtaleforløbet; men i det sociolingvistiske interview har han ikke andre agendaer end at få samtalen til at forløbe bedst muligt – det vil sige at få informanten til at føle sig afslappet og i en behagelig interaktion med intervieweren. Lederen i medarbejdersamtalen har derimod en mere eller mindre fastlagt liste over emner, der skal bringes på bane, og holdninger, der skal udtrykkes over for medarbejderen, uanset om det giver vanskeligere vilkår for en behagelig interaktion.

mære formål at beskrive en generel eller habituel relation mellem to begivenheder eller situationer, er karakteristisk for det sociolingvistiske interview, mens den anden, mere strategiske anvendelse er karakteristisk for medarbejdersamtalerne.

Resultaterne viser, at såvel den interne variation mellem de to samtalers enkelte afsnit som forskellen mellem de to samtaler som helhed med hensyn til den relative hyppighed af *hvis*-konstruktioner først og fremmest skyldes variation i forekomsten af *hypotetiske* varianter, mens den relative hyppighed af generaliserende varianter er omtrent ens. Det sidste gælder også for teksttypeme set som samlede grupper (jf. s. 178). Derimod har den kvantitative undersøgelse påvist en signifikant forskel mellem samtaledeltagere og ledere (også) med hensyn til anvendelsen af generaliserende varianter, idet deltagerne hyppigere end lederne anvender generaliserende varianter (jf. s. 184). Dette skyldes primært forholdene i de sociolingvistiske interview, idet de udgør ca. 80 % af det korpus, der indgår i denne del af undersøgelsen. Grunden til deltageres hyppigere anvendelse af generaliserende varianter skal derfor formentlig findes i deres rolle som *informanter*: samtalsituationen lægger i meget høj grad op til, at det netop er dem, der generaliserer over egne erfaringer og videreformidler viden (om deres opvækst og livet i Nyboder generelt).

På grund af den lave hyppighed af epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger i de to samtaler er det ikke muligt på baggrund af den kvalitative undersøgelse at formulere generaliseringer vedrørende deres anvendelse; resultaterne tyder dog på, at en vigtig anvendelse af talehandlingsbetingelsessætningen er at fungere som indleder af analogier.

Med hensyn til anvendelse af irreal datid i forbindelse med *hvis*-konstruktioner har undersøgelsen vist tre hovedtyper: For det første kan irreal datid anvendes i forbindelse med egentlig kontrafaktiske mentale rum, som enten er *analoge* til realitetsrummet, eller som opstilles med henblik på at belyse vigtigheden af en specifik faktor i realitetsrummet ved at adskille sig fra dette på et enkelt punkt. For det andet kan irreal datid i forbindelse med ponering af fremtidige mentale rum anvendes til markering af, at taleren ikke ønsker, eller vil gøre sit for at undgå, at det realiseres. Eller til markering af, at taleren ikke ønsker at diskutere, hvorvidt det realiseres, og hvem der i givet fald er ansvarlig. For det tredje kan irreal datid anvendes til at markere (yderligere) afstand til en ansigtstruende handling, dvs. til markering af konversationel høflighed.

Den kvantitative undersøgelse har som tidligere beskrevet vist, at medarbejdersamtalerne og de sociolingvistiske interview ikke adskiller sig signifikant fra hinanden med hensyn til *andelen* af *hvis*-konstruktioner, der er markeret med irreal datid. Da medarbejdersamtalerne har en væsentligt højere relativ hyppighed af *hvis*-konstruktioner end de sociolingvistiske interview, er *hyppigheden* af *hvis*-konstruktioner i irreal datid pr. 1000 tekstord derimod næsten dobbelt så høj i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview. Hvis den mindre undersøgelses resultater kan generaliseres i forhold til det samlede korpus, kan man således slutte, at medarbejdersamtalerne har en højere hyppighed af i hvert fald nogle af de tre ovenfor beskrevne kontekster end de sociolingvistiske interview. Dette finder jeg, i hvert fald med hensyn til de to sidstnævnte, yderst plausibelt i forhold til den generelle karakteristik af de to genrer, som tidligere er fremført (jf. s. 175).

Kapitel 7. Konklusion

Formålet med denne undersøgelse har som tidligere beskrevet været at afdekke, hvordan og ikke mindst hvorfor *hvis*-konstruktioner anvendes i dansk talesprog; herunder hvilken konceptualisering af skellet mellem realitet og non-realitet de repræsenterer, og hvorledes deres betydning og anvendelse påvirkes af såvel sproglige som situationelle faktorer. Jeg vil i de følgende opsummere de overordnede konklusioner, undersøgelsen har dannet baggrund for, samt de videre perspektiver, som den efter min mening har åbnet.

Hvis-ledsætninger fungerer ligesom andre non-realitetsmarkører som talerens instruktioner til tilhøreren om at opstille et mentalt rum, der adskiller sig fra dets moderrum med hensyn til *realitets-* eller *epistemisk* værdi. Det vil sige, at det indhold, der henføres til dette rum, er markeret som principielt udgrænset fra moderrummet, idet dets kompatibilitet med dette er *uafklaret*. Denne funktion er ikke unik for *hvis*-ledsætninger, idet non-realitet i moderne dansk også kan markeres leksikalsk og i form af modalverber, ordstilling (tomt fundamentfelt), subjektive hovedsætninger samt ved enkelte andre underordningskonjunktioner end *hvis*, herunder *om*, *såfremt* og *medmindre*.

Ud over *hvis*-ledsætningens relativt abstrakte funktion som non-realitetsmarkør koder *hvis*-konstruktionen som helhed konceptuelt indhold, som adskiller den fra de øvrige non-realitetsmarkører. Dette indhold er relateret til det vanskeligt definerbare, men kognitivt fremtrædende begreb *kausalitet* (jf. Lakoff & Johnson 1999: 170 ff.). Fælles for de forskellige pragmatiske varianter af *hvis*-konstruktionen er det således, at der udsiges en kategorisk påstand om eksistensen af en bestemt relation mellem for- og følgesætning. I *hvis*-konstruktionens basale og hyppigste anvendelse, indholdsvarianterne, er denne relation *kausalitet* mellem to sagsforhold i den ekstralingvistiske og

ekstrakognitive virkelighed (det sociofysiske domæne): realiseringen af for-sætningens sagsforhold forårsager (direkte eller indirekte) realiseringen af følgesætningens sagsforhold.

Det non-reale (betingede) mentale rum, der opstilles af en *hvis*-konstruktion, er – set i forhold til andre non-realitetsmarkører – relativt klart defineret i form af de lighedsbetingelser, *hvis*-ledsætningen beskriver. Med udsigelsen af en *hvis*-konstruktion hævdes det, at tilfredsstillelsen (realiseringen) af disse lighedsbetingelser medfører, at indholdet i det betingede rum som helhed projiceres tilbage i moderrummet. I modsætning til ved modale non-realitetsmarkører forpligter taleren sig imidlertid *ikke* i forhold til, hvordan og hvor tæt det non-reale mentale rum er relateret til moderrummet. Det gælder dog, at indholdet under normale omstændigheder impliceres ikke at være i direkte modstrid med talerens antagelser om moderrummet.

Når *hvis*-konstruktioner sættes i *irreal datid*, markeres der begrænset eller manglende kompatibilitet (epistemisk distance) mellem det non-reale mentale rum, *hvis*-ledsætningen opstiller, og moderrummet. Denne markering af begrænset kompatibilitet medfører, at det er muligt at indføre antagelser (udtrykt ved *hvis*-ledsætningen), som taleren hælder til at opfatte som urealistiske eller som direkte strider imod talerens opfattelse af virkeligheden. Eller rettere: Det er muligt for taleren at udtrykke sådanne bedømmelser over for bestemte antagelser og herefter – som et tankeeksperiment i det mentale rum, der således er poneret – udtrykke følgesætningen. Jeg har i bogen benævnt betydningen af den bagudvendte forskydning af tempus, som *irreal datid* repræsenterer, for *irrealis*.

Det danske tempussystem kan i sætninger med ikke-fortidig reference markere to grader af *irrealis*-betydning, idet præteritum strukturelt set markerer svag *irrealis* og pluskvamperfektum stærk *irrealis*. Resultaterne af undersøgelsen viser imidlertid, at denne sammenhæng mellem tempus og *irrealis*-betydning på en række områder påvirkes betydeligt af den kontekst, hvori datidsmorfemerne afvendes. Det har blandt andet vist sig, at sætninger i *irreal præteritum*, der refererer til sagsforhold, som taleren formodes at have epistemisk adgang til (og dermed absolut viden om), signalerer en højere grad af *irrealitet* (kontrafakticitet) end sætninger, der henviser til sagsforhold, som taleren ikke har epistemisk adgang til. Således påvirker fuldverbets aktionsart *irrealis*-betydningen på den måde, at *irreal præteritum* i

sætninger med et fuldverbum med durativ betydning, som ikke indeholder modalverber med fremtidig reference, i betydning kommer til at svare til *stærk* irrealis. Dette skyldes, at tidsreferencen her er absolut nutidig og dermed inden for talerens epistemiske "rækkevidde". Tilsvarende signalerer anvendelse af pluskvamperfektum i sætninger med *fortidig* tidsreference stærk irrealis, selvom tempusformen kun er forskudt "et trin" i forhold til tidsreferencen. Dette skyldes formentlig, at taleren her ligeledes formodes at have epistemisk adgang (absolut viden) om det sagsforhold, der omtales, hvorfor enhver markering af (ikke-temporal) distance til det involverede mentale rum indikerer, at det er kontrafaktisk.

Med hensyn til anvendelsen af irreal datid i *hvis*-konstruktioner har den kvalitative undersøgelse af to samtaler vist tre hovedtyper: For det første kan irreal datid anvendes i forbindelse med egentlig kontrafaktiske mentale rum, som enten er *analoge* til realitetsrummet, eller som opstilles med henblik på at belyse vigtigheden af en specifik faktor i realitetsrummet ved at adskille sig fra dette på et enkelt punkt. For det andet kan irreal datid i forbindelse med ponering af fremtidige mentale rum markere, at deres realisering er uønsket, eller at taleren ikke ønsker at diskutere, hvorvidt de realiseres, og hvem der i givet fald er ansvarlig. For det tredje kan irreal datid anvendes til at markere (yderligere) afstand til en ansigtstruende handling; det vil sige til markering af konversationel høflighed.

Med hensyn til *hvis*-konstruktionens informationsstrukturelle funktioner viser resultaterne af undersøgelsen, at *initialt* placerede *hvis*-ledsætninger præsenterer information, som er given i forhold til den forudgående kontekst, og som typisk danner baggrund også for de ytringer, der følger umiddelbart efter betingelsessætningen. Det mentale rum, en initialt placeret *hvis*-ledsætning refererer til, udgør imidlertid oftest en forskydning af baggrunden i forhold til den umiddelbart forudgående samtale. Når en *hvis*-ledsætning placeres initialt, synes taleren således at indikere, at det pågældende mentale rum skal opfattes som prægnant. Således bekræfter og radikalisere resultaterne Ford & Thompsons hypotese om, at initialt placerede betingelsesledsætninger udgør tema i de sætninger, hvori de optræder, og vigtige omdrejningspunkter for tekstopbygningen.

Finalt placerede *hvis*-ledsætninger kan opdeles i tre hovedtyper med hensyn til informationsstrukturel funktion: I den ene type refererer ledsætningen til et mentalt rum, der udgør *ny* information i forhold til konteksten,

men som i forhold til tekstopbygningen som helhed typisk kun er af underordnet betydning. Den anden type finalt placeret ledsætning udtrykker derimod *tekstuelt* given information med en "forudsættende" relation til den forudgående kontekst. Ledsætningen refererer altså her til et allerede aktiveret mentalt rum, og dens funktion er at *påminde* tilhøreren om, at talerens ytringer fortsat skal fortolkes på baggrund af dette mentale rum. Fælles for de to typer af finalt placerede *hvis*-ledsætninger er det således, at det mentale rum, de indfører, er af underordnet betydning i forhold til tekstopbygningen. Den tredje type af finalt placeret *hvis*-ledsætning optræder i forbindelse med betingelsessætninger, der udtrykker spørgsmål og, i mindre omfang, bedømmelser. I sådanne sætninger placeres ledsætningen overvejende finalt uanset ledsætningens informationsstatus.

Den vigtigste grund til, at jeg har valgt at basere min undersøgelse på et korpus, der kombinerer netop de to genrer medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview, er, at de adskiller sig i forhold til faktorer, som jeg ud fra en forhåndshypotese har antaget var vigtige i forhold til anvendelsen af non-realitetsmarkører. Det har således været min opfattelse, at genren medarbejdersamtale i høj grad lægger op til at diskutere non-reale sagsforhold, idet der blandt de faste emner indgår medarbejderens fremtid i firmaet, og samtalen i det hele taget har et fremadrettet, planlæggende sigte. Et sådan fremadrettet sigte er mindre fremtrædende i de sociolingvistiske interview i og med, at deltagerne ikke skal have noget at gøre med hinanden i fremtiden, og at samtalen for en stor dels vedkommende har et fortidigt eller generelt perspektiv. Derudover må medarbejdersamtalen siges i høj grad at involvere manøvrering i et interpersonelt set konfliktfyldt område (kritik, ordrer, modstridende ønsker og mål mv.), mens BySoc-samtalerne i høj grad er kendetegnet ved fravær af sådanne konfliktfyldte situationer, idet interviewereren her oftest indtager en opmuntrende lytterrolle.

Sammenligningen af korpussets delkorpora har i vidt omfang bekræftet hypotesen om, at medarbejdersamtaler i højere grad end sociolingvistiske interview repræsenterer kontekster, der er disponeret for anvendelsen af *hvis*-konstruktioner. Således anvendes *hvis*-konstruktioner næsten dobbelt så ofte i medarbejdersamtalerne som i de sociolingvistiske interview. Den mere detaljerede undersøgelse af to samtaler i korpusset har desuden vist, at kontekster, som omhandler konkrete, overståede begivenheder, har lav forekomst af *hvis*-konstruktioner, mens kontekster, der omhandler generel-

le omstændigheder (herunder især evaluering af sådanne) eller fremtidige begivenheder, ofte har høje koncentrationer – dette gælder i særlig grad for kontekster, hvori samtalen har et planlæggende sigte. Kontekster, hvori samtalepartnerne er uenige eller i øvrigt ønsker at udføre ansigtstruende verbale handlinger, synes særlig disponeret for anvendelse af *hvis*-konstruktioner (og irreal datid). Hvis disse generaliseringer holder i forhold til det større korpus, kunne forklaringen på den langt højere frekvens af *hvis*-konstruktioner i medarbejdersamtalerne i forhold til i de sociolingvistiske interview være, at førstnævnte i højere grad involverer ansigtstruende verbale handlinger, omtale af fremtidige begivenheder og ikke mindst planlægning end de sociolingvistiske interview, som til gengæld i vidt omfang består af mere eller mindre neutrale beskrivelser af fortidige begivenheder og hverdagsrutiner.

Der ses derimod ingen signifikant forskel mellem samtaleledere og samtaledeltagere med hensyn til den relative hyppighed af *hvis*-konstruktioner generelt. Resultaterne viser dog, at samtalelederne langt hyppigere end samtaledeltagerne markerer de anvendte *hvis*-konstruktioner med irreal datid.

Ovenstående generaliseringer gælder anvendelsen af *hvis*-konstruktioner generelt, men undersøgelsen har om noget vist, at *hvis*-konstruktionen ikke har én, men en hel række forskellige anvendelser i talesprog. Forekomsterne kan kategoriseres i et antal anvendelsestyper eller pragmatiske varianter, som på en række punkter, herunder relationen til de non-lingvistiske variable genre og talerrolle, adskiller sig betydeligt fra hinanden.

Som tidligere nævnt beskriver *hvis*-konstruktioner i deres basale anvendelse (indholdsvarianterne) *kausale* forhold i det non-reale mentale rums moderrum. De kan dog også anvendes metaforisk til beskrivelse af forudsætninger eller fremmende eller hæmmende faktorer for fænomener i andre domæner end det sociofysiske.

Hvis-konstruktioner kan således anvendes med reference til det *epistemiske* domæne, hvor de angiver tilstrækkelige betingelser for sandheden af en proposition. Epistemiske varianter udtrykker en *slutning* mellem en præmis, som udgøres af de lighedsbetingelser, *hvis*-ledsætningen specificerer, og en konklusion foretaget af taleren eller en citeret protagonist. De anvendes typisk til manifest at markere epistemisk distance til et mere eller mindre kontekstuel givent mentalt rum, hvis sandhedsværdi taleren enten ikke har mulighed for at bedømme eller af pragmatiske hensyn afstår fra at for-

holde sig til; men som vedkommende alligevel ønsker at fremføre en konklusion eller bedømmelse i forhold til. Anvendelsen af epistemiske varianter påvirkes af talerens rolle i samtalen på den måde, at de hyppigere anvendes af samtaleledere end af samtaledeltagere. Der ses derimod ingen signifikant forskel mellem genrerne medarbejdersamtale og sociolingvistisk interview med hensyn til *andelen* af epistemiske varianter. Epistemiske varianter anvendes dog ligesom alle de øvrige varianter af *hvis*-konstruktionen undtagen den generaliserende væsentligt hyppigere i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview.

Hvis-konstruktionen kan også anvendes med reference til *talehandlingsdomænet* og det *metalingvistiske* domæne, hvor *hvis*-ledsætningen anvendes til at angive betingelser for anvendelsen af henholdsvis en talehandling (oftest dens *relevans*) og et bestemt sprogligt udtryk. Sammenligningen af korpussets delkorpora har vist, at talehandlings- og metalingvistiske varianter udgør en væsentligt større andel af *hvis*-konstruktionerne i medarbejdersamtalerne end i de sociolingvistiske interview, og at samtaleledere hyppigere anvender talehandlingsvarianter end samtaledeltagere. På grund af den lave hyppighed af talehandlings- og metalingvistiske betingelsessætninger i de to samtaler, der indgår i den kvalitative undersøgelse, er det ikke muligt på baggrund af denne undersøgelse at formulere generaliseringer vedrørende deres anvendelser.

Indholdsvarianterne af *hvis*-konstruktionen er dog de absolut hyppigst anvendte: Blandt *hvis*-konstruktionerne i korpusset udgør *hypotetiske* og *generaliserende* varianter således 85 % af samtlige forekomster. Undersøgelsen har vist, at indholdsvarianter ud over den egentligt non-reale anvendelse med fremtidig eller kontrafaktisk reference også kan anvendes med *generel* reference. I denne meget hyppige anvendelse, som jeg har benævnt den generaliserende variant af *hvis*-konstruktionen, opstilles der ikke et mentalt rum, som adskiller sig fra moderrummet ved at være fremtidigt eller kontrafaktisk, men ved at være generisk eller habituel. Det vigtigste kendetegn ved disse generelle mentale rum har de dog efter min mening til fælles med egentligt non-reale rum: De adskiller sig fra moderrummet ved at indeholde begivenheder og tilstande, som ikke er *konkret* forekomne. Med inspiration fra Ronald Langacker har jeg i bogen foreslået at betragte de begivenheder eller tilstande, som henføres til et sådant generaliserende mentalt rum, som *ikke-konkrete*.

Undersøgelsen har altså vist, at *hvis*-konstruktionen i en stor del af dens

anvendelser i korpusset ikke markerer non-realitet i den forstand, jeg definerede det i indledningen: "en taler markerer, at den situation eller begivenhed, der tales om, ikke uden videre kan betragtes som virkelig". Den anvendes derimod til markering af, at der er tale om en generel eller habituel situation eller begivenhed. Som jeg har beskrevet andetsteds (Jensen 2005: 181 ff.), eksisterer denne dobbelte anvendelsesmulighed eksisterer også for de danske modalverber. At denne anvendelse er mulig for to ellers meget forskellige non-realitetsmarkører som modalverber og *hvis*-konstruktioner, indikerer efter min mening, at der er tale om en kognitiv/funktionel kompatibilitet mellem generalitet og egentlig non-realitet. Når jeg fastholder, at der er tale om to forskellige funktioner og ikke blot én abstrakt *ikke-konkret*-markerende funktion, skyldes det primært, at ikke alle sproglige markører, der signalerer generalitet også kan anvendes til at markere non-realitet og omvendt. Således kan eksempelvis konjunktionen *når* efter min vurdering ikke anvendes til at markere non-realitet, men kun til (blandt andet) at markere generalitet. Jeg mener dog absolut, at en undersøgelse af udbredelsen af denne dobbelte anvendelsesmulighed i forbindelse med sproglige udtryk for "generalitet" og "non-realitet" ville være yderst interessant.

Hypotetiske og generaliserende varianter af *hvis*-konstruktionen adskiller sig altså fra hinanden ved, at den hypotetiske variant udtrykker en forudsigelse (i forhold til et fremtidigt eller kontrafaktisk mentalt rum poneret med *hvis*-ledsætningen), mens den generaliserende variant udtrykker en generalisering. Dette giver sig blandt andet udslag i, at generaliserende varianter aldrig forekommer i irreal datid, mens de hypotetiske varianter er de *hvis*-konstruktioner, der hyppigst forekommer i irreal datid (de udgør i øvrigt 95 % af alle korpussets *hvis*-konstruktioner i irreal datid). Den hypotetiske og den generaliserende anvendelse af *hvis*-konstruktionen er omtrent lige hyppig, når der ses på korpusset som helhed.

Den generaliserende anvendelse er bemærkelsesværdigt lidt behandlet i den danske og internationale litteratur om betingelsessætninger, selvom den ikke er særegen for dansk grammatik. Da denne litteratur altovervejende er funderet i mere eller mindre introspektive metoder, kan fokuset på den hypotetiske anvendelse efter min mening ses som et indicium på, at den hypotetiske betingelsessætning af sprogbrugeren (i hvert fald de lingvistisk eller filosofisk uddannede af disse) opfattes som den *prototypiske* betingelseskonstruktion. Den hypotetiske betingelsessætning er således den anvendelsestype, der har flest af de egenskaber, som generelt regnes for relevante i

forbindelse med betingelsessætninger, herunder forudsigelses-betydningen, impliceringen af hypoteticitet af forsætningen og muligheden for grammatisk markering af "kontrafakticitet" (irrealis). Den skævvridning i forskningen vedrørende betingelsessætninger, der ligger i, at den generaliserende betingelsessætning stort set er blevet overset, kan således ses som en prototypeeffekt.

Anvendelsen af *generaliserende* varianter af *hvis*-konstruktionen påvirkes af situationelle omstændigheder på den måde, at de sociolingvistiske interview i forhold til medarbejdersamtalerne har en relativt høj andel af generaliserende varianter. Da medarbejdersamtalerne som nævnt har en væsentlig højere frekvens af *hvis*-konstruktioner generelt, er *hyppigheden* af generaliserende *hvis*-konstruktioner dog omtrent ens i de to genrer. Resultaterne viser endvidere, at samtaledetagere har en højere andel (og hyppighed) af generaliserende varianter end samtaleledere. Den kvalitative undersøgelse af to samtaler fra korpusset har vist, at generaliserende varianter typisk forekommer i kontekster, hvor taleren ønsker at hæve sig op over specifikke begivenheder og udtale sig generelt – enten ved at generalisere over egne erfaringer eller ved at videreformidle ikke-erfaringsbaseret viden. Dette kan enten ske, fordi det i situationen netop er denne type viden, der efterspørges, eller fordi taleren ved at udtrykke sin holdning til, eller fortolkning af, et generaliseret scenarium ønsker at bibringe adressaten en ny fortolkning af en konkret situation. Den første anvendelse, hvor den generaliserende betingelsessætning anvendes med det primære formål at beskrive en generel eller habituel relation mellem to begivenheder eller situationer, er karakteristisk for det sociolingvistiske interview, mens den anden, mere strategiske anvendelse er karakteristisk for medarbejdersamtalen. Selvom generaliserende betingelsessætninger er omtrent lige hyppige i de to genrer, er det således sandsynligt, at de generelt anvendes meget forskelligt.

Anvendelsen af *hypotetiske* betingelsessætninger påvirkes af situationelle omstændigheder på den måde, at der i medarbejdersamtalerne ses en langt større hyppighed af hypotetiske *hvis*-konstruktioner end i de sociolingvistiske interview, og at samtaleledere anvender dem hyppigere end deltagere. Den kvalitative undersøgelse har vist, at hypotetiske *hvis*-konstruktioner især ses i de dele af samtalerne, der omhandler *planlægning* af fremtidige begivenheder. Derudover anvendes hypotetiske *hvis*-konstruktioner især, når en taler ønsker at udtale sig om fremtidige situationer, hvis realisering vedkommende ikke selv ønsker eller kan påtage sig ansvaret for,

og når en taler ønsker at formidle sin holdning til, eller fortolkning af, en aktuell situation *indirekte* via et kontrafaktisk, eventuelt analogiserende, scenarium. Resultaterne viser endvidere, at såvel den interne variation mellem de to samtalers enkelte afsnit med hensyn til den relative hyppighed af *hvis*-konstruktioner som forskellen mellem de to samtaler som helhed først og fremmest skyldes variation i forekomsten af *hypotetiske* varianter, mens den relative hyppighed af generaliserende varianter er omtrent ens. Det sidste gælder som nævnt også for tekstgrupperne som helhed.

Jeg mener således, at *hvis*-konstruktionerne i korpusset kan beskrives ud fra fem overordnede varianter: hypotetiske, generaliserende, epistemiske, talehandlings- og metalingvistiske *hvis*-konstruktioner. Værdierne af alle de formelle og funktionelle variable, der er inddraget i den kvantitative undersøgelse (tempus, subjekttype, valorisering af følgesætningen og placering af *hvis*-ledsætningen) fordeler sig med meget høje signifikansniveauer inhomogent i forhold til de forskellige kategorier af *hvis*-konstruktioner. Endvidere påvirkes anvendelsen af varianterne som nævnt forskelligt af de non-lingvistiske variable. Jeg ser dette som en kraftig indikation af, at der er tale om konventionaliserede anvendelser af konstruktionen. Det gælder specielt for de metalingvistiske *hvis*-konstruktioner, at de i meget vidt omfang er bundet til bestemte, helt eller delvist idiomatiske, grammatiske konstruktioner; men også i de øvrige anvendelseskategorier ses forholdsvis høje andele af idiomatiske udtryk, som entydiggør betydningen.

Undersøgelsen har været designet på den måde, at *hvis*-konstruktionerne i korpusset er blevet kategoriseret efter relativt abstrakte semantisk/grammatiske principper, som overvejende relaterer sig til, hvilken funktion *hvis*-ledsætningen udfylder i den sætning, hvori den forekommer (hvilket kognitivt domæne der refereres til, samt skellet mellem generel og fremtidig/kontrafaktisk reference). Først herefter, i den kvalitative undersøgelse, er forekomsterne karakteriseret i forhold til, hvilken konkret funktion de tjener i den større interaktionelle kontekst, hvori de anvendes.

Denne karakterisering har i en del tilfælde vist, at samme variant kan udfylde flere, temmelig forskellige funktioner afhængigt af den kontekst, den indgår i. Dette kan ses som et udtryk for en relativ autonomi i den grammatiske struktur i forhold til de konkrete funktioner, sproget tjener i de kontekster, hvori det anvendes. Jeg er således enig med blandt andre Peter Harder i det synspunkt, at man i hvert fald på det teoretiske plan kan opretholde en

sondring mellem på den ene side sproget som "an accumulated, routinized survey of the way linguistic items function in parole, preserving all that is relevant and omitting all that is irrelevant for future utterances" (Harder 1996: 164) og på den anden side sproget som konkret sprogbrug. Jeg er ligeledes enig i, at det ikke er alle funktioner og betydninger, en sproglig markør bærer i en konkret kontekst, som skal medregnes til dets tegn-funktion. Det er dog i praksis meget svært at skelne mellem "strukturel" og "pragmatisk" betydning, ikke mindst i lyset af korpuslingvistikkens påvisning af, at sprogbrugerens produktion af tekst involverer langt færre og større valg (valg, der involverer større enheder end enkeltord) end traditionelt antaget, idet almindelig sprogbrug i vidt omfang drejer sig om kombination af præfabrikerede dele – formulariske udtryk – frem for analytisk opbygning ud fra internaliserede, mentalt repræsenterede regler. Det kan således langt fra udelukkes, at en specifik, højfrekvent konstruktion med en specialiseret "pragmatisk" funktion er selvstændigt repræsenteret i sprogbrugerens bevidsthed, selvom den teoretisk set kan udledes fra mere skematiske grammatiske repræsentationer.⁸⁴

Som jeg nævnte i indledningen, er et af de efter min mening mest interessante aspekter ved non-reale mentale rum, at de altid på trods af deres non-realitet opstilles med henblik på at belyse et aspekt ved deres *moderum*. Det, der udtrykkes i forbindelse med et non-realt mentalt rum, falder derfor også i et mere eller mindre udefineret omfang tilbage på den virkelige verden: Bag enhver tale om non-reale situationer ligger der en dagsorden hos taleren, som binder i helt aktuelle behov eller hensigter på samtaletidspunktet. Således har den kvalitative undersøgelse vist, at kontrafaktiske mentale rum ofte anvendes til at belyse vigtigheden af en specifik faktor i realitetsrummet ved at adskille sig fra dette på kun et enkelt punkt, og generelle mentale rum anvendes ofte med det formål at bibringe adressaten et ny fortolkning af en konkret situation ved at taleren udtrykker sin holdning til eller vurdering af et generaliseret scenarium. Et meget spændende fokuspunkt for fremtidig forskning, vil være, hvorledes man som tilhører erken-

84. Jf. konstruktionsgrammatikkens hypotese om, at der er en ensartet repræsentation - et syntaktisk-leksikalsk kontinuum - af al grammatisk viden i talerens bevidsthed i form af generaliserede *konstruktioner*, som kan være atomiske (morfemer) eller komplekse ("traditionelle" syntaktiske konstruktioner), og som kan være mere eller mindre skematiske (leksikalske ord eller faste vendinger versus syntaktiske kategorier eller "åbne" syntaktiske konstruktioner som fx *der*-konstruktioner).

der *intensionen* bag henvisningen til et non-realt scenarium, altså på hvilken måde man som tilhører finder ud af, hvilke dele af det non-reale mentale rums indhold der skal overføres til realitetsrummet. Jeg mener her, at en samtænkning af teorien om mentale rum og *blending* (Fauconnier & Turner 2002) samt *relevansteori* (Sperber & Wilson 1995) må spille en meget vigtig rolle, idet tilhørers forventning om, at talerens ytring er *relevant*, altid vil være afgørende for de til tider temmelig komplicerede processeringer af det sproglige udtryk, der skal til for at forstå meningen med det, der ytres i forbindelse med et non-realt scenarium.

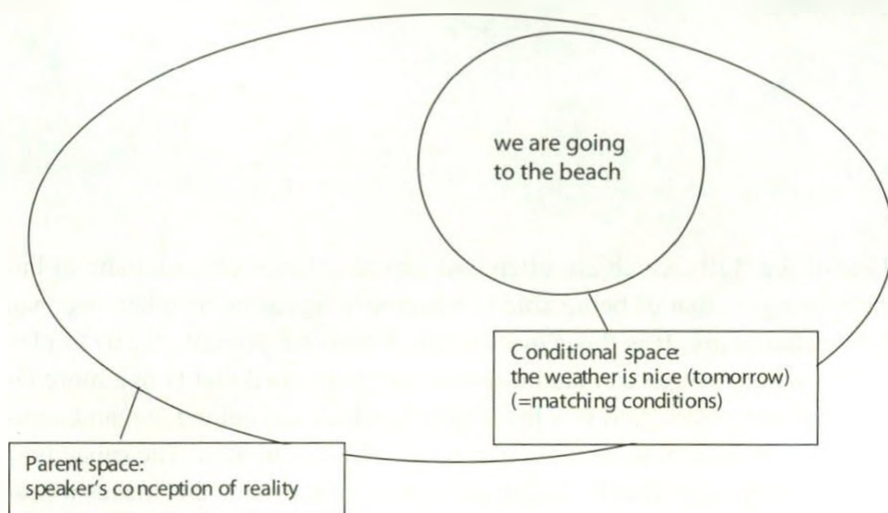
Summary

One of the skills which are often considered as being characteristic of human-beings is that of being able to imagine things as being otherwise than they actually are. It is this capacity which makes it possible for us to plan future actions which can facilitate changing the actual reality in a more favourable direction. And it is this capacity which lies behind human emotions such as disappointment, regret, relief, shame and guilt. The capacity is undoubtedly supported by language, as it is our language that makes it possible for us to communicate information about phenomena which are not part of the actual situation. This characteristic of language is illustrated par excellence by conditionals, as these grammatical constructions make it possible for us to talk about phenomena and perform speech acts which are explicitly marked as being dependent on the fulfilment of certain conditions, hereby considerably enhancing our possibilities in a discourse.

The present book contains an analysis of Danish *hvis*-constructions (conditionals) as markers of non-reality: A *hvis*-construction or, more precisely, a *hvis*-clause, functions as a speaker's instruction to the addressee to build up a *mental space* (cf. Fauconnier 1994[1985], 1996, 1997 & Sweetser 1996) which differs from its parent space (usually the speaker's conception of reality) with regard to reality or epistemic value.⁸⁵ This means that the content assigned to this space is marked as being separated from the parent principally because its compatibility with this space is, or is postulated to be, unclarified at the moment of speaking:

85. Mental spaces are cognitive structures which organize the cognitive representation by speakers and hearers of the referents and situations in question at a given point in time. Mental spaces are continuously being set up during discourse - initiated, structured and connected to each other via grammatical and lexical cues, context and cultural frames.

hvis det bliver godt vejr i morgen tager vi på stranden
 if it becomes good weather tomorrow take we on the-beach
 "if the weather's nice tomorrow, we'll go to the beach"

This function is not unique to *hvis*-constructions. In modern Danish, non-reality can also be marked grammatically via modal verbs, word-order and with a few other subordinating conjunctions than *hvis* ($\approx$ *if*). But in addition to the relatively abstract function as a non-reality marker, the *hvis*-construction as a whole expresses a conceptual content which separates it from the other non-reality markers in Danish grammar. This content is closely related to the concept *causality*, which is hard to define but nevertheless salient in our conceptualization of reality (cf. Lakoff & Johnson 1999: 170 ff.). Common to the different pragmatic variants of the *hvis*-construction identified in this study is the assertion of the existence of a specific *relationship* between the *hvis*-clause (protasis) and its dominant clause (the apodosis of the conditional). In the basic and most frequent use of the *hvis*-construction, here called the content variants, this relationship is causality between two situations or events in the extra-linguistic and extra-cognitive reality (the *sociophysical domain*, cf. Sweetser 1990): The realization of the content of the protasis causes (directly or indirectly) the realisation of the content of the apodosis.

Compared with other markers of non-reality, the non-real (conditional) mental space set up by a *hvis*-construction is rather precisely defined in the form of *matching-conditions* (cf. Fauconnier 1997: 131 ff.) described by the *hvis*-clause. When using a *hvis*-construction in declarative form the speaker asserts that satisfaction (realisation) of these matching-conditions entails "projecting" the content of the conditional space as a whole back into the parent space, i.e. the content will be realized in the parent space. In contrast to *modal* non-reality markers, e.g. modal verbs, the *hvis*-clause does not imply how and how closely the non-real space is connected to its parent space, though the implication is normally that the content is not in direct *conflict* with the speaker's conception of the parent space. This implication is cancelled if the *hvis*-construction is marked with an "irreal" past tense (i.e. a tense backshift: preterit or pluperfect with present or future time reference or pluperfect with past time reference). By using irreal past tense the speaker marks *epistemic distance* to the non-real space set by the *hvis*-clause, i.e. a limited compatibility between the content of the non-real space and its parent space – or complete lack of compatibility as in the case of *counterfactual hvis*-constructions. In this book, the term *irrealis* is used referring to the *meaning* of an irreal past tense.

The results presented in the book are based upon the analysis of a text corpus of contemporary spoken Danish consisting of the transcriptions of 50 conversations of 1-3 hours duration each (850 000 word tokens in all). The conversations represent (at least) two different genres of discourse: sociolinguistic interviews and formal conversations (*appraisal interviews*) between employees and their superiors, which in Denmark are held regularly once a year. The transcriptions which originate from two separate earlier research projects (The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics, cf. Gregersen & Pedersen 1991, and a PhD.-project conducted by Søren Frimann Trads) have been converted into the same electronic format (*Standard General Mark-up Language*), making electronic search in the entire corpus possible. The corpus contains 1,948 completed *hvis*-clauses.

The aim of the analyses has been to uncover how and why conditional constructions such as the Danish *hvis*-construction are used in oral discourse: What is the nature of the conceptual reality/non-reality-dichotomy they represent, and how does the speaker mark her attitude to the content of the mental spaces set up by *hvis*-clauses? What are their functions in their con-

texts of use? How are their meaning and function influenced by the linguistic context? In what way is the use of *hvis*-constructions influenced by the situational circumstances of the speech event?

The basis of the study is a quantitative analysis of *all* occurrences of *hvis*-constructions in the corpus. All *hvis*-clauses were categorized into sense variants (see below) and tagged with information about syntax (placement of the *hvis*-clause in relation to its dominant clause), the grammatical subject, the valorization of the apodosis (positive, negative, neutral) and tense.

In the second part of the study, the text corpus was split up into sub-corpora according to the *genre* of conversation (sociolinguistic interview / appraisal interview) and the speaker's role in the conversation (leader⁸⁶/ participant). The sub-corpora were compared and analyzed for statistically significant correlations between the non-linguistic variables and the use of *hvis*-constructions.

The last part of the study is a qualitative analysis of two conversations from the corpus, one appraisal interview and one sociolinguistic interview. In this analysis, the cognitive linguistic and grammatical approach was combined with pragmatic and discourse analytic theories and methods, primarily from the tradition often labeled "interactional sociolinguistics" based among other things on Erving Goffman's analysis of face and context.

The most important reason for compiling the corpus of the two genres appraisal interview and sociolinguistic interview is that these genres differ in relation to two factors which I have considered to be important as regards the use of *hvis*-constructions as well as other markers of non-reality. It has been my hypothesis that the genre appraisal interview in particular sets the scene for discussing non-real situations and events because it by definition involves discussing the employee's future in the firm and because it all in all has a future-oriented, planning nature. This orientation towards the future is much less prominent in the sociolinguistic interviews, as the participants in these conversations are not expected to engage in mutual interaction in the future and because these conversations revolve to a large degree

86. In the sociolinguistic interviews the field worker is categorized as the leader of the conversation, in the appraisal interviews the superior of the employee is categorized as the leader.

around a past or general perspective, very often around a description of past experiences and everyday routines. In addition to this difference, the appraisal interview involves a great deal of manoeuvring into an interpersonal area of potential conflict (critique, orders, incompatible wishes and goals), while the sociolinguistic interview is characterized by an absence of such conflict-ridden situations because the interviewer in these conversations by and large adopts an encouraging listener-role.

The comparison of the two sub-corpora has confirmed the hypothesis that appraisal interviews to a greater extent than sociolinguistic ones are predisposed for the use of *hvis*-constructions. *Hvis*-constructions are used more than twice as frequently in the appraisal interviews as in the sociolinguistics ones. The qualitative analysis of two conversations shows that contexts in which the interlocutors are talking about actual, past events have a low frequency of *hvis*-constructions, whereas contexts involving general circumstances (especially the evaluation of general circumstances) or future events more often have high frequencies of *hvis*-constructions – this applies in particular to contexts in which the aim of the conversation is *planning*. Contexts in which the interlocutors are in disagreement or in which they otherwise perform face-threatening speech acts also seem to be especially disposed to the use of *hvis*-constructions (and for marking them with irreal past tense). There is no significant difference between conversation leaders (i.e. employers and field workers) and participants as regards the relative frequency of *hvis*-constructions in general but the results show that the leaders much more frequently than the participants mark their *hvis*-constructions with irreal past tense.

One of the most general findings of the study is that non-real mental spaces in spite of their non-reality are always set up to illustrate an aspect of their parent space. What is expressed in relation to a non-real space always projects back to the parent space in some, often undefined, way and this space is most often the real world as conceived by the speaker: Behind the discussion of non-real situations and events lies an agenda concerning quite actual and real needs and intentions in the speech situation. For example, a very prominent way of using counterfactual *hvis*-constructions is to set up a non-real mental space which differs from the real world in just one aspect in order to illustrate the importance of this aspect (in the real world) – with the intention of conveying a new interpretation of an actual situation or event to the addressee.

As regards sentences with non-past time reference, Danish grammar makes it possible to differentiate between two degrees of irrealis-meaning: the preterit generally indicates weak irrealis, i.e. that the speaker finds realisation of a particular non-real mental space somewhat unlikely though not impossible, while (periphrastic) pluperfect marks strong irrealis (most often counterfactuality). The analysis of the corpus has shown, however, that the connection between formal tense and irrealis-meaning is heavily influenced by the context in which the past tense morphemes are used. Most importantly, it seems to be the case that when irreal past tense is used in sentences describing situations or events to which the speaker can be expected to have direct epistemic access (and thereby absolute knowledge about), a *stronger* irrealis-meaning is indicated than in sentences describing situations or events about which the speaker can *not* be assumed to have absolute knowledge. Therefore, the *aktionsart* of the main verb influences the irrealis-meaning in the way that irreal preterit in sentences in which the verb has *durative* meaning is semantically equivalent to irreal pluperfect, i.e. in these cases preterit indicates strong irrealis. The reason is that the time reference (in contrast to sentences in which the aspect of the verb is *punctual*) is absolutely presentic, and thereby, other things being equal, supposedly within the "epistemic range" of the speaker. This may also be the reason why irreal pluperfect in sentences with past time reference indicates strong irrealis even though the tense form is only "back shifted" one step in relation to the time reference (preterit would otherwise had been the choice in sentences with past time reference). When talking about events which have or have not happened in the past, the speaker can also in many cases be presumed to have epistemic access to the matters concerned, and therefore any marking of epistemic distance to the mental space concerned will indicate that the speaker sees it as counterfactual.

A *hvis*-clause can be placed before, after or within its matrix-clause (apodosis), and in some contexts a *hvis*-clause occurs with no explicit dominant clause. An analysis of 295 *hvis*-clauses chosen randomly from the BySoc sub-corpus demonstrates a strong correlation between the placement of the *hvis*-clause and the function of the construction as regards information structure and the textual development in general. *Hvis*-clauses placed before the matrix-clauses represent information which is *given* in relation to their preceding context and which constitutes the informational background

not only for the matrix-clause of the *hvis*-construction (the apodosis) but also for the utterances immediately following the *hvis*-construction. The mental spaces set up or maintained by an initially placed *hvis*-clause do, however, most often constitute a development of the discourse background compared with the immediately preceding conversation (the content is typically only *semi-active* at the moment of speaking). By placing the *hvis*-clause initially the speaker thus seems to indicate that the mental space in question should be regarded as important though not in itself constituting new information. In this way, the results confirm and radicalize the claim by Ford & Thompson (1986) that initially placed conditional clauses constitute the theme of conditional constructions and form a pivotal point in the textual development.

Hvis-clauses placed finally (or parenthetically) can be divided into three major types as regards their function in the textual development of the conversation: In the first type, the *hvis*-clause refers to a mental space constituting information which is *new* in relation to the context but only of minor importance as regards the general textual development of the conversation (typically they do *not* function as informational background for the following utterances). Their function can be to mark conversational politeness in relation to face-threatening speech acts. The second type of final *hvis*-clauses expresses information which is *textually given* and active at the moment of speaking. The relationship to the preceding context is thus *assuming* and the function seems to be to *remind* the addressee that the utterances of the speaker should still be understood in relation to a non-real mental space already introduced. Common to the two types of final *hvis*-clauses is the fact that they are of *minor* importance as regards the textual development of the conversation. The last type of final *hvis*-clauses is clauses occurring in constructions expressing questions or, less distinctly, evaluations. In such *hvis*-constructions the *hvis*-clause is typically placed finally regardless of its information status, probably because the pragmatics of the speech act in question favours other constituents than the subordinate clause as the theme of the sentence.

The generalisations above concern the use of *hvis*-constructions in general. A very clear result of the study is, however, that the *hvis*-construction has not just one but at least a handful of rather different uses in spoken Danish. The *hvis*-constructions occurring in the corpus can be categorized in five variants which in a number of ways differ from each other (the catego-

rization is heavily inspired by the analyses of the English *if*-construction proposed by Eve Sweetser and Barbara Dancygier):

Content conditional Expresses a connection between two <i>situations/events</i> in the extra-linguistic/extra-cognitive world <i>p</i> (protasis) enables or causes <i>q</i> (apodosis)		
Hypothetical Predictive connection between <i>p</i> and <i>q</i> Describes a <i>hypothetical</i> situation "<i>hvis</i> (protasis), then I predict (apodosis)"	Generalizing Co-occurrence of <i>p</i> and <i>q</i> Describes a <i>generalized</i> situation "<i>hvis</i> (protasis), then (apodosis) happens"	
Epistemic conditional Expresses a connection between the truth of a proposition (premise) and a conclusion/evaluation <i>p</i> and <i>q</i> are connected via an inference drawn by the speaker or a quoted protagonist "<i>hvis</i> I know (protasis), then I conclude (apodosis)"	Speech act conditional Expresses a connection between a situation/event or the truth of a proposition and the execution of a speech act <i>p</i> and <i>q</i> are related via conversational norms "<i>hvis</i> (protasis), let us assume I perform this speech act (apodosis)"	Metalinguistic conditional Expresses a connection between hearer's acceptance and the use of a particular linguistic expression <i>p</i> and <i>q</i> are metalinguistically related "<i>hvis</i> (protasis), then I use this expression (apodosis)"

The *content* conditionals are by far the most frequent variants of the *hvis*-construction in the corpus, hypothetical and generalizing variants together constitute 85 % of the occurrences of *hvis*-constructions in the corpus. The analysis has shown that content variants of the *hvis*-construction, in addition to the strictly non-real use in which the *hvis*-clause refers to a future or counterfactual situation, can be used with *general* reference. In this very common way of using the *hvis*-construction, which I have named the generalizing variant, the mental space set up does not differ from its parent space by being future or counterfactual but by being *generic* or *habitual*. These general mental spaces have, however, one important characteristic in common with the strictly non-real mental spaces set up by the other variants of the *hvis*-construction: They differ from the parent space by containing

events and situations which are not actually occurring. Inspired by Ronald Langacker (cf. Langacker 1997), I have proposed considering the events and situations assigned to such mental spaces as *non-actual*. Examples from the corpus of the two types of content variants are given below:

Hypothetical *hvis*-construction:

den havde vi vel nok haft endnu hvis ikke den var blevet stjålet
 it had we probably had still if not it was been stolen
 "we would probably still have had it [the speakers bicycle] if it hadn't been stolen"

Generalizing *hvis*-construction:

hvis jeg er sammen med nogen somT taler meget affekser-affekteret
 if I am together with somebody who speaks very affected
 og P1 altså specielt i lægekredse så har jeg mere
 and you-know especially in medical-circles then have I more
 tilbøjelighed til at gå den anden vej P2 og vise at sådan
 inclination to to go the other way and show that like-that
 er jeg i hvert fald ikke
 am I at any rate not

"if (when) I'm together with somebody speaking in a very affected manner, you know especially in medical circles, I have a tendency to go in the opposite direction to show that I'm not like that"

Thus, the results show that the *hvis*-construction in a large proportion of its occurrences in the corpus does not imply non-reality in the way defined earlier: "a speaker's instruction to the addressee to build up a mental space which differs from its parent space (usually the speaker's conception of reality) with regards to reality or epistemic value". Instead, the *hvis*-clause is used as a marker of the habitualness or genericness of the situation or event in question. This duality in the meaning potential also exists in the case of (Danish) modals, which also function as non-reality markers, although they are otherwise very different from conditionals (Jensen 2005). This indicates the existence of a cognitive and/or functional compatibility or contiguity between generality and non-reality which would be very inte-

resting to investigate further with studies of other linguistic expressions of "generality" and "non-reality" in Danish as well as in other languages.

The difference between hypothetical and generalizing variants is that hypothetical variants express a *prediction* (in relation to a future or counterfactual mental space set up by the *hvis*-clause), while generalizing variants express a general *co-occurrence* between two events or situations. This is reflected in the fact that generalizing variants occurring in the corpus are never marked with irreal past tense, while the hypothetical variants are the type of *hvis*-constructions most frequently occurring in irreal past tense (they comprise 95 % of all *hvis*-constructions in irreal past tense in the corpus). The hypothetical and the generalizing uses of the *hvis*-construction are about equally frequent in the corpus seen as a whole.

Discussions of generalizing conditionals are noticeably sparse in Danish and international literature on conditionals. As these works are most often based on more or less introspective methods, the focus on the hypothetical use of conditionals may be seen as indicating that the hypothetical conditional is conceived by the language user (at least the linguistically or philosophically educated kind of user) as the *prototypical* conditional. The hypothetical conditional is the kind of conditional which has most of the characteristics generally accounted as being important in the description of conditionals, including prediction, the implication of being hypothetical and the possibility of marking "counterfactuality" (irrealis) by grammatical means. The bias in the research on conditionals causing generalizing conditionals to be almost completely neglected may thus be seen as a prototype effect.

The use of *generalizing* variants of the *hvis*-construction is influenced by situational circumstances in such a way that sociolinguistic interviews have a relatively *high* proportion of generalizing variants compared with appraisal interviews. As the appraisal interviews have a higher frequency of *hvis*-constructions in general, the *relative frequency* (i.e. occurrences per 1,000 text words) of generalizing variants is about the same in the two genres of discourse. The results also show that participants have a higher proportion (*and* relative frequency) of generalizing *hvis*-constructions than leaders.

The qualitative study of two conversations has shown that generalizing variants typically occur in contexts in which a speaker wants to get away from the specific situation and express herself in a general way – either by

generalizing over personal experiences or by passing on general knowledge. This either happens because this is the kind of information that is asked for in the situation or because the speaker by expressing her evaluation or conception of a generalized scenario wishes to impart a new interpretation of an *actual* situation to the addressee. The former type of use, in which the primary objective of using the generalizing conditional simply seems to be to describe a generic or habitual relation between two events or situations, is characteristic of the sociolinguistic interviews, whereas the latter, more strategic use is characteristic of the appraisal interviews. This indicates that even though generalizing *hvis*-constructions are about equally frequent in the two genres, they are used differently.

The use of *hypothetical* variants of the *hvis*-construction is influenced by situational circumstances in the way that appraisal interviews have a much higher proportion and relative frequency of hypothetical variants than sociolinguistic interviews, and that leaders use them more frequently than participants. The qualitative study has shown that hypothetical *hvis*-constructions occur most frequently in the parts of the conversations revolving around *planning* future activities. Another typical context for the use of hypothetical variants is when a speaker wants to talk about a future situation, while at the same time marking that she cannot or does not want to take responsibility for the realisation of this particular future situation. And when a speaker wants to express her evaluation or interpretation of an *actual* situation indirectly, via a counterfactual, in some cases analogical scenario.

The variation in the relative frequency of *hvis*-constructions between the different parts of the two conversations chosen for the qualitative study, as well as the difference between the two conversations as wholes, are primarily caused by variation in the frequency of *hypothetical* variants, while the relative frequency of generalizing variants is about the same. As already mentioned, this also applies to the two genres as wholes.

As described above, the content conditionals express causal relationships between events or situations in the parent spaces of the non-real spaces set up by the *hvis*-clauses. But *hvis*-constructions can also be used *metaphorically*, describing conditions in other domains than the sociophysical.

Hvis-constructions can be used with reference to the *epistemic* domain, where they state sufficient conditions for the truth of a proposition:

men du er også du må være tilfreds hvis du har været der så
 but you are also you must be content if you have been there so
 mange år
 many years

"you must be content if you [as the addressee has revealed earlier] have been there [in the postal services] that many years"

Epistemic variants express an inference between a premise, manifested by the matching conditions specified by the *hvis*-clause, and a conclusion drawn by the speaker or a quoted protagonist. They are typically used as a means of expressing a conclusion or evaluation regarding a scenario which is more or less *contextually given* but the truth value of which the speaker either has no possibility of assessing or does not want to assess for pragmatic reasons. The use of epistemic variants is influenced by the speaker's role in the conversation in the way that leaders use them more often than participants. There is no difference between the sociolinguistic interviews and the appraisal ones as regards the *proportions* of epistemic variants (they constitute a good 9 % of the *hvis*-constructions in the corpus, cf. the diagram on page 55), but like all other variants of the *hvis*-construction except the generalizing variants, the relative frequency of epistemic variants is considerably larger in the appraisal interviews than in the sociolinguistic ones.

The *hvis*-construction can also be used with reference to the *speech act* domain and the *metalinguistic* domain. In these cases the *hvis*-clause expresses conditions regarding, respectively, the execution of a speech act (most often its *relevance*) and the use of a certain linguistic expression:

Speech act *hvis*-construction:

der hænger et billede af den derovre i krogen hvis
 there hangs a picture of it over-there in the-corner if

du kan se det
 you can see it

"there's a picture of it [the speaker's boat] hanging over there in the corner if you can see it"

Metalinguistic *hvis*-construction:

jeg	ved	med	mig	selv	at	hun	døde	P2	med	ro	i
I	know	with	me	self	that	she	died		with	peace	in

sindet	hvis	man	kan	sige	på	den	måde
the-mind	if	one	can	say	in	that	way

"I know in myself that she died with peace in her mind if you can put it like that"

In the corpus as a whole, speech act and metalinguistic variants constitute respectively 3.9 and 1.6 % of the *hvis*-constructions. A comparison of the different sub-corpora has shown, however, that speech act and metalinguistic variants comprise a considerably larger part of the *hvis*-constructions in the appraisal interviews than in the sociolinguistic ones and that leaders use them more often than participants. Because of the very low frequency of speech act and metalinguistic variants in the two conversations chosen for the qualitative study, it has not been possible to formulate any generalizations regarding the pragmatic reasons for using these variants.

As described above, the *hvis*-constructions occurring in the corpus can be analyzed as tokens of five major types of use: hypothetical, generalizing, epistemic, speech act and metalinguistic. The values of *all* the formal and functional variables which have been included in the analysis (tense, type of subject, valorization of the apodosis and the placement of the *hvis*-clause in the matrix-clause) are with a very high level of statistical significance *not* homogenically dispersed in relation to the different categories of *hvis*-constructions described above, i.e. the values of the variables are dependent on the variant of use. Furthermore, the non-linguistic variables (speaker role and genre) influence the use of the different variants in different ways. I see this as a strong indication that the stipulated variants constitute *conventionalized* uses of the *hvis*-construction. This applies especially to metalinguistic variants which to a very high degree are tied to a few idiomatic constructions, but more or less idiomatic expressions also figure prominently in the other categories of use, helping to disambiguate the meaning of the *hvis*-construction in the context of use. As shown in other corpus linguistic studies, it thus seems to be the case that the production of text by real language users involves fewer but larger choices (i.e. choices involving larger units than single words or morphemes) than often presumed by grammari-

ans, because ordinary language use to a large extent involves a combination of prefabricated parts – formulaic expressions – rather than analytic construction of expressions via internalized general rules.

Litteratur

- Akatsuka, Noriko (1985): Conditionals and the Epistemic Scale. I: *Language* vol. 61 no. 3. Baltimore: Linguistic Society of America.
- Akatsuka, Noriko (1986): Conditionals are discourse-bound. I: Closs Traugott, Elizabeth et al.: *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Akatsuka, Noriko McCawley & Susan Strauss (2000): Counterfactual Reasoning and Desirability. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Bernd Kortmann (red.): *Cause – Condition – Concession – Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Albris, Jon (1991): Style Analysis. I: Gregersen, Frans & Ingelise Pedersen (red.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Allwood, Jens; Lars-Gunnar Andersson & Östen Dahl (1983): *Logic in Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alstrup Rasmussen, Stig (1981): Kontrafaktiske konditionaler – en rationel rekonstruktion af den nyere diskussionshistorie. I: *Filosofiske studier* bd. 4. København: Filosofisk Institut.
- Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (1996): Typology of if-clauses. I: Casad, Eugene H. (red.): *Cognitive Linguistics in the Redwoods* (CLR 6). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (1997): Conditionality, Hypotheticality, Counterfactuality. I: Athanasiadou, Angeliki; René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Austin, J. L. (1970 [1956]): Ifs and Cans. I: Urmson, J. O.; Warnock, G. J. (red.): *Philosophical Papers*. 2. udgave. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. (1997 [1962]): *Ord der virker*. København: Gyldendal.
- Bendix, Edward (1998): Irrealis as Category, Meaning, or Reference. I: *Anthropological Linguistics* vol. 40 no. 2. Bloomington.

- Brown, Penelope & Stephen C. Levinson (1987): *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan (1998): "Irrealis" as a Grammatical Category. I: *Anthropological Linguistics* vol. 40 no. 2. Bloomington.
- Bybee, Joan; Revere Perkins & William Pagliuca (1994): *The Evolution of Grammar*. Chicago: University of Chicago Press.
- BySoc – Projekt Bysociolingvistik's hjemmesider: http://www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySocID/_index.cgi?_än. (Søgemaskine og hjemmesider er udarbejdet af lektor Peter Juel Henriksen, CBS).
- Chafe, Wallace (1987): Cognitive Constraints on Information Flow. I: Tomlin, Russell S. (red.): *Coherence and Grounding in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Chafe, Wallace (1994): *Discourse, Consciousness and Time*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chambon, Adrienne & Daniel Simeoni (1998): Modality in the Therapeutic Dialogue. I: Sánchez-Macarro, Antonia & Ronald Carter (red.): *Linguistic Choice across Genres*. Amsterdam: John Benjamins.
- Clancy, Patricia M. et al. (1997): Deontic Modality and Conditionality in Discourse: A Cross-Linguistic Study of Adult Speech to Young Children. I: Kamio, Akio (red.): *Directions in Functional Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dahl, Östen (1997): The Relation between Past Time Reference and Counterfactuality: a New Look. I: Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dahlerup, Verner m.fl. (red.) (1926): *Ordbog over det danske sprog, Bd. 8*. København: Det danske sprog- og litteraturselskab.
- Dancygier, Barbara (1993): Interpreting Conditionals: Time, Knowledge, and Causation. I: *Journal of Pragmatics* vol. 19 no. 5. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V.
- Dancygier, Barbara (1998): *Conditionals and Prediction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dancygier, Barbara & Eve Sweetser (1996): Conditionals, Distancing, and Alternative Spaces. I: Goldberg (red.): *Conceptual structure, Discourse and Language*. Stanford: CLSI Publications.
- Dancygier, Barbara & Eve Sweetser, (1997): Then in Conditional Constructions. I: *Cognitive Linguistics* vol. 8 no. 2. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Dancygier, Barbara & Eve Sweetser (2000): Constructions with if, since, and because: Causality, Epistemic Stance, and Clause Order. I: Couper-Kuhlen, Elizabeth & Bernd Kortmann (red.): *Cause – Condition – Concession – Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dancygier, Barbara & Eve Sweetser (2005): *Mental Spaces in Grammar. Conditional Constructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson-Nielsen, Niels (1990): *Tense and Mood in English. A Comparison with Danish*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Diderichsen, Paul (1966): Realitet som grammatisk kategori. I: Diderichsen, Paul: *Helhed og struktur*. København.
- Diderichsen, Paul (1974 [1946]): *Elementær dansk grammatik, 3. udgave*. København: Gyldendal.
- Dik, Simon C. (1990): On the Semantics of Conditionals. I: Nuyts, Jan *et al.* (red.): *Layers and Levels of Representation in Language Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dudman, V. H. (1984): Conditional interpretations of if-sentences. I: *Australian Journal of Linguistics vol. 4 no. 2*. Brisbane: Australian Linguistic Society.
- Eisenberg, Peter (1986): *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Falster Jacobsen, Lisbeth (1998): Funktionel forståelse af fundamentfeltet. I: *Selskab for Nordisk Filologis årsberetning 1996-1997*. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Fauconnier, Gilles (1990): Domains and Connections. I: *Cognitive Linguistics vol. 1*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fauconnier, Gilles (1994 [1985]): *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, Gilles (1996): Analogical Counterfactuals. I: Fauconnier & Sweetser (red.): *Spaces, Worlds and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Fauconnier, Gilles (1997): *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, Gilles & Mark Turner (2002): *The Way We Think*. New York: Basic Books.
- Fillenbaum, Samuel (1978): How to Do Some Things with IF. I: Cotton, John W.; Klatzky, Roberta L. (red.): *Semantic Factors in Cognition*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fillmore, Charles J. (1986): Varieties of Conditional Sentences. I: *Proceedings of the Third Eastern States Conference on Linguistics*. Columbus: Ohio State University.

- Fillmore, Charles J. (1990): Epistemic Stance and Grammatical Form in English Conditional Sentences. I: *CLS 26, vol 1*. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Fleischman, Suzanne (1989): Temporal Distance: A Basic Linguistic Metaphor. I: *Studies in Language vol. 13*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fleischman, Suzanne (1995): Imperfective and Irrealis. I: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse. Typological Studies in Language vol. 32*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Ford, Cecilia E. (1997): Speaking Conditionally. I: Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ford, Cecilia E. & Sandra A. Thompson (1986): Conditionals in Discourse: a Text-Based Study from English. I: Closs Traugott, Elizabeth et al.: *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, Robert Allen; Geis, Michael L. (1984): Mental Logic and Human Sentence Comprehension. I: *Papers from the Twentieth Regional Meeting*. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Frimann Trads, Søren (2000): *Interpersonelle relationer i medarbejdersamtaler*. Ph.d.-afhandling, Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet.
- Gaik, Frank (1994 [1992]): Radio Talk-Show Therapy and the Pragmatics of Possible Worlds. I: Duranti, Alessandro & Charles Goodwin (red.): *Rethinking Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geis, Michael L.; Zwicky, Arnold M. (1971): On Invited Inferences. I: *Linguistic Inquiry vol. 2*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Givón, Talmy (1982): Evidentiality and Epistemic Space. I: *Studies in Language vol. 6*. Amsterdam: John Benjamins.
- Givón, Talmy (1994): Irrealis and the Subjunctive. I: *Studies in Language vol. 18*. Amsterdam: John Benjamins.
- Givón, Talmy (2001): *Syntax*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Greenacre, Michael J. (1988): Clustering the Rows and Columns of a Contingency table. I: *Journal of Classification 5*. Springer-Verlag New York.
- Greenacre, Michael J. (1993): *Correspondence Analysis in Practice*. London: Academic Press.
- Gregersen, Frans; Jon Albris & Inge Lise Pedersen (1991): Data and Design of the Copen-

- hagen Study. I: Gregersen, Frans & Ingelise Pedersen (red.): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Gregersen, Frans & Ingelise Pedersen (red.) (1991): *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Grice, H. P. (1975): Logic and Conversation. I: Cole, Peter; Morgan, Jerry L. (red.): *Syntax and Semantics vol. 3, Speech Acts*. New York: Academic Press.
- Haiman, John (1978): Conditionals are topics. I: *Language vol. 54*. Baltimore: Linguistic Society of America.
- Halliday, M. A. K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar. Second Edition*. London: Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Christian Matthiessen (2004): *An Introduction to Functional Grammar. Third Edition*. London: Arnold.
- Hansen, Erik (1992 [1977]): *Dæmonernes Port*. 3. udgave. Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Erik & Peter Harms Larsen (1970): To bidrag til beskrivelsen af "non-realis" i dansk. I: *NyS I*. København: Akademisk Forlag.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (1999 [ikke udkommet, der henvises til foreløbig udgave]): *Grammatik over det Danske Sprog*.
- Hansen, Aage (1967): *Moderne Dansk*. København: Det danske sprog- og litteraturselskab.
- Harder, Peter (1996): *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Heegaard, Jan, Ulrik Hvilshøj & Erik Møller (1995): Det sociolingvistiske interviews anvendighed. I: *Danske Folkemål, bind 37*. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Hengeveld, Kees (1987): Clause Structure and Modality in Functional Grammar. I: Auwera, Johan van der & Louis Goossens (red.): *Ins and Outs of the Predication*. Dordrecht: Foris Publications.
- Hengeveld, Kees (1988): Illocution, Mood and Modality in a Functional Grammar of Spanish. I: *Journal of Semantics* 6. Oxford: Oxford University Press.
- Hengeveld, Kees (2004): Mood and Modality. I: Booij, G.; C. Lehman & J. Mugdan (red.): *Morphology: A Handbook on Inflection and Word-Formation*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hengeveld, Kees (red.) & Simon C. Dik (1997): *The Theory of Functional grammar. Second edition*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Hjorth, Ebba & Kjeld Kristensen (red.) (2003-2005): *Den Danske Ordbog I-VI*. København: Gyldendal.
- Holdcroft, David; Long, Peter (1971): Conditional Assertion. I: *The Aristotelian Society, Supplementary Volume XLV*. London: Methuen & Co. Ltd.
- James, Deborah (1982): Past Tense and the Hypothetical. I: *Studies in Language vol. VI*. Amsterdam: John Benjamins B. V.
- Jensen, Torben Juel (1999): *Hvis man kan sige det på den måde*. Specialeafhandling. Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet.
- Jensen, Torben Juel (2005): *Irrealitetsmarkører i dansk talesprog*. Ph.d.-afhandling. Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.
- Johnson-Laird, Philip N. (1983): *Mental Models – towards a cognitive science of language, inference, and consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson-Laird, Philip N. (1986): Conditionals and Mental Models. I: Closs Traugott, Elizabeth et al.: *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William (1984): Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. I: Baugh, John & Joel Sherzer (red.). *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1999): *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- Lakoff, Robin (1975): *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
- Lambrecht, Knud (1994): *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langacker, Ronald W. (1978): The Form and Meaning of the English Auxiliary. I: *Language 54*. Baltimore: Linguistic Society of America.
- Langacker, Ronald W. (1991): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. (1997): Generics and Habituals. I: Athanasiadou, Angeliki & René Dirven (red.): *On Conditionals Again*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Lewis, David (1973): *Counterfactuals*. Oxford: Basil Blackwell.

- Lübcke, Poul (red.) (1996 [1983]): *Politikens Filosofi Leksikon*. København: Politikens Forlag.
- Låftman, Emil (1940): Vilkorssatser i modern svenska. I: *Pedagogisk tidskrift*. Uppsala.
- Mackie, J. L. (1973): *Truth, Probability and Paradox*. Oxford: Oxford University Press.
- Mikkelsen, Kristian (1975 [1911]): *Dansk Ordføjningslære*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mithun, Marianne (1995): On the Relativity of Irreality. I: Bybee, Joan & Suzanne Fleischman (red.): *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mithun, Marianne (1999): *The Languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001): *Mood and modality*. 2. edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pearson & Hartley (1972): *Biometrika Tables for Statisticians, vol. II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Karen Margrethe & Magda Nyberg (1984): Når bønder fortæller. I: *Danske Folkemål*, 26. bind. København: C. A. Reitzels Forlag.
- Preisler, Bent (1986): *Linguistic Sex Roles in Conversation*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Preisler, Bent (1989): Linguistic vs. Pragmatic Tentativeness. I: Caie, Graham et al. (red.): *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies*. København: Department of English, University of Copenhagen.
- Reinholt Petersen, Niels (2001): *Elementær Statistik*, 2. udgave. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, Københavns Universitet.
- Roese, Neal J. & James M. Olson (1995): Counterfactual Thinking: A Critical Overview. I: Roese, Neal J. & James M. Olson (red.): *What Might Have Been: The Social Psychology of Counterfactual Thinking*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schiffrin, Deborah (1992): Conditionals as Topics in Discourse. I: *Linguistics vol. 30*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Searle, John R. (1969): *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1995): *Relevance. Second Edition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Stalnaker, Robert C. (1981 [1968])a: A theory of Conditionals. I: Harper, W. L. et al. (red.):

- Ifs: conditionals, belief, decision, chance, and time*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Stalnaker, Robert C. (1981)b: A Defence of Conditional Excluded Middle. I: Harper, W. L. et al. (red.): *Ifs: conditionals, belief, decision, chance, and time*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Stalnaker, Robert C. (1981 [1976])c: Indicative Conditionals. I: Harper, W. L. et al. (red.): *Ifs: conditionals, belief, decision, chance, and time*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Statens Humanistiske Forskningsråd (1992): Dansk Standard for Udskrifter og Registrering af Talesprog, 2. udgave. Tillæg A til SNAK 5. årg.
- Strawson, P.F. (1971 [1952]): *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen & Co Ltd.
- Sweetser, Eve (1990): *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweetser, Eve (1996): Mental Spaces and the Grammar of Conditional Constructions. I: Fauconnier, Gilles & Eve Sweetser (red.): *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sweetser, Eve & Gilles Fauconnier (1996): Cognitive Links and Domains: Basic Aspects of Mental Space Theory. I: Fauconnier, Gilles & Eve Sweetser (red.): *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Van der Auwera, Johan (1986): Conditionals and Speech acts. I: Closs Traugott, Elizabeth et al. (red.): *On Conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whitehead, Alfred North & Bertrand Russell (1973 [1910]): *Principia Mathematica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wittgenstein, Ludwig (1993 [1921]): *Tractatus logico-philosophicus*. København: Gyldendal.
- Wiwel, H. G. (1901): *Synspunkter for Dansk Sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.
- Woods, Anthony; Paul Fletcher & Arthur Hughes (1986): *Statistics in Language Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Travaux du Cercle linguistique de Copenhague.

Published by The Linguistic Circle of Copenhagen.

Distributed by C.A. Reitzels Boghandel A/S,

Nørregade 20. DK-1165 Copenhagen K. Denmark.

- Vol. V. *Recherches structurales 1949. Interventions dans le débat glossématique (1949). 2nd ed. 1970. 307 p.*
- Vol. X,1. *H. J. Uldall: Outline of Glossematics. Part I: General Theory (1957). 2nd ed. 1967. 92 p.*
- Vol. XI. *La structure classique de la civilisation occidentale moderne: Linguistique. (=Acta Congressus Madvigiani vol. V.) 1957. 235 p.*
- Vol. XII. *Louis Hjelmslev: Essais linguistiques (1959). 2nd ed. 1970. 275p.*
- Vol. XIII. *Jacob Louis Mey: La catégorie du nombre en finnois moderne. 1960. 149 p.*
- Vol. XIV. *Louis Hjelmslev: Essais linguistiques II. 1973. 278 p.*
- Vol. XV. *Louis Hjelmslev: Sprogssystem og sprogforandring. 1972. 159 p.*
- Vol. XVI. *Louis Hjelmslev: Résumé of a Theory of Language. Edited and translated with an introduction by Francis J. Whitfield. 1975. 280 p.*
- Vol. XVII. *Peter Harder & Christian Kock: The Theory of Presupposition Failure. 1976. 72 p.*
- Vol. XVIII. *Jens Elmegård Rasmussen: Anaptyxis, Gemination, and Syncope in Eskimo. 1979. 152 p.*
- Vol. XIX. *Una Canger: Five Studies Inspired by Nahuatl Verbs in -oa. 1980. 256 p.*
- Vol. XX. *Typology and Genetics of Language. Proceedings of the Rask-Hjelmslev Symposium, held at the University of Copenhagen 3rd-5th September, 1980. 210 p*
- Vol. XXI. *Knut Bergsland & Jørgen Rischel (eds.): Pioneers of Eskimo Grammar. – Hans Egede's and Albert Top's early manuscripts on Greenlandic. 1986. 188 p.*
- Vol. XXII. *Linguistique et Sémiotique. Actualité de Viggo Brøndal. Actes du colloque tenu à la Société Royale des Sciences, à Copenhague les 16 et 17 octobre 1987. Rédigés par Per Aage Brandt. 1989. 145 p.*
- Vol. XXIII. *On Modality. Papers from Meetings and Discussions in the Linguistic Circle of Copenhagen. Michael Herslund (ed.). 1989. 71 p.*
- Vol. XXIV. *Louis Hjelmslev et la sémiotique contemporaine. Rédigé par Michael Rasmussen. 1993. 193 p.*
- Vol. XXV. *Louis Hjelmslev: Omkring sprogteoriens grundlæggelse. 1993. 141 p.*
- Vol. XXVI. *Rasmus Kristian Rask: Investigation of the Origin of the Old Norse or Icelandic Language. Translated by Niels Ege. 1993.*
- Vol. XXVII. *Eli Fischer-Jørgensen: Trends in Phonological Theory Until 1975. A Historical Introduction. 2nd. ed. 1995. 475 p.*
- Vol. XXVIII. *Michael Fortescue: Indoeuropean Reflections. 1996. 78 p.*
- Vol. XXIX. *Jørgen Staun: On the Locational Description of Consonants. 1996. 137 p.*
- Vol. XXX. *Søren Brandt: Modal Verbs in Danish. 1999. 224 p.*
- Vol. XXXI. *Nina Grønnum & Jørgen Rischel (eds.): To honour Eli Fischer-Jørgensen. 2001. 297p.*
- Vol. XXXII. *Ole Nedergaard Thomsen & Michael Herslund: Complex Predicates and Incorporation – a functional perspective. 2002. 381 p.*
- Vol. XXXIII. *Torben Juel Jensen: Betingelse, generalisering og realitet hvls-konstruktioner i dansk talesprog. 2007. 280 p*